

MEMORIA CĂMĂRARI

Ion Ghinoiu

Sărbători . Obiceiuri . Credințe . Mitologie

MICĂ ENCICLOPEDIE DE TRADIȚII ROMÂNEȘTI

ION GHINOIU MICĂ ENCICLOPEDIE DE TRADIȚII ROMÂNEȘTI

8048 / 122

MEMORIA OMENIRII

MICA ENCICLOPEDIA
DE TRADITIE
ROMANESTI

**Colecție coordonată
de Valeria FILIMON**

Tot ceea ce se referă
la științele despre om

Ghiduri enciclopedice
pentru toți

Dicționare tematice
Texte-cheie

O informație densă,
bogată, autentică.

O abordare captivantă,
simplă și practică.

Necesitatea de a merge
la esență,
plăcerea de a căuta detaliul.

ION GHINOIU

SĂRBĂTORI • OBICEIURI • CREDINȚE • MITOLOGIE

PREFATA

**MICĂ ENCICLOPEDIE
DE TRADIȚII ROMÂNEȘTI**

**Ediție îngrijită și
coordonare lexicografică
de Valeria FILIMON**

PREFAȚĂ

Presat de timp și sufocat de ritmul alert al vieții, omul contemporan găsește cu greu răgaz să coboare treptele istoriei pentru a intra în ambianța culturală în care au trăit înaintașii. Acestei nevoi a cititorului de a cunoaște rapid și cu efort minim rădăcinile culturale autohtone încearcă să răspundă, prin definirea unui număr de aproximativ 1000 de sărbători, obiceiuri și reprezentări mitice, *Mica enciclopedie a tradițiilor românești*.

Regiunile bogate în resurse de apă și hrană au fost primele și cele mai importante leagăne de civilizație atestate de arheologi pe Terra: Nilul pentru vechiul Egipt, Eufratul și Tigrul pentru Sumer și Mesopotamia, Indusul și Gangele pentru vechea Indie. Fluviul Dunărea reprezintă, la rândul său, spațiul de geneză al primei civilizații europene: o „entitate culturală cuprinsă între 6500-3500 î. H., axată pe o societate matriarhală, teocratică, pașnică, iubitoare și creatoare de artă, care a precedat societățile indo-europenizate patriarhale de luptători din epocile Bronzului și Fierului”¹. Vechii europeni din bazinul Dunării de Jos erau meșteri neîntrecuți în prelucrarea lutului și, probabil, înclinați spre meditație, însușire evidențiată și de statuetele din lut ars numite *Gânditorul de la Hamangia* (mil. 4-2 î. H.).

¹ Maria Gimbutas, *Civilizație și cultură*. Vestigii preistorice în sud-estul european, traducere Sorin Paliga, note și prefață de Radu Florescu, Editura Meridiane, București, 1989; Gimbutas Marija, *Civilizația Marii zeițe și sosirea cavalerilor războinici*. Originea și dezvoltarea celor mai vechi civilizații europene (circa 7500-700 î.H.), traducere de Sorin Paliga, Editura Lucrețius, București, 1997.

Descoperirile arheologice de la *Schela Cladovei* (jud. Mehedinți) și de la *Gura Baciului* (jud. Cluj) coboară cu încă două milenii preistoria Europei și completează triumfiul civilizațiilor străvechi, marcat de cele trei delte existente în zona de întâlnire a Europei, Asiei și Africii: Dunărea, Nilul și Eufratul. Această hartă a repartizării geografice a civilizațiilor preistorice este și criteriu obiectiv de identificare a purtătorilor peste timp a tezaurilor culturale. Dacă evreii, indienii și egiptenii sunt moștenitorii culturilor popoarelor care au locuit Palestina, Egiptul și India, românii sunt, după aceeași logică, purtătorii contemporani ai culturii popoarelor vechi din Carpați și bazinul Dunării de Jos.

De la primele culturi neolitice din bazinul Dunării de Jos și până la cultura orală înregistrată și cartografiată în *Atlasul Etnografic Român*² s-au scurs aproximativ zece milenii. La capetele acestui lung fir al istoriei și preistoriei europene există numeroase analogii culturale, bine evidențiate de sărbătorile, obiceiurile și mitologia românească. Cititorul poate urmări, cu ajutorul indicelui tematic, capitolele de referință după care specialiștii apreciază originalitatea vechilor culturi: *mitologia, calendarul și cartea morților*. Aceste sinteze spirituale, dependente de viața oamenilor legată de uscat și de apele de uscat, aveau să fie preluate și îmbogățite de antichitatea greco-romană, civilizație legată, genetic, de mare. Astfel că, omul care a peregrinat, la început, pe uscat, apoi pe mări și oceane –, va sintetiza o dublă experiență de civilizație și cultură: terestră și maritimă.

Reprezentările mitice din *Panteonul carpato-dunărean* aparțin unei civilizații a lemnului și lutului, lume atipică în raport cu *Panteonul greco-roman*. Cioplint lemnul și modelând lutul, carpato-dunărenii nu se exprimau spiritual în piatră, precum vecinii lor mediteraneeni. Arheologii, cu tot efortul depus, n-au găsit statui și temple din piatră specifice populațiilor carpato-dunărene. Au scos însă la iveală figurine din lut ars care au legături cu Panteonul greco-roman, dar și cu cel al

² Lucrare monumentală realizată pe baza informațiilor înregistrate din 600 de sate, de la aproximativ 18 000 de țărani, în perioada 1972-1983.

Indiei antice, al sumerienilor și babilonienilor. Legătura tainică a spiritualității carpatice cu India Antică avea să fascineze mari spirite românești: Eminescu, Brâncuși, Eliade. Adesea, pe pământul carpatic zeii indieni își îndeplineau atribuțiile avute în vechea Indie: Shiva, zeul Universului, în colindul de Crăciun *Siva*; Rudra, zeul pluviometric, în ceremonialul *Paparudei*; zeul morții *Yama*, în credințele și expresiile românești: *a da iama* în păsări, în vite, cu sensul de *a da moartea*. Sub impulsul unor cunoscute sloganuri identitare, *noi suntem urmașii Romei și de la Râm ne tragem*, publicarea repetată în limba română a *Panteonului greco-roman* a indus opinia falsă că acesta ar fi identic cu cel al carpato-dunărenilor.

A doua creație de excepție a carpato-dunărenilor o reprezintă *Cartea românească a morților* care cuprinde, prin analogie cu cea egipteană, texte sacre de inițiere a sufletului mortului pentru drumul mitic pe care îl are de parcurs din *Lumea de aici* spre *Lumea de dincolo*. Textele funerare, cântate în satele din sud-vestul României până la mijlocul sec. al XX-lea de un cor feminin, poartă mesaje adresate *mortului*, *zeișelor destinului* (Zorile), *sofului* sau *soției postume* (bradul, sulita, steagul de înmormântare). *Zeia Morții* apare în ipostază de pasăre de pradă (gaia, corboanca, vulturul) și cu chip de om (Zâna Bătrână, Moartea, Maica Precesta). Aceste cântece funerare nu sunt atestate la alte popoare europene, motiv pentru care au fost incluse greșit, până la marele etnomuzicolog Constantin Brăiloiu, în categoria bocetelor. Versurile, hexa- sau octosilabice, cu predominarea clară a celor hexasilabice, par a fi împietrite, precum versetele cioplite pe sarcofagele antice. Melodiile funerare au, prin sonoritățile lor preistorice, ecou profund în inimile îndoliaților, care contrastează cu deznădejdea lugubră a bocetelor propriu-zise. Tărâmul suferințelor după moarte, Iadul, cultivat de religiile indo-europene și creștine, lipsește din peisajul edenic descris în cântecele funerare românești. Dezavantajul că această creație europeană n-a fost scrisă, în vremurile preistorice, pe papirus sau cioplită în piatră este compensat de miracolul supraviețuirii sale în cultura orală contemporană. Ca o ciudățenie a istoriei civilizațiilor, *Cartea egipteană a morților* a fost

scrisă pe papirus și a dispărut, în timp ce *Cartea românească a morților*, nescrisă vreodată, dar cântată la fiecare înmormântare, a supraviețuit peste milenii.

Calendarul popular este un alt filon spiritual păstrat din vechime de români. Divinitățile care îl populează alcătuiesc un original panteon, în care zeii îmbrăcați în haine creștine și sfinții creștini îmbrăcați în haine precreștine sunt ierarhizați după rang, putere, vârstă, atribuții, grade de rudenie. Acestora li se acordă zile de celebrare, li se sacrifică câte un animal (porcul la *Crăciun*, mielul la *Sângiorz*), sunt invocate pentru alungarea secetei (*Paparudra*, *Caloianul*), aflarea ursitei (*Sânvăsâi*, *Sântandrei*), căsătoria fetelor (*Maica Precesta*). Ele își exercită puterea de-a lungul timpului cu care se confundă: *Zeîța-Mamă* (*Dochia*), *Zeul-Tată* (*Crăciun*) și Fiul lui Dumnezeu (Iisus), pe întregul an calendaristic; *Sângiorzul* în anotimpul călduros, *Sâmedru* în anotimpul friguros; *Ielele* în nopțile de vară, *Strigoii* mai ales în nopțile de iarnă; *Sântoaderul* este temut în săptămâna *Caii Lui Sântoader*; *Filipul cel Șchiop* în perioada împerecherii lupilor; *Marțolea* pedepsește femeile care lucrează în seara zilei de marți, Dumnezeu pe cei care lucrează *Duminica*.

La inițiativa cunoscutului editor de carte bună românească doamna Valeria Filimon, aceste documente de istorie orală sunt sistematizate pe criterii lexicografice și redacte publicului larg într-un moment de bun augur. Acum, când Uniunea Europeană își etalează, în raport cu celelalte continente, marile ei valori spirituale, creațiile originale ale fiecărui popor devenind mărci identitare comune tuturor europenilor, inițiativa editorului este chibzuit aleasă. Dacă europenii îl au pe Voltaire prin *francezi*, pe Shakespeare prin *englezi*, prin *români* îi au atât pe Brâncuși și Eminescu cât și cultura orală de la Carpați și Dunărea de Jos, care păstrează arhetipuri certe ale primei civilizații europene.

Ion Ghinoiu

11 iunie 2008

A, Ă

ABUR, esență vitală care părăsește trupul la moartea omului, sinonim cu *suflet*. *Aburul* scos pe gură sau ridicat din corpul animalelor obosite este asemuit cu *sufletul*. În tehnica descântatului femeia suflă ca să scoată *abur* pe gură, cu care crede că alungă boala din corpul suferinzilor. Se înscenează, de fapt, o luptă între două *suflete*: al descântătoarei și al bolii personificate. *Abur* se numește și pomana dată după înmormântare (județele Dâmbovița, Buzău) sau mâncarea gătită și împărțită fierbinte la *Blajini*, *Moșii de Vară*, *Moșii de Sâmedru* (Muntenia, Dobrogea). Denumirea de *abur* pentru mâncarea dată de pomană este pusă în legătură cu moartea simbolică – prin fierbere, coacere sau frigere – a alimentelor din care iese și se ridică *sufletul*.

ADĂPOST AL SUFLETULUI, sălaș material și efemer al esenței vitale. Iscodirea adăpostului pe care îl locuiește sufletul este sugerată de mai multe proverbe și zicători: *Chipul omului este oglinda sufletului*; *După față și sufletul*; *Inima omului i se citește pe față*; *După coajă cunoști pomul și după haină, omul...* Studiind pe dinafară casa, îmbrăcămintea și trupul unei persoane, românul își face o primă impresie despre trăsăturile sufletești ale celui care le locuiește. Un adăpost al sufletului îmbracă alt adăpost, un adevăr alt adevăr. *Adăposturile sufletului* se multiplică ierarhic spre mica lume a particulelor cuantice și spre marea lume a stelelor și galaxiilor. Sufletul este în deplină siguranță cât este protejat de adăposturile care se înghit unele pe altele, precum casele japoneze sau păpușile rusești Matrioșca. Devine însă vulnerabil când unul din adăposturile sale intime (placenta sau *casa copilului* la naștere și trupul omului, la

moarte) este expus distrugerii și, ca urmare, trebuie să-l părăsească ca să se mute într-altul.

AER, pânză pe care este zugrăvită înmormântarea simbolică a Mântuitorului, scoasă din Sfântul Altar în *Vinerea Paștelui* și așezată pe o masă, în mijlocul bisericii. *Aerul*, substitutul trupului divin neînsuflețit, este împodobit cu flori, privegheat și sărutat de credincioși. Un moment de adâncă trăire sufletească este trecerea credincioșilor, în genunchi, pe sub trupul Domnului. Florile care au atins Altarul și lumânările aprinse la priveghiul din *Vinerea Paștelui* se consideră că au puteri miraculoase, motiv pentru care sunt folosite în diferite practici de medicina populară, în vrăji, în descântecele de ursită și în cele de îndepărtare a vijeliilor și grindinei pe timpul verii. (Tradiția este consemnată, cu unele trăsături zonale, pretutindeni în România.)

AJUN AL BOBOTEZEI, zi premergătoare *Bobotezei* (5 ianuarie), când erau excluse din alimentație laptele și brânzeturile, ouăle și carnea. Alimentele obișnuite de post sunt: grâul fiert, îndulcit cu miere și amestecat cu miez de nucă (coliva), plăcintele umplute cu varză, cu ceapă și cu julfă, prunele fierte, borșul. *Ajunul Bobotezei* este un tip ritual favorabil prinderii farmecelor și descânteceelor, efectuării observațiilor meteorologice și prorocirii viitorului. În speranța că fetele se vor căsători, că oamenii vor fi sănătoși și lipsiți de neazuri în noul an, unele persoane țineau în această zi *Post negru*. În această zi nu se *da nimic pe datorie* și se evitau certurile dintre oameni. (Sărbătoarea a fost atestată pretutindeni în România.)

Alegerea Craiului, v. Tânjaua

ALES AL OILOR, încheierea sezonului pastoral după coborârea oilor de la munte la *Sântămărie Mare* (15 august) sau, după terminarea pășunatului de toamnă al turmelor în hotarul satelor, la *Vinerea Mare* (14 octombrie); sinonim cu *Răscol*. În această zi, proprietarii își aleg oile după semnul crestat în ureche la formarea turmei (*Sângiorz*). Oile lipsă sunt plătite de ciobani sau de ceilalți proprietari, conform înțelegerii încheiate la formarea turmei. Se primește brânza, după

cantitatea de lapte însemnată pe răboj, la *Sâmbra Oilor* sau în fișa stânei, se plătesc ciobanii și apoi petrec, laolaltă, ciobanii și proprietarii de oi. Se pot ivi însă neînțelegeri, de unde și zicalele: *La așezatul stânii, / Se mănâncă câinii; / La spartul stânii, / Se sfădesc stăpânii!* sau *Primăvara se încaieră câinii, / Toamna se ceartă stăpânii!*

ALEXIE, reprezentare mitică sezonieră, patron al viețuitoarelor care ierneză sub *pământ*, în scorburi și sub scoarța copacilor, sub pietre sau în ape. *Alexie*, care a preluat numele și data de celebrare ale Cuviosului *Alexie*, sau Omul lui Dumnezeu din *Calendarul ortodox* (17 martie), este numit *Alexie Boje* în Moldova și Bucovina, *Alexie Caldu* în Transilvania și Maramureș, *Ziua Peștelui* în Transnistria. Local, ziua de *Alexie* era numită și *Retezatul stupilor*, pentru că acum se recolta mierea rămasă neconsumată de albine pe timpul iernii. Mierea aceasta este un apreciat leac pentru tămăduirea bolilor. *Alexie* încălzește și descuie *Pământul* la 17 martie, în preajma echinocțiului de primăvară, și îl încuie după șase luni, la 14 septembrie (*Ziua Crucii*), în preajma echinocțiului de toamnă. În Transnistria este considerat sfânt făcător de minuni pe ape, iar ziua lui de prăznuire, început de an piscicol. Cu cheile legate la brâu, el deschide și închide atât zilele verii, cât și cele ale iernii. Se spune că Dumnezeu, văzând cât de mult suferă omul de pe urma insectelor, le-a strâns pe toate în ziua de 14 septembrie, le-a încuiat într-o lăcră (ladă), l-a chemat pe *Alexie* și l-a trimis s-o arunce în apa mării. Ajuns pe malul mării, acesta, din curiozitate, deschide lăcră înainte s-o arunce în mare. Instantaneu, gândacii, lăcustele, insectele s-au răspândit în apă, în nisip, pe ierburi, în copaci. De atunci, spune o legendă, ... *Dumnezeu l-a transformat pe Alexie în cocostârc ca să adune, între 17 martie și 14 septembrie, insectele împrăștiate*. În ziua de *Alexie* se făceau zgomote bătând din fiare vechi pentru a speria șerpii, șopârlele, salamandrele și broaștele. (Moldova, Bucovina, Transilvania, Banat.)

Alexie Boje, v. Alexie Caldu

ALEXIE CALDU, reprezentare mitică sezonieră (17 martie) în *Calendarul popular* care încălzește și purifică spațiul la echinocțiul de primăvară, sinonim cu *Sâmbra oilor*, *Moș Alexie*, *Alexie Boje*, *Ziua Peștelui* și *Ziua Șarpelui*. Călare pe cal, acesta păzește *Soarele* care, plictisit de drumul parcurs zilnic între răsărit și apus, încearcă să se refugieze în ziua *Dochiei* (9 martie) pe tărâmurile de miazănoapte pentru a lăsa lumea fără lumină și căldură. La *Bobotează*, în nord-vestul României, *Alexie Caldu* este invocat de copiii colindători care sună din clopoței și bat din fiare vechi, în timp ce ocolesc casele și anexele gospodărești ca să aducă roade bogate: *Chiraleisa!!!! Spic de grâu,/ Până-n brâu,/ Roade bune,/ Mană-n grâne!* (Transilvania, Maramureș.)

ALIMORI, ceremonial nocturn de înnoire a timpului calendaristic, la *Lăsatul Secului de Paște*. La sărbătoarea nocturnă, care se desfășoară sub cerul liber, pe una sau mai multe coline (dealuri, dâmburi), participă întreaga suflare a așezării, de la copil la bătrân. Acolo, în jurul unui foc mare, întreținut cu paie și vreascuri uscate, avea loc petrecerea: se mânca, se bea, se juca, se cânta. Din mijlocul focului se înălța o prăjină din lemn, împlântată în *pământ* și împodobită cu panglici și flori, substituit fitomorf al divinității care moare și renaște împreună cu timpul și spațiul înconjurător la *Anul Nou* celebrat primăvara. În jurul rugului funerar, participanții jucau hore și priveau fascinați cum este mistuit de flăcări substitutul divinității. Prăbușirea stâlpului împodobit era însoțit de o mare explozie de bucurie. Adesea, locul prăjinii împodobite era luat de o păpușă confecționată din paie și incinerată în mijlocul câmpului. Acum se practicau și alte obiceiuri: rostogolirea roților de foc pe dealuri, descrierea în aer a cercurilor de foc cu făclii aprinse, numite *opaiș*, strigatul cuvântului, intraductibil, *alimori* și strigatul fetelor rămase nemăritate, cererea iertării. (Ceremonia a fost atestată, în diferite forme de manifestare și grade de evoluție, în Transilvania și Banat, în special în Munții Apuseni.)

ALUAT, arhetip al genezei și materie sacră din care femeia prepară pâinea și colacul. Ciclul vegetal al grâului, deschis de sămânța semănată și închis de sămânța recoltată (seceratul), a fost asemuită cu

lacunara formulă a vieții omului: nașterea, căsătoria și moartea. Conform gândirii magice, spiritul grâului locuiește în corpul plantei-mamă până când aceasta naște (face sămânță), se usucă și moare. Din acest moment, spiritul grâului se retrage în adăpostul noii semințe devenind, prin generații succesive, nemuritor. În procesul transformării grâului în pâine, piua, rășnița, moara sunt altare de sacrificiu. Între tehnica confectionării oalei din lut și prepararea pâinii (colacului) din aluat sunt paralelisme tehnologice și spirituale evidente: eliberarea spiritului grâului din sămânță și a spiritului pământului din trupul planetei *Pământ*, prin tăiere, zdrobire, pisare, rășnire, măcinare; adăugarea apei, pentru obținerea lutului și aluatului; frământarea și dospirea materiei în prefacere – lutul și aluatul; modelarea chipurilor divine, forme de oale și colaci care poartă numele unor reprezentări mitice (*Arhangheli*, *Crăciunei* etc.); însuflețirea lor prin ardere sau coacere în cuptor sau în țest. Scoase din cuptor, pâinea (colacul) și oala sunt animate, au viață și, ca urmare, pot fi jertfite ritual prin pomană (oalele la *Moșii de Vară*, pâinea și colacii la numeroase sărbători calendaristice), prin spargere (oala mortului, la înmormântare) sau rupere (colacul miresei, la nuntă). În vremurile biblice, Dumnezeu a modelat din lut chipul omului, așa cum omul neolitic modelase din lut și aluat chipurile divine. Dumnezeu și-a însuflețit creația (omul) suflând viață asupra ei, femeia neolitică și-a animat divinitatea din lut (figurinele, vasele) și din aluat (pâinea, colacii) arzându-le în cuptor.

ALUN, arbust, totem al *șarpelui*, prezent în practicile magice legate de cultul morților și de tămăduirea bolilor. Alunișurile sunt adăposturi preferate ale șerpilor, care îi feresc de fulgere și trăsnete pe timpul verii. Acolo, de *Ziua Crucii*, șerpilor se adună pentru împerechere, se încolăcesc unii cu alții, fac, din spuma care îi acoperă, piatra nestemată și apoi se retrag în adăposturi pentru iernare. *Alunul* își apără și își înmulțește supușii (șerpilor) sau, din contră, îi pedepsește. Este suficient numai să atingi *șarpele* cu o ramură verde de *alun* ca să-l omori sau să-i previi mușcătura! *Alunul* este invocat în descântecele de dragoste, în cele de mușcătură de șarpe, de *Muma-Pădurii*, de *Tăriăcot*, de dalac,

lândă, bubat. În Oltenia, numele acestui arbust era implorat inclusiv în descântecul de judecată pentru câștigarea proceselor: – *Bună ziua, Alun mare,/ Domn mare!/ Ce rudă ești cu ? / – Nimic. / – Nimic să se aleagă, la judecătorie, în divan...*

ALUNGAREA FRIGULUI, practică magică efectuată de copii în ziua de *Măcinici*, pentru alungarea frigului și scoaterea căldurii prin bătaia rituală a *Pământului*. În timp ce loveau *Pământul* cu bețele sau ciomegele, aceștia strigau în cor: *Intră frig și ieși căldură,/ Să se facă vreme bună/ Pe la noi pe bătătură!* (Muntenia, Oltenia). Pe arii relativ extinse se credea că *Pământul* era bătut cu maiurile (un fel de ciocane din lemn), cu toiegele, măciucile sau botele, de către moși, spirite ale strămoșilor, identificate în calendarul creștin ortodox cu cei 40 de *Sfinți Mucenici* din cetatea Sevastiei. În timp ce lovesc *Pământul*, aceștia s-ar îndemna strigând în cor: *Patruzeci de sfinți voinici,/ Dați cu botele-n pământ,/ Ca să tune (intre) frigul,/ Să iasă căldura!* (Moldova). Formele uneltelor cu care copiii sau moșii bat *Pământul* ca să scoată căldura și colțul ierbii, sunt asemănătoare cu cele modelate din *aluat* de femei și mâncate, sacramental, la 9 martie.

AMUȚITUL CUCULUI, ziua de *Sânziene* (24 iunie), când încetează cucul a cânta. Cântecul cucului, orologiu pentru măsurarea timpului și sursă de inspirație în folclorul de dor și jale, începe să fie auzit la *Blagoveștenie* sau *Ziua Cucului* (25 martie) și încetează brusc, după trei luni, la *Sânziene* sau *Amuțitul Cucului* (24 iunie). Conform tradiției, în această zi el s-ar îneca cu un bob de orz și s-ar transforma, șase luni, în uliu. Oamenii au observat că scurtul și răsunătorul cântec al cucului începe și sfârșește la două fenomene astronomice, indispensabile pentru întocmirea oricărui calendar: echinocțiul de primăvară și solstițiul de vară. Fără acest comportament, cucul ar fi avut puține șanse să devină o pasăre atât de îndrăgită de români. Prin durata cântecului său, indică primăvara astronomică, cuprinsă între echinocțiul de primăvară și solstițiul de vară, iar prin locul unde cântă, de câte ori cântă, pe ce stă când cântă etc., norocul, sănătatea, căsătoria și moartea oamenilor.

AN, personificare a *Soarelui*, numit *An Vechi* înainte de miezul nopții de *Revelion* și *An Nou*, după miezul nopții, sinonim cu Zeus; Saturn, *Crăciun*, *Șiva*, *Mithra*, *Iisus*. Divinitatea *An* se naște, crește, îmbătrânește și moare împreună cu timpul calendaristic, pentru a renaște (după 365 de zile, 366 în anii bisecți). *Sfinții* calendarului popular, metamorfoze ale *Anului*, sunt mai tineri sau mai bătrâni, după șansa avută de aceștia la împărțirea sărbătorilor: *Sânvăsâi*, celebrat în prima zi a *Anului*, este un tânăr chefliu care stă călare pe butoi, iubește și petrece; *Dragobete* (24 februarie), fiul *Dochiei*, reprezintă Zeul dragostei pe plaiurile carpatice; *Sângiorzul* (23 aprilie) și *Sântoaderul* (începutul *Postului de Paște*) sunt tineri călări pe cai; *Sântilie* (20 iulie) și *Sâmedru* (26 octombrie) sunt maturi, după care urmează generația sfinților-moși, *Moș Andrei* (30 noiembrie), *Moș Nicolae* (6 decembrie), *Moș Ajun* (24 decembrie) și *Moș Crăciun* (25 decembrie).

AN NOU AGRAR, celebrare a morții și renașterii *Dochiei* la echinocțiul de primăvară (9 martie, pe stil vechi). În *Calendarul popular* apar două concentrări de sărbători dedicate divinităților ajunse, după 365 de zile, la bătrânețe și moarte: în decembrie, luna solstițiului de iarnă (*Moș Nicolae*, *Moș Ajun*, *Moș Crăciun*) și în luna martie, luna echinocțiului de primăvară (*Baba Dochia*, *Zilele Babei*, *Moșii* sau *Măcinici*, *Moș Alexie* sau *Alexie*). Determinativele de *babă* și *moș* precizează că cele două reprezentări mitice, *Dochia* și *Crăciun*, au ajuns la pragul morții, la cumpăna dintre *Anul Vechi* și *Anul Nou*. Scenariul ritual al morții și renașterii unei vechi zeițe agrare și, împreună cu aceasta, a timpului degradat și îmbătrânit, cuprinde zilele de agonie ale Babei Dochia, între 1 și 9 martie, și zilele de început ale zeiței renăscute (pruncul *Dochia*), între 9 martie (*Măcinici*) și 17 martie (*Alexie*). Metamorfozele calendaristice ale *Dochiei* se grupează în trei generații: *Zeițele-Fecioare* (*Sânziana*, *Drăgaica*, *Lăzărița*, *Floriile*, *Fata-Pădurii*, *Ielele*, *Rusaliile*), între echinocțiul de primăvară și solstițiul de vară; *Zeițele-Mumă* (*Maica Precesta*, *Muma-Pădurii*, *Muma-Caloianului*, *Muma-Ploilor*, *Mama-Dracului*), între solstițiul de vară și echinocțiul de toamnă, și *Zeițele-Babă* (*Sfânta*

Vineri, Sfânta Varvara, Baba Dochia), între solstițiul de iarnă și echinocțiul de primăvară.

AN NOU BIBLIC, început de an calendaristic celebrat la 1 septembrie, la presupusa *Facere a Lumii* (anul 5508 î. H.), utilizat până în secolul al XVIII-lea de Biserica ortodoxă și cancelaria domnească din Țările Române pentru datarea actelor și evenimentelor. Pentru transformarea *anilor biblici* în *ani creștini* se scad 5508 ani din totalitatea unei date consemnate în documente până în secolul al XVIII-lea, dacă evenimentul s-a petrecut între 1 ianuarie și 31 august, și 5 509 ani, dacă evenimentul a avut loc între 1 septembrie și 31 decembrie. Spre deosebire de *Anul Nou Oficial* (1 ianuarie), *Anul Nou Agrar* (9 martie), *Anul Nou Pastoral* (23 aprilie sau 26 octombrie) și *Anul Nou Viticol* (1 februarie), *Anul Nou Biblic* este reprezentat în *Calendarul popular* prin puține obiceiuri și credințe.

AN NOU DACIC, ciclul de sărbători și obiceiuri de la sfârșitul lunii noiembrie și începutul lunii decembrie care corespund, ca dată calendaristică, cu Dionysiacele Câmpenești ale tracilor și Saturnaliile romanilor. În această perioadă, părinții Bisericii creștine au fixat data de celebrare a Apostolului Andrei, care a propovăduit credința în Iisus la Dunăre și Marea Neagră, în primele decenii ale mileniului întâi al erei creștine. Noua sărbătoare creștină s-a impus în conștiința credincioșilor împreună cu unele dintre atribuțiile Zeului uzurpat, realitate confirmată de obiceiurile, actele rituale și practicile magice din noaptea de 29/30 noiembrie. Perioada calendaristică de trei săptămâni, deschisă de *Filipii de Toamnă* (14 noiembrie) și închisă de *Moș Nicolae* (6 decembrie), care adună laolaltă numeroase sărbători, obiceiuri, acte rituale și practici magice dedicate lupului, este identificată, pe criterii etnologice, cu *Anul Nou Dacic*. Unele dintre aceste tradiții au migrat, de-a lungul secolelor, la *Crăciunul* și *Anul Nou* contemporan, altele, precum zilele dedicate lupilor și strigoilor, au rămas pe loc. Spre deosebire de *Anul Nou* contemporan, unde apar *Moș Ajun* și *Moș Crăciun* (24 și 25 decembrie) care sugerează, prin vârstă înaintată, apropierea morții și a renașterii timpului calendaristic după 365 sau 366 de zile, pe locul de celebrare a *Anului Nou Dacic* apar alți

doi moși, *Moș Andrei* (30 noiembrie) și *Moș Nicolae* (6 decembrie). Motivele pentru care dacia și-au ales ca totem lupul, și nu un alt animal, de pildă pe cel mai puternic dintre ele, ursul, sunt susținute de un bogat material etnografic.

AN NOU PASTORAL, scenariu ritual de înnoire a timpului desfășurat în perioada de împerechere a oilor și caprelor. Calendarul oierilor este împărțit în două anotimpuri egale: *vara pastorală*, între *Sângiorz* (23 aprilie) și *Sâmedru* (26 octombrie); *iarna pastorală*, între *Sâmedru* și *Sângiorz*. Miezul verii pastorale este marcat de *Sântilie* (20 iulie), sfânt creștin care a preluat atribuțiile unui zeu preistoric al *Soarelui* și focului, celebrat la nedeile sau *Sântiliile* ținute pe munți. La miezul iernii pastorale este prăznuit *Sânpetru de Iarnă*, divinitate năprasnică care împarte în noaptea de 15/16 ianuarie tainul (oi, vite, oameni) lupilor, pe un an întreg. Miezurile sezoanelor pastorale sunt marcate și de alte ciudate reprezentări mitice: *Circovii de Vară* (16 – 18 iulie) și, la șase luni depărtare, *Circovii de Iarnă* (15 – 17 ianuarie). Acești *Circovi* sunt forțe diavolești care aduc boala în casele oamenilor, numită *Luatul din Circovi* sau *Lovitul din Circovi*, precum și lupi în turmele de vite, incendii în gospodărie, grindina în holde. Zilele de început ale sezoanelor pastorale, *Sângiorz* și *Sâmedru*, și miezurile lor, *Circovii de Iarnă* și *Circovii de Vară*, sunt importante repere calendaristice pentru crescătorii de animale, în special pentru crescătorii de oi.

AN NOU VITICOL, ceremonial bahic, de origine tracică, desfășurat în ziua de *Trif*, când moare și renaște simbolic, printr-un rit funerar de incinerare, divinitatea adorată; sinonim cu *Gurbanul Viilor*. Obiceiul se desfășoară la plantațiile de viță-de-vie în ziua de 1 februarie. Îmbrăcați sărbătorește, bărbații merg în câmp, la plantațiile de viță-de-vie, își dezgroapă sticla sau plosca cu vin îngropată toamna, taie corzi cu care se încing peste piept, își fac cununiță pe cap și cingătoare la brâu și se întâlnesc la petrecerea comună, organizată în jurul focului aprins pe o înălțime. Acolo mănâncă, beau, joacă în jurul flăcărilor, sar peste foc, stropesc cu vin jărăgaiul încins. *Anul Vechi*, reprezentat de coardele viței de vie arse pe rug și de vinul aruncat în

foc, renaște, prin ritul funerar de incinerare practicat de geto-daci, ca *An Nou Viticol*. Numele local al obiceiului, *Gurban* sau *Arezano al viilor*, care înseamnă sacrificiul unui animal, împărțit în întregime participanților, atestă jertfa oii sau berbecului – secvență a obiceiului pierdută de-a lungul timpului (Muntenia și Oltenia).

ANA ZACETENIA, stâlp al calendarului popular pe stilul vechi (9 decembrie), când marca solstițiul de iarnă și începutul urcușului *Soarelui* spre vară. Peste fenomenul astronomic al solstițiului de iarnă, părinții bisericii creștine au suprapus sărbătoarea Zămislirii Sfintei Fecioare Maria de către Sfânta Ana. După schimbarea calendarului, *Ana Zacetenia* a devenit o reprezentare mitică nesemnificativă în *Calendarul popular* (Bucovina, Moldova).

ANA-FOCA, reprezentare mitică românească celebrată la 1 iulie, care deschide și patronează luna lui *Cuptor*, provenită din amalgamarea atribuțiilor a două sfinte creștine: *Ana* și *Foca*. *Ana-Foca* aduce, în luna lui iulie, arșițele solare care pârjolesc și usucă holdele și plantațiile de viță-de-vie (Transilvania, Banat).

ANAFORĂ DE MUGURI, muguri de *salcie* sau de măr, mestecați și mâncați în loc de anaforă de către păstori și alte persoane care se găsesc departe de sat în ziua de *Paște*. Pentru a nu se îmbolnăvi de grumaz, oamenii mâncau primăvara nu numai muguri de *salcie*, ci și flori de măr (sudul Transilvaniei).

Andrea, v. Undrea

ANDREIU, păpușă confecționată din cârpe în noaptea de *Sântandrei* (29/30 noiembrie), substitut al Anului vechi, așezată pe laviță (pat) și jelită de fete ca pe un mort. Păpușa, care a luat numele Apostolului Andrei, propovăduitor al credinței în Iisus, în primele decenii ale primului mileniu de creștinism, în ținuturile de la Dunărea de Jos, este substitutul divinității care murea și renăștea simbolic la *Anul Nou Dacic*, celebrat în perioada Dionysiacelor Câmpenești (românii din Transnistria).

ANTANASII, reprezentări mitice celebrate la miezul iernii pastorale (16–17 ianuarie), care poartă numele amalgamate ale Cuviosului Antonie cel Mare și Sfântului Atanasie din *Calendarul ortodox*. Cei doi sfinți creștini, numiți în *Calendarul popular* *Anton* și *Tănase de Ciumă*, erau invocați pentru sănătatea oamenilor și vindecarea bolilor grele (Banat, sud-vestul Olteniei).

ANTONIE, reprezentare mitică în *Calendarul popular*, care a preluat numele și data de celebrare a Cuviosului Antonie cel Mare din *Calendarul ortodox* (16 ianuarie), invocat pentru sănătatea oamenilor (Maramureș).

Apa Sâmbetei, v. Blajini

APĂ VIE, substanță miraculoasă care s-ar găsi la marginea *Pământului*, în locuri neumblate de om. Se spune că cine ajunge acolo și o bea rămâne tânăr și nemuritor.

Apucat de Iele, v. Iele

ARDEASCA, purificarea spațiului de spiritele și forțele malefice, prin focurile aprinse pe dealurile și tăpșanele înalte în ziua de *Bobotează*. În ziua de 6 ianuarie, fetele și flăcăii aprindeau pe înălțimi un foc mare din paie și frunze uscate. Tinerii se prindeau de mână, cântau și jucau în jurul focului. Când vâlvătaia flăcărilor se potolea, săreau peste foc și prin fumul gros pentru a fi feriți de îmbolnăviri și pentru împlinirea dorințelor, cea mai arzătoare fiind, firește, căsătoria (Munții Apuseni, Bucovina).

ARDEREA COMORILOR, credința că în nopțile marilor sărbători calendaristice (*Sângiorz, Anul Nou, Crăciun, Paște, Sânziene*), ard comorile *curate*, nevrăjite și neblestimate. Pentru a descoperi locurile unde *joacă* sau se *spală* banii îngropați, oamenii privegheau cu atenție, în speranța că vor vedea *flăcările fără căldură*, de culoare albăstrui, ale comorilor. Noaptea cea mai indicată pentru descoperirea lor era ajunul *Sângiorzului*, după cântatul cocoșilor de miezul nopții. Se aprecia că puține comori puteau fi descoperite, iar din acestea și mai puține puteau fi săpate, întrucât unele erau vrăjite, închinat diavolului,

legate sau necurate. Credința în comorile îngropate și în putința omului de a le descoperi și dezgropa este atestată pretutindeni în România.

AREZANUL VIILOR, ceremonial bahic, de origine tracică, desfășurat în unele așezări din sudul României, în ziua de 1 februarie, sinonim cu *Gurbanul Viilor*. În dimineața zilei, bărbații mergeau la plantațiile de viță-de-vie, de obicei în sănii trase de cai. Înainte de plecarea din sat se striga: *Hai, să mergem la Gurbanu!* Ajunși în câmp, fiecare proprietar tăia de la vița sa câteva corzi, cu care se încingea peste piept și își făcea cununită pe cap și cingătoare la brâu. Dezgropa apoi sticla sau plosca cu vin îngropată toamna și se întâlneau, cu toții, în jurul focului aprins pe o înălțime. Acolo, în jurul flăcărilor, se mânca, se bea, se juca, se sărea peste foc și se stropea cu vin jărăgaiul încins. Seară, bărbații se întorceau în sat cu făclii aprinse în mână și continuau petrecerea, pe grupe de familii. După numele obiceiului, este posibil să se fi jertfit acolo, în vechime, un animal, o oaie sau un berbec, din care se ospătau apoi participanții.

ARHANGHELI, 1. Reprezentări mitice în *Calendarul popular*, patroni ai ciobanilor și turmelor de oi, care au preluat numele și data de celebrare ale *Sfinților Arhangheli* Mihail și Gavril (8 noiembrie) din *Calendarul ortodox*. În zonele pastorale, *Arhanghelii* se celebrau două zile la rând: 8 și 9 noiembrie. În satele unde se amestecau berbecii cu oile, pentru împerechere, ziua de *Arhangheli* se numea și *Nunta Oilor*.

2. Îngeri care asistă la moartea oamenilor și le poartă sufletul în *Lumea de dincolo*: în *Rai* credincioșii, în *Iad* păcătoșii. În tradițiile populare, *Arhanghelii*, conducători ai cetei îngerilor, poartă aripi și săbii. Arhanghelul Mihail, mai prezent în folclorul românesc în comparație cu Arhanghelul Gavril, poartă adesea cheile *Raiului*, devine slugă la Scaraoțchi, uneori se luptă cu acesta, veghează la capul bolnavului dacă acesta este ursit să moară sau la picioare dacă mai are zile de trăit, este naș și prezice moartea cumătrului, este patron al ȣiganilor ș.a. Tradiții despre *Arhangheli* au fost atestate în toate zonele etnografice românești.

ARICI, sfetnic al Domnului. În unele legende populare, Dumnezeu nu este unicul ziditor al *Pământului*. Pentru împlinirea creației, cere ajutorul diferitelor vietăți, în special ariciului, înzestrat cu inteligență de demiurg: *Când Dumnezeu a urzit Pământul, i-a rămas olecuță și nu știa ce să facă cu el. Atunci a trimis albina la arici, că știa că-i isteț, să-l întrebe ce să facă. Ariciul i-a zis: «- Dacă e Dumnezeu, nu știe el ce să facă? Vine să-l învăț eu?» Albina, care s-a făcut că pleacă, s-a ascuns la fâșâna ușii. Ariciul a prins să vorbească de unul singur: «- Și Dumnezeu ce fel de om îi! Pe mine s-a priceput să mă facă așa de urât, parcă-s un ghem, și acum vine să-l învăț eu ce să facă! Nu știe să facă niște dealuri, niște munți!» Cum a auzit vorbele ariciului, albina a și plecat și i-a spus întocmai lui Dumnezeu, care așa a și făcut. Inteligența ieșită din comun a ariciului îl ajută, în basmele despre animale, să păcălească pe cea mai șireată necuvântătoare, vulpea, pedepsește lupul, întrece cerbul la fugă ș.a.*

Arieșul, v. Sâmbra oilor

Aripa Satanei, v. Samca

ARMINDEN, ziua dedicată Zeului vegetației, protector al vitelor, cailor, holdelor semănate, viilor și livezilor, sărbătorit la 1 mai în Transilvania, Banat, Bucovina și Moldova, la 23 aprilie (*Sângiorz*) în Muntenia și Oltenia. În Țara Lăpușului, el este celebrat la Rusalii. Obiceiurile specifice acestei zile sunt: împodobirea cu ramuri verzi, substituit al Zeului vegetației, al stâlpilor porților și caselor, al intrărilor în adăposturile vitelor pentru protecția oamenilor și animalelor de spiritele malefice; împlântarea în curțile caselor, în mijlocul satelor, la stânele oilor, în țarină, a unei prăjini înalte cu ramuri verzi în vârf sau chiar a unui arbore întreg, curățat până spre vârf de crengi și împodobit cu cununi de flori și spice de grâu. În Moldova se organizau petreceri câmpenești, unde se mânca miel fript și se bea vin roșu amestecat cu *pelin* pentru schimbarea sângelui și apărarea oamenilor și vitelor de boli, în special de ciumă: *Frunză verde de pelin,/ Iată-ne la Armindenii,/ Beau mesenii și mănâncă,/ Și de ciumă nu li-e frică!* Local, *Armindenul* se considera început de vară și limită calendaristică

până când se mai putea semăna porumbul. Obiceiul prinderii ramurii verzi sau împlântării *Pomului de Mai* a fost amalgamat cu tradiția inspirată din episodul omorârii copiilor de Irod, relatată în *Noul Testament*. Conform legendei, după ce Irod ar fi tăiat o zi întreagă capetele copiilor, mergând din casă în casă, în speranța că unul dintre ei ar putea fi Domnul Iisus, a pus seara, ca semn, o ramură verde la locuința unde a ajuns și de unde urma să înceapă a doua zi măcelul. Pentru a-l înșela pe Irod și a-l salva pe Iisus, oamenii au pus în timpul nopții ramuri verzi la toate casele.

ARUNCARE ÎN ȚOL, practică magică desfășurată în condiții ezoterice de cetele de feciori la *Anul Nou*, celebrat în perioada solstițiului de iarnă (*Turca*) sau a echinocțiului de primăvară (*Junii Brașoveni*). Într-un țol (cergă), ținut de colțuri de patru feciori, este aruncat, prin surprindere, conducătorul cetei (*Vătaf, Armaș, Mut*) și, pe rând, ceilalți membri ai cetei. Prin întinderea și slăbirea țolului, persoana căzută în cergă este coborâtă și aruncată în aer de trei ori. La mijlocul secolului al XX-lea, când *Aruncarea în Țol* și-a pierdut semnificația inițială, practica magică a devenit o simplă distracție a feciorilor la sărbătorile de iarnă și, mai ales, un joc de copii (obiceiul a fost consemnat, în diferite grade de evoluție, în Transilvania, Muntenia).

ATRIBUȚII ALE SFINȚILOR, ierarhizare a reprezentărilor mitice în *Panteonul românesc*, potrivit puterii și atribuțiilor acestora: unele dezleagă ploile, altele le leagă; unele căsătoresc fetele și ajută femeile la naștere, altele îmbolnăvesc și iau sufletele oamenilor; unele păzesc sau ajută *Soarele* să călătorească pe bolta cerului, altele îl devorează în timpul eclipselor etc. În unele legende și credințe, Sfântul Nicolae, patron al corăbierilor, salvează oamenii de la înec, *Maica Domnului* îi îneacă: *Cei înecați sunt ai Maicii Domnului, sunt norodul ei pe cea lume. Ea se bucură când cineva se îneacă; pe cei în pericol îi trage în apă să se înece. Niciodată, când mergi pe la o apă să nu te rogi la Maica Domnului ca să-ți ajute, că-i rău: să te rogi la Sfântul Nicolae. Un om trecea odată, înotând, o apă mare și se tot ruga la Maica Domnului să-l ajute. Dar, cu cât se ruga, tot mai tare se scufunda,*

pentru că ea îl trăgea. Atunci, deodată strigă: «— Sfinte Neculai, nu mă lăsa!» Și pe loc a fost deasupra apei; Sfântul Nicolae e pe ape; de ce fac corăbierii praznice de ziua lui?!; Sfântul Nicolae a oprit apele când a fost potopul, altfel îneca corabia lui Noe; Sfântul Nicolae e podar mare (Moldova, Bucovina).

AURAȘ PĂCURAȘ, reprezentare mitică invocată de copii să le scoată apa din urechi, când mergeau, vara, la scăldat. Textul era cântat după ieșirea din apă, pe malul râului sau lacului: *Auraș, Păcuraș/ Scoate apa din urechi,/ Că ți-oi da parale vechi!* sau *Ieși afară din urechi/ Că ți-oi da un galben vechi!* (Neamț, Năsăud).

Avestița, v. Samca

AVRĂMEASĂ, personificare a ramurilor florifere ale plantei veninoase numită Cârsteneasa, protectoare împotriva *Ielelor*. Cei luați (îmbolnăviți) de *Iele*, *Rusalii* și *Zburător* erau scăldați în apa în care se fierbea Avrămeasă și Cârsteneasă. Avrămeasa era invocată, de asemenea, în descântecul și tratamentul de bube dulci (eczemă infecțioasă la copii): *De Avrămeasă,/ Cârsteneasă/ Toate bubele chemară/ La biserică plecară/ Pe cele dulci nu le chemară/ ...!* (Oltenia).

Ăl Bătrân, v. Urs

ĂL DIN BALTĂ, demon care și-a luat numele de la locul unde obișnuiește să stea, în apele stătute, sinonim cu *Drac*. Atacă și îneacă în special pe cei care înoată noaptea, le pune cărcei la mâini și picioare, îi trage la fund și îi lasă pradă peștilor.

B

BABA BĂTRÂNĂ, reprezentare mitică, în *Cartea românească a morților*, care vămuiește sufletul pe drumul ce leagă *Lumea de aici* de *Lumea de dincolo*. Mortul este sfătuit cum să depășească unul din momentele critice ale călătoriei: ... *La mâna dreaptă / E o lină fântână; / La lină fântână / Este ș-o Babă Bătrână, / Cu ciomag în mână / Și cu brâu de lână. / Gheorghe, ea mi ți-o cere / Tot picioru-âl stâng / Gheorghe, și mâna dreaptă. / Să ții, Gheorghe, să nu-i dai, / Și tot să mi-i dai, / Patruzeci de gulerele, / Toate cu bănuț la ele; / Patruzeci de colăcei / Toți cu lumină-n ei* (Iorgovanu, Lupșa de Sus, jud. Mehedinți).

Baba Dochia, v. Dochia

BABA-OARBA, reprezentare mitică feminină la vârsta senectuții, reprezentantă a moșilor și strămoșilor, în jocurile copiilor. Nevăzătoare și, uneori, îmbrăcată cu cojoc din piele de oaie întoarsă pe dos, *Baba-Oarba* aleargă și prinde câte un copil din *Lumea de aici* pentru a-l lua cu ea în *Lumea de dincolo*; sinonimă cu *De-a Chimița*, *De-a Mija*. Copilul care, legat la ochi, joacă rolul *Babei-Oarbe*, caută să atingă sau să rețină pe unul din copiii care se foiesc, gesticulează și cântă o melodie specifică folclorului juvenil.

BABIȚI, personificare a suferinței provocată de creșterea dinților la copii, alungată prin descântec: ... *Babiți cu neodihnă, / Babiți cu mult plâns / Și cu foc nestins. / Ieșiți, / Pieriți! / Din creștetul capului ...* (Oltenia, Muntenia, Moldova).

BAN AL MORTULUI, monedă sau monede cu care va plăti mortul vămile. Pentru a nu-l pierde, banul îi este băgat în gură sau între degete, găurit și legat cu ață de degetul mic, pus în ceară și așezat în podul palmei, înțepenit în crăpătura toiagului (bățului). De cele mai multe ori, bani pentru vămi sunt băgați în buzunare sau legați în batistă, puși în sicriu, aruncați peste mort, la odihnele făcute pe drumul cimitirului sau în groapă. Grija ca nu cumva pribeagul să plece fără banii este dublată de preocuparea ca el să nu-i piardă pe drumul anevoios și plin de peripeții.

BARBA BOIERULUI, personificare a unei plante din flora spontană a României (*Ajuga laxmanii*), din familia *Labiatae*, care crește prin fânețe, tufișuri și la marginea pădurilor, invocată în practicile magice de femeile și bărbații fără copii. Ramurile înflorite ale plantei, considerate parte bărbătească, erau puse în scăldătoarea oamenilor, iar ramurile neînflorite, parte femeiască, în scăldătoarea femeilor sterile. Se credea că *Barba boierului* favorizează lactația lăuzelor și animalelor.

Barba lui Dumnezeu, v. Cununa grâului

Barba lui Moș Ajun, v. Masa de Ajun

Barba Pământului, v. Cununa grâului

Barba Popii, v. Cununa grâului

BARBA URSULUI, personificare a unei plante ierboase din fam. *Equisetaceae*, cu tulpini sterile și fertile, invocată pentru lecuirea bolilor de plămâni, rinichi, afecțiunilor ginecologice și pentru calmarea durerilor de dinți. Tulpinile, de culoare alb-roșietică, sunt căutate și mâncate de *Urs* primăvara, când iese din bârlog, motiv pentru care este numită și *Cucuruzul ursului*.

BARCĂ FUNERARĂ, mijloc de transport al sufletului din *Lumea de aici* în *Lumea de dincolo*. Spre deosebire de trupul omului plecat prin înhumare la trei zile de la deces, sufletul său este trimis pe apă după 40 de zile, în cadrul unei ceremonii funerare numită slobozitul apei,

dezlegarea izvorului ș.a. În unele zone, obiceiul se practică la șase săptămâni de la deces pentru fiecare mort în parte și, pentru toți morții, o dată pe an. În satele din nordul Gorjului *femeile iertate* veneau pe malul unei ape curgătoare (pârâu, râu) cu o cotovaie (o jumătate din coaja uscată a unui dovleac), două lumânări, cărbuni aprinși, un băț pentru răboj, o ramură de măr, un bănuț, o cârpă (basma), o oală de lut, un colac sau o pâine. Obiceiul avea următoarea desfășurare: așezarea ștergarului pe malul apei, turnarea apei peste ștergar, atâtea oale sau găleți de apă câte le vor duce în zilele următoare pe la vecini, cioplirea pe răboj a numărului de găleți vărsate, aprinderea lumânărilor, punerea bănuțului, cărbunilor aprinși, colacului și florilor în cotovaie, lansarea pe apă a bărcuței improvizate, aruncarea pe apă a ramurii de măr și a răbojului, împărțirea pomenilor (colacul, *oala de lut*, cârpa) trecătorilor sau copiilor care asistau la ceremonial. Obiectele din bărcuța improvizată au semnificații rituale ușor de recunoscut: ramura de măr este substitutul mortului; cotovaia, barca funerară; cărbunii aprinși, rugul funerar din ritul de incinerare a geto-dacilor, înainte de creștinare; bănuțul, plata luntrașului și a vânilor; *oala de lut*, adăpostul preferat al sufletului; colacul și cârpa, pomeni pentru morți. Prin forma sa, care sugerează astrul lunar la primul și al doilea pătrar, barca capătă o teribilă semnificație funerară.

BARZĂ, substitut al *Zeitei-pasăre* neolitice generatoare de viață, care aduce pe coșul casei frățiori și surioare celor mici. Oaspete drag, așteptat cu nerăbdare să sosească primăvara din țările unde iernează, barza prevestește: timpul (*dacă berzele pleacă din vreme se zice că iarna va fi grea, dacă pleacă târziu, iarna va fi scurtă și călduroasă*); belșugul (*dacă un om vede mai multe berze primăvara, va face multe care de porumb*); norocul (*se crede că va fi mare noroc în casa pe care barza își face cuib*); ursita (*oamenii care văd o singură barză rămân singuri, mai cu seamă fetele și băieții rămân necăsătoriți*); moartea (*cine vede primăvara întâia oară o singură barză, zice că e semn de moarte*); incendiul (*dacă se aprinde undeva o casă, barza vestește oamenii prin tocănitul cu ciocul lor*. Celor care îi permit să-și construiască cuibul pe casele lor sau în apropierea caselor, le-ar aduce,

se zice, un mare sacrificiu: berzele își omoară unul dintre pui. Verbul onomatopeic *a tocăni* apare în unele expresii populare: *a tocăni la cap* înseamnă *a plictisi pe cineva cu vorba*. Bătutul lemnului cu degetul, ca de altfel și bătutul toacei și al clopotului, au fost, la început, o practică magică, o bătaie rituală.

Bată-I Crucea, v. Drac

BĂBĂRUTĂ, Zeiță pluviometrică invocată să dezlege ploile în zilele caniculare ale verii, sinonimă cu *Paparuda*, *Păpăruga*, *Dodoluța*, *Dodoloaia*, *Mătăhula*, identificată cu Zeul indian Rudra. În timp ce Zeița adorată este stropită cu apă, alaiul îi cântă: *Băbărușă, Rușă / Dă, Doamne ploiușă, / O ploaie curată, / Fără leac de piatră. / Spicu cât cușātu / Rodu până-n podu. / Oile lănoase, / Vacile lăptoase. / Pita cât îi masa, / Stogu cât îi casa* (Gurasada, jud. Hunedoara).

BĂTAIE RITUALĂ, practică magică bazată pe mișcarea de du-te-vino, menită să aducă sănătate, să alunge spiritele malefice, să fertilizeze timpul și spațiul, să transmită prietenie, atașament și solidaritate între oameni (bătutul pe umăr). Prin actul bătăii rituale, oamenii solicitau ceva divinității adorate: sănătate și prosperitate pentru cei sorcoviți la *Anul Nou*; scoaterea căldurii și alungarea frigului în ziua de *Măcinici*, prin bătutul *Pământului* cu maiurile din lemn; rod în anul următor pentru nukul bătut cu prăjina de lemn în *Ziua Crucii* (14 septembrie) ș.a. *Bătaie rituală* este și secvența-cheie a scenariului de întemeiere a adăpostului (casa, satul, statul, mormântul), numită *bătutul parului* sau *bătutul stâlpului*. *Bătaia rituală* își are originea în instinctul înnăscut de întemeiere a *casei copilului* prin actul nupțial. De altfel, împerecherea pentru reproducere a unor viețuitoare este asociată de români cu bătaia: păsările de curte se calcă, peștele se zbate, vacile se goneșc ș.a.

BĂTĂTURĂ, suferință produsă de îngroșarea pielii de pe podul mâinilor și talpa picioarelor, din cauza frecării repetate; se mai numește, popular, *trântitură*. Tratatamentul, legarea locului cu ceapă putrezită în țiucă, era însoțit de următorul descântec: *Trântitură, / Trântitură, / Prin lume se vântură. / S-a trântit, S-a învărtit, / Tocmai*

aici a nimerit./ Dar Nicu a venit/ Și plângând mi s-a jelit./ Noi repede am luat/ Trântitura la descântat/ Ș-am cetit-o/ Ș-am afurisit-o./ Peste nouă mări,/ Peste zeci de țări/ Am azvârlit-o. Meloterapia (unele descântece erau cântate) și psihoterapia se asociau cu fitoterapia, chinoterapia și cu alte tehnici ale medicinei populare.

BĂTUTUL ALVIȚEI, practică magică de aflare a norocului și ursitei la *Lăsatul Secului de Paște*. De cuiul bătut în grinda centrală a podinei, se prindea o sfoară care avea legat, la capătul opus, un cocoloș de alviță. Tinerii, copiii și, adesea, oamenii căsătoriți, adunați în cerc, încercau să prindă cu gura, fără ajutorul mâinii, alvița care pendula deasupra capetelor. Cei care reușeau, mușcau din alviță și își puneau câte o dorință pentru noul an. Se credea că aceștia vor fi însoțiți de noroc și împliniri, iar tinerii se vor căsători (Oltenia, Muntenia, Dobrogea).

BĂTUTUL CLOPOTULUI, glas divin care mângâie și adună credincioșii la închinăciune, alungă și îndepărtează duhurile malefice ale naturii. Spre deosebire de toaca de lemn, simbol al civilizației neolitice a lemnului, clopotul este emblema divinităților solare indo-europene (epoca Bronzului, epoca Fierului) și creștine. Cu glasul clopoțelilor legați la brâu, la picior sau de coarne, măștile de *Crăciun* și *Anul Nou* (*Capra*, *Brezaia*, *Turca*) și *Călușarii*, la *Rusalii*, alungă răul și purifică spațiul. Crescătorii de animale legau la gâtul vitelor tălângi, clopote sau clopoței pentru a le feri de vrăjitoarele care le furau mana laptelui pe timp de noapte. Precum toaca de lemn, clopotul a fost preluat de Biserica creștină de la societățile precreștine. Țăranii continuă să anunțe prin bătaia clopotului moartea oamenilor, să cheme ploaia pe timp de secetă, să alunge furtunile și norii amenințatori de grindină etc. Pentru a nu se confunda anunțul unei morți cu cel al unei sărbători, clopotul pentru mort *se trage de ață* – o tehnică specială prin care se obține un sunet specific momentului. În satele unde biserica are mai multe clopote, există posibilitatea anunțării vârstei aproximative a mortului: *Dacă cel ce a murit a fost un om bătrân sau unul în floarea vârstei, atunci se trag toate clopotele câte se află în biserică, dacă a fost un copil se trage numai clopotul cel mic.*

BĂTUTUL PARULUI, model exemplar de întemeiere a adăpostului (casa copilului, casa, satul, statul). Parul este un *axis mundi*, imagine a împerecherii *cerului* patern cu *Pământul matern*. Această practică magică ce își are originea în mișcarea de du-te-vino a reflexului sexual, este legată de întemeierea adăpostului sufletului și de primele invenții tehnologice ale omenirii (semănatul cu parul, aprinderea focului prin frecarea lemnelor, zdrobitul semințelor cu pisălogul în piuă etc.). Nu exista o construcție mai deosebită fără gestul întemeietor al bătutului parului, țarușului sau pociumbului. Impulsul mișcării inconștiente de du-te-vino a generat invențiile primare ale omenirii: piuă și pisălogul pentru zdrobitul semințelor; semănatul cu parul sau cu bățul, aratul cu plugul, melișatul cu melișta. Pornind de la practica magică a bății rituale, se poate descifra logica unor vechi expresii populare, precum compararea bărbatului, care vorbește mult și monoton cu un *pisălog* – instrument căruia i se imprimă o mișcare de du-te-vino în cea mai veche instalație tehnică a omenirii, piuă –, diferită de compararea femeii căreia exact pentru același motiv, i se spune că îi *merge gura ca melișta*. Gestul colindătorilor de a bate și scormoni cu bețele în foc, sorcovitul copiilor care bat cu sorcova persoana colindată, credința că nukul cules fără a fi bătut nu va face nuci în anul viitor etc., toate sunt acte de fertilitate și fecunditate legate de *bătaia rituală*.

BĂTUTUL TOACEI, obținerea glasului divinității fitomorfe prin lovirea ritmică cu unul sau două ciocane din lemn a unei scânduri, de obicei din paltin, instrument preistoric numită toacă. Prin *Bătutul toacei*, feciorii și copiii chemau spiritele morților care-și părăseau mormintele la *Joimari* pentru a petrece cu cei vii sărbătorile echinocțiului de primăvară. Obiceiul se practica, de asemenea, pentru alungarea norilor amenințatori, aducători de grindină și vijelie pe timpul verii, pentru aflarea ursitei în timpul vergelatului, în noaptea de *Anul Nou* etc. Toaca, al cărei nume, în limba română, reprezintă chiar sunetul produs în timpul bății, apare în numeroase obiceiuri și practici magice, în toponimia sacră a Carpaților, în basme și expresii populare. În cultul Bisericii Creștine Orientale, glasul celui mai simplu instrument din lemn mângâie și cheamă credincioșii la închinăciune,

anunță începutul zilei rituale și principalele momente liturgice. Excluzând plăcile percutante ale budiștilor și sintoiştilor Extremului Orient, *Bătutul toacei* de lemn este practică astăzi de români, greci, armeni, bulgari, ruși, letoni, sârbo-croați și estoni. Este de presupus că acest instrument, care emoționează și mângâie sufletele credincioșilor, își are originea în neoliticul agrar și reprezintă amintirea Marii Zeițe, spre deosebire de bătaia rituală a tobelor, invenție atribuită populațiilor pastorale și războinice indo-europene, reprezentând Zeul-Tată. Dincolo de simbolismul contemporan creștin, toaca are o certă protoistorie precreștină.

BĂȚ DE ALUN, element de recuzită rituală în practicile magice. Nuiua de *alun* ar avea putere fantastică: sprijinită de ușă apără casa de răuvoitori, ținută în mână orientează pașii omului spre comorile ascunse, încălecată de vrăjitoare o transportă pe aceasta cu viteza gândului, la distanța dorită. Din bețele de *alun* se confecționează *colindele*, toiege ornate cu care pițărâii (colindătorii olteni) scormoneau, în timpul colindatului focul din vatră și loveau grinda tavanului. Cu nuiiele de *alun* se aprindeau în curte focurile rituale pentru încălzirea morților care soseau la *Măcinici* sau la *Joimari*. Timpul consacrat, în *Calendarul popular*, culegerii *alunelor* din pădure este *Probejenia* (6 august). *Alunele* care urmau să fie folosite ca leac pentru tămăduirea bolilor erau culese după un ritual special: femeia descântătoare se dezbrăca de haine, făcea plecăciuni și se închina *alunului*.

BĂUTUL MĂRȚIȘORULUI, petrecere câmpenească în ziua de *Arminden* (1 mai), ocazionată de scoaterea *mărțișorului* agățat la piept sau legat la mână în ziua *Dochiei* (1 martie). La ospăț, desfășurat la pădure, la vii sau livezi și la care participă rude și prieteni, tineri și bătrâni, se mănâncă miel fript și se bea vin *pelin* pentru înnoirea sângelui și sănătatea oamenilor (Bacău, Neamț).

BĂȚĂ, tovarăș de drum al omului, în *Lumea de aici*, și a sufletelor morților, în *Lumea de dincolo*, sinonim cu *colindelele*, *bățul*, *ciomagul* și *toiagul*. În satul românesc, *bățul* și *traista* erau piese obligatorii

purtate de om la ieșirea din gospodărie. Un păstor adevărat se despărțea de bâta numai pe timpul mesei. Până la începutul secolului al XX-lea, *bâta* își substituia, în anumite împrejurări, proprietarul: rezemată de poartă sau de ușă, păzea simbolic, în lipsa stăpânilor, casa lăsată neîncuiată cu lacăte și chei. Legătura dintre *bâta* și om este de ordin spiritual, ca între frații de cruce. Dar, spre deosebire de frații de cruce care se leagă trup și suflet până la moarte, *bâta* își însoțește tovarășul și pe lumea cealaltă. În Munții Apuseni, se pune în groapa mortului un băț crăpat la un capăt în care se introduce un ban; cu bățul se sprijină la mers sau se apără de dușmani, iar cu banul plătește vămile din lungul drumului. În alte sate, *bâta* sau bota de lemn se așeza în mâna mortului sau în sicriu. După unele credințe, aceasta i-ar fi necesară sufletului, să se apere de cățeii *Pământului* – paznici ai *Lumii de dincolo* care, necunoscându-l, îl latră în prima noapte. În Mehedinți, se dădeau de pomană pentru sufletele morților bețe din mălin, arbust care crește prin pădurile umede de la deal și munte.

BELITUL TURCII, moarte violentă a *Turcii*, Zeiță taurină în cetele colindătorilor de *Crăciun*, sinonimă cu *Moartea* sau *Înecatul Turcii*. Colindatul feciorilor se încheia a doua zi de *Crăciun* (26 decembrie), în centrul satului, după executarea dansului fără egal al *Turcii* și omorârea ei cu *Bâta* sau cu pușca. După acest moment culminant al activității cetei de colindători, care marca sfârșitul Anului vechi și nașterea *Anului Nou*, urmează stricarea măștii *Turcii*, arderea sălașului (paiele pe care au dormit feciorii la gazda comună) și un mare ospăț funerar (Transilvania de sud).

BENGA, drăcoaică dornică să fure, precum *Muma-Pădurii*, nou-născuții. Umblă noaptea goală, *despletită și cu țâțele aruncate peste umăr*. Înjurătura *Lua-te-ar Dracu* este sinonimă cu *Lua-te-ar Benga* (Dobrogea, Bărăgan).

Berbecari, v. Teclele

BETIE RITUALĂ, obicei de a bea 40 sau 44 de pahare de vin în ziua de 9 martie, străvechi început de *An Nou Agrar*. Starea euforică necesară depășirii momentului critic generat de moartea și renașterea

divinității la *Anul Nou* se obținea prin diferite mijloace: substanțe narcotice, dans și beție rituală. Se credea că vinul băut la *Măcinici* se transformă, de-a lungul anului, în sânge și putere de muncă. Dacă cineva din satele în care se practica obiceiul nu putea să bea 40 sau 44 de pahare pline cu vin, trebuia să-l guste sau să fie stropit cu el. Numărul paharelor de vin băute ar corespunde cu numărul *Sfinților Mucenici* din Sevastia care poartă, în *Calendarul popular*, diferite denumiri zonale: *Moși, Sfinți, Sfințișori, Măcinici* și altele (Moldova, Muntenia).

BISERICĂ, adăpost antropomorf al spiritului divin, sinonim cu casa domnului, bazilică, panteon. Planul tripartit orizontal (altar, naos și pronaos) și silueta dezvoltată pe verticală (turla, pereții și temelia) redau silueta Domnului Iisus în stare de veghe și de moarte. Altarul și turla sunt capul, naosul și pereții corpul iar pronaosul și temelia picioarele. Dintre criteriile de clasificare ale bisericilor, un interes spiritual aparte îl reprezintă elevația și materialul de construire. *Biserica* românească a parcurs aceleași etape evolutive ca și locuința omului: biserici săpate în pământ (bisericile bordei), amenajate în grotle naturale sau antropomorfe (bisericile grotă, bisericile catacombă); biserici parțial îngropate sau cioplite în piatră (Nămăiești, jud. Argeș); biserici de suprafață. Lăcașele creștine din prima categorie sunt supraviețuiri ale geomorfismului neolitic, reproduceri miniaturale ale adăpostului *Zeitei-Pământ* cu chip de ou. Idealul de frumusețe a divinității feminine este păstrat atât de intimitatea bisericii amenajate la început în chiar pânțelele *Pământului*, cât și de liniile ovale și volumele semisferice (arcade, bolte, cupole etc.) ale lăcașului înălțat deasupra *Pământului*.

BISERICĂ DE LEMN, lăcaș divin caracteristic civilizației forestiere. Lucrate de meșterii țărani după modelul propriilor case de locuit, acestea sunt înălțate din bârne îmbinate în cununi orizontale, au dimensiuni apropiate locuinței, cu pereți și icoane îmbrăcate adesea cu ștergare țesute sau cusute. În multe biserici se intră ca în casa veche românească, de pe prispă sau din pridvorul sprijinit de stâlpi ciopliți din lemn. Multe biserici din satele Olteniei, Munteniei și Moldovei

sunt lipsite de turn (turlă). Turnul bisericilor cu înălțime mică din provinciile extracarpatice și din unele sate din sudul Transilvaniei și Munții Apuseni contrastează cu semeția turnurilor bisericilor occidentale, care par a spinteca cerul pentru a se apropia cât mai mult de divinitatea exilată de indo-europeni și creștini de pe pământ în înaltul cerului. *Bisericile de lemn* din Transilvania și Banat au, sub influența arhitecturii monumentale în piatră, romanică sau gotică, turnul înalt sau foarte înalt. Indiferent de zona în care au fost ridicate, bisericile românești se disting prin eleganța liniilor și proporționarea volumelor, prin frumusețea și bogăția decorului exterior, sculptat și crestat în lemn, prin căldura picturilor interioare. Adesea, pereții exteriori sunt împărțiți în două registre de un brâu din lemn sculptat în formă de frânghie groasă și răsucită, o spirală care înconjoară biserica, precum brâul de lână purtat pe la mijlocul trupului.

Blagoveștenie, v. Bunavestire

BLAJINI, enigmatice reprezentări mitice ale oamenilor primordialii, ale moșilor și strămoșilor, sinonimi cu *Rocmanii* (Rohmanii, Rugmanii). Aceștia sunt celebrați primăvara, la *Paștele Blajinilor*, de obicei în ziua de luni după *Duminica Tomii*. Numele lor, de origine livrescă, au intrat în folclor prin romanul popular de largă circulație în Evul Mediu românesc, *Alexandria*. Credințele despre ei sunt însă mult mai vechi, cert precreștine. Blajinii trăiesc la hotarul dintre *Lumea de aici* și *Lumea de dincolo*, pe malurile *Apei Sâmbetei*, la vărsarea acesteia în *Sorbul Pământului*. Descendenți direcți ai lui Adam și ai Evei, ei ar fi luat parte la facerea lumii, ar sprijini *Pământul*. Ca înfățișare, sunt oameni de statură mică, umblă goi și au corpul acoperit cu păr. Bărbații se întâlnesc cu femeile o dată pe an, la *Paștele Blajinilor*, pentru a face copii. Băieții sunt crescuți de mame până merg în picioare și pot să se hrănească, după care trăiesc în izolare și asceză împreună cu bărbații. Sunt credincioși, buni la suflet, blânzi, înțelepți, incapabili de a face rău și duc o viață austeră, cu posturi severe. Fiind oameni simpli, nu știu să calculeze sărbătorile, în special *Paștele*, pe care îl sărbătoresc cu o întârziere de opt sau mai multe zile, când văd că sosesc pe *Apă Sâmbetei* cojile de ou roșu, aruncate special de

gospodine pe apa curgătoare în vinerea sau sâmbăta din *Săptămâna Patimilor*. Când văd cojile de ou în țara lor îndepărtată, ei serbează acolo și noi aici *Paștele Blajinilor* sau *Paștele Morților*. În această zi, credincioșii depun ofrande pe morminte, bocesc morții, împart pomeni, fac libațiuni, întind mese festive în cimitir, lângă biserică sau în câmp, la iarbă verde (Moldova, Bucovina, Dobrogea, Maramureș, Bistrița-Năsăud).

BLÂNDĂ, personificare a urticariei, boală care se manifestă prin apariția pe piele a unor bășicuțe de culoare roșie, însoțite de mâncărimi. Terapia empirică a blândeii era însoțită de psihoterapia și meloterapia descântecului: *Pleacă Ion/ Pe cale,/ Pe cărare/ Se întâlni cu Faptul,/ Se întâlni cu Blânda./ – Blândă lipită,/ Blândă sturâtă/ Să piei,/ Să răspiei,/ De la Ion să piei/ Să te înmoi,/ Să rămâie Ion/ Curat,/ Luminat,/ Ca bobul de grâu curat!...*

BLOJ, Zeu patern la vârsta senectuții în cetele masculine de colindători (*Căluș, Brezaie, Cerb, Turcă*), mascat sau îmbrăcat altfel decât ceilalți cetași. *Blojul*, personaj necuvântător al cetelor de feciori, fertilizează, uneori cu phalusul de lemn legat la brâu, natura înconjurătoare.

Boadnicu, v. Cloșcă

BOBI, practică magică de aflare a *ursitei* în noaptea *Lăsatului de Sec de Paște*. Fetele nemăritate aruncă pe rând, de la aceeași distanță, 10 *bobi* (semințe) într-un cerc magic, desenat pe pământ. După numărul bobilor căzuți în cerc sau în afara cercului se apreciază norocul sau nenorocul în dragoste și căsătorie (Moldova).

BOBOTEAZĂ, ziua creației biblice a omului și a nașterii spirituale a Pruncului Iisus. Comasarea de către părinții bisericii creștine a dublei nașteri a Mântuitorului, nașterea fizică și nașterea spirituală într-o singură zi, logică din punctul de vedere al noii credințe, a devenit, cu timpul, sursă de neînțelegere și confuzie pentru credincioși. În această situație, teologii au găsit o soluție de compromis: au păstrat data de 6 ianuarie pentru Botezul Domnului Iisus și au devansat nașterea fizică

cu două săptămâni, pe 25 decembrie, unde se celebra, pe atunci, moartea și nașterea Zeului iranien Mithra și al celui carpato-dunărean, *Crăciun*. Translația datei Nașterii Domnului peste *Anul Nou* roman, prăznuit la Calendele lui Ianuarie (1 ianuarie) și suprapunerea acestui eveniment creștin peste ziua de celebrare a zeilor amintiți avea să producă un amestec al sărbătorilor și obiceiurilor creștine cu cele precreștine, greu de descifrat astăzi. Alimentele rituale specifice zilei de *Bobotează* sunt piftia și grâul fiert.

Bocăneți de cununie, v. Păpușa miresei

BOCET, manifestare spontană a durerii sufletești, însoțită de țipete, strigăte, vaiete, suspine și gesturi disperate, provocată de plecarea unei ființe dragi. Acesta se mai numește *cântec de mort* (Transilvania), *jelit* (Moldova), *bocet* (Muntenia). În forme specifice, jelitul se manifestă în lumea animalelor (suferință, neliniște, lacrimi, cântec, urlat, zbieret) și a altor necuvântătoare, inclusiv în lumea plantelor. Prin evoluție, jelitul a devenit *bocet versificat*, cu elemente lirice și structuri ritmate, coerente și înlănțuite logic, menite să emoționeze asistența și să exprime durerea persoanelor îndoliolate. În mediile urbane și intelectuale, *bocetul* a devenit o durere tăcută, nemărturisită. Reținerea de a boci părinții, soții și copiii de către fiică, mamă, soție este percepută în satele extracarpătice ca necuviință și lipsă de respect față de cel mort. *Bocetul* are o dublă funcție: să-l îmbuneze pe cel plecat, supărat că părăsește *Lumea de aici*, și să asigure echilibru psihic celor rămași. Manifestarea lui este potențată de credința conform căreia sufletul mortului aude și vede tot ce se petrece în jurul trupului său. Jelitul are virtutea de a induce catharsisul: începe ca o dezlănțuire sufletească de nestăvilit a durerii și se încheie cu oarecare acalmie. Ca modalitate naturală de detensionare a crizei provocate de dispariția ființelor apropiate, jelitul este atestat, sub diferite forme, în toate zonele etnografice.

BOCET DE POMENIRE, dialog purtat în cimitir, la căpătâiul mormântului, de cei vii cu sufletele morților în zilele de comemorare a decesului: șase săptămâni, un an, șapte ani, sâmbetele moșilor sau la

moartea unei rude, vecin, consătean. *Bocetul de pomenire* îmbracă forma unui dialog în care răspunsul mortului se lasă așteptat. Prin tehnica bocitului, prin timpul și spațiul ritual în care se desfășoară, bocetul are rol cathartic, de liniștire a sufletului. Mortul este informat despre tot ce s-a petrecut aici după plecarea lui, despre greutățile și împlinirile membrilor familiei, despre pomenile trimise și i se solicită să-i povestească despre el și lumea de acolo, i se cer sfaturi pentru depășirea greutăților de aici etc.

BOCET VERSIFICAT, manifestare a durerii provocate de moartea unei ființe dragi prin cuvinte și melodii duioase, menită să-i dovedească celui plecat dragostea și atașamentul nemărginit, sinonim cu jelit (Moldova), cântec de mort (Transilvania), bocet (Muntenia). *Bocetul versificat*, face trecerea de la bocetul propriu-zis la cântecele funerare (*bradul*, *Zorile*, *Cântecul de priveghi*) a căror funcție principală este inițierea sufletului mortului înainte de plecarea în *Lumea de dincolo*. Asemănător cântecelor ceremoniale și rituale de înmormântare, *bocetul versificat* are numeroase elemente artistice. El este un monolog cu sufletul mortului, căruia bocitoarea i se adresează la persoana a II-a sau a III-a, sau un dialog în care răspunsul se lasă așteptat, în momente bine precizate de cutumă: acasă, în zilele care preced înmormântarea (dimineața, la amiază, înainte de a se însera); pe ultimul drum, în ziua înmormântării; la cimitir; după înmormântare până la *Slobozirea* (dezlegarea) *izvorului* și la alte date calendaristice legate de cultul morților (Sâmbetele morților, Zilele moșilor). Ordinea în care se bocește este prestabilită: rudele apropiate, rudele îndepărtate, vecinele, prietenele și oricare femeie care dorește să transmită, prin mortul care pleacă, vreun mesaj propriilor morți. Pot funcționa și alte criterii de desfășurare a ceremoniilor de primire a mesajelor de către mort de la cei rămași aici: vârsta bocitoarei (femeia în vârstă are prioritate față de cea tânără), gradul de rudenie (de mamă, de tată, de fiică, fiu, de soț, soție etc.).

BOCETUL ANDREIULUI, obicei care atestă suprapunerea sărbătorii creștine a Apostolului Andrei (30 noiembrie) peste *Anul Nou Dacic*. Fetele, după ce confecționau o păpușă din cârpe, numită

Andrei, substituit al anului vechi, o așezau pe laviță (pat) ca pe un mort și o jeleau (Transnistria).

Boi, v. Toiag

BOII SÂNGIORZULUI, scenariu al morții și renașterii anuale a Zeului vegetației substituit de primul gospodar care a ieșit la arat, sinonim cu *Tânjaua*. Spre deosebire de obiceiul *Tânjaua* care și-a luat numele de la o parte componentă a plugului, *Boii Sângiorzului* se referă la animalele de tracțiune, înlocuite în timpul practicării obiceiului de feciorii care duc pe umeri jugurile împodobite cu verdeață, legate de teleguța în care stă Zeul vegetațional, rol jucat de primul bărbat care a ieșit la arat (Maramureș).

BONZĂ, reprezentare mitică înfiorătoare care sperie oamenii în păduri, sinonimă cu Borza, Gândacul morții. Spre deosebire de Borză, *Bonza* este un bărbat ... *Cu ochii zgâiți, / Cu dinții rânjiți, / Cu barba până-n genunchi, / Cu părul până-n pământ* (care sperie oamenii și copiii sau le scurtează viața) *Zilele să le scurte, / Viața să le ciunte*. (Transilvania).

BORDEI, adăpost amenajat după modelul grotei preistorice, în pânțelele *Pământului*. Oamenii în *bordei* și morții în mormânt trăiesc, de fapt, în același mediu prietenos oferit de Terra Mater. Numele *bordei*, cuvânt din substratul lingvistic autohton, geto-dac, a fost preluat, sub diferite forme, și de popoarele învecinate (bulgari, sârbi, unguri, ruteni). Locuința subterană, provenită dintr-o groapă săpată la o adâncime care variază de la câțiva zeci de centimetri până la trei metri și acoperită cu *Pământul* dislocat, cu paie sau trestie, este o soluție constructivă atestată pe multe meridiane ale lumii (China, India, Caucaz, Africa, Brazilia etc.). Acolo unde solul friabil a permis săpatul *gropii* sau *culcușului*, prin dislocare a *Pământului*, a apărut numaidecât și locuința *bordei*. Spre deosebire de celelalte adăposturi preistorice (grota, peștera, coliba etc.) care sunt, în limba română, de genul feminin, *bordeiul* face excepție, este de genul neutru. Cunoscut în Antichitate de greci și romani și locuit în vremurile istorice de celți și slavi, *bordeiul* a supraviețuit în spațiul carpato-dunărean până la

mijlocul secolului al XX-lea. Aria lui de răspândire ocolește muntele datorită imposibilității de a săpa groapa în stană de piatră. *Bordeiul* este perfect adaptat condițiilor climaterice: răcoros pe timpul verilor caniculare, călduros în iernile geroase, ferit de viscoalele și vârtejurile care spulberă spațiile extracarpatiche larg deschise.

BORIȚĂ, mască taurină în cetele colindătorilor de *Crăciun*, substituit al zeiței adorate, care moare și renaște împreună cu timpul calendaristic la solstițiul de iarnă, sinonimă cu *Turca* (sudul Transilvaniei).

BOU ÎNSTRUȚAT, nuntă divină a Zeului vegetației substituit de un taur împodobit, desfășurată în nopțile de *Sânziene* sau de *Rusalii*. Taurul, simbol al vitalității și virilității, a fost înlocuit de bou (taur castrat), animal docil care se lasă împodobit precum mirele la nuntă și plimbat în fruntea alaiului nupțial pe ulițele satului. Din momentul alegerii, boul se bucură de un tratament privilegiat: este bine spălat, hrănit, țesălat și, firește, mai puțin muncit. În noaptea care precede nunta, feciorii priveghează în jurul focului aprins într-o poiană din pădure, păzesc cu atenție boul care paște în voie, inclusiv prin semănături, jupoaie coaja cireșilor sălbatici din care își confecționează curelele, carâmburile și coifurile cu care se vor masca a doua zi, împletesc coroana boului, simbol al cununiei care va avea loc a doua zi. Dimineața gătesc *mirele* cu un covor sau cu fețe de masă frumos cusute de fetele din sat, cu brâie, panglici și podoabe, îi agață clopoței în coarne și îi pun cununa de flori pe după gât. Alaiul nupțial al boului stăbate ulițele satului după încheierea slujbei la biserică. După ce colindă, alaiul intră în gospodăria *mirelui*, a *Boului Înstruțat*. Acesta înconjoară de trei ori masa așezată în mijlocul curții pe care se găsește un blid cu grâu și o sticlă de băutură, imitând *Dansul Isaiei* din ritualul creștin și jocul ritual *De trei ori pe după masă*. În final, boul, după ce i se scot țesăturile și podoabele, este dus să se odihnească. Urmează ospățul, cu mâncare, băutură, joc și voie bună. Ceremonialul a fost atestat, în diferite variante locale în Țara Oltului, Țara Bârsei, Țara Hațegului, Valea Țibleșului, Podișul Târnavelor, Câmpia Transilvaniei, zonele Sibiu, Alba Iulia ș.a..

BOU, animal funest care își anunță stăpânul, prin refuzul de a trage la jug, că îi va veni *Moartea*. Același mesaj îl transmit și vitele care apar în vise, în special *boul* și *vaca* neagră duse de funie sau lăsate libere în cireadă. Boii sunt animalele obișnuite înjugate la carul funerar care transportă trupul mortului de acasă la cimitir, așa cum *calul*, *cerbul* duc în spate sufletul acestuia pe drumul mitic, în *Lumea de dincolo*. Adesea, *boul* este invocat în cântecele și bocetele funerare: – *Ai, boiți, boiți, / Pe cine cărați / Pe cine plimbați, / Pe cine duceți ...* (*Al boilor*, Izverna, jud. Mehedinți). Un motiv pentru care *Zorile*, zeițe ale destinului, sunt rugate să mai întârzie este pregătirea carului mortuar și a boilor trăgători: „...*Zorilor, Zorilor, / Voi să nu grăbiți / Să ne năvăliți, / Până și-o găti / Dalbul de pribeag / Un car cărător, / Doi boi trăgători, / Că e călător / Dintr-o lume-ntr-alta, / Dintr-o țară-ntr-alta, / Din țara cu dor / În cea fără dor, / Din țara cu milă / În cea fără milă...* (Runcu, jud. Gorj).

Boura, v. Vacă

BOZ, divinitate a vegetației cu chip de plantă din fam. *Caprifoliaceae*, invocată să dezlege ploile în ceremonialul *Paparudei*, să vindece mușcătura de șarpe și să alunge fulgerele pe timp de furtună. Tulpinile verzi ale plantei devin, în ceremonialul *Paparudei*, odăjdii îmbrăcate de persoana care joacă rolul zeiței pluviometrice, iar ramurile uscate adunate de copii, de femei curate sau *iertate* devin ruguri funerare aprinse în zilele de *Măcinici*, *Lăsatul Secului* și *Joimari* în curți sau pe mormintele din cimitir. Sub influența creștinismului, *boz* a devenit o plantă malefică, numită și *poama dracului*. La rădăcina lui, în *pământ*, s-ar ascunde dracul, iar în aer, printre tulpini, drăcoica. În unele credințe populare *bozul* este o divinitate feminină măritată cu socul, divinitate masculină. Când era recoltat, *bozul* era invocat și respectat ca o divinitate: *Bună dimineața, Bozule! Eu te cinstesc cu pâine și sare și cu nouă mătăanii, iar tu să mă cinstești cu sănătatea vitei mele, să nu-i stea viermii în rană cât nu stau popii, primarii și dregătorii în Rai*.

BRAD, arbore sacru al românilor care exprimă, prin cetina verde, visul omului dintotdeauna, nemurirea. Prin rădăcinile înfipte adânc în inima

Pământului și cu ramurile avântate în înaltul cerului, bradul are toate atribuțiile cosmicității. El oferă cuib unor viețuitoare din Panteonul românesc (Șarpelui și Vidrei la rădăcină, Păsării-suflet în vârf) și lemn de construcție a adăpostului de aici (casa) și de dincolo (siciul). Dar, în unele cântece funerare din Cartea românească a morților bradul refuză să treacă sufletul mortului în Lumea de dincolo: ...Iar la groapa mărilor,/ Unde-i bradul Zânelor,/ Trecătoarea apelor,/ Sufletul stătea/ Și mi se ruga:/ – Brade, brade,/ Să-mi fii frate,/ Întinde, întinde,/ Eu să le pot prinde/ Vârfurile tale,/ Să trec peste ele/ Marea în ceia parte/ Ce lumea desparte/ .../ – Eu nu-ți pot întinde/ Ca să le poți prinde/ Trupinile mele să treci peste ele,/ Că-n mine împuiatu,/ Vidra lătrătoare,/ Oamenii pânditoare,/ Nici nu oi gândi,/ Puii te-or simți,/ Ei mi te-or lătra/ De te-ai spăimânta/ Și-n mare-i cădea/ Și te-ai îneca. În unele cântece funerare de Zori el devine adăpost funerar.

BRAD DE NUNTĂ, simbol al virilității în ceremonialul nupțial, sinonim cu *Steagul de nuntă* și *Bățul înflorat*. În vorbirea curentă, feciorul de însurat este *voinic ca bradul* sau *înalt ca bradul*. Prin forma coroanei, cetinii și fructului (conurile), *bradul* este simbol falic, iar prin modul de împodobire la nuntă, substitut ritual al mirelui. În mod obișnuit, vârful *Bradului de nuntă* trece (străpunge) un măr sau o gutuie, iar cotorul o pâine sau un colac cu gaură. În Vâlcea, ramurile îndoite în sus și legate la vârf formează trei ovoide, străpunse de axul tulpinii. Ceremonialul tăierii și aducerii *Bradului de nuntă* din pădure poate fi reconstituit, parțial, de unele cântece nupțiale: *Hai, Bradule, hai,/ Hai, c-am să te tai,/ C-o bardă tăioasă,/...../ Hai, Bradule, hai,/ Nunta să-mi cinstești/ Și s-o-nveselești. Bradul de nuntă, gătit și împodobit ca mirele, este respectat și venerat de nuntași, păzit și jucat în fruntea horelor și alaiurilor nupțiale de cel mai falnic dintre flăcăi. El are orații speciale, numite *Vorbele Bradului, Cântecul Bradului*, un dans ritual, numit *Hora Bradului*. Prin înfățișare și, mai ales, prin modul cum este jucat *bradul de nuntă* exprimă bărbăția, hotărârea și virilitatea viitorului soț. Obiceiul formează un areal compact în sudul României (Oltenia, Muntenia, Dobrogea, sudul Moldovei). În*

Transilvania și Banat *Bradul de nuntă* a fost înlocuit cu *Steagul de nuntă* iar în Bucovina și Moldova de nord cu *Bățul înflorat*.

BRAD LA ÎNMORMÂNTARE, soț sau soție postumă la moartea tânărului necăsătorit, sinonim cu *sulița* și *Steagul de înmormântare*. *Bradul* împreună cu stâlpul (crucea) de la căpătâiul mortului reprezintă o pereche postumă. În zonele de câmpie, locul *bradului* este luat de un pom fructifer, de obicei un măr sau un prun. Funcția de mire sau mireasă postumă a *bradului* este evidențiată atât de informațiile etnografice, cât și de textele funerare cântate în anumite momente ceremoniale ale nunții: înainte de a fi tăiat din pădure de feciori, la coborârea lui în sat, în timpul împodobirii de către fete, în drum spre cimitir, în timpul plantării la căpătâiul mortului. După informații etnografice mai vechi, *Bradul la înmormântare* era tăiat din pădure și adus în sat de șapte feciori care plecau dis-de-dimineață cântând melodii de jale. În satul Runcu (jud. Gorj), flăcăii mergeau tăcuți, legați la cap cu câte o năframă. Ajunși în pădure, alegeau un brad tânăr, îngenuncheau în fața lui, îl tăiau din tot atâtea lovituri de topor câți feciori făceau parte din ceată și îl aduceau în sat, pe umeri, cu vârful înainte. Împodobirea acestuia ca un steag de nuntă, cu inelul mortului și batista înflorată (chischineul), cu flori, panglici și clopoței etc., nu lasă vreun dubiu asupra funcționalității rituale și ceremoniale: soț sau soție postumă a mortului. Obiceiul de a pune *brad* la înmormântarea unei fete sau fecior necăsătorit, uneori și la moartea altor oameni, a fost atestat pe întreg spațiul locuit de români.

BRAD LA NAȘTERE, *alter ego* al omului în ceremoniile din ciclul familial. În obiceiurile ocazionate de naștere era implorat de părinții nou-născutului să le adopte fiul sau fiica și să le asigure protecție magică. Închinatul copilului la *brad* devenea o necesitate dacă existau indicii că pruncul ar fi fost ursit nefavorabil de *Ursitoare*: *Brade, mării Brad,/ Nu te mânia,/ Nu te înfiora/ Rogu-mă Brad ție/ Să-l primești pe Ion/ Făt să-ți fie/ Făt iubit/ Rupt din tine/ Și cât trăiești/ Să-l ocroțești*.

BRADOȘ, figurină antropomorfă modelată din *aluat*, unsă cu miere și miez pisat de nucă, dată de pomană și mâncată sacramental în ziua de

Măcinici (9 martie), la pomeni și praznice, sinonimă cu *Sfinți*, *Brânduși*, *Brândușei*, *Brăduleți*. Înainte să fie băgați în cuptor sau sub țest să se coacă, *Bradoșii* erau ornați cu țeava de *soc*. Aceștia au chip de om cu aripi (Dolj), de copil, cu cap, gât, ochi, cu picioare și mâini, sau în formă de cifra opt (8). Ei se împart, fără să fie sfințiți la biserică, pentru sufletele morților, moșilor și strămoșilor (Oltenia, Muntenia Centrală, Dobrogea).

BRAZDA SATULUI, hotar tras cu plugul după efectuarea actelor de întemeiere a satelor, cetăților, statelor. O legendă a Antichității romane spune că *Gloria întemeierii Romei revenindu-i lui Romulus, acesta a trecut imediat la fapte, trăgând o brazdă în jurul Palatinului. Pământul aruncat afară simboliza zidul cetății, brazda șanțul și, în locul rezervat porții, plugul ridicat în sus lăsa o trecere spre exterior*. Fratele său geamăn, Remus, încercând să ridiculizeze zidul și șanțul de pământ, le-a trecut dintr-o săritură, motiv pentru care Romulus îl omoară, blestemând: *Așa să piară oricine va trece în viitor zidul meu!* Tradiția tragerii brazdei de plug ca hotar între state, care nu putea fi călcată fără consecințe grave, s-a păstrat până spre zilele noastre. Simbolul de hotar al brazdei de plug a persistat în spațiul carpato-dunărean și datorită celor două valuri de pământ construite în Antichitate de romani și numite de români *Brazda lui Novac* sau *Brazda lui Troian*. Conform tradiției populare, brazda de plug delimita, până la Unirea din 1859, satele și provinciile românești Moldova și Țara Românească: *Ca să populeze țara, după ce a alungat tătarii, Negru-Vodă a făcut târg de scule femeiești, dincoace de Brazda Moldovei. În toiul târgului, bărbații s-au aruncat și și-au luat neveste moldovence. Când au venit moldovenii cu oastea să le elibereze, femeile n-au mai vrut ca să plece de la soții lor*. Tragerea brazdei de plug în jurul vetrei satului a fost o practică magică obișnuită pentru apărarea simbolică a așezărilor, cetăților și statelor.

BRAZDĂ ÎNIERBATĂ, personificare a unei bucăți de pământ înierbată, de formă pătrată sau dreptunghiulară, decupată dintr-un loc curat și pusă pe prag, la intrarea în casă, pe masă sau pe fereastră, pe stâlpul porții sau pe streășina construcțiilor, în ajunul sau în ziua de

Sângiorz sau la altă sărbătoare a primăverii, pentru paza manei câmpului și vitelor cu lapte, pentru sănătatea și belșugul oamenilor. Local, Brazda înierbată se pune și la unele sărbători cu dată mobilă ale ciclului pascal: *Paște, Ispas, Duminica Mare, Rusalii*. După trecerea sărbătorii, *Brazda înierbată* este reșezată în locul de unde a fost luată, se păstrează în casă ca leac pentru lecuirea bolilor, se pune în cuibul cloștilor pentru a scoate cât mai mulți pui, se aruncă peste holdele semănate (Bucovina, Moldova, Muntenia, Dobrogea, Oltenia).

Brăduleți, v. Măcinici

BRÂNCĂ, personificare a infecției pielii (erizipelul) produsă de microbi (streptococi), localizată mai ales la mâini și picioare. Prima Brândușă care răsare primăvara era mâncată sacramental cu credința că *cel care mănâncă brândușă, va fi ferit de brâncă*. Într-un descântec din zona Covurlui (Moldova), *brânca* este numită și Mama Căinilor: *Brânca, Brâncilor,/ Mama Căinilor/ Și-a păgânilor/ Fugi din fața omului,/ Din obrazul voinicului,/ Că te-mpung,/ Că te-nțep,/ Că te ard/ ... / Du-te în cozile mărilor,/ În capetele balenelor,/ În capul urșilor/ Și-al lupilor/ Că acolo e locul tău, Săca-te-ar Dumnezeu! ...*

BRÂNDUȘĂ, reper calendaristic care împarte anul în două anotimpuri: iarna și vara. Pentru a marca deschiderea și închiderea ciclului vegetal într-un an calendaristic prin înflorirea unei plante, românii au asimilat, sub aceeași denumire, două specii: brândușa de primăvară și brândușa de toamnă sau *ceapa ciorii*. Prima înflorește primăvara și vestește sfârșitul iernii, a doua înflorește toamna și vestește începutul iernii. Singura asemănare dintre ele este culoarea liliachie a florilor. Înflorirea *brândușei* de primăvară chiar înainte de topirea zăpezii este pusă pe seama răutății mamei vitrege a *Pământului*, care o scoate cu forța afară să înflorească. În Bucovina, circulă zicala atribuită mamelor cu copii vitregi: *Nu fi așa de rea ca maștera (mamă vitregă) Pământului, care a dat brândușa afară în luna lui martie*. Poporul face distincție între brândușa de primăvară, floare a celor vii, și brândușa de toamnă, floare a celor morți: *Toamna, când apar brândușele, acelea-s bucuria morților. Întocmai cum noi ne*

bucurăm de brândușe primăvara, când le vedem întâi, tot astfel se bucură morții de ele toamna. Brândușa de toamnă e păcat s-o rupi. Spre deosebire de brândușa de primăvară, care închide anotimpul friguros și deschide anotimpul călduros, brândușa de toamnă îl închide pe cel călduros și îl deschide pe cel friguros.

BRÂNDUȘEI, 1. Figurine cu chip de om preparate din *aluat*, unse cu miere și miez pisat de nucă, date de pomană și mâncate sacramental la *Sântoaderul cel Mare* (Gorj); **2.** Figurine antropomorfe sau colăcei împărțiți și mâncați sacramental în ziua de *Măcinici*, sinonimi cu *Sfinți*, *Bradoși*, *Brăduleți*. Înainte să fie băgați în cuptor sau sub *Test*, sunt ornați cu țeava de *soc*. *Brândușeii*, care au chip de om, de copil cu cap, gât, ochi sau de cifra opt (8), se împart pentru sufletele morților, moșilor și strămoșilor dar și pentru a avea noroc la stupii de albine (Banat).

Brânduși, v. Măcinici

BREHNELE, spiriduși ai pădurii, urâți și pociți, cu corpurile compuse din membrele amestecate ale mai multor animale, păsări, broaște și insecte. Locuiesc în tufișurile și scorburile copacilor și se amuză sperind oamenii fricoși care merg noaptea prin pădure (Moldova, Bucovina).

BREI, personificare a unei plante din fam. *Euphorbiaceae*, cu flori verzui și miros neplăcut. Aceasta crește prin păduri umbroase și este invocată de femei în medicina și cosmetica populară. În Vinerea Omanului (prima zi de vineri după *Lăsata Secului de Paște*), mamele fetelor plecau, la scăpătatul Soarelui, pe mutește (dacă era necesar se înțelegeau numai prin semne), în căutarea *breiului*. Când îl descopereau, puneau pâine și sare deasupra lui, ofrandă pentru *Muma* care l-a născut, și îl smulgeau cu toată forța. Rădăcina (rizomul) de *brei*, care se spune că într-un an crește un metru, era dusă acasă și pusă în apă. În Oltenia, rizomul lung al plantei era pus de fete și femei tinere în scaldă pentru creșterea părului. După scaldă rituală, acestea se fereau *să le vadă Soarele*.

BREZAIE, mască zoomorfă, excesiv împodobită, care substituie primul Zeu al omului, *Anul*, purtată de un fecior din ceata de colindători la sărbătorile de *Crăciun* și *Anul Nou*, sinonimă cu *Capra* (Muntenia, Oltenia).

BRUMAR, nume popular al lunii noiembrie. Denumirile populare ale lunii anunță timpul căderii brumelor groase și promoroacei (*Brumar*, *Brumarul Mare*, *Promorar*) sau vremea fermentării și limpezirii vinurilor în butoaie (*Vinicer*, *Vinar*). În sate începeau acum șezătorile și se intensificau pregătirile pentru iarnă. Luna are numeroase sărbători precreștine, multe dedicate lupului, totem al geto-dacilor (*Filipii de Toamnă*, *Ziua Lupului*, *Filipul cel Șchiop*, *Noaptea Strigoilor*) și creștine (*Cosmadinul*, *Moșii de Arhangheli*, *Arhanghelii*, *Lăsatul Secului de Crăciun*, *Ovidenia*, *Sântandrei*).

Brumarul Mare, v. Brumar

BRUMĂREL, denumire populară a lunii octombrie, a opta în calendarul vechi roman, cu începutul de an la 1 martie, și a zecea în calendarele iulian (stilul vechi) și calendarul gregorian (stilul nou). Denumirea populară a lunii anunță primele brume și apropierea iernii. Activitățile economice erau specifice perioadei de trecere de la toamnă la iarnă: continuarea semănăturilor de toamnă, strângerea roadelor de pe câmp, din vii, livezi și grădini, deschiderea țărinelor pentru pășunatul comunitar, împerecherea oilor și pornirea turmelor spre locurile de iernat, valorificarea produselor agrare, pastorale și meșteșugărești la vestitele târguri și iarmaroace organizate la și *Vinerea Mare* (Sfânta Paraschiva), rezolvarea înțelegerilor încheiate în luna aprilie, la *Sângiorz*, ș.a. Peisajul spiritual al lunii octombrie este dominat de sărbătorile și obiceiurile cu semnificație pastorală: *Procoavă*, *Vinerea (Venera) Mare*, *Vara lui Mioi*, *Vara lui Sâmedru*, *Lucinul*, *Sâmbăta Morților*, *Moșii de Toamnă*, *Focul lui Sâmedru*. La aromâni și meglenoromâni, patronul lunii octombrie este Sfântul Dumitru.

BRUSTURE, plantă sacră în flora spontană a României, din fam. *Compositae*, ale cărei frunze devin odăjdii prețioase îmbrăcate de

Paparudă, Zeiță pluviometrică invocată în verile secetoase să dezlege ploile. Părțile componente ale plantei (fructul, floarea, frunzele, rădăcina, tulpina uscată) au numeroase utilizări în medicina populară, în vopsitul vegetal al textilelor și în practicile magice. În Oltenia, frunzele verzi ale *brusturelui* se foloseau ca suport la coacerea în țest a *mălaiului* (pâine din făină de grâu amestecată cu făină de porumb), iar cu tulpinile uscate se aprind focurile rituale la *Joimari*. Planta este cunoscută, sub diferite denumiri (lipan, amar etc.) de românii de pretutindeni.

BUBĂ DE IZDAT, personificare a umflăturilor cu caracter purulent ale țesutului celular de sub piele. Tratatamentul empiric al *bubei de izdat* era însoțit de descântec: *Bubă de izdat,/ Bubă de dalac,/ Nu vă umflați,/ Nu vă-ngâmfăți,/ Căci eu vă scot/ Din zgârciul nasului,/ În fața obrazului,/ Din măduva osului,/ Să rămâie Ion curat/ Ca argintul strecurat...*

BUBURUZĂ, personificare a unei insecte mici, ca un clopoțel roșu cu buline negre, simbol solar, prezicătoare a căsătoriei, a primăverii și timpului frumos. Cum o văd, tinerii o pun în podul palmei și încep a-i cânta: *Buburuză, ruză,/ Unde-i zbură/ Acolo m-oi însura (mărita)*. Dacă se așază pe haine e semn de bun augur, dacă se așază pe pălărie, la băieți și pe năframă, la fete, anunță o dragoste pătimașă.

BUCIUM, instrument folosit pentru comunicarea celor vii cu cei morți, de către oșeni, maramureșeni, bucovineni și, în vremurile mai vechi, de dâmbovițeni. Consătenii erau anunțați de moartea unui consătean prin sunete tânguitoare de trâmbiță, *bucium*, tulnic. Doi interpreți, mai rar unul, alteori patru sau chiar șase buciumași însoțesc alaiul funebru și cântă *De mort, După mort, La mort, Petrecerea mortului sau Hora mortului*, în special la tineri și uneori numai la ciobani. Se buciumă în ograda mortului, dimineața la revărsatul zorilor, la prânz, seara și uneori noaptea, la priveghi; de asemenea, pe drum și la cimitir, deasupra mormântului, după ce sicriul a fost acoperit cu *pământ*. În unele sate din Bucovina, soția sau o fiică a mortului înconjoară bocind, cu părul despletit, de trei ori casa, după

constatarea decesului. În *Cântecele de Zori* pribeagul solicită răgaz pentru a scrie răvașe, sigilate la colțuri, neamurilor: *Zorilor, zorilor, / Voi surorilor / Voi să nu grăbiți, / Să ne năvăliți / Până ș-o găti, / Dalbul de pribeag / Nouă răvășele / Arse-n cornurele / Ca să le trimită / Pe la nemurele / Să vină și ele / Să vadă ce jele.*

BUFNIȚĂ, *Zeită-pasăre* a morții și regenerării, substitut al Zeiței Atena, în Panteonul grec, al zeiței Minerva, în Panteonul roman și al mesagerului morții, în *Panteonul românesc*. Local, în ținutul Năsăudului, este numită *pasărea morților*. *Bufnița*, pasăre prădătoare de noapte, cu ochi mari și privirea fixă, anunță, prin cântecul ei lugubru, sosirea iminentă a Morții. Dar, asemănător și altor vietăți-oracol, ea prezice nu numai moartea oamenilor, ci și vremea bună sau rea, roadele bogate sau sărace.

BUHAI, 1. Piesă din recuzita cetei de *Plugușor*, folosită la colindatul de *Anul Nou*, care imită răgetul *buhaiului* (taurului). *Buhaiul* se confecționează dintr-un vas de lemn (putină, doniță, cofă), împodobit pe dinafară, căreia i se scot cele două *funduri*. Una din gurile vasului este acoperită cu o piele de animal (oaie, capră, vițel), bine întinsă și prevăzută cu un orificiu prin care trece o şuviță din păr de cal. *Buhaiul* este purtat de un membru al cetei sau, când are dimensiuni mai mari, în sanie sau în căruță, trasă de boi sau cai. Prin trecerea părului de cal printre degetele umezite, se obține un sunet grav, ciudat și nemuzical care seamănă cu mugetul sau răgetul taurului; 3. Obicei agrar structurat după modelul colindelor, practicat la *Anul Nou*, sinonim cu *Plugușorul*. *Buhaiul* păstrează amintirea scenei sângeroase a jertfirii taurului, substitut al Zeului Mithra, în ziua de 25 decembrie, peste care creștinismul a suprapus Nașterea Domnului Iisus. *Buhaiul* a fost atestat la toți românii din sud-estul Europei, de la care a fost preluat și de alte popoare; 3. Plantă din fam. *Orchidaceae*, care crește prin păduri și pășuni umede, substitut al *buhaiului* (taurului). Rizomul scos din *pământ* este măcinat și pus în tărâțele vacilor pentru *a se goni* (a se împerechea). În ținuturile Neamțului, *buhaiul* pus în scaldă era invocat de fete să le facă plăcute flăcăilor și să se căsătorească cât mai curând.

Bulciul Sărutului, v. Târg al Sărutului

BUNAVESTIRE, zi în care Biserica creștină prăznuiește vestea adusă Fecioarei Maria de Arhanghelul Gavril că va naște pe Fiul fără înaintași, Iisus Hristos, sinonimă cu *Blagoveștenia* (25 martie). Sărbătoarea, situată în imediata apropiere a echinocțiului de primăvară, când sosesc rândunelele și începe cucul a cânta, este numită în *Calendarul popular* și *Ziua Cucului*. La *Blagoveștenie* se efectuau acte de purificare a spațiului, de alungare a șerpilor de pe lângă casă, a insectelor și omizilor din livezi: afumarea cu tămâie și cârpe arse a clădirilor, curților și vitelor (Transilvania, Banat); producerea zgomotelor de care să se sperie forțele malefice, prin tragerea unui clopoțel legat de picior (Transilvania) sau lovirea fiarelor (Banat); aprinderea focurilor în grădini și livezi; scoaterea din lăzi a straielor și a țesăturilor, la aerisit. Fertilitatea în noul an era invocată prin stropitul rădăcinii prunilor cu țuică și amenințarea pomilor fructiferi cu securea, că vor fi tăiați dacă nu rodesc; prin Banat și Transilvania se altoiau pomii în livezi. Ziua fertilității divine, *Blagoveștenia* era considerată neprielnică pentru rodul păsărilor, animalelor și plantelor: nu se puneau cloștile pentru că se credea că din ouăle găsite în cuib în această zi nu ies pui; vacile nu se duceau la taur; nu se semăna porumbul (Moldova, Bucovina). Pretutindeni, ziua era un timp favorabil pentru aflarea norocului și rodului pomilor fructiferi, pentru previziuni meteorologice. Femeile strângeau apa provenită din neaua netopită pentru a fi folosită în practicile de medicină și cosmetică populară.

BUNDĂRETE, aliment ritual, simbol al prosperității și abundenței, mâncat sacramental la *Anul Nou Vitecol*, la *Târcolitul Viilor* (2 februarie) și, uneori, la *Bobotează* sau la începutul aratului. *Bundăretele* se prepara între *Crăciun* și *Bobotează*, după sacrificiul ritual al porcului, reprezentare zoomorfă a spiritului grâului. Cecumul porcului, numit și *moșul*, se umplea cu carne, ficat, inimă, splină și slănină fierte, după care se lega la cele două capete (Muntenia, Oltenia).

BURIC, gură a trupului uman astupată de *moaşe* prin legare cu aţă de cânepă şi poartă sacră care desparte viaţa intrauterină (pre existenţa) de viaţa extrauterină (existenţa). Spre deosebire de gura prin care ies la moarte sufletele generaţiilor ascendente (părinţi, moşi, strămoşi) şi de gura prin care ies la naştere sufletele generaţiilor descendente (copii, nepoţi, strănepoţi), *buricul* este o poartă închisă, zăvorâtă cu grijă la naştere, pentru a împiedica orice tentativă a sufletului de întoarcere în paradisul său intrauterin. Cordonul ombilical era legat de *moaşă* cu aţă albă de cânepă la trei degete de corpul nou-născutului şi apoi tăiat la un lat de palmă. Local, pe partea din cordonul ombilical rămasă ataşată la corpul copilului, se făceau trei sau nouă noduri. După *căderea buricului* acesta era păstrat de mamă pentru a-l da copilului la vârsta de trei-patru ani să-i desfacă nodurile şi să afle tainele păsărilor, sau feciorului, înainte de plecare în armată sau la căsătorie. Unele moaşe ţineau evidenţa copiilor moşiţi prin nodurile făcute pe un ghem de aţă care i se punea acesteia în sicriu, la înmormântare. Pe furiş, în nopţile de priveghi dinaintea înmormântării moaşei, femeile încercau să adauge pe acest ghem câte un nod pentru fiecare copil avortat.

BURUIANA LUI MART, denumire locală a urzicii, prima plantă a primăverii culeasă de om direct din natură. Urzica, cea mai folositoare buruiiană din flora României, este un aliment fortifiant pentru persoanele slăbite şi subnutrite pe timpul iernii – de unde şi zicala: *Urzica se dă în gură foamei!* – leac pentru vindecarea bolilor, colorant vegetal şi fibre textile foarte rezistente pentru confecţionarea sacilor. Prin calităţile sale deosebite (prezenţa perilor urticani, rezistenţa la frig şi secetă, apariţia ei concomitent cu topirea zăpezii, valoarea practică şi terapeutică), urzica a fost comparată cu iutele şi puternicul Marte. Ca urmare, este o plantă sacră mâncată în anumite zile sau perioade ale primăverii: *Dochia*, *Săptămâna Patimilor*, *Sâmbăta Paştelui* şi altele. Pentru a fi iuţi şi sănătoşi de-a lungul anului, tinerii se sorcoveau cu frunze ce urzicau, în zilele de *Sângiorz*, *Paşte*, *Arminden*. Local, în Bucovina, prima mâncare a urzicilor era însoţită de o formulă magică: *Atunci să mă doară în pânţec, când va face femeia mânz şi iapa copil!*

Buruiană-de-făcut-copii, v. Ciocul berzei

BUSUIOC, plantă ierboasă originară din India și China, cu miros caracteristic și foarte puternic, personificare a dragostei. Semănat de fete și femei în ziua de *Sângiorz*, *busuiocul* este folosit în medicina populară (are proprietăți febrifuge, diuretice, antispasmodice), în practicile religioase, creștine și precreștine (obiceiurile din ciclul familial și ciclul calendaristic). Conform tradiției, planta s-ar fi născut pe mormântul unei tinere fete udat de lacrimile iubitului său, numit Busuioc. Pentru a câștiga calități tămăduitoare și puteri divinatorii, *busuiocul* trebuia semănat și apoi plivit, udat, cules și păstrat după anumite reguli. Înzestrat cu puteri miraculoase, ajută fetele să afle cum le va fi ursitul (tânăr sau bătrân, frumos sau urât), le face drăgăstoase și atrăgătoare flăcăilor, precum în zicala populară: *A trage unul la altul, cum trage dragostea la busuioc*. Fata care purta busuioc la brâu, în sân, în păr sau îl puneă sub pernă în ajunul marilor sărbători calendaristice (*Crăciun*, *Anul Nou*, *Boboteaza*, *Paște*, *Sângiorz* etc.), își visa ursitul, avea noroc în dragoste și căsătorie, era plăcută și atrăgătoare. *Busuiocul* este nelipsit din obiceiurile de naștere (prima scaldă, masa *Ursitoarelor*, botezul copiilor), în obiceiurile prenuptiale (însurățitul și înfărtățitul, vrăjile și farmecele de aflare a ursitei) și nuptiale (stropirea de către mireasă a fetelor nemăritate cu buchetul de *busuioc* înmuiat în apă). Strigăturile care însoțesc dansul ritual de nuntă numit *busuioc*, fac aluzie la calitățile lui purificatoare și fertilizatoare: *De trei ori pe lângă masă,/ Să scoatem răul din casă,/ Să rămână binele,/ Să trăiască mirele!* *Busuiocul* este cea mai îndrăgită plantă a românilor.

BUȘTEAN AL IELELOR, trup al arborelui, încălecat de *Iele*, ca să le ducă unde doresc. Prin scobire sau cioplire acesta a devenit luntre monoxilă, barcă funerară, leagăn pentru copii, adăpost postum (sicriu) pentru morți.

BUTUC DE CRĂCIUN, substitut al Zeului mort, reprezentat de un trunchi de *stejar* tăiat din pădure și ars pe vatră în noaptea de 24/25 decembrie. Copacul tăiat (*butucul*) simboliza moartea anuală a Zeului

autohton *Crăciun*, care însă renăște prin ritul funerar de incinerare, specific geto-dacilor înainte de creștinare. În limba română, cuvântul *butuc* păstrează semnificația funerară: *a găsi pe cineva butuc*, se spune despre omul mort fără lumânare; *a-l lega butuc*, se spune despre cel imobilizat ca un mort. La întocmirea arborelui genealogic, butucul este numele strămoșului din care coboară spițele de neam. În Mehedinți este consemnat obiceiul arderii în Ajunul și ziua de *Crăciun* a unui lemn (*butuc*) de cer (specie de stejar), iar tăciunele rămase se păstra ca leac pentru vindecarea bolilor. Împodobirea pomului de *Crăciun* a fost suprapusă peste obiceiul autohton al incinerării cadavrului fitomorf, butucul de *Crăciun*. Începând cu a doua jumătate a secolului al XIX-lea, au pătruns de la oraș la sat tradiția împodobirii *bradului* din nordul și vestul Europei. Obiceiul arderii *Butucului de Crăciun*, astăzi dispărut, a fost atestat la români, aromâni, letoni și sârbo-croați.

BUTURUGĂ, strămoș al divinității fitomorfe, sinonim cu *Butuc de Crăciun*. În limba vorbită, în expresii și zicători, cuvântul *buturugă* are sensul de trup neînsuflețit sau de strămoș din care coboară un neam întreg. Frecvent, cuvântul apare cu acest sens în descânțece și vrăji. Dacă unei femei îi mureau trei copii, al patrulea era trecut printr-un cerc împletit din ramuri de rug, era ridicat în brațe de trei ori pe coșul vetrei și apoi băgat într-un sac cu care vrăjitoarea ocolea casa. Când ajungea în dreptul intrării, o femeie întreba, de pe pragul ușii: – *Ce ai, babo, băgat în sac?* la care descântătoarea răspundea: *Curând întrebași, curând leac să-i fie, că am băgat în sac o buturugă de vie, ce a fost să nu mai fie!* Buturuga de *Crăciun*, atestată la români, aromâni, letoni și sârbo-croați, este trupul Zeului fitomorf, specific civilizației lemnului, reprezentat de un trunchi obținut din tăiatul (moartea) unui *brad*, ars pe vatră (incinerat) în noaptea de 24/25 decembrie, la moartea și renașterea anuală a divinității precreștine. Începând din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, nemurirea divinității, obținută prin moartea și renașterea anuală a divinității (tăiatul buturugii și incinerarea acesteia), a fost înlocuită cu nemurirea *bradului tot verde*, împodobit după modelul occidental.

BUZDUGAN, 1. Împletitură a ultimelor spice recoltate în timpul unei ample ceremonii agrare, numită *Cununa Grâului*. Pentru păstrarea și conservarea fertilității grâului de la o recoltă la altă recoltă, românii foloseau două tehnici magice: lăsarea unui mănunchi de spice netăiate pe ogor, numit *Barba Pământului*, *Barba lui Dumnezeu*, *Barba Popii*, *Iepurele* (ținuturile românești extracarpătice); tăierea ultimelor spice și păstrarea acestora sub formă de snop sau de împletitură numită *buzdugan*, *Cununa Grâului*, *Peană* (ținuturile intracarpătice). *Buzduganul* împletit din spice de grâu, simbol al fertilității și rodului bogat, se păstra, precum icoana, ca un obiect sacru. La vremea semănatului, *buzdugan* și boabele scuturate din *buzdugan* erau amestecate cu sămânța ce urma a fi pusă sub brazda plugului, se îngropa în ogorul semănat, se așeza, la *Crăciun*, peste colacul ce urma să fie dat colindătorilor, împodobește *Steagul de nuntă* (Țara Oltului, Mărginimea Sibiului); **2.** Instrument ritual, cu înfățișare de phalus, aruncat spre cer de Junii Brașoveni din mijlocul Horei Junilor, pentru a fertiliza lumea recreată simbolic la *Anul Nou* și a ajuta *Soarele* să depășească punctul de echilibru în care se află la echinocțiul de primăvară. *Buzduganul*, purtat ca semn distinctiv de *Vătaful Junilor*, Armașul Mare și Armașul Mic, amintește de phalusul din lemn purtat de *Mutul* cetelor de *Călușari*. Tipul vechi de *buzdugan*, păstrat ca piesă de muzeu, se construia dintr-o bucată de lemn învelită în piele. La un capăt se prindea, cu un cui, o măciulie din aramă în formă de pară. Pentru a echilibra greutatea piesei de aramă, capătul opus al *buzduganului* se introducea într-un toc de plumb. La capetele lemnului, unde se atașează piesele confecționate din aramă și plumb, se prindeau două sfârleze din piele care fluturau în vânt când erau aruncate în sus de juni. *Buzduganul* era ținut cu mâna de partea confecționată din lemn și învelită în piele (Scheii Brașovului).

CAII LUI SÂNTOADER, herghelie divină formată din opt reprezentări mitice cabaline care purifică spațiul în prima săptămână din *Postul Paștelui*. Fiecare zi din săptămâna numită *Caii lui Sântoader* poartă numele unui cal: *Marșea Sântoaderului*, *Joia Iepelor*, *Vinerea Sântoaderului* etc. Conducătorul lor, *Sântoaderul cel Mare* sau *Sântoaderul cel Șchiop*, este invocat de fetele necăsătorite când scot din pământ *Homanul*, plantă folosită la scaldă rituală pentru a le dărui păr frumos: *Toadere, Sântoadere, / Dă cosiță fetelor / Cât e coada iepelor! Sântoaderii*, feciori frumoși îmbrăcați în costume de sărbătoare, cu copite în opinci și cozi de cal în cioareci, intrau prin casele cu șezători, luau fetele la joc, zburau cu ele, le loveau cu copitele etc. De frica lor, nicio fată nu părăsea casa în *Săptămâna Caii lui Sântoader* ca să meargă la șezătoare. *Caii lui Sântoader* marca timpul sfârșitului șezătorilor începute în noiembrie, la *Filipii de Toamnă*. De acum, începeau muncile agricole iar tinerii trebuiau să se odihnească în nopțile care se micșorează neîncetat până la solstițiul de vară. Tradiția a fost consemnată, cu unele diferențe zonale, pretutindeni în România.

CAL, 1. Animal sacru, Zeu cabalin în jocul *Călușarilor*. Prin vechimea domesticirii, inteligența, frumusețea și eleganța trupului, *calul* ocupă un loc privilegiat în calendarul și *Panteonul românesc*. Cu excepția măgarului, rudă apropiată a *calului*, a cărui perioadă de gestație este de 360 de zile, nu există alt orologiu biologic la latitudinea geografică a României care să-i fi indicat omului preistoric, prin ritmicitatea ciclului de reproducere, durata anului tropic. Lipsit de orice aparat de măsurare a timpului, omul preistoric folosea orologiile

astronomice și biologice oferite de natură. Un astfel de orologiu a fost fătatul mânjilor în preajma echinocțiului de primăvară, fenomen astronomic celebrat de multe popoare ale lumii vechi ca *An Nou*. În practică, iepele care se montează și fată în sezonul de primăvară (martie – aprilie) și cele rămase sterile, care se montează și fată în sezonul de toamnă, marchează începutul celor două anotimpuri de bază ale calendarului pastoral. 2. Animal psihopomp în *Cartea românească a morților* care duce sufletul în *Lumea de dincolo*. Acolo unde există această credință, mortului i se descrie, prin textul cântat, înfățișarea calului: *Vai, mă Gheorghe, vai, / Scoală-te-n picioare, / Uită-te la vale, / Vezi ce s-a ivit: / Un cal mohorât / Cu frâu-n picioare, / Cu tine să zboare; / Cu dârlogii-n gură, / Ca să mi te fure* (*Calul mohorât*, Izverna, jud. Mehedinți). Adesea, *calul* apare în credințele românilor și ca mesager funest care își anunță stăpânul, prin refuzul de a trage în ham, că va sosi *Moartea*.

CALEA RĂTĂCITĂ, 1. Motiv ornamental pe oalele de lut, colacii din aluat și pe ouăle încondeiate, reprezentând, printr-o linie șerpuită sau încolăcită, drumul sufletului spre *Lumea de dincolo*. *Calea rătăcită* este cel mai frecvent simbol ornamental al culturilor neolitice din spațiul carpato-danubiano-pontic (Cucuteni, Gumelnița, Hamangia etc.); 2. Denumire populară a constelațiilor Ophiucus și Șarpele. Pe *Calea rătăcită*, care șerpuiește pe cer în toate direcțiile, ar păși neliniștite sufletele oamenilor păcătoși în așteptarea Judecării de Apoi (Neamț).

CALENDAR AL INDUSTRIEI CASNICE, zile anume în *Calendarul popular* care marcau începutul și sfârșitul unor activități de prelucrare a textilelor. La *Joimari* trebuia încheiat torsul lânei și a cânepii. Țesutul firelor de cânepă, activitate care se desfășura în condiții optime numai la o anumită umiditate și temperatură, trebuia terminat, de asemenea, la aceeași dată, *Joimari*. Fetele și femeile torceau în special în perioada șezătorilor, care începeau pe la mijlocul toamnei și se încheiau la sfârșitul iernii și începutul primăverii. Torsul era o operație care nu le împiedica pe fete și femei să povestească, să cânte, să glumească, să râdă. Țesutul, activitate casnică ce nu putea fi

efectuată în șezători, se desfășura după *Lăsatul Secului* și avea ca termen final ziua de *Joimari*. Fetele, în special acelea care urmau să intre în horă la *Paște*, aveau să-și termine de cusut și iia sau cămașa nouă, o altă activitate care nu se desfășura în șezătoare. Motivele ornamentale, cromatica, îmbinarea culorilor erau ținute în mare taină, fiecare casă devenind, după perioada deschisă a șezătorilor, un laborator individual de creație. Vrednicia, priceperea și bunul-gust al fetelor de măritat aveau să fie apreciate de flăcăi și de mamele acestora numai la hora satului, la deschiderea jocului întrerupt de-a lungul postului.

CALENDAR AL PLANTELOR DE LEAC, repartiție a zilelor favorabile pentru recoltarea florilor, frunzelor, semințelor, fructelor, rădăcinilor, bulbilor și rizomilor plantelor tămăduitoare de boli de-a lungul anului. Spre deosebire de termenele de recoltare a plantelor alimentare, care pot varia în funcție de condițiile meteorologice, plantele de leac se culegeau după un calendar cu zile și momente ale zilei și nopții riguros fixate de tradiție. Zilele când se culegeau plantele de leac și tinctoriale sunt grupate în preajma echinocțiului de primăvară (*Săptămâna Căii lui Sântoader, Florii, Joimari, Sângiorz, Sângiorzul Vacilor*), a solstițiului de vară (*Todorusale, Ispas, Sânziene, Circovii de Vară, Ilie Palie, Foca*) și a echinocțiului de toamnă (*Sântămărie Mare, Sântămărie Mică, Ziua Crucii*). *Calendarul popular* preciza ziua și momentul zilei, dar și locurile favorabile recoltării: terenuri curate, neumblate de animale, păsări și oameni, unde nu se aud câinii lătrând etc. Persoanele care strângeau plantele de leac trebuiau să fie curate trupește și sufletește, să spună anumite cuvinte și formule magice când le recoltau, să aibă o anumită ținută vestimentară, să răsplătească *Pământul* pe care a crescut planta ruptă sau smulsă cu pâine, sare, semințe etc. Cea mai importantă zi din an pentru culegerea plantelor de leac sunt *Sânzienele*, noaptea, înainte de răsăritul Soarelui.

CALENDAR DE PITĂ, aprecierea rodului anului de bătrânii satelor în seara din Ajunul *Crăciunului*. Tehnica întocmirii și citirii calendarului cuprinde următoarele secvențe: ungerea lamei metalice a

cuțitului cu suc de ceapă, implantarea lamei cuțitului într-o pâine, aprecierea roadelor după culoarea căpătată de lama cuțitului în urma oxidării. Atunci când culoarea cuțitului este roșie, anul va fi bogat în grâu, dacă este vânătă se va face fân din belșug, iar dacă este albastru-gălbui, se va face mult porumb (Bistrița-Năsăud).

CALENDAR DIN CĂRBUNI APRINȘI, practică magică de apreciere a rodului holdelor semănate cu grâu, secară, orz, ovăz, porumb, în noaptea *Anului Nou*. Întocmirea și citirea calendarului cuprinde mai multe operațiuni: alegerea cărbunilor, egali ca mărime și proveniți din același lemn, câte unul pentru fiecare semănătură; așezarea cărbunilor aprinși pe vatră sau pe o tavă și repartizarea lor pe culturile semănate toamna sau care vor fi semănate primăvara; aprecierea rodului după cantitatea de cenușă rezultată după stingerea cărbunilor. Prognoza avea la bază principiul simplu de echivalență: cenușa lăsată de un cărbune indica rodul recoltei căreia i-a fost menită (repartizată). După cantitatea de cenușă, se semănau primăvara suprafețe mai mari sau mai mici cu anumite culturi (Moldova).

CALENDAR DIN FOI DE CEAPĂ, aprecierea lunilor ploioase sau secetoase ale anului, prin observarea de către bătrânii satelor, în noaptea *Anului Nou*, a acumulării picăturilor de apă în foile de ceapă special amenajate. Tehnica ghicitului cuprindea următoarele operațiuni: tăierea în două părți egale a unei cepe mari, alegerea unui număr de 12 foi de ceapă (cupe) necăpate; botezarea (numirea) foilor de ceapă cu numele lunilor anului; adăugarea sării pisate, în cantități egale, în foile de ceapă; așezarea *lunilor*, ca în calendar, pe timpul nopții, pe masă sau pe fereastra locuinței; aprecierea lunilor ploioase sau secetoase în dimineața *Anului Nou* după cantitatea de apă acumulată în cupele foilor de ceapă.

CALENDAR METEOROLOGIC, prognoză empirică a lunilor secetoase sau ploioase ale anului. La *Crăciun* și *Anul Nou*, bătrânii satelor apreciază, prin ingenioase mijloace, lunile anului bogate sau sărace în precipitații. Aceste tehnici sunt numite *calendare*: din foi de ceapă, de pită, din coji de nucă, din cărbuni aprinși. Cel mai cunoscut

este calendarul din foi de ceapă. Pentru prognozele meteorologice pe perioade mai scurte de timp (săptămână, zi și chiar moment al zilei) se foloseau vietățile-oracol, în special cele care își modifică comportamentul la schimbarea presiunii și umidității atmosferice: porcul, șoarecele, albinele, cocoșul, furnicile ș.a.

CALENDAR POMI-VITICOL, repartiția sărbătorilor, obiceiurilor și activităților practice legate de pomicultură și viticultură pe zilele anului. *Anul Nou Pomi-viticol* este plasat la sfârșitul lunii ianuarie și începutul lunii februarie, în perioada când seva începe să urce în tulpinile pomilor fructiferi și butucilor viței-de-vie, dând primele semne de trezire. În această perioadă, în marea concentrare de sărbători, obiceiuri și acte magice legate de pomi-viticultură, moare și renaște simbolic *ursul*, numit și *Moș Martin*, așa cum la *Anul Nou* contemporan moare *Moș Crăciun*, iar la *Anul Nou Agricol* *Baba Dochia*. Activitatea în livezi începea în ziua de 9 martie, la *Măcinici*, când se curățau, se văruiau pomii fructiferi și se aprindeau focuri rituale atât pentru a ajuta *Soarele* să urce pe bolta cerului, cât și pentru a anula efectele brumelor și înghețurilor târzii. După câteva zile, la *Blagoveștenie* (25 martie) se altoiau pomii, apoi la *Sânziene* (24 iunie), *Sânpetru* (29 iunie), *Sântilie* (20 iulie), *Schimbarea la Față* sau *Probejenie* (6 august) era dezlegare pentru mâncarea merelor, perelor, prunelor, iar la *Ziua Crucii* sau *Câr*

CALENDAR POPULAR, instrument de măsurat timpul și de planificare a activităților economice și spirituale pe anotimpuri, luni, săptămâni, zile și momente ale zilei. El se bazează pe orologii cosmice (solstițiile, echinocțiile, fazele lunare, răsăritul și apusul astrilor și constelațiilor) și terestre (bioritmurile de reproducere ale plantelor și animalelor) de mare precizie: *Nunta Urzicilor* (*Duminica Floriilor*) este ziua când înfloresc urzicile și nu mai sunt bune de mâncat; *Sânzienele* sau *Drăgaica* (24 iunie) este ziua cea mai lungă a anului, când înfloresc plantele cu același nume; *Împuiatul urșilor* (1 august) indică perioada de împerechere a urșilor; la *Nunta oilor* (14 octombrie) se amestecă berbecii cu oile pentru împerechere; la *Ziua Cucului* (25 martie) începe cucul a cânta, vestind ziua egală cu noaptea a

echinocțiului de primăvară etc. Educația la școala tradiției avea ca principiu de bază memorizarea tuturor cunoștințelor utile legate de sărbătorile și obiceiurile repartizate pe zilele calendarului popular, de unde și zicala, astăzi cu înțeles peiorativ, *a face capul calendar!* Reprezentările mitice ale calendarului popular împreună cu cele legate de viața omului alcătuiesc *Panteonul românesc*, în care zeii îmbrăcați în haine creștine și sfinții îmbrăcați în haine precreștine sunt ierarhizați după rang, putere, vârstă, atribuții și grade de rudenie.

CALOIAN, efigie a divinității pluviometrice confectionată din lut, cârpe, paie sau crenguțe de lemn, îmbrăcată cu hăinuțe, invocată să aducă ploaia sau să o oprească. Dacă era invocată să aducă ploaia se numea *Ploaia*, *Moașa Ploii*, *Mama Caloiana*, *Maica Călătoarea*, *Maica Domnului*, *Zâna*, *Scaloiana*, dacă trebuia s-o oprească devenea *Seceta*, *Mama Secetei*, *Tatăl Soarelui*, *Sfântul Soare*, *Sântilie*. Frecvent, apăreau soli anume, *Caloianul* sau *Scaloianul*, trimiși la divinitatea adorată să dezlege sau să lege ploile: *Caloiene*, *Ene*,/ *Du-te în cer și cere*:/ *Să deschidă porțile*,/ *Să sloboade ploile*,/ *Să curgă ca gârlele*;/ *Caloiene*, *Ene*,/ *Cum ne curg lacrimile*,/ *Să curgă și ploile*,/ *Zilele și nopțile*,/ *Să umple șanțurile*,/ *Să crească legumele*,/ *Și toate ierburile...* Ceremonialul funerar reconstituit după informația etnografică și textul folcloric cuprinde mai multe secvențe rituale: *formarea cetei* din fete și fete nemăritate, cu rare apariții de femei măritate, de obicei gravide; *nașterea* (confectionarea) *Caloianului*, de obicei din lut; *moartea năprasnică* a solului (băiat, fetiță); *înmormântarea Caloianului* după un scenariu identic cu înmormântarea tinerilor necăsătoriți (cu preot și dascăl, cu steag sau stâlp funerar, cu bocete și multe lacrimi); într-un loc secret; *dezgroparea* (învieră) după trei zile; *scufundarea Caloianului* în apă, aruncarea în fântână, așezarea pe o scândură să plutească pe apa curgătoare; *ospățul funerar* cu mâncare și băutură, care se încheie, uneori, cu hora *Caloianului*. Când apar mesageri perechi, *Caloian* și *Caloiana* sau *Mama Ploii* și *Tatăl Soarelui*, aceștia sunt trimiși la divinitate printr-un rit funerar (înhumare sau scufundare în apă) cu mesaje diferite: *Ea* să aducă, *El* să oprească ploile pe pământ. Data fixă

a ceremoniei, de obicei în a treia săptămână după *Paște*, a devenit, în vremurile recente, o practică ocazională, efectuată primăvara sau vara. Obiceiul a fost atestat, în diferite stadii de evoluție, pretutindeni în România.

Caloiana, v. Caloian

Cap de primăvară, v. Dragobete

Cap de vară, v. Dragobete

CAPRA, zeiță zoomorfă substituită de masca cu același nume, care joacă și se desfată împreună cu anturajul ei divin, format din ceata de colindători; sinonimă cu *Turca*, *Brezaia*. În ceremonialul colindatului de *Crăciun*, *Capra* moare și renaște, simbolizând *Anul Vechi* și *Anul Nou*. (Obicei atestat la românii de pretutindeni.)

CARTE A MORTILOR, texte funerare cântate sau strigate la înmormântare care se pot grupa după mai multe criterii: funcție, destinație, timp și loc de transmitere a mesajelor. După forma de expunere, acestea pot fi bocete cu texte improvizate ad-hoc (jelitul, *strigătul de durere*) și *cântece funerare propriu-zise* (*Bocet versificat*, *Zori*, *Cântecul Bradului*, *Cântec de priveghi*). Locul inițierii, prin expunerea mesajului cântat, este strâns legat de secvențele înmormântării: se caută afară, la stâlpul, pe prispa sau în jurul casei; în casă, la căpătâiul mortului; pe drum, la intrarea *bradului* coborât din munte; pe ultimul drum al mortului; în cimitir. Timpul transmiterii mesajelor este ales în raport de momentul diurn (dimineța, miezul zilei, miezul nopții), de succesiunea celorlalte acte rituale și ceremoniale ale înmormântării (imediat după înmormântare, la confecționarea crucii, stâlpului, sicriului și săpatul gropii, la gătitul mortului și așezarea lui pe laviță sau în sicriu, la intrarea rudelor în curtea sau casa mortului, la aducerea *bradului* în sat, la gătitul lui în curtea mortului etc.) și, după înmormântare, dimineța, la tămâiatul mormântului, la pomeni, la zilele morților, la moartea altui consătean. Textele rituale pregătesc în cele mai mici amănunte plecarea mortului pentru a ajunge cu bine în *Lumea de dincolo*. Aria lor de răspândire

este compactă în sud – vestul și centrul României (Gorj, Mehedinți, Caraș-Severin, Timiș, Bihor) și relativ compactă în sudul Transilvaniei (sudul județelor Alba, Hunedoara, Sibiu, Brașov). Dar, acest areal trimite puternice prelungiri în nord (Bistrița-Năsăud, Mureș) în județele din Moldova (Suceava, Botoșani, Neamț, Iași, Vaslui, Vrancea, Galați) și din Republica Moldova, iar în sud, la românii din Banatul sârbesc.

CARUL MARE, denumire populară a constelației Ursa Mare, cel mai cunoscut reper pentru orientarea în timp și spațiu în nopțile senine. Cele patru stele ale trapezului ar reprezenta roțile carului, iar cele trei stele în linie dreaptă ar forma Proțapul (Oiștea sau Tânjeaua) carului (constelația este cunoscută pretutindeni în România).

CASĂ DE PIATRĂ, *adăpost al sufletului* în preexistență, sinonim cu sălășel, loc, casa copilului, uter fecundat, placentă. Urarea obișnuită la nunta, *Casă de piatră*, nu are sensul propriu de locuință zidită din piatră pentru tineri, ci de întemeiere de către aceștia, prin actul nupțial, a unui nou ciclu vital. Casa copilului este un adăpost geomorf care asigură embrionului, apoi fetusului și fătului protecție contra agresiunii germenilor infecțioși și toxinelor, împotriva acțiunilor mecanice (loviturilor), zgomotelor și luminii supărătoare etc. Acest adăpost geomorf (placenta), creat de actul nupțial și distrus, prin spargere, la nașterea copilului, este numit de popor și *sălaș*, *sălășel*, *casa sau locșorul copilului*. După naștere, casa de piatră devine un adăpost pustiu și, asemănător tuturor lăcașelor neînsufletește (cadavrul, casa pustie etc.), era supus distrugerii prin înhumare.

CASIAN, reprezentare mitică în *Calendarul popular*, pedepsită de Dumnezeu să fie sărbătorită de oameni o dată la patru ani (anul bisect). Pentru schimbarea din patru în patru ani a numărului de zile din an (trei ani normali de 365 de zile și al patrulea bisect, de 366) și a numărului de zile din luna februarie (28 de zile în anii normali și 29, în anul bisect), poporul a creat o frumoasă povestioară: *Odată, Sfântul Casian, cel care-și are hramul la 29 februarie în anii bisecți, s-a dus la Dumnezeu și a început să i se plângă precum oamenii nu-l cinstesc și*

pe dânsul, cum cinstesc pe ceilalți sfinți. Ziditorul l-a întrebat: «— Ai făcut vreo faptă bună în lumea aceasta? Ceilalți sfinți au făcut și de aceea au în fiecare an câte o zi de tinere». Nesfârșindu-și încă vorba, iată că vine acolo Sfânântul Nicolae, ud learcă. «— Sfinte Nicolae, de ce ești ud?» «— Uite de ce, răspunse sfântul. Din pricina vântului mare, era gata, gata să se înecă o corabie și, cum am văzut-o, m-am aruncat în apă și am scăpat-o de primejdie, iar pe oameni de la moarte». Atunci Dumnezeu se întoarce către Sfântul Casian și zise: «— Auzi cum fac fapte bune cei ce au tinere? Fugi de aici și, la fiecare patru ani, să vii și tu o dată». Și de atunci, luna februarie are câte 29 de zile la fiecare patru ani.

CĂDERE A STELELOR, semne ale morții oamenilor. Indiferent de ceasul bun sau ceasul rău al venirii copilului, acesta primește o stea care îi va călăuzi viața, strălucind pe cer, până la moarte. Se credea că la venirea fiecărui om prin naștere și la plecarea lui prin moarte participă întregul Univers. Măreția acestei dimensiuni a existenței este exprimată de frumoasele versuri mioritice *Și la moartea mea / Va cădea o stea!* și de credința țăranilor din Bărăgan care spun, când văd pe cer traiectoria luminoasă a unei comete, că a mai murit un om.

CĂLCATUL URSULUI, practică chino- și psihoterapeutică care consta în masarea spatelui bărbaților la începutul anului pastoral (aprilie-mai) de un urs dresat. Ursarii mergeau, cu ursul legat în lanț, prin sate și colindau din casă în casă. După un joc al ursului în băătăura gospodăriei executat în ritmul tobei și strigăturilor — *Joacă bine Moș Martine! Că-ți dau pâine și mășline!-*, bărbatul, capul familiei colindate, se culca pe burtă pentru a fi călcat. La comenzile ursarului, ursul se lasă mai greu sau mai ușor, pentru ca, în final, să se așeze pe *pacient*. Bărbații călcați de urs aveau ferma convingere că deveneau mai puternici și mai feriți de dureri de șale de-a lungul anului. Cu acest prilej, femeile smulgeau și ele, dacă puteau, fire de păr din blana ursului pentru afumarea copiilor bolnavi *de sperietură*.

CĂLDĂRUȘĂ, plantă din fam. *Ranunculaceae*, cu flori albastre sau de alte culori, care crește spontan sau este cultivată prin grădini pentru

a fi folosită în industria casnică, la vopsitul textilelor în albastru, și în medicina populară, împotriva alcoolismului. Floarea de căldărușă, amestecată cu o altă plantă, *strigoaia*, se fierbea în rachiu de drojdie și se consuma contra beției.

CĂLIN, arbust din fam. *Caprifoliaceae* care crește prin păduri și tufișuri umede, cu fructe globuloase, de culoare roșie, acrișoare și răcoritoare la gust. Fructele se folosesc la vopsitul textilelor în roșu și în medicina populară, ca leac pentru tămăduirea unor boli. Legenda spune că acest arbust ar fi răsărit și crescut din sângele lui Tata Noe care, lucrând la corabie, s-ar fi tăiat la un deget. Din sângele scurs pe pământ ar fi crescut călinul cu fructele lui roșii. Numele plantei apare frecvent în textele folclorice, inclusiv în strigături: *Haideți fete la căline,/ Că la joc nu vă ia nime!! Sunteți mute ca iarba/ Și bătrâne ca mama!*

Călindar, v. Gerar

Căluceni, v. Ceată de Căluș

CĂLUGĂRIȚĂ, insectă carnivoră, asociată cu fata *Dracului*, cu picioarele din față în formă de cange, pentru prinderea prăzii. Apare în unele legende populare ca o personificare malefică, fiică a *Dracului*: *Zice că Dracul, ducă-se pe pustii, a avut o fată foarte rea, așa de rea, că nu mai avea pereche pe lume. Văzând de la o vreme Dracul, că el măcar că e drac, nu poate s-o scoată la cap cu fiica sa, a hotărât s-o ducă la mănăstire să devină călugăriță, cugetând că i se va pocăi fata și se va mai îmblânzi din zeludă ce era. Însă fata tot zeludă și rea a rămas, după cum a fost și înainte. Dumnezeu care nu putea suferi, pe de o parte ca o fată de drac, să petreacă în mănăstire, iar pe de altă parte, văzând că poama cea rea a Necuratului își face de cap, a prefăcut-o într-o gujulie (insectă). Și acestei gujulii i-au pus celelalte surori numele de călugăriță. Și de atunci, călugăriță se cheamă ea până în ziua de astăzi.*

CĂLUȘARI, herghelie divină, tămăduitoare a bolilor provocate de *Iele* sau *Rusalii*. Ceata de călușari poate să grăbească, la *Rusalii*,

căsătoria fetelor și să fertilizeze femeile sterpe prin intrarea acestora în hora călușarilor și prin atingerea lor cu phalusul cioplit din lemn, purtat de *Mut*. Funcția care le-a adus celebritate a fost însă vindecarea persoanelor *luate din Rusalii*. Ritualul tămăduirii acestor boli neuropsihice cuprindea două secvențe: consultarea bolnavului pentru a constata dacă are suferința numită popular *luatul din Căluș* și tratarea pacientului. De obicei, o persoană din familia suferindului mergea în zilele de *Rusalii* la *Vătaful cetei* de călușari și îl ruga să *i-l scoale din Rusalii*. *Vătaful* venea la pacient însoțit de lăutari pentru a-i cânta melodiile de joc. Dacă la auzul melodiilor călușărești bolnavul începea să se legene, să miște o mână, un picior, să i se schimbe mina feței etc., se considera că acesta a fost *luat din Rusalii* sau *din Căluș* și, ca urmare, putea fi vindecat. Călușarii nu se angajau să vindece epilepsia, bolile neurologice, paralizările. Ei vindecau și așa-numita *boală a fetelor nejugate*, depresie psihică, frecventă în satul tradițional, provocată de regimul sever instituit de părinții fetelor ca nu cumva acestea să-și piardă fecioria înainte de căsătorie. Tratamentul era efectuat acasă, cu bolnavul întins pe o pătură în curte, sau într-o poiană din pădure, unde era dus cu căruța. Tratamentul *sculatului din Rusalii* se baza pe practici arhaice numite astăzi *psihoterapie*, *fitoterapie* (*Mutul* purta în traista ținută de după gât numeroase plante de leac), *chinoterapie* (bătutul tălpilor bolnavului cu bâta), *meloterapie* ș.a.

Călușer, v. Ceată de Căluș

CĂLUȘUL ȘI BISERICA, conviețuire cu religia creștină a cultului păgân de adorare a divinității cabaline. Cel care privește de pe margine ceremonialul *Călușului* are impresia că membrii cetei au în ei ceva diavolesc, că s-au îndepărtat de Biserică și de Dumnezeu, că au încheiat un pact secret cu o altă divinitate. La intrarea în ceată, călușarii depuneau jurământ față de Căluș, o altă divinitate decât cea creștină; *Călușul e lucru diavolesc: Hristos a trimis pe pământ Duhul Sfânt, iar Diavolul a făcut Călușul* (Bârca, jud. Dolj); *Noi fugim de biserică. Călușul nu lucrează cu biserica* (Segarcea, jud. Dolj); *Zilele când joacă Călușul sunt zile diavolești. Nu se lucrează în aceste zile. Se zice că îl ia Diavolul din Căluș sau din Iele. Cel luat era sărit de*

călușarii care mestecau pelin și usturoi (Perieți, jud. Olt); Călușarii din Șirineasa, jud. Vâlcea, se închinau *la trei zâne lăsate de Dumnezeu pe Pământ ca să pocească lumea*.

Căpcăuni, v. Uriși

Cărintar, v. Gerar

CĂȚEAUA, 1. Joc ritual al Junilor Brașoveni, desfășurat pe întuneric, în noaptea de joi spre vineri din Săptămâna Junilor. La comanda *Vătafului*, junii se dezbracă în grabă până la brâu. Feciorul care întârzia era lovit cu cingătorile pantalonilor de ceilalți membri ai cetei. Urmau apoi mișcări tumultuoase și amețitoare în jurul unui loc central (Scheii Brașovului). Jocul ciudat al Cățelei a fost consemnat și în ceremonialul nupțial, unde era executat de feciori pe furiș, tot în timpul nopții, la masa mare (Moldova). **2.** Act de inițiere agrară, în nopțile de *Crăciun* sau de *Anul Nou*. Tinerii, așezați în linie dreaptă, unul în spatele celuilalt, executau diferite mișcări, intercalate cu sărituri, și răspundeau pe rând, în ritmul muzicii, la întrebările pe probleme de agricultură puse de primul dansator (Bucovina).

CĂȚEL AL PĂMÂNTULUI, paznic al *lumii de dincolo* care latră sufletele morților necunoscuți, în prima noapte după sosire. Iscusit, acesta ar fi participat, alături de arici, la Zidirea Lumii. Este un câine alb, cu corp alungit și picioare scurte. Este nevăzător, iar când latră are glas strident, înfiorător. Noaptea iese din *pământ* și latră pe la mormintele din cimitire, pe la troițe, pe margine de drum, prevestind moartea și alte nenorociri. Despre lătratul său amintește și Mihai Eminescu în poezia *Strigoii*: *În numele Sfântului/ Taci s-auzi cum latră/ Cățelul Pământului/ Sub crucea de piatră!* Imediat după înmormântare, el controlează mormintele și mușcă de nas sau de urechi morții cărora li s-a greșit ceva la înmormântare. Acești câinii infernali sunt pomeniți și de vechii hinduși în imnul Rig-Veda X, 10: *treci în fugă pe lângă cei doi câini vărgați, cu patru ochi, din rasa cățelei Sarama, pe cărarea care duce la țință; apoi du-te la strămoșii tăi darnici, care se desfată la ospăț împreună cu Yama.*

CÂINE, mesager funest care anunță prin cântecul său specific, urletul, sosirea morții. Între mesagerii morții din *Panteonul românesc* și mesagerii Zeului *Iama* din Panteonul indian, a cărei iminentă sosire este anunțată de câini, cucuvele și porumbei, sunt asemănări evidente. În multe legende și credințe românești, urletul lupului sau *câinelui* este interpretat ca rugăciuni adresate patronilor lor (*Sânpetru de Iarnă*, *Filipul cel Mare* sau *Filipul cel Șchiop*, *Sântandrei*), așa cum omul credincios înalță cântări divinității adorate. Mesajul funest al lupului din satele montane ale județului Vrancea (Câmpuri, Nereju) a fost preluat, în majoritatea zonelor etnografice românești, de ruda lui domestică, *câinele*. În cultura populară, lupul și *câinele* sunt specii canine care se substituie reciproc, schimbându-și adesea rolurile.

CÂNTEC AL ZORILOR, texte rituale de mare vechime și tulburătoare frumusețe interpretate, la unison sau antifonic, de un grup de femei, în diferite momente ale ceremonialului funerar. *Zorile* sunt zeite ale destinului, invocate în unele *cântece funerare* din *Cartea românească a morților* să-i dea răgaz sufletului, să-și pregătească, cum se cuvine despărțirea de *Lumea de aici* și plecarea în *Lumea de dincolo*. Melodia impresionează prin arhaicitatea sonorităților, iar textul prin puterea lui evocatoare. În imaginarul popular, *Zorile* sunt zâne surori, de obicei trei, care hotărăsc, prin însăși apariția lor înainte de răsăritul Soarelui, ieșirea sufletului din existență și plecarea lui în postexistență. Bătrânele le cântă stând cu fața la răsărit, cu o lumânare și un fir de *busuioc* în mână. Detașate de tragedia familiei îndoliate, acestea roagă *Zorile*, în variantele gorjene, să nu se grăbească să răsară, sau le întreabă, în variantele mehedintene și uneori, în cele bănățene, de ce s-au grăbit să apară în ziua plecării defunctului. Când sunt implorate să întârzie, se aduce, ca argument, timpul scurt pe care îl are defunctul să pregătească ospățul funerar, turta de ceară din care se confecționează statul sau toiagul mortului, pânza ce o va întinde peste ape ca substitut al podului, mijlocul de transport, carul cu boi, scrisorile către rude ca să vină la ospățul funerar și să-și ia rămas-bun de la soțul, soția, copilul, părintele plecat (Gorj, Mehedinți, Caraș-Severin, Timiș, Bihor, Hunedoara, Alba, Sibiu).

CÂNTEC DE LEAGĂN, melodie duioasă cântată de mame pentru liniștea și odihna copiilor. Cântecurile de leagăn redau, prin cuvintele sugestive dragostea și dorința mamei de a-și vedea copilul mare și căsătorit, intrat în rândul oamenilor: *Dragul mamei, Ionică,/ Puișor de rândunică!/ Haida liu-liu și te culcă/ Doar te-ar putea mama crește/ Să te deie la neveste!* Glasul și melodia cântecului de leagăn au efect liniștitor pentru noul-născut, mai ales dacă este interpretat de mama acestuia. Mesajul textului, diferențiat pentru fetițe și băieți, pentru copii gemeni, orfani de tată, nelegitimi etc. exprimă o multitudine de sentimente și trăiri materne: *Nani, nani, copiliță,/ Draga mamei garofiță,/ Că mama te-a legăna/ Și pe față te-a spăla/ Cu apă de la izvoare/ Ca să fii ruptă din Soare!; Are mama doi feciori/ De departe parcă-s flori,/ Iar de-aproape, apropișor,/ Mama are ajutor!; Nani, nani cu mama,/ Că mama te-a legăna/ Cu mâna te-a legăna/ Cu gura te-a blestema./ Tare nu te-a blestema/ Pentru că nu-i vina ta,/ Ci e vina altuia./ Îi-s de vină mai mult eu/ C-am greșit și-mi pare rău!* ș.a. Din păcate, multe mame nu înțeleg că noul-născut, străin de tot ceea ce îl înconjoară pentru că vine din altă lume, le recunosc numai vocea lor.

Cântec de mort, v. Bocet

CÂNTEC DE PRIVEGHI, text funerar interpretat de femei în nopțile de priveghi, la care se pot asocia, uneori, și bărbați. Are structură compozițională proprie și melodii care nu se pot confunda cu bocetele. Cea mai mare răspândire a Cântecului de priveghi o cunoaște teritoriul moldav, unde au fost identificate mai multe tipuri și motive. Tipul circumscris de județele Suceava, Neamț și Iași are elemente străvechi, cert precreștine, și asociază, în unul și același cântec funerar, două sau mai multe motive (*Leacul pierdut, Moartea înșelătoare, Patul mortului și Oastea rătăcită*). Răspândire relativ mare are motivul *Carului mortuar*, cu imaginea mamei defunctului alergând după el. Alte motive cu semnificație aparte pentru filozofia morții la români sunt *Patul mortului, Oastea rătăcită, Moartea și cucul, Strigă moartea la fereastră, Mereoarele* și altele. Arealul de răspândire a Cântecului de priveghi cuprinde Transilvania sudică (din Hunedoara până în ținutul Târnavelor), Transilvania răsăriteană (valea Gurghiului, bazinul

superior al Mureșului, ținutul Năsăudului), Moldova de nord și de sud. Adesea, el se calchează peste arealul bocetelor și chiar peste *Cântecul Zorilor*. Cântecul de priveghi, împreună cu *Cântecul Zorilor*, *Cântecul Bradului* și *Bocetele* versificate alcătuiesc, prin mesajele transmise mortului, un capitol important din *Cartea românească a morților*.

CÂNTECE FUNERARE, texte neschimbate, de la mort la mort, cântate de un cor tragic format, de obicei, din *femei iertate* în număr fără soț. Versetele hexa- sau octosilabice, cu predominarea clară a celor hexasilabice, par a fi împietrite, precum mesajele de pe sarcofagele antice. Ele sunt îndelung cizelate nu numai de impurități poetice, ci și de orice adaus care ar îngreuna transmiterea cu claritate a mesajului. Melodiile, care contrastează cu deznădejdea lugubră a bocetelor, au, prin sonoritățile lor preistorice, ecou profund în inimile îndoliaților, ale celor care le ascultă. Ele se topesc în natura înconjurătoare. Tărâmul suferințelor după moarte, *Iadul*, cultivat de religiile indo-europene și creștine lipsește din peisajul edenic descris de cântecele românești de înmormântare. Linia lor melodică, subliniind încă o dată caracterul preistoric, se desfășoară în două sisteme sonore primordiale ale muzicii universale: tetra- și pentatonic. Cântecele funerare nu sunt atestate la popoarele vecine românilor sau la alte popoare ale Europei, motiv pentru care au fost incluse greșit, până la marele etnomuzicolog Constantin Brăiloiu, în categoria bocetelor. Ele au elemente comune cu ceremoniile funerare ale popoarelor antice mediteraneene și textele renumitelor cărți ale morților (egipteană și tibetană).

CÂNTECUL BRADULUI, creație desăvârșită în *Cartea românească a morților* ce redă dialogul purtat de un cor feminin cu soțul sau soția postumă a tânărului necăsătorit, substituit de un *brad* împodobit. Funcția funerară a *bradului*, de soț sau soție postumă a mortului, este exprimată fără echivoc de varianta năsăudeană *Cântarea Buhașului* (buhaș este numit în zonă bradul tânăr): ... *Noi tot așa am gândit/ Că după tine or veni/ Colăcarii cu caii,/ Nu popa cu praporii,/ Colăcarii cu steagu/ Nu popa cu diacu/ Și-om vedea steagu pe masă,/ Nu buhașu sus pe casă,/ Și-om vedea steagu-nstruțat,/ Nu buhașu rădicat,/ C-ai fost vrednic de trăit,/ Nu-n pământ de putrezit*. Varianta gorjeană,

inegalabilă ca realizare artistică și cu simboluri străvechi, publicată pentru prima dată de Constantin Brăiloiu, începe cu întrebarea retorică adresată *bradului* de către femeii la intrarea acestuia în sat, când este adus de un fecior din munte: – *Bradule, bradule,/ Cin' ți-a poruncit/ De mi-ai coborât/ De la loc pietros/ La loc mlăștinos?/ De la loc cu piatră/ Aicea cu apă?* Urmează un lung monolog, prin care *bradul* relatează motivul tăierii (jertfei) și coborârii din munte: – *Mie mi-a poruncit/ Cine-a pribegit/ Că i-am trebuit/ Iarna la scutit,/ Vara la umbrit...* *Cântecul Bradului* are un areal mult mai restrâns decât obiceiul de a pune *brad* la mormântul tânărului necăsătorit. El este atestat în Oltenia de nord-vest, Banatul de munte, Țara Hațegului, ținutul Pădurenilor (Hunedoara), bazinul Mureșului mijlociu, cu prelungiri pe Valea Ampoiului și Arieșului Mare și, local, în Năsăud, Bucovina.

CÂRSTENEASĂ, personificare a ramurilor sterile ale unei plante veninoase din familia *Scrophulariaceae*, care asigură, împreună cu *pelinul*, usturoiul, odoleanul, leușteanul și avrămeasa, protecție magică împotriva *lelelor*. Cei *luați* (îmbolnăviri neuro-psihice) de *Iele*, Cele sfinte, *Rusalii* sau *Zburător* erau scăldați în apa în care s-au fiert *cârsteneasă* și avrămeasă. Planta este invocată în descântecul și tratamentul de bube dulci (eczemă infecțioasă la copii): ... *Toate Măcănețele,/ Toate Cârstănețele,/ Pe mâini se spălară/ La biserică plecară./ Bubele dulci se mânară/ Că pe ele nu le chemară/ Ca balega-n perete se uscară* (Oltenia).

Cârstovul Viilor, v. Ziua Crucii

Ceapa ciorii, v. Brândușă

CEAS BUN, moment favorabil la nașterea copilului, când se crede că ar apărea pe cer o stea care îi va călăuzi viața până la moarte. La venirea și plecarea omului prin naștere și moarte participă, prin schimbări spectaculoase (apariția și căderea stelelor), întregul Univers. Măreția astrală a existenței pământești este exprimată de versul mioritic *Și la moartea mea/ Va cădea o stea!*, de credința țăranilor din Bărăgan care, la vederea pe cer a traiectoriei luminoase a unei comete,

spune că a mai murit un om. Românul leagă viitorul copilului nu numai de ceea ce i-a prezis *Ursitoarea*, ci și de împrejurările nașterii: timpul nocturn sau diurn, poziția zilei de naștere în timpul săptămânii, lunii și anului. Cercetările de medicină și astrobiologie modernă confirmă existența unor raporturi între manifestarea proceselor biologice, inclusiv cele intrauterine, și ritmurile terestre și cosmice. Zilele săptămânii și ale anului favorabile pentru naștere se considerau duminicile și marile sărbători. În ceea ce privește timpul diurn, se prefera începutul zilei, după primul cântat al cocoșilor, între miezul nopții și ivirea zorilor.

CEAS RĂU, duh malefic care umblă, îmbolnăvește, îndeamnă la rău și pocește sau omoară pe cei ce-i ies în cale, sinonim cu Ceas Slab. Apropierea ceasului rău poate fi recunoscută de țiuitul produs de acesta în timpul zborului. Ceasul rău poate apărea în orice zi a anului. Dar, spre deosebire de duminică, luni, miercuri, joi și vineri care au câte un singur *ceas rău*, marțea și sâmbăta au, fiecare, câte trei. Pentru a se feri de răul pe care-l aduce ceasul rău, omul se închină, bate cu degetul în lemn și îl invocă pe Dumnezeu: *Doamne ajută!* Dacă, totuși, cineva cădea victimă ceasului rău, acesta era scos din corp prin descântec: *Ceas rău cu pocitură,/ Ceas rău cu săgetătură,/ Ceas rău cu spaimă,/ Ceas rău de cu seară,/ Ceas rău de miezul nopții,/ Ceas rău de cu ziuă,/ Să te duci pe munți,/ Pe sub munți/ C-acolo-s a tale curți,/ C-acolo-s mese așternute,/ Și pahare umplute,/ Și scaune așternute/ Pentru tine sunt gătite./ Acolo să trăiești,/ Acolo să vecuiești,/ De Ion să nu gândești,/ Că tu de nu te vei duce/ Și de nu te vei îndepărta/ ... / 99 de sulife oi lua/ Și te-oi însulița/ Și te-oi înspăimânta/ Și te-oi îndepărta;/ .../.*

CEATĂ DE CĂLUȘ, oaste divină a Zeului cabalin. După Înălțarea Domnului în ziua de *Ispas*, *Pământul* și *Lumea de aici* sunt lăsate zece zile, până la Pogorârea Sfântului Duh în ziua de *Rusalii*, fără dumnezeire. Este cea mai critică perioadă a calendarului: Domnul Iisus se ridică la cer fără ca Duhul Sfânt să coboare pe *pământ*. De această situație profită *Rusaliile*, suflete rebele ale morților, care aduc mari nenorociri pământenilor. Pentru a le îmbuna, oamenii le împart pomeni

în *Sâmbăta Rusaliilor* sau în dimineața zilei de Rusalii, le răsfață numindu-le *Zânele*, *Frumoasele*, *Șoimanele* etc. Se folosește însă și o tehnică magică mai dură: amenințarea și alungarea lor de ceata războinică a *Călușului*, străvechi Zeu cabalin. Ceata cabalină se numește *Călușari*, *Căluș* în Muntenia, Oltenia și Dobrogea, *Căluceni* în Banat și Moldova, *Călușerul* în Transilvania.

CEATĂ DE COLINDĂTORI, anturaj în cadrul căruia divinitatea, adesea substituită de o mască (*capră, turcă, cerb, brezaie* etc.), se naște, se desfată și apoi moare pentru a marca sfârșitul și începutul anului sau sezonului. Ceata poate fi organizată pe criterii de sex (ceată feminină sau masculină), de vârstă (ceată de copii, feciori, fete, oameni căsătoriți), sau compozite. Unele cete, în special cele de feciori, sunt active atât la sărbătorile de *Crăciun* și *Anul Nou*, cât și la sărbătorile și obiceiurile de peste an, când au atribuții organizatorice, rituale și ceremoniale: organizează hora satului, ceremonialul Tânjaua (Alegerea Craiului), strigatul peste sat etc. Cetele bine organizate, cu drepturi și obligații ale membrilor asumate prin jurământ (*Călușari*) sunt ierarhizate: *Vătaf*, ajutor de vătaf, casier etc. Adesea, cetele de colindători, însoțite sau nu de o mască care joacă rolul Zeului supus morții și renașterii simbolice, poartă un steag (*Drăgaica, Călușușarii*), capul împodobit al divinității sacrificate (*Siva*, la *Crăciun*), alt substitut divin (*Sorcova*, la *Anul Nou*), o recuzită rituală (plugul, *buhaiul*, bice, clopoței, tălângi etc.). Textele colindelor pot fi cântate de membrii cetei (colindul feciorilor), aclamate (*Plugușorul, Semănatul*), strigate (*Focul lui Sâmedru, Arezanul Viilor*) sau reduse la cuvinte care, datorită vechimii, și-au pierdut sensul. Colindatul se încheie cu primirea darului, uneori cu un joc la care participă și membrii gazdei, în special fata de măritat.

CEI TREI CRAI, 1. Personificare a unui grup de trei stele din mijlocul constelației Orion, sinonimă cu Trisfetitele, Toiegele, Craii de la Răsărit, Cingătoarea Regelui dată celor trei mari ierarhi creștini: Vasile, Grigore și Ioan (30 ianuarie, Tulcea). În asociere cu alte stele din apropiere, Trisfetitele formează Rarița (Plugul sau Grebla), Sfredelul Mare sau Spițelnicul (Moldova, Munții Apuseni). În

Mehedinți, acest grup de stele din constelația Orion este numit Toiegele. 2. Denumire populară a sărbătorii celor trei ierarhi celebrați în *Calendarul ortodox* în ziua de 30 ianuarie: Vasile, Grigore și Ioan. Ei sunt recunoscuți ca mari dascăli ai creștinătății, cunoscători ai științei și filozofiei vremurilor în care au trăit. Pentru a stăvili dezbinările care începuseră să se ivească între credincioși, celor trei ierarhi li s-a rezervat, pentru împăcare, una și aceeași zi de celebrare: 30 ianuarie. Astfel, sărbătorindu-i împreună, Biserica ortodoxă le recunoaște și le apreciază deopotrivă înțelepciunea, dreapta credință în Iisus și lupta împotriva ereticilor. Cîstindu-i, domnul Moldovei, Vasile Lupu, le-a înălțat în Iași cunoscuta biserică Trei Ierarhi. Poporul îi asociază cu doctorii făcători de minuni și vindecători de boli omenеști. Local, pentru a nu le aduce incendii, boli și pagubă, Cei Trei Ierarhi erau sărbătoriți prin diferite interdicții de muncă.

Cel care se Tărăște, v. Zile ale Șarpelui

Cele Nepomenite, v. Rusalii

Cele Sfinte, v. Ielele

CER, arbore sacru reprezentat de o specie de *stejar* din familia *Fagaceae*, care crește în zonele de câmpie, deal și podiș ale României, substitut al Zeului care moare și renaște printr-un rit funerar de incinerare, în Ajunul, noaptea și dimineața de *Crăciun*. În ținutul Mehedinți, moartea și renașterea Zeului *Crăciun*, reprezentat de lemnul tăiat din pădure (butucul de *cer*), se realiza printr-un rit funerar de incinerare. Un tăciune al rugului se păstra, peste an, ca leac pentru vindecarea bolilor. Leșia din cenușă de coajă de *cer* avea diferite utilizări în medicina populară, se punca în scaldele rituale pentru creșterea părului. Frecvent, lemnul de *cer* se folosea în practicile magice de aflare a ursitei și de căsătorie a fetelor.

CERB, 1. Substitut al Zeului patern, simbol al virilității. Trăsăturile care l-au impus ca divinitate sunt frumusețea și eleganța corpului, podoaba capului (coarnele), puterea (singurul animal sălbatic care înfruntă și poate învinge ursul), viteza de deplasare. Din oasele și

copitele lui se confecționau obiecte de cult, unelte de muncă (ace, cuțite, brăzdare de plug, pahare), iar trofee contemporane de astăzi, coarnele, erauenerate precum icoanele creștine. Asemănător lupoaicei, ciuta sau cerboica ar crește copiii abandonati de mame: *Or veni ciute de la munte/ Cu țâța până-n genunche,/ La pruncu țâța i-or da/ Și vântu l-a legăna*. Toamna, la *Probejenie* (6 august) când se urinează în râu, *Cerbul* dă semnalul răcirii timpului; 2. Animal psihopomp care, în cântecul funerar de *Zori*, transportă, în leagănul de mătase purtat în coarne, fie *Zeia Morții*: ...*Pe câmpul cel lung/ Merge, cine merge,/ Merge-un cerb străin;/ Da-n coarne ce are?/ Leagăn de mătasă,/ Da-n el cine este?/ Tot neagra Moarte/ ...* (Vaideei, jud. Gorj), sau sufletul mortului: ... *Pe o câmpie lungă,/ Un cerb mohorât/ În coarne ce are?/ Leagăn de mătasă;/ În leagăn ce are?/ Un biet de voinic...* (Valea Mare, Jud. Gorj); 3. Mască zoomorfă a cetelor de feciori, simbol al Zeului adorat, care se naște și moare împreună cu timpul la *Crăciun*; sinonimă cu *Turca*, *Borița*, *Brezaia* și *Capra*. Membrii cetei de feciori joacă după fluierași și în strigătele de încurajare ale cerbașilor: *Iese cerbul în Drumul mare,/ Și frică de nimeni n-are,/ C-are coarne împungătoare/ Și urechi auzătoare!* sau *Hai sus, sus, cerbule, sus,/ Că la mândra poale nu-s,/ Că le-a pus după cuptor/ Și-a pus mâța păzitor!* (Hunedoara, Timiș, Caraș-Severin).

CERERE A IERTĂRII, obicei de împăcare a muribundului cu rudele, prietenii și vecinii, înainte de a pleca în *Lumea de dincolo*. Pentru liniștirea sufletului și ușurarea morții, bătrânii ajunși pe patul morții își cheamă cunoscuții despre care își aduce aminte că i-a nedreptățit, i-a supărat, le-a greșit cu ceva în viață, pentru a le cere iertare și pentru a-și lua rămas bun. Obiceiul cererii iertării pe patul morții, împăcarea unor vechi pricini, îmbrățișarea și lacrimile bătrânilor sunt scene de un rar dramatism trăite încă de mulți români.

CHIRALEISA, obicei de purificare a spațiului și de invocare a rodului bogat la *Bobotează*, organizat de copii după modelul colindelor. În ajunul sau în ziua de 6 ianuarie, mici grupuri de băieți intrau în curțile oamenilor și înconjurau casele, grajdurile, ocoalele de animale, sunând din clopoței, tălângi și fiare vechi, rostind în cor

versurile: *Chiraleisa, / Spic de grâu, / Până-n brâu, / Roade bune, / Mană-n grâne!* Colindătorii purtau la căciuli *busuioc*, brad, cercei de tulpină de *salcie*, plante cu multiple semnificații. În alte zone, copiii poartă colaci și lumini aprinse în mână și ocolesc casele de trei ori, solicitându-i lui *Alexie*, răspunzător de încălzirea timpului în luna martie, grâne bogate (Transilvania, Moldova).

CHIRIC ȘCHIOPUL, reprezentare mitică aducătoare de foc, frate cu *Sântilie*, și-a luat numele și data de celebrare de la Sfântul Mucenic Chiric (15 iulie) din *Calendarul ortodox* (valea Nistrului de Jos). Ziua nelucrătoare aducătoare de foc din *Calendarul popular*, *Chiric Șchiopul*, a preluat numele și data de celebrare ale Sfântului Mucenic Chiric, din *Calendarul ortodox* (15 iulie). În Mineiul pe luna iulie se povestește că *Chiric*, născut în vremea împăratului Dioclețian, a fost omorât în bătaie de prigonitorii credinței în Iisus, la vârsta de trei ani. În *calendarul popular*, *Chiric* ar fi rămas șchiop din cauza bătăii și, așa cum se cunoaște, divinitățile cu handicap (*Filipul cel Șchiop, Sântoaderul cel Șchiop, Șchioapa* sau *Ursitoarea* cea mică, ce taie firul vieții în timpul ursirii copilului la naștere, *Chiric Șchiopul* ș.a.) sunt foarte puternice și, ca urmare, temute și respectate prin diferite interdicții de muncă (Românii din Valea Nistrului de Jos).

CICOARE, personificare a unei plante din fam. *Compositae*, care crește prin fânețe, locuri virane și pe marginea drumurilor, invocată de descântătoare în medicina populară și de vrăjitoare, în farmecele care pun pe jar inima feciorilor. Este îndrăgită în special de tinere care o așezau sub căpătâi, împreună cu cămașa celui dorit ca să le spună în vis ursita. Adesea, acestea se afumau sau se spălau cu floare de cicoare ca să le scape de urât și de farmecele vrăjitoarelor: *Frunzuliță trei cicori, / Fusăi la trei vrăjitori, / Toate trei mi-au spus că mor! / Numai una ocheșică, / Aia-mi spusă să n-am frică, / ... /*. Într-o frumoasă legendă transilvăneană, cicoarea este zâna florilor, care se spăla cu rouă înainte de răsăritul Soarelui pentru a nu fi văzută. Într-o dimineată, fiind zărită de *Soare*, acesta s-a îndrăgostit de ea și a trimis doi luceferi s-o pețească. Zâna pământeană îi refuză spunându-le: *Soare, soțior, / E tot călător, / Ziua peste sate, / Noaptea peste ape!*

Supărat, astrul zilei o transformă în floare de cicoare: *Lăsa-ți-mi-o în pace,/ Că mi-o voi preface/ Floare de cicoare/ Cu ochii după Soare,/ Când oi răsări,/ Ea s-o-înveseli!/ Când oi asfinți, Ea s-a ofili;/ Când oi scăpăta,/ Ea s-o aduna.* De atunci, se spune că cicoarea stă tot cu ochii după Soare până toamna târziu, florile i se strâng seara, la apus, și i se desfac dimineata, la răsărit. Planta are unele întrebuințări în medicina populară, în obținerea unor coloranți vegetali ș.a.

CIMITIR, adăpost comunitar al morților organizat după modelul satului, sinonim cu *țintirim*, *progadie*, *gropniță*, *grădină a morților*. Criteriul de grupare a mormintelor ca și a gospodăriilor îl reprezintă locul ocupat în arborele genealogic de cei vii în vatra satului și de cei morți în vatra cimitirului. Moștenitorul locului de casă în vatra satului, de obicei băiatul cel mic, devine și moștenitorul locului de înmormântare în vatra cimitirului. În schimbul unui plus de moștenire la moartea părinților, numită și partea sufletului, acesta are obligația să-i înmormânteze și să le facă toate rosturile solicitate de tradiție. În satele risipite din Munții Carpați (Platforma Luncani, Țara Hațegului, Apuseni) se întâlnesc și astăzi cimitire familiale amplasate în curtea sau grădina casei. Pentru a ajunge la locuința postumă, morții străbat, în ziua înmormântării, numai curtea sau bătătura. În peisajul etnografic, un loc aparte îl ocupă mormintele simbolice, numite de arheologi cenotafuri, amplasate lângă biserici sau în cimitire pentru eroii căzuți în cele două războaie mondiale (Teleorman), la poarta gospodăriilor pentru membrii familiei (Muntenia Centrală), la poarta cimitirelor pentru cei care au depus mărturii în procesele de judecată (județele Gorj, Vâlcea) și pe locul morții violente (înecați, trăsniți de fulgere, răpuși de fiare, împușcați). Identitatea morților în cimitire (numele, vârsta, sexul, starea socială și economică) se face ușor, după mărimea, ornamentele și înscrisurile (pictate, sculptate, scrijelite) de pe crucile și stâlpii funerari ridicați la capătâiul mortului.

CIOBANUL CU OILE, denumire populară a constelației Lira. Ciobanul, reprezentat de steaua Vega, este urmat de turma de oi formată din alte patru stele. La apariția pe cer a *Ciobanului cu Oile*,

păstorii încetau postul și mâncau brânză în zilele de miercuri și vineri (Prahova, Neamț).

CIOC, unealtă a fertilității și regenerării purtată de Zeița neolitică cu chip de pasăre, înlocuită de *corn*, unealtă a virilității și abundenței purtată de Zeul indo-european cu chip de animal. *Phalusul Mutului* cetelor de călușari din Oltenia se numește, adesea, cioc. În satele de la sud de Carpați, phalusul este sinonim cu cioc.

CIOCINITUL OUĂLOR, sacrificiu al divinității primordiale, înfrumusețată prin vopsire și încondeiere în *Săptămâna Patimilor*, simbol al jertfei Domnului Iisus. Sacrificiul se săvârșește solemn de doi oficanți ai cultului, după reguli precise: persoana mai în vârstă, de obicei bărbatul, lovește violent *capul* oului său de *capul* oului ținut în mână de partener în timp ce pronunță formula cunoscută *Hristos a Înviat!*, la care i se răspunde *Adevărat a Înviat!*; oul a cărui coajă a plesnit este primit în dar de cel care l-a spart sau este mâncat sacramental de persoanele care l-au sacrificat. Jertfa ouălor prin lovire *cap în cap* poate continua, după același ritual, *în coaste* sau *în burtă*, *în spate* sau *în fund*. Un număr impresionant de motive ornamentale de pe ouăle încondeiate reprezintă pasărea sau părți ale păsării: coada rândunicii, cocoșul, creasta cocoșului, creasta găinii, cucul, cuibul, gaia, păunul, vulturul ș.a. La Miezul Păresimilor, când se alegeau ouăle fără rod pentru vopsit și încondeiat, se puneau și o cloșcă pe cuibul cu ouă roditoare. După trei săptămâni, în ziua de *Paște*, pe bățătura gospodăriei apăreau puii, simbol al vieții care moare și renaște perpetuu. Întrucât adăposturile privilegiate ale sufletului sunt fie lipsite de ieșiri (oul), fie prevăzute cu o singură gură (oala de *lut*), singura soluție pentru eliberarea acestuia este distrugerea violentă a sălașului locuit: ciocnitul oului la *Paște*, spargerea oalei la scoaterea mortului din casă. Paralelismul dintre oală, ou – adăposturi care trebuie sparte pentru eliberarea sufletului- și om este exprimat de zicalele: *Omul e ca oul* (plăpând, expus morții în orice moment) sau *I s-a spart oala* (adică, a murit).

CIOCUL BERZEI, plantă meliferă cu flori albastre, în formă de cioc de barză sau de cocor, invocată în descântatul femeilor care nu făceau copii. Planta este sinonimă cu *buruiana-de-făcut-copii* sau *sculătoarea*. Ceaiul din *ciocul berzei*, dacă este băut seara, înainte de culcare, are calități afrodisiace (Oltenia).

CIOCUL CĂLUȘULUI, substitut ritual al Zeului cabalin, purtat în timpul jocului călușarilor de către *Mut* sau *Vătaf*, sinonim cu *Iepurele*, *Căluș*. Acesta era un ciudat totem făcut dintr-un lemn răsucit sau cioplit în formă de cioc și gât de pasăre de baltă, de cap și gât de cal, de cap de lup, bot de *câine*. Se înfășura cu diferite plante de leac și cu măsura călușarilor luată pe fire de ață într-o piele de iepure și apoi se înfigea într-un băț sau era purtat în traistă de *Mut*. La unele cete de călușari, *ciocul* se așeza, în timpul jocului, în fața lăutarilor sau lângă steagul *călușului*, ca și cum ar asista la spectacolul dat în cinstea lui. De cele mai multe ori, este ascuns privirilor profanilor sau li se arată numai în anumite momente capul scos din traistă, mărink misterul care domnește în jurul său. Pretutindeni unde apare, *Ciocul Călușului* este considerat ca ceva diavolesc, simpla atingere putând îmbolnăvi și lua mințile oamenilor. În *Marșea Ciocului* este înmormântat într-un loc tainic, de obicei acolo unde a fost confecționat. Ceremonia funerară, numită *Spartul* (moartea) *Călușului*, *Dezlegarea Steagului*, *Veșnica Pomenire*, cuprinde numeroase gesturi și acte rituale arhaice. După trecerea unui an de zile, în ziua de Strodul *Rusaliiilor*, *ciocul* era dezgropat. Dacă pielea de iepure care îmbrăca *ciocul* era putrezită, se înlocuia cu alta nouă (Oltenia și Banat).

CIRCOVII DE IARNĂ, năprasnice divinități meteorologice, răspunzătoare de provocarea fenomenelor violente ale naturii (vârtejuri, viscole, tunete și fulgere) și de pagubele aduse în turmele de vite la miezul iernii pastorale (16–18 ianuarie).

CIRCOVII DE VARĂ, sărbătoare de trei zile la mijlocul lunii lui *Cuptor* (15–17 iulie sau 16–18 iulie), dedicată forțelor diavolești aducătoare de boli neuropsihice (*Luatul din Circovi* sau *Lovitul din Circovi*), de grindină în holde, incendii în gospodărie, de lupi și alte

fiare sălbatice în turmele de vite. În aceste zile se instituiau severe interdicții de muncă. Singura activitate admisă era culegerea tulpinilor de *pelin* și *peliniță* pentru confecționarea măturilor. *Circovii de Vară* sunt plasați la mijlocul verii pastorale, așa cum frații lor, *Circovii de Iarnă* (16–18 ianuarie), apar la miezul iernii pastorale.

CIREȘAR, denumire populară a lunii iunie, a patra în calendarul roman î. de Caesar și a șasea în calendarele iulian și gregorian. *Luna* este dedicată zeiței Iuno, soția lui Jupiter, fiind și protectoarea femeilor măritate. Pentru că în această vreme se coc cireșele, primele fructe ale anului, luna iunie se numește, local, *Cireșar* sau *Cireșel*. Este perioada solstițiului de vară, când ziua devine cea mai lungă și insolația cea mai puternică din întreg anul, iar vegetația ajunge la maturitate. Cu toate acestea, recoltele, oricât de promițătoare ar părea, sunt acum numai o făgăduință; orice furtună, vijelie, ploaie torențială însoțită de grindină, poate devasta lanurile de grâu, rodul livezilor și al viței-de-vie. Omul, lipsit de puțința de a ști de partea cui va fi victoria în războiul dintre forțele benefice cu cele malefice, a preamărit atât sfinții creștini îmbrăcați în haine păgâne (Timoftei, Vartolomeu, Onofrei, Elisei, Sânpetru), cât și divinitățile precreștine îmbrăcate în haine creștine (*Drăgaica, Sânzienele*). La acestea se mai adaugă, într-un an cu dată mobilă a Paștelui la 23 aprilie, *Joile Verzi, Moșii de Ispas, Moșii de Vară, Duminica Mare, Călușul, Rusaliile, Marțea Ciocului, Lăsatul Secului de Sânpetru*.

Ciricul Păsărilor, v. Simion Stâlpnicul

CITITORI ÎN STELE, nume dat bătrânilor cunoscători ai hărții cerului. Cerul cu imensa sa familie de aștri a ajutat întotdeauna oamenii să se orienteze în timp și spațiu. El le-a oferit informații meteorologice și climatologice, le-a marcat începutul și sfârșitul activităților zilnice, sezonale și anuale. Aștrii (stelele, planetele, cometele) vizibili cu ochiul liber au fost denumiți de oameni în raport cu peisajul material și spiritual de pe *pământ*. Românii au clădit din stele aceeași ambianță ca pe *pământ*. Astfel încât găsim aștri care poartă numele elementelor din gospodăria și peisajul rural (Casa cu

Ogradă, Coliba, Fântâna din Răscruci, Fata cu Coromisla, Fata Mare din Horă, Groapa, Hora, Puțul, Puțul cu Jgheab, Țarc, Toacă, Stâlp), denumirea ocupațiilor (Lăutar, Văcar, Vizitiu, Porcar, Arcaș, Războinic), animalelor și păsărilor domestice (Berbec, Bou, Câine, Cățel, Cloță, Cloșca cu pui, Dulău, Găină, Iezii, Porcii, Scroafa, Vieri), animalelor și păsărilor sălbatice, peștilor, șerpilor (Corb, Crapii, Haita de Lupi, Iepuri, Lup, Lupărie, Mierla, Peștii, Rac, Scorpie, Sturz, Șarpe, Ursa Mare, Ursa Mică), mijloacelor de transport (Caru-Mare, Caru-Mic, Cobilița Ciobanului, Cale, Trăsură, Drumul Robilor), uneltelor agricole și meșteșugărești, eroilor sau personajelor din basme (Caru Racului, Caru-lui-Dumnezeu, Comoară, Fata de Împărat cu Cobilița, Cei Trei Iezi, Împărat, Regina stelelor, Zmeu, Ucigă-1 Toaca, Zorilă). Carpato-dunărenii, necunoscători ai slovelor, dar cititori în stele, sunt moștenitorii unei strălucite civilizații geto-dace, din care supraviețuiesc, în parte, *calendarul popular*, panteonul și *Cartea românească a morților*.

Ciuma-Pădurii, v. Spirite ale Pădurii

CIUMĂ, personificare feminină a unei năprasnice boli, soră sau prietenă cu *Moartea*, care a secerat, din *Antichitate* până în secolul al XIX-lea, milioane de oameni. Întrucât invaziile și războaiele româno-turce erau urmate, de multe ori, de epidemii de Ciumă, maladia a fost cunoscută în Evul Mediu și ca boală a turcilor (Brăila). Ciuma este reprezentată în tradițiile populare ca o femeie urâtă care sare în spatele oamenilor, bate la fereastră sau intră în casă. Este o femeie năucă care umblă desculță și nevăzută de nimeni, dar simțită și lătrată de câini, cu capul descoperit, cu secera în mână sau cu coasa la spinare. Uneori, își anunță venirea prin diferite semne: eclipse de Soare, apariția stelelor cu coadă (cometelor). Ciuma era alungată prin diferite procedee: ospete sub cerul liber, la care era invitată de onoare, se făceau jertfe de păsări și animale domestice, se înhuma un mort în poziție verticală. Obiceiul cel mai cunoscut este confecționarea, într-o singură noapte, a unei cămăși numită "ie a Ciumei" sau „cămașă de izbândă”. În unele sate, prin gura acestei cămăși treceau toți membrii obștii (intrau pe la guler și ieșeau pe la poale, simbolizând moartea și

renașterea). Cei atinși de ciumă erau descântați, iar cei scăpați de moarte, cioclii, înmormântau victimele. Sfântul creștin invocat să lupte împotriva Ciumei era Haralambie, celebrat în ziua de 12 februarie. În iconografia creștină, acest sfânt este înfățișat ținând Ciuma în lanț, călcând-o în picioare.

CIURICĂ, 1. Reprezentare mitică a calendarului popular care dădea dreptul femeilor să-și pedepsească bărbații în ziua ei de celebrare, 15 iulie. În această zi se evitau loviturile de orice fel, certurile și neînțelegerile din familie, pentru a nu avea parte de ele în cursul anului. Amintirea ei este păstrată de unele expresii populare (*Astâmpără-te că vine Ciurica!* sau *Stai cuminte! Capeți Ciurica!*) adresate, ca amenințare cu bătaia, copiilor neastâmpărați (Muntenia, Oltenia); **2.** Pasăre care trăiește prin ostroavele Dunării sau prin păduri. Prin zgomotul ciudat ce-l face, ea sperie copiii și oamenii slabi de inimă.

CIVILIZAȚIE A LEMNULUI, complex cultural al spiritualității românești generat de viețuirea îndelungată a omului într-un biotop forestier primar, care a evoluat, prin defrișarea neîncetată a pădurii, în civilizații secundare (agrară, pastorală, industrială și, în formare, cea turistică). Extensiunea solurilor specifice peisajului forestier (podzol de pădure, brun roșcat de pădure etc.) indică, alături de documentele etnografice și istorice, că, pe vremea lui Homer, teritoriul locuit astăzi de români era cu întinse păduri. Efortul multimilenar de transformare a pădurii în mijloace de existență, a generat, după succese și insuccese îndelung repetate, o strălucită *civilizație forestieră* în care omul carpatic s-a exprimat material și spiritual în lemn precum omul mediteranean în piatră. Purtătorii civilizației carpatice au modelat *lutul* și au cioplit artistic lemnul, cei ai civilizației mediteraniene au cioplit și șlefuit piatra. La începutul secolului al XX-lea, mai puteau fi întâlnite case și anexe gospodărești din lemn, fără cuie sau alte componente metalice. În muzeele etnografice și în satele de munte pot fi admirate biserici, case din bârne cu încuietori secrete din lemn. Cu excepția fierului (cuțitului) plugului, uneltele de muncă și uz gospodăresc, mijloacele de transport. erau construite din lemn.

Instrumentul preistoric de comunicare cu divinitatea fitomorfă, toaca de lemn, a fost preluat și de Biserica de rit oriental. În ciuda invaziei pieselor de metal și plastic, românul continuă să-și construiască adăposturile deosebite din lemn: leagănul pentru cel venit pe lume și sicriul pentru cel plecat.

CIVILIZAȚIE PASTORALĂ, complex cultural dezvoltat de crescători de animale pe baza pășunilor și fânețelor naturale sau obținute prin defrișarea pădurii, specific antropomorfismului indo-european. Vechimea peisajului pastoral este atestată de un bogat fond lingvistic autohton, traco-dac, din domeniul creșterii animalelor (baci, căciulă, țap, stână, ghioagă, țarc, brânză etc.), de originalitatea folclorului pastoral muzical, coregrafic și literar, de calendarul pastoral încărcat cu sărbători și obiceiuri dedicate atât animalelor domestice (*Nunta Oilor, Paștele Cailor, Marcul Boilor, Sângiorzul Vacilor*), cât și fiarelor pădurii (*Ziua Ursului, Ziua Lupului, Sânpetru Lupilor*). Pentru folosirea eficientă a pășunilor și fânețelor aflate la mare distanță de vatra satului, păstorii au amenajat adăposturi specifice pentru oameni și animale (odăi, stâne, târle, surle, bordeie, țarcuri, oboare), drumuri ale oilor dublate de drumuri ale sării, fântâni. Abundența materiilor prime a favorizat dezvoltarea industriei casnice și instalațiilor tehnice de prelucrare a lânii și produselor din lână (pive, vâltori, dârste, darace), a pieilor și blănurilor (cojocăritul, pielăritul, curelăritul). Baza sistemului de alimentație îl formează produsele animaliere: laptele și produsele din lapte, carnea.

CLOPOT, personificare a instrumentului metalic a cărei limbă imită glasul divinității. Sunetul său mângâie și cheamă credincioșii la închinăciune, alungă și îndepărtează duhurile malefice ale naturii, aduce ploaia, îndepărtează vijeliile și grindina. Spre deosebire de toaca din lemn, simbol al civilizației neolitice a lemnului, clopotul este simbol al divinităților solare indo-europene și creștine. Măștile tăcute care substituie divinitatea la *Crăciun* (Capra, Brezaia, *Turca*) purifică spațiul cu glasul clopoțelilor legați la brâu, la picior sau de coarne. Pentru a se feri de *Iele*, Călușarii își leagă și ei clopoței la picior, iar pentru a alunga vrăjitoarele care fură mana laptelui, vitele poartă

tălângi, clopote sau clopoței la gât. Precum toaca, clopotul a fost preluat și de biserica creștină, cu care anunță ajunul sărbătorilor importante, slujbele religioase și principalele momente liturgice sau moartea oamenilor. Cu glasul lui, oamenii invocă ploaia pe timp de secetă și alungă furtunile și norii amenințători de grindină. Cântecul clopotului, diferit după mesajul care-l transmite, este ascultat și înțeles de întreaga suflare a satului.

CLOȘCĂ, arbore tăiat din pădure, substitut al trupului neînsuflețit al Zeului *Crăciun*, ce renaște printr-un rit funerar de incinerare la sărbătorile solstițiului de iarnă, sinonim cu Boadnicu, *Butuc de Crăciun*. Bărbatul cu *Cloșca* în brațe, copiii, care țin în mână câte o creangă (puii Cloștii) și femeia cu o tipsisie încărcată cu mâncare gătită de post și diferite fructe (stafide, portocale, pere) ies în curte, merg la strejeru (par în mijlocul ariei, de care erau legați caii la treieratul grâului), pun pe tipsisie o turtă în *aluatul* căreia s-a introdus o monedă de argint și mulțumesc *Cloștii: Dumnezeule, Dumnezeule, vin să cinăm cu belșug, cu noroc, cu sănătate și cu tot ce ai dat!* După aceea, capul familiei începe să strige, precum cloșca puii, iar copiii îi răspund precum puii de găină. Revin în casă și ard, puțin câte puțin, *Cloșca* pe vatra focului până la *Bobotează*, când bușteanul trebuie să fie ars în întregime. Cenușa rămasă de la incinerarea Cloștii se păstrează și se aruncă la rădăcina pomilor fructiferi. (Obiceiul a fost atestat la megleno-români.)

COADA VACII, plantă invocată în descânțece pentru lecuirea bolilor și în farmece pentru aflarea ursitei. Mama care dorea să-i afle *scrisa* fiicei sau fiului îi pune sub căpătâi ramuri înflorite de coada vacii, în noaptea când împlinea un anumit număr de ani, și îi descânta: *Cum se zbate coada vacii în sus și în jos/ La dreapta și la stânga/ Așa să se zbată scrisa după copilul meu!* (Oltenia.)

COCOȘ, pasăre miraculoasă care aude glasul din cer al Cocoșului Gai, masculin de la *Gaia* (Gaea), și anunță pe *pământ* principalele ore ale nopții. În Antichitate, dar și în Evul Mediu, armatele de uscat purtau cu ele câte un cocoș pentru a vesti schimbarea santinelor pe

timpul nopții. O funcție asemănătoare îndeplinea și cocoșul, urcat cu câteva găini la stânele carpatice de către păstorii români. El este nelipsit din practicile magice, descântece, obiceiurile din ciclul vieții (naștere, căsătorie, moarte). În basme, cocoșul este un personaj fantastic: aduce bogății imense stăpânului, este sfetnicul lui Făt-Frumos, avertizează pe Ileana Cosânzeana că va sosi Zmeul etc. Continuă să joace rol ritual la înmormântare (cocoș dat de pomană peste sicriu sau peste mormânt) și, uneori, în ceremonialul nunții (aducerea cocoșului fript la masa mare simbolizează apropierea zorilor, moment când invitații trebuiau să se ridice și să plece), să fie un apreciat barometru meteorologic la îndemâna țăranului pentru a aprecia timpul ploios sau secetos, vremea geroasă sau moinoasă. Deși ceasornicul a pătruns în cele mai izolate cătune, momentele principale ale nopții – *miezul nopții*, la primul cântat, *trei ore înainte de ziuă*, la al doilea cântat și *crăpatul de ziuă*, când cântă mai des –, sunt anunțate omului de la țară de orologiul său străvechi, cocoșul.

Cocoșdai, v. Gaia

Cocoșdaia, v. Gaia

Cocoșel de Gai, v. Gaia

Cocoșgaia, v. Gaia

COD AL CULORILOR, comunicare discretă, prin îmbrăcămintea purtată (piese specifice de port, cromatică, croi), podoabe ale capului și pieptănătură, a vârstei și statutului social al individului. Albul domina îmbrăcămintea purtată de copii. Treptat, își făceau apariția culorile vii, în special roșul, care deveneau din ce în ce mai aprinse în preajma căsătoriei. După căsătorie, culorile pieselor de îmbrăcămintă deveneau mai sobre și se reduceau, la cumpăna dintre maturitate și bătrânețe, la alternanța alb-negru. Spre apusul vieții culorile se sting în alb. Printr-un sistem ingenios de semne se comunicau obștii și evenimente considerate astăzi de strictă intimitate, cum ar fi intrarea în starea de sarcină. Codul de apreciere a vârstei era unitar în cadrul

aceleiași comunități, dar varia de la zonă la zonă și, uneori, de la sat la sat.

CODRU, temă fundamentală a folclorului și mitologiei românești. Sintagma *frunză verde* este nelipsită din cântecele populare; iar reprezentările mitice fitomorfe (*Muma-Pădurii*, *Fata-Pădurii*, *Omul-Pădurii*, *Pădureana*, *Păduroiul*), vietățile personificate ale pădurii (ursul, lupul, cucul), arborii sacri (*bradul*, *stejarul*), plantele folosite în alimentație, în farmacopeea populară, în vrăji și descântece (*urzica*, *mătrăguna*) alcătuiesc structura de rezistență a *Panteonului românesc*. În numeroase contexte rituale și ceremoniale vegetalul (plantă, arbore, arbust) devine substituit divin în obiceiurile din ciclul calendaristic (*Bradul la Focu lui Sâmedru*, *Pom de mai la Arminden*, *stejarul* sau *cerul la Crăciun*) sau, pentru om, frate, soră, soție în obiceiurile de naștere, căsătorie și înmormântare (*Brad de nuntă*, *Brad de înmormântare*, *Pom la înmormântare*, *Pomul sterp* etc.). Vechimea și arealul civilizației lemnului sunt atestate și de toponimia de defrișare a pădurii în ținuturile de câmpie, deal și podiș, de limba și expresiile populare legate de pădure. Astfel, renumita specie folclorică *doina* este numită, în unele zone etnografice, *de codru* (Muscel). Prin defrișarea neîncetată a pădurilor și desecarea bălților s-au obținut terenuri pentru agricultură și creșterea animalelor. Fără să dispară în totalitate, civilizația lemnului a lăsat loc altor peisaje etnografice (agrare, pastoral, pomi-viticol, piscicol).

COLAC, *alter ego* al omului, în obiceiurile din ciclul vieții și din ciclul calendaristic. Prin denumirea, forma, mărimea, ornamentele, tehnica și timpul de preparare, colacul substituie omul sau divinitatea căreia i-a fost menit. El este perechea sufletului omului, fără de care acesta nu se poate integra în existență (colacii de la nașterea copilului), preexistență (colacul, în special colacul miresei) și postexistență (colacii preparați la înmormântare, la 40 de zile și la șapte ani după înmormântare, la *Sâmbetele morților* și la *Moși*), în comunitatea de credință (colacii nașilor), comunitatea de sex (colacii la prinderea suratelor și fărtaților), în ceata fetelor și feciorilor în vederea căsătoriei (colacul la intrarea fetei în horă sau în joc). Colacii care substituie

omul sunt legați de obiceiurile din ciclul familial, așa cum colacii dedicați divinității sunt legați de obiceiurile calendaristice.

COLAC AL FECIORILOR, substitut al Zeului *Crăciun* care moare și renaște la *Anul Nou*, preparat și împodobit din *aluat* în ziua sau noaptea de Ajun și primit, ca dar, de ceata colindătorilor la sărbătorile de iarnă. Colacul feciorilor este preparat din împletirea a două suluri de *aluat* sub formă de roată, înconjurată de un al treilea sul neted. El așteaptă venirea colindătorilor, așezat la loc de cinste pe masa din camera curată (Transilvania).

COLAC AL MIRESEI, substitut divin modelat din *aluat*, rupt în timpul colăcăriei deasupra capului miresei de nănașă (Muntenia, Oltenia, Moldova, Dobrogea) sau de mireasa însăși (Transilvania) și mâncat sacramental de participanții la nuntă, sinonim cu turta, lipia sau pâinea miresei. El poate avea chipul zeiței geomorfe (turtă sau lipie rotundă, pâine sau colac împletit), numit colacul miresei și chiar pâinea miresei, sau al zeiței antropomorfe (figurină cu cap, picioare și mâini, cu ochi, gură, nas, pâine alungită și împletită sub forma cifrei opt), numită *Păpușa miresei*. Este preparat la casa miresei în condiții de extremă puritate, și împodobit cu *busuioc* verde, cu alte flori viu colorate, legate cu ață roșie de lână și îmbrăcat într-o năframă sau prosop. Împletitura colacului din șuvițe de *aluat*, asociată cu șarpele mitologiilor preistorice, aplicarea bucățelelor de *aluat*, numite păsări, sau așezarea unei păsări din *aluat* pe colacul miresei, numită *Pupăza miresei* – simboluri asociate *Zeitei-pasăre*, generatoare de viață – ornamentele rotunde obținute prin presarea *aluatului* cu țeva de *soc* (O) și cele ale înmulțirii, obținute prin incizia cu vârful cuțitului (X), exprimă solidar menirea miresei.

Colac al miresei, v. Păpușa miresei

COLAC DE ANDREI, personificare a colacului modelat din *aluat* dospit, invocat de fete necăsătorite în noaptea de *Sântandrei* pentru aflarea ursitei. Fetele se adunau mai multe la o casă, își prepara fiecare câte un colac, îl cocea și, după ce se răcea, semănau în mijlocul lui un cățel de usturoi. La plecare, fiecare participantă își ia colacul acasă, pe

care îl ține o săptămână la loc calduț. Răsăritul usturoiului este interpretat răspuns favorabil, mesaj divin că fata va avea noroc în acel an la căsătorie (Moldova, Bucovina).

Colac de bucurie, v. Colac nupțial

COLAC DE CRĂCIUN, aliment sacru preparat la *Crăciun* din *aluat* dospit de femeile *curate*, mâncat la mesele și ospetele rituale. El era dăruit colindătorilor și împărțit ca pomană, pentru spiritele morților. Colacul de *Crăciun* poate avea diferite forme: de cerc, potcoavă și stea, închipuind *Soarele*, *Luna* și stelele de pe cer ; de păpușă și cifra opt (8), reprezentând trupul antropomorf al divinității indo-europene și creștine; de cerc umplut, fără gaură la mijloc, imaginând divinitatea neolitică geomorfă; de diferite animale și păsări sacre (taurul, pupăza etc.). Prepararea, urarea și primirea Colacului de *Crăciun*, ruperea și utilizarea acestuia sunt momente ceremoniale de adâncă trăire spirituală. În Moldova și Basarabia, colacii de *Crăciun*, numiți *Crăciunei*, se păstrau până la *Mucenici*, *Anul Nou Agrar* în calendarul pe stil vechi, când se puneau în coarnele boilor sau ale plugului, se rupeau și se dădeau animalelor să-i mănânce, se băgau sub brazda plugului. Prepararea și împărțirea colacilor este unul dintre cele mai stabile și mai cunoscute obiceiuri românești.

Colac de goană, v. Colac nupțial

Colac de noroc, v. Colac nupțial

COLAC DE SÂNGIORZ, covrig mare din făină de grâu, care se pune pe găleata împodobită cu flori de câmp și tulpini de leuștean în timpul mulsului la *Sâmbra Oilor* sau *Măsurișul Laptelui*, rupt în bucăți și mâncat de ciobanii și stăpânii turmelor, de oile și câinii stânei în ziua de *Sângiorz*, *Anul Nou Pastoral*. Un astfel de colac este folosit și în practica magică numită *Cucu!* – *Răscucu*, pentru anularea puterii cucului să fure sau să strice laptele oilor.

COLAC NUPTIAL, simbol al fertilității și fecundității. În nunțile moldovenești, după schimbul colacilor între vornicii mirilor, colacul miresei este pus pe un băț împodobit, numit și toiag de nuntă. Toiagul

mirelui cu colacul la mijloc, apucat de câte un capăt de cei doi vornici, este ridicat în sus astfel încât să formeze o poartă (trupurile vornicilor cu toiagul deasupra), prin care mirele trece de trei ori, în glumele și veselia nuntașilor. Colacul este apoi rupt, iar bucățile sunt aruncate peste capetele nuntașilor care se îngrămădesc să le prindă. Prin satele din Muntenia, locul colacului este luat de o prescură ruptă de nănașă deasupra capului miresei și aruncată participanților la nuntă. Colacul împletit și găurit al miresei se numește, în satele de români catolici din Moldova, *Colac de goană*, *Colac de bucurie*, *Colac de noroc*. Prima denumire aduce în discuție funcția fertilizatoare a *bătăii rituale* a actului nupțial. La cornutele mari, verbul *a goni* și la păsări, verbul *a călca* înseamnă împerechere. Pe de altă parte, peștii *se zbat* la depunerea icrelor, nucii *se bat* ca să rodească în anul următor.

COLAC AL GRÂULUI, cruciuliță modelată din *aluat*, substitut al spiritului grâului, care transmite rodul de la un ciclu vegetal la alt ciclu vegetal. În ținutul Romanaților, din făina primelor spice secerate și măcinate se făcea un colac pe care se aplica o cruciuliță modelată din *aluat*. Colacul, împodobit cu sporîș (plantă cu virtuți magice), fir roșu și ban de argint, se punea în ciutura (găleata) fântânii și se scufunda în apă. După ce se scotea din apă, crucea din *aluat* copt se păstra la icoană până la vremea semănatului, când se fărâmița și se semăna, împreună cu semințele, pe ogor (Romanați, sudul Olteniei).

COLACUL UITATA, v. Jertfe antropomorfe

COLĂCEL, dar primit de colindători la *Crăciun*, preparat din două suluri subțiri de *aluat* așezate sub formă de cunună, sinonim cu pițărâu, colindeț. Colocul cu gaură la mijloc este băgat de colindători în traistă sau pus pe bățul de colindat.

COLIND CU JOIMĂRIȚA, obicei practicat de băieți în ziua de *Joimari* și structurat după modelul colindelor. Obiceiul cuprinde mai multe momente organizatorice și rituale: formarea cetei din trei sau mai mulți băieți, îmbrăcarea lor în zdrențe, deghizarea unui colindător în *Joimăriță*, procurarea recuzitei de *tortură* (o căldărușă sau o oală cu jăratec), controlarea caselor cu fete pentru a verifica dacă torsul

cânepei a fost încheiat. Colindul, simplu este redus la câteva formule versificate: *Câții – Câții/ Torsa-i câiții?* sau „*Hupa-i – Hupa, / Torsa-i stupa?* Cânepa netoarsă până la *Joimari* era, adesea, incendiată, iar fetele leneșe pedepsite de colindători. Pentru ouăle primite ca dar, băieții fac o urare: *Să-ți trăiască găinile, / Să se prăsească ca furnicile!* În caz contrar, ca formă de „descolindat”, rostesc blesteme: *Să moară găinile, / Să se prăsească găile!* (sudul Olteniei și Muntenia de vest).

COLIND CU TOACA, obiceiul baterii toacei de copii, în noaptea de miercuri spre joi din *Săptămâna Patimilor*, la casele oamenilor din sat și pe la mormintele din cimitir. În timp ce se bate toaca, pe podeaua din *lut* a caselor și lângă mormintele din cimitir se aprind focuri mici din vreascuri uscate, adunate de persoane *curate* (Caraș-Severin).

COLINDAT, ceremonial complex, organizat de o ceată anume constituită, care transmite prin texte cântate sau strigate, numite colinde, și uneori prin măști, recuzită, dansuri, acte și gesturi rituale sau formule magice, vestea morții și renașterii divinității adorate; urări de sănătate, rod bogat, împlinirea dorințelor în noul an și în special căsătoria fetelor. Colindele precreștine, care descriu moartea violentă a divinității cu chip de *cerb*, taur, leu, *porc*, au elemente comune cu cântecele funerare de la moartea oamenilor.

COLINDELE, 1. Bețe din lemn de *alun* înfipite de copii în *Ajunul Crăciunului* în morminte, lângă stâlp (cruce), în care se vor sprijini sufletele morților la deschiderea mormintelor. Nuiielele de *alun* tăiate de copii până în ziua de *Ignat*, sunt uscate și apoi ornamentate prin diferite tehnici, cu romburi albe și negre reprezentând eterna opoziție dintre zi și noapte, dintre vară și iarnă, dintre viață și moarte. Motivele ornamentale de pe colindele, asemănătoare cu romburile stâlpilor funerari și ale stâlpilor de la foișoarele caselor din sud-vestul României, ciopliți în lemn, se obțin prin trasarea pe bățul de *alun*, de la un capăt la celălalt, a unei spirale dus-întors. Adesea, aceste toiege le primeau pițărâii colindători, ca pomană, de la gazdele colindate. (Oltenia și satele de bufeni din Banat). 2. Substitute ale divinității fitomorfe, confecționate dintr-un băț de *alun*, pom fructifer sau din alt

arbore, împodobit cu motive ornamentale sau cu flori, purtate de feciori la colindatul de Crăciun.

COLIVĂ A CIUMEI, *colivă* preparată în ziua Sfântului mucenic *Haralambie*, patronul ciumei care *o ține în lanț*. *Coliva* era păstrată și dată păsărilor când acestea sunt atinse de molime sau pentru a fi împrăștiată în holde, împotriva insectelor și grindinei (Mărginimea Sibiului).

COLIVĂ, aliment sacru preparat din grâu. *Coliva* reprezintă sacrificiul spiritului grâului zdrobit în piuă, fiert în apă, îndulcit cu miere și ornat cu miez pisat de nucă și bomboane. *Coliva* este preparată astăzi numai de creștinii ortodocși la marile sărbători calendaristice, în special la cele de comemorare a moșilor și strămoșilor, la ceremoniile de înmormântare.

Constandinu Puilor, v. Constantin Graur

CONSTANTIN GRAUR, patron al păsărilor de pădure care poartă numele amalgamat al Sfinților Mari Împărați Constantin și Elena (21 mai), din Calendarul creștin, cu graurul, pasăre dăunătoare agricultorilor și viticultorilor. Pentru a nu fi distruse recoltele de păsările cerului, în special de gauri, ziua era nelucrătoare. Se spune că, în această zi, păsările de pădure, după ce li s-a dezlegat glasul la *Vlasie* (11 ianuarie), s-au împerecheat și și-au construit cuiburile la *Dragobete* (24 februarie), își învață puii să zboare. Pentru așezările din sudul României această zi marca limita de timp când se mai putea semăna porumbul, ovăzul și meiul.

COPIL DIN FLORI, numele pruncului născut în afara căsătoriei, aluzie la fecioara care, mirosind o floare, a rămas însărcinată. Expresia, care încearcă să acopere o situație ieșită din normă – nașterea înainte ca fata să treacă pragul căsătoriei – are o bogată sinonimie zonală. Sunt termeni eufemistici și metaforici (copil din flori, din frunză, de pe câmp), injurioși și ofensatori (copil de strânsură, de lele, de pomană, de căpătat, de găsit, de lepădat), la care se adaugă termenii juridici arhaici (nepravilnicesc, nelegiuit) și cei contemporani

(nelegitim, natural). În satele bănățene se spune și astăzi despre fetele care nasc copii nelegitimi că acestea *se còpilesc*. Nașterile nelegitime generau consecințe negative în lanț: sporea artificial numărul familiilor neîmplinite, formate numai din fata-mamă, copilul nelegitim și, dacă trăiau, părinții mamei; era înlocuit sistemul generalizat patrilinear, cu tot ce ținea de acesta (moștenirea, antroponomastica), cu cel matrilinear. Copiii din flori, fără vină că s-au născut în afara familiei, erau considerați mai norocoși, mai frumoși și mai deștepți decât copiii legitimi. Fata din flori întâmpina însă dificultăți la căsătorie, pentru că în selecția maritală intra în discuție imaginea mamei exprimată plastic de zicala, *Capra sare peste masă, iară iada peste casă!* sau *Pe unde sare capra, mai pe sus va sări iada*.

CORBOAICĂ, *Zeiță-pasăre* în *Cartea românească a morților*, care ia sufletul și graiul muribundului. În unele *Cântece de Zori* din Oltenia, după ruga adresată mortului – ... *Scoală, Vasile, scoală,/ Scoală și mulțumește,/ La străin, la vecin,/ Cui a făcut bine,/ De-a venit la tine,/ Că și-au mai lăsat/ Lucrul lor de ziuă,/ Hodihna din noapte* – sufletul care pleacă relatează despre întâlnirea cu *Moartea*, venită acasă în ipostază de pasăre,: – *Nu pot să grăiesc,/ Să le mulțumesc./ Le-o mulțumi Domnul,/ Că el mi-a dat somnul;/ Le-o mulțumi Sfântu,/ Că el mi-a luat gându./ Mie mi-a venit,/ Ieri, de-alalteieri,/ O corboaică neagră/ Pe sus învolbând,/ Din aripi pleznind,/ Pe mine m-a pleznit,/ Graiu mi-a pierit,/ Nu pot să grăiesc,/ Să le mulțumesc...* (Runcu, jud. Gorj).

Corn, v. Cioc

CORNUL CAPREI, personificare meteorologică a constelației Capricornul. Tunetul și fulgerul, din direcția în care oamenii vedeau noaptea pe cer constelația *Cornul Caprei*, (Capricornul) erau semne sigure că va veni ploaia. Făceau semnul crucii și se rugau ca aceasta să fie curată și fără vijelie (Muntenia, Oltenia, Moldova).

COSMA, sărbătoare populară dedicată lupilor; care a preluat din *Calendarul ortodox* numele și data de celebrare a Sfântului Cosma (1 noiembrie). Pentru a feri vitele de sălbăticiunile pădurii, în special de

lupi, se săvârșeau descântece și acte magice: legarea foarfecilor de tuns oile, a limbii meliței de melițat cânepa și inul și a pieptenilor pentru lână (Maramureș).

COSMADIN, contopirea numelor sfinților creștini Cosma și Damian, celebrați în ziua de 1 noiembrie. Aceștia ar fi fost medici care vindeau bolnavii fără bani, de unde le-a rămas și numele de *Sfinți doctori fără de arginți*. În ziua de *Cosmadin*, timp ritual favorabil pentru practicile de medicină populară, cei doi sfinți erau invocați în descântecele de lingoare (febra tifoidă) și de răul copiilor (epilepsia). Sărbătoarea a fost atestată în Moldova, Bucovina, Transilvania și Banat.

COVAȘA, băutură rituală preparată, prin fermentație, în colinele Tutovei la *Sântandrei* (30 nov.) din mălai și făină, uneori numai din mălai de porumb sau de mei. Se spunea că fiecare om *este dator să mănânce covașă în această zi, pentru ca să fie ferit de strigoi*. Mălaiul și făină, în părți egale, se amestecau și se opăreau cu apă clocotită până se obținea un fel de terci. După două ore, amestecul acesta se pune într-o putină și se turna apă caldă până se obținea un lichid vâscos ce putea trece prin sita ciurului cu care se cernea mălaiul. Conținutul se amesteca foarte bine și se lăsa să fermenteze, la loc cald. A doua zi se fierbea într-un ceaun, la foc potrivit, până se mai îngroșa. Gustul băuturii era dulce-acrișor. Covașa se pune prin străchini sau oale și se împărțea prin vecini *pentru ca vacile să fie lăptoase, iar laptele să fie smântânos*. În alte sate, covașa se numea *bragă* și se prepara numai din mălai. Prepararea băuturii la o anumită dată calendaristică și împărțirea acesteia prin vecini – crezând că cel care o bea este ferit de strigoi sau că vacile îi vor da lapte mai mult și mai bun – sunt elemente care îi confereau valențe de aliment ritual.

Crai nou, v. Lună nouă

CRĂCIUN, Zeu solar de origine indo-europeană, specific teritoriilor locuite de strămoșii autohtoni ai românilor, geto-dacii, identificat cu Zeul roman Saturn și cu Zeul iranian Mithra. Determinativul de *moș* indică vârsta Zeului adorat, care trebuie să moară și să renască împreună cu timpul calendaristic la *Anul Nou*. Divinitatea se naște

împreună cu timpul la 25 decembrie, trăiește 365 de zile, îmbătrânește și moare pentru a renaște la începutul anului următor. În *Calendarul popular*, vârsta sfinților și a zeităților păgâne este apreciată prin numărarea zilelor de la nașterea Anului, numit la 1 ianuarie *An Nou*. Peste sărbătoarea autohtonă a *Crăciunului* s-au suprapus Saturnaliile romane, apoi nașterea Zeului solar de origine iraniană, Mithra, și, după apariția creștinismului, nașterea lui Iisus. În cultura românească, *Crăciunul* este un personaj cu trăsături bivalente: are puteri miraculoase, specifice zeilor și eroilor din basme, dar și calități și defecte specifice oamenilor. Ca persoană profană, este *un om bătrân, un păstor bătrân cu barba de omăt*, vecin cu *Moș Ajun*, fratele său mai mic. Sub influența creștinismului, *Crăciunul* apare și ca figură apocrifă: *s-a născut înaintea tuturor sfinților*, este mai mare *peste ciobanii din satul în care s-a născut Hristos* ș.a.

CRĂCIUNEASA, soția lui *Crăciun* și moașa pruncului Iisus în legendele Nativității. Este o reprezentare mitică binevoitoare care, fără știrea lui *Crăciun*, adăpostește pe *Maica Domnului* și o ajută la naștere. Pentru aceste fapte, *Crăciun* o pedepsește cu asprime, tăindu-i mâinile din cot, dar *Maica Domnului* îi pune mâinile la loc și i le face să strălucească precum *Soarele*.

CRĂCIUNUL MIC, sărbătoare de înnoire a timpului la 1 ianuarie, sinonimă cu *Anul Nou*. Dorind să înlăture obiceiurile precreștine efectuate la Calendele lui Ianuarie, Biserica a mutat, la începutul mileniului I d.H., *Anul Nou* de pe data de 1 ianuarie la 25 decembrie, pe locul unde se celebra Nașterea Domnului. Adunarea în sud-estul Europei a trei mari sărbători, una creștină, Nașterea lui Iisus, și două precreștine – Nașterea Zeului Mithra și *Anul Nou* – în ziua numită *Crăciun*, a generat un amestec al practicilor noi cu cele vechi care au dat multă bătaie de cap teologilor și etnologilor. Mai mult de un mileniu, creștinii au sărbătorit *Anul Nou* la 25 decembrie, împreună cu Nașterea Domnului: la Roma, până în secolul al XIII-lea, în Franța până în anul 1564, în Rusia până în vremea lui Petru cel Mare. În ziua rămasă fără sărbătoare oficială, 1 ianuarie, Biserica a pus o sărbătoare creștină, Sfântul Vasile cel Mare. După readucerea *Anului Nou* de la 25

decembrie la 1 ianuarie, românii l-au numit *Crăciunul Mic* sau *Fratele Crăciunului* (Transilvania, Banat).

CRĂIȚE, femei îmbrăcate în costum național și cu bete încrucișate pe piept, care joacă împreună cu Călușarii în zilele de *Rusalii*. Jocul se desfășura în formații de trei: doi călușari cu o crăiță la mijloc. Ele nu aveau acces la *Tainele Călușului* și nu erau *doborâte* în timpul jocului. Ca reprezentări mitice, *Crăițele* sunt, adesea, sinonime cu *Ielele* sau *Rusaliele*. Obiceiul, deși a fost atestat numai în Gorj (Peșteana de Jiu), repartiția lui geografică se pare că a fost mult mai largă. În jud. Dolj unele cete de *Călușari* începeau jocul cu dansul numit *Crăițele*.

CRÂSNIC, drăcușor cu înfățișare de purcel, născut la 11 luni de femeia împreună cu un *Drac*. Imediat după naștere, acesta începe să alerge, să guițe și să muște pe cei din casă. Pentru a scăpa de el, moașa trebuie să-l înfașă, să cheme rudele și să-l omoare cu bețele sau să deschidă ușa cuptorului pentru a intra în foc și a muri arzând (Moldova). *Crâsnicul* este unul dintre numele purtate de *Zburător*.

CRECIUN, figurină antropomorfă a Zeului *Crăciun* care moare și renaște simbolic la solstițiul de iarnă preparată dintr-un sul de *aluat* în forma cifrei opt (8). *Creciun* este păstrat la loc de cinste, precum icoana creștină, până la începutul ritual al aratului, de obicei în ziua de *Măcinici*, când era pus în coarnele sau în bârsa plugului, era rupt și mâncat sacramental de gospodâr, sau se punea în hrana boilor înjugați (Moldova, Bucovina, Transilvania).

CREȘTINISM COSMIC, teologie populară în sud-estul Europei transmisă prin canale exclusiv folclorice, care păstrează arhetipuri ale culturilor neolitice (8000 – 2500 î. H.), indo-europene (2500 î. H. – anul 0) și creștine (anul 0 –). Modelul divinității adorate, ideal de frumusețe după care oamenii și-au organizat viața pe *pământ*, păstrează atât trăsăturile geomorfismului *Zeitei-Mamă*, cât și ale antropomorfismului *Zeului-Tată* (Dumnezeu) și Fiului său, Iisus. *Calendarul popular* este încărcat cu vechi zei păgâni îmbrăcați în haine creștine și cu sfinți creștini având atribuții specifice zeilor păgâni. Prin numeroase acte rituale și practici magice, românul îi

invocă și astăzi, după trebuință (să-i aducă sau să-i oprească ploaia, să-i rodească holdele și animalele, să fie sănătos, să fie pace etc.), făcând semnul crucii și pronunțând o formulă creștină (*Doamne ajută! Doamne ferește!*). Divinitatea adorată este aproape de oameni, vine în contact cu ei, se află în tot și în toate. Românul personifică totul: aștri, vietăți (animale, păsări, reptile, insecte), plante, fenomene ale naturii, boli, sentimente, trăiri sufletești. Din natura înconjurătoare el își alege, după caz, mamă, tată, frate, soră, soție postumă, prieteni.

CRIVĂȚ, personificare a vântului care suflă iarna din direcția nord-est peste ținuturile pericarpătice. Vara, este un moș neputincios cu mustăți și sprâncene de brumă, care stă cu picioarele în apă pe un scaun de gheață, dar iarna, el este tânăr și puternic, asociat cu goana *calului* care spulberă tot ce-i stă în cale. Deși aduce mari neplăceri oamenilor, crivățul este, în legende, balade și credințele populare, un personaj pozitiv: anunță rod bogat dacă bate în ziua de *Bobotează*, iartă pe cei care-i greșesc și îi cer iertare.

CUC, 1. Personificare a păsării migratoare cu același nume, prevestitoare a primăverii și timpului frumos. Cântecul *cucului*, orologiu pentru măsurarea timpului în *calendarul popular* și sursă de inspirație melancolică de dor și jale, începe să fie auzit la *Blagoveștenie* (sau *Ziua Cucului*) și încetează brusc, după trei luni, la *Sânziene*, când, conform tradiției, s-ar îneca cu un bob de orz. Cântecul scurt și răsunător al *cucului*, care începe și sfârșește la două fenomene astronomice stabile – echinocțiul de primăvară și solstițiul de vară – a fost folosit de cei vechi pentru calculul calendarului. În unele zone etnografice, încetatul cântecului său indică vremea coasei fânului (Oaș, Maramureș). Când amuțește înainte de *Sânziene*, se consideră că vara va fi secetoasă. **2.** Pasăre prezicătoare. Direcția în care este auzit cântând (în fața, spatele, stânga sau dreapta omului), pe ce se așează când cântă (pe o ramură uscată, pe o movilă de gunoi etc.), aproape sau departe de casă, de câte ori cântă sunt semne (bune sau rele) care indică norocul, sănătatea, căsătoria, boala, moartea (*Cucu-n spate mi-a cântat / Și moartea m-a săgetat*). Indiferent de ipostaza în care apare, cucul este cea mai îndrăgită pasăre a românilor. El îi însoțea pe

truditorii ogoarelor la arat și semănat, la întreținerea culturilor: *Cucu de n-ar cânta,/ Nici noi n-am mai ara;/ Cucu de nu s-ar porni,/ Nici noi n-am plugări!*

CUCII, măști ale *Zeitei-pasăre* care fertilizează și purifică spațiul în prima zi după *Lăsatul Secului de Paște*. Ceremonialul cucilor este o datină de primăvară cu valențe purificatoare atestată în sudul țării: Muntenia și Dobrogea. Flăcăii și bărbaii tineri își confecționau o glugă dintr-o bucată de sarică cusută în formă și de mărimea unei traiste pentru cal, acoperită pe deasupra cu hârtie albă sau colorată. Îmbrăcați în fuste, cu gluga pe cap, cu un băț în mână și cu un clopot mare în spate, alergau în prima dimineață după *Lăsatul Secului*, uneori și în ziua *Lăsatului de Sec*, după copii, fete, femei și bărbai, pe care îi atingeau și adesea îi trânteau. Spre mijlocul zilei, luau în mână câte o nuia de care legau o opincă și urmau alte alergături și alte lovituri la spatele curioșilor. Obicei atestat pe la sfârșitul secolului al XIX-lea, este întâlnit și astăzi (Brănești, jud. Ilfov, Independența, jud. Călărași).

CUCU-RĂSCUCU, practică magică efectuată la *Sângiorz* sau într-o zi apropiată de *Sângiorz* (23 aprilie), prin care se anula puterea cucului de a lua mana (sporul) oilor pe timpul vărătului. Obiceiul se desfășoară după un scenariu cu mai multe secvențe: prepararea unui colac mare, cu gaură la mijloc, numit *Colacul de Sângiorz*; așezarea colacului deasupra vasului de muls, împodobit cu ramuri de *salcie*, frunze de leuștean și diferite flori de câmp; mulsul oilor prin gaura colacului; ruperea colacului în două de doi copii, de obicei un băiat și o fată care, în timp ce trageau de acesta în direcții opuse, pronunțau de trei ori formula magică *Cucu-răscucu*; mâncatul colacului rupt de copii, de proprietarii oilor și de ceilalți participanți la ceremonial; frământarea și amestecarea unei bucăți de colac cu sare pentru a fi dată ca leac oilor. Ceremonialul a fost atestat, în diferite variante zonale, în Banat, Oltenia, Bistrița-Năsăud.

Cucuruzul ursului, v. Barba ursului

CUCUVEA ȘI CÂINE, mesageri ai Zeului Yamma, din Panteonul indian și ai *Zeitei Morții*, din Panteonul românesc. În sudul României,

expresia *a da iama* în ceva (păsări, animale, holde etc.) înseamnă *a muri, a se usca*. Deosebirea dintre *Zeul Morții* din Carpați și cel din India se reduce la sfera de cuprindere: la indieni, acesta ia sufletele oamenilor, iar la români, viața plantelor și a necuvântătoarelor. În credința vechilor indieni, sufletele mergeau, după înmormântarea sau aruncarea trupurilor neînsuflețite pe apele curgătoare, să se întâlnească cu părinții lor în împărăția subpământeană a Zeului Yamma și, mai târziu, în înaltul cerului.

CUIB, adăpost al *Zeitei-pasăre* asociat cu locuința, patul și culcușul uman, simbol al fecundității, fertilității și statornicieii, desenat pe ouăle încondeiate și ceramică, sculptat în lemn, cusut pe pânză sau țesut în război. Stricarea cuibului păsărilor, în general, al berzei sau cocostârcului, în special, este considerată o fărădelege, pedeapsă de acestea cu incendiarea casei.

CUNUNA MIRESEI, efigie divină de consacrare a miresei în vederea procreării, confecționată din flori de câmp și spice de grâu.

CUNUNĂ A GRÂULUI, spirit al grâului retras în colacul împletit din ultimele spice secerate. Viața grâului și a omului sunt retezate de *Moarte* cu o unealtă preistorică, secera sau coasa. La seceratul grâului, țăranii încercau să se asigure că rodul nu se va pierde prin două tehnici magice: lăsarea pe holdă a unui mănunchi de spice neseccate, numite *Barba Pământului, Barba lui Dumnezeu, Barba Popii, Iepurele* (ținuturile extracarpătice) și tăierea ultimelor spice pentru păstrarea lor sub formă de mănunchi, snop sau împletitură, numită cunună, *buzdugan*, peană (ținuturile intracarpătice). *Cununa grâului*, împletită din spice și împodobită cu flori, este simbol al fertilității și rodului bogat, păstrat ca un obiect sacru. La vremea semănatului, boabele scuturate erau amestecate cu cele care urmau a fi semănate sau cununa fie era îngropată sub brazda plugului, fie se puneă peste colacul dat feciorilor colindători, în *Steagul de nuntă* ori pe fruntea tinerilor la căsătorie (Transilvania, Banat).

CUNUNĂ DE SÂNZIENE, efigie divină reprezentată de o coroană împletită din floarea de sânziană (drăgaică) și spice de grâu, în

dimineața zilei de *Sânziene* sau de *Drăgaică* (24 iunie). Aceasta are puteri miraculoase: purtată pe cap de o fecioară în ceremonialul numit *Dansul Drăgaicei*, simbolizează Zeița agrară; agățată la fereastră, în stâlpii porților, în crucile din hotar și din cimitir, apără oamenii, animalele și holdele de stihiiile naturii (grindină, furtună, vijelie, inundație); aruncată pe acoperișul casei sau al șurii, indică dacă fata se va căsători în cursul anului și cum îi va fi ursitul (tânăr sau bătrân, frumos sau urât), dacă cel care a confecționat-o va fi sănătos sau bolnav, dacă va avea noroc sau pagubă în casă. Împletirea cununii de *sânziene* și obiceiurile legate de acestea sunt atestate la românii de pretutindeni.

CUPTOR, luna a șaptea a calendarului dedicată lui Iulius Caesar, reformatorul unui calendar roman de 10 luni. Datorită latitudinii geografice, în România luna iulie este perioada în care se înregistrează cele mai ridicate temperaturi, se coc și se recoltează lanurile de grâu. *Calendarul popular* cuprinde mai multe sărbători și obiceiuri dedicate secerișului și forțelor naturii care pot deveni potrivnice omului: furtuni, grindină, trăsnete, incendii, secetă etc. Pentru a le preîntâmpina și a le micșora efectele, omul apela la reprezentări mitice celebrate în cursul acestei luni: *Cosmadinul*, *Ana-Foca*, *Pricopul*, *Panteliile*, *Ciurica*, *Circovii de Vară*, *Marina*, *Sântilie*, *Ilie-Pălie*, *Foca*, *Opârliia*, *Sfânta Ana*, *Pantelimon*, *Pintilie Călătorul*. În anii secetoși, la acestea se adăugau *Paparuda* și *Caloianul*.

Curea, v. Șarpe

CUVAT, tehnică arhaică de ținere sub control a durerilor, la nașterea copilului. În timp ce femeia năștea, bărbatul se văita, gemea și țipa, simulând durerile facerii, într-o cameră alăturată. În satele din Țara Almăjului, se spunea că femeile, la naștere, aveau voie să-și bată bărbații, în timp ce pe valea Someșului aceștia executau, în momentul facerii, acte rituale de tip simpatetic. Practicile cu efect analgezic erau adaptate specificului ocupațional al zonei: *Când ai dureri de naștere peste șăli și la foali, atunci o muiere ia un topor și-l petrece peste cingătura muierii încărcate și zice: De-o fi feciorel / Să iasă la toporel!*

Obiceiul se practica și în cazul în care se năștea o fată: *ia o furcă cu care toarce muierea și o petrece după brâu și zice: De-o fi fetiță! Să iasă la furchiță!* Practicile populare folosite la naștere reușeau să inhibe sau să dezvolte anumiți factori subiectivi, realizându-se nașterea fără dureri.

D

Daiul, v. Gaia

DALAC, personificare a anthrasusului, boală infecțioasă cu abcese care cuprind toate straturile pielii, sinonimă cu bubă, bubă neagră, spurcat. *Dalacul* este amenințat și alungat prin descântec: *Dălac dălăcește-te/ Și din vârș cârnește-te,/ Din ce ești/ Să nu mai crești,/ Să te tochiești,/ Cum se tochește sarea/ De fața apei/ Și cum se tochiește cărbuneala/ De fața focului,/ Din pământ ai venit,/ În pământ să te duci,/ Și pe Ion să-l lași curat/ Și luminat/ Ca de Dumnezeu lăsat.*

DALBU DE PRIBEAG, nume tabu al sufletului în textele funerare din *Cartea românească a morților*, generat de teama față de mort (Gorj). În mod obișnuit, femeile care cântă sau strigă *Zorile*, se adresează destinatarului pe numele ce-l poartă: Ion, Dumitru, Maria, Ana etc. În variantele oltenești, în special cele gorjenești, pronunțarea numelui adevărat al mortului, înainte de înhumare, este interzisă sau înlocuită cu un nume pe cât de frumos, pe atât de interesant pentru viziunea despre lume a românului: Dalbu de pribeag. Nume eufemistice primesc și *Rusaliile* (*Iele, Șoimanele, Cele Frumoase*) pe timpul verii, în special în zilele lor de celebrare (*Strodul Rusaliilor, Todorusalii, Rusalii*), ursul, în ziua de 2 februarie (*Moș, Moș Martin, Al Bătrân*), lupul, în zilele lui de prăznuire (*Gădineț, Căinii lui Sânpetru*), *Șarpele, la Alexie* (*Curea, Cel care se târăște*).

DANSURI FUNERARE, jocuri desfășurate în casa sau curtea mortului în nopțile care preced înmormântarea, în cimitirul satului, la sărbătorile ciclului pascal și la hora satului după 40 de zile de la înmormântare. În unele sate din Moldova, *flăcăii și fetele mari*

*petreceau până dimineața, la casa mortului, după muzică de joc (Șerbăneștii Vechi, jud. Galați), iar în Transilvania se joacă întocmai ca la nuntă: Dacă-i fată mare or fecior mare, joacă așa ca la nuntă. Cântă ceterașii și joacă. În camera asta e mortul, ș-apoi dincolo joacă. Cine vrea se cântă (bocește), cine nu, joacă. Cică-i nunta mortului (Leșu, jud. Bistrița Năsăud). Obiceiul de a însoți mortul tânăr cu muzică de dans este atestat pretutindeni în România. În Moldova, a fost foarte răspândit obiceiul „jocului dat de pomană” imediat după înmormântare, la poarta cimitirului. Jocul dat de pomană la 40 sau mai multe zile de la înmormântare, numit *Desjelitul* sau *Slobozirea jocului*, corespunde, de obicei, cu ieșitul din doliu. Cel care dorește să părăsească doliul așteaptă o anume ocazie de joc, plătește muzicanților melodia cântată, intră în horă lângă conducătorul dansului, în timp ce o femeie întinde pe pământ un prosop – punte simbolică peste care se pășește în timpul dansului (Dâlbocița, jud. Mehedinți).*

DATUL CU CAPUL DE PIETRE, obicei pentru memorarea semnelor de hotar între sate, caracteristic comunităților care nu știau să scrie și să citească. Dintre vechile practici de fixare și recunoaștere a hotarelor, unele confirmate de documentele istorice, sunt jurămintele depuse cu *brazda de pamânt pe cap*, cu *datul cu capul de chetre* sau *luatul de chică*. Într-o anume zi a anului, bătrânii satului luau un băiat de 7-8 ani și dădeau ocol hotarului, mergând din semn în semn. La punctul-cheie al hotarului, numit *cheotoare* sau *pravăț*, bătrânii îi dădeau copilului o bătaie zdravănă, numita și o *mamă de bătaie*, ca să țină minte și să depună mărturie la bătrânețe dacă, cumva, s-ar fi ivit certuri cu vecinii. Târziu, metoda a fost însușită și de unii boieri care, aceștia *băteau câte un om pe hotar ca să știe lumea până unde se întinde moșia lui* (satul Merei, jud. Buzău).

DATUL DE-A GRINDA, obiceiul ridicării copiilor mici, în ziua de *Sânvăsâi*, la grinda camerei de locuit de femeia care i-a moșit. După terminarea slujbei la biserică, părinții, împreună cu copiii, merg cu plocon la moașă – femeie având cunoștințe de ginecologie, însușite la școala tradiției, rudă în linie paternă cu copiii moșiți. Ceremonia cuprinde mai multe secvențe rituale: punerea colacului presărat cu

zahăr pe capul copilului; ridicarea de trei ori a nepotului de către moașă până atinge grinda cu capul; urarea de sănătate și fericire adresată copilului; petrecerea cu mâncare, băutură și joc a familiilor care au copii moșiți de aceeași femeie. A doua zi se relua petrecerea, care se încheia cu parodia unei nunți: moașă, îmbrăcată mireasă (voal pe cap dintr-o pânză ruptă, salbă la gât dintr-un șirag de ardei, *busuioc* la ureche, furcă cu fuior de tors la brâu) și bărbatul său, îmbrăcat mire (cojoc întors pe dos, băț la brâu în loc de pușcă, straiță cu cenușă în loc de praf de pușcă) erau plimbați cu lăutari prin sat, într-o căruță trasă de cai cu salbe de clopoței la gât. Obiceiul este specific Olteniei și Munteniei de vest.

DATUL DE-A VERII ȘI VERIȘOARELE, legământ juvenil, încheiat de puberi (7-14 ani) până la moarte, pe criterii de prietenie, sex și afinitate sufletească, sinonim cu Înșurățitul și Înfițătitul. Jurământul, care se desfășura în afara gospodăriei și fără martori, era însoțit de un schimb de alimente (pâine, colac, fructe) și, uneori, de vase de *lut* și alte cadouri. Asocierile pe sexe (fetele separate de băieți) după alt criteriu decât cel de rudenie, ca de altfel și intrarea tinerilor în cetele de feciori și a fetelor în șezători, prefăteau constituirea cuplurilor bisexuate și întemeierea viitoarelor familii (Muscel, Dâmbovița, Argeș).

Datul în jujeu, v. Tărbacul câinilor

Dânsele, v. Ielele

De-a Chimița, v. Baba-Oarba

DE-A OUĂLE, colind al copiilor între șapte și zece ani pe la casele vecinilor și rudelor, în ziua de *Paște*. La strigătul în cor al copiilor: *Hristos a înviat!* gazdele răspund: *Adevărat a înviat* și le oferă, în dar, ouă roșii (Transnistria).

DE-A MAMA GAIA, joc de copii care amintește de Zeița Terra Mater. Se aleg doi copii mai voinici care își împart rolurile: unul, de Gaie și altul, de Cloșcă. Aceștia își alcătuiesc apoi două cete egale ca număr. În timp ce copiii se țin cu mâinile de brâul celui din față, *Gaia*

se așază pe *pământ* și sapă o groapă cu un băț. Cloșca, apropiindu-se cu puii șirag, intră în vorbă cu *Gaia*: – *Ce faci acolo?* – *O groapă!* – *Dar în groapă ce ai să faci?* – *Un foc. Da cu focul ce ai să faci?* *Pun ceaunul* (în unele variante, *ceaunul este înlocuit cu tigia*). – *Da cu ceaunul ce ai să faci?* – *Opăresc un pui de-al tău!* *Gaia* se ridică și îi dă Cloștii bățul cu care a săpat groapa. Aceasta, împreună cu puii săi, îl scuipe și îl aruncă cât mai departe. În vreme ce *Gaia* aleargă după băț, Cloșca cu șiragul său de pui se învâрте în jurul gropii cântă *De trei ori pe după groapă*, croncănesc, cârâie și îi fac în necaz Găii. Încep apoi ostilitățile: *Gaia* încearcă să ia puii Cloștii și invers. Lupta, dusă cu înverșunare, este trăită de copiii înfricoșați că pot ajunge în *ghearele morții*, adică ale Mamei *Gaia*. Când *Gaia* și Cloșca rămân fără pui, se iau la trântă, urmând ca învingătorul să se facă cloșcă, în al doilea joc. Acest obicei străvechi încânta, până pe la mijlocul secolului al XX-lea, copilăria părinților și bunicilor noștri (Oltenia, Muntenia).

De-a Mija, v. Baba-Oarba

DE-A PUIA GAIA, joc de copii în care cloșca își apără cu îndârjire puii pentru a nu fi răpiți de *Gaia*, *Zeiță a Morții* în ipostază de pasăre răpitoare. Un băiat mai voinic, cloșca, aflat în fruntea unui șir de copii, ce se țin de brâu unii de alții, apără puii de ferocitatea răpitoare, care atacă în special pe cel din capul șirului (Olt).

DESCÂNTEC, tehnică străveche de tămăduire a bolilor cu ajutorul plantelor de leac, masajului, bioenergiei, apelor minerale ș.a. Descântecul se baza pe terapia cuvântului care îmbina, de la caz la caz, fito-, psiho-, chino- și meloterapia. Ca antidot împotriva făcăturilor vrăjitoarești, descântecele au teaurizat valoroase cunoștințe și observații despre producerea, manifestarea și vindecarea empirică a bolilor. Descântătoarele erau personalități puternice, capabile să provoace și să stăpânească anumite procese psihice. Ele cunoșteau anatomia umană, plantele de leac și, firește, tehnicile de vindecare sau de alinare a suferințelor. Așa-numitele păpuși din *lut* înțepate, descoperite de arheologi în săpături, iar de etnografi în cercetările pe teren, sunt argumente că în spațiul carpato-danubian s-a folosit, printre

altele, acupunctura. Unele descântătoare, în special cele care foloseau, ca tehnică principală, trasul bolnavului, utilizau bioenergia în tratarea bolilor. Lungimea descântecului varia de la câteva cuvinte la zeci de versuri și se transmitea, ca orice fapt de folclor, pe cale orală. Fiind secrete, textele și tehnicile descântatului erau însușite, ca orice meșteșug tradițional, „pe furate”, sau erau transmise urmașilor în mare taină, uneori înainte de moarte.

DESIDERE A CERULUI, credință potrivit căreia în pragul marilor sărbători calendaristice, în special în ultima noapte a anului, se deschid cerurile și mormintele, vorbesc animalele și ard comorile. Privind cerul, oamenii aveau șansa să surprindă acest moment și să vadă pe Dumnezeu stând la masa împărătească, înconjurat de cei mai apropiați sfinți. Atunci, orice dorință le era împlinită.

DESIDERE A MORMINTELOR, credință că spiretele morților se întorc pe *pământ* în ajunul marilor sărbători (*Crăciun, Măcinici, Sângiorz, Sânziene* ș.a), pentru a se întâlni și a petrece cu cei vii. Sufletele inofensive ale morților sunt întâmpinate cu mese întinse în casă (Masa de Ajun, în Moldova și Bucovina) sau în băătură (*Focurile de Joimari*, în Muntenia și Oltenia), li se confecționează toiege care sunt înfipite în morminte (Oltenia de vest și Banatul de est) ca să se sprijine cât călătoresc pe *pământ*, li se purifică sălașul prin tămâierea mormintelor, și li se împart ofrande. Cu acest prilej, oamenii le solicită ajutorul pentru rezolvarea unor probleme presante: căsătoria fetelor, sporirea roadelor, prosperitatea turmelor, sănătatea rudelor, pedepsirea dușmanilor etc. Dar, la date și momente bine precizate (la miezul nopții, de *Revelion*, la *Sângiorz, Rusalii, Sântandrei*), spiritele morților erau obligate prin diferite tehnici magice (*Încurcatul cailor, Jocul Călușarilor*, zgomote produse de bice, tălângi, fiare vechi, strigăte, pomeni etc.) să se întoarcă la locuințele lor subpământene.

DESCUIATUL PĂMÂNTULUI, credință că *Alexie* descuie, pe 17 martie, *Pământul* pentru a elibera vietățile închise de Arhanghelul Mihail, la 8 noiembrie. De la această dată, ies din ascunzișuri șerpilor, viperele, șopârlele, gângăniile veninoase, se dezmoțesc broaște, se

trezesc aricii și bursucii, începe să se zbată peștele în apa râurilor. Dacă vietățile ies din adăposturi înainte de *Alexie*, va veni din nou frigul; dacă ies după *Alexie*, timpul se va încălzi neîncetat. În această zi, când este interzisă pronunțarea cuvintelor broască, *șarpe* și *viperă*, se curățau ogrăzile, târlele, șurile și se da foc gunoaielor (Bucovina).

Desjelițul, v. Dansuri funerare

DESTIN, model de existență de la care omul nu se poate abate în momentele de răscruce ale vieții (alegerea soțului, lungimea vieții, felul morții), menit la naștere de *Ursitoare*, sinonim cu soarta, ursita. Nașterea sub semnul dependenței noului născut de credințele predeterminate, în special de cele care exprimă ideea de destin, persistă în conștiința oamenilor, apărând frecvent în vorbirea curentă expresii de tipul: *asa mi-a fost ursita; asa mi-a cântat ursita la naștere; asa mi-e soarta; asa mi-e dat; asa mi-e soarta* ș.a. Ca ideologie, credința în destin sau ursită aparține complexului religios indo-european. *Vechiul Testament* ignoră destinul și întâmplarea, iar *Noul Testament* evită menționarea acestora. Faptul că noțiunea de soartă nu este exprimată în *Cartea sfântă* a creștinilor, *Biblia*, este lesne de înțeles: lumea creștină monoteistă, guvernată de Atotputernicul Dumnezeu, este opoziția altei lumi anterioare, politeiste, a zeilor ierarhizați după atribuții și putere.

DESTRIGOIRE, practici de depistare și ucidere a strigoiului, spirit malefic al omului mort. În multe sate, strigoiul era *omorât* înainte de înmormântarea defunctului, prin înfigerea în inima acestuia a unui fus, țepă de lemn, piron de fier. Dacă mortul se transforma în strigoi, cel mai eficient mijloc de identificare a mormântului acestuia în cimitirul satului era proba armăsarului. Un bărbat încăleca un armăsar negru și intra noaptea în cimitir pentru a sări peste morminte. Mormântul peste care *calul* refuza să sară adăpostea, se credea, un strigoi și, ca urmare, trebuia deshumat și omorât. Astfel încât, unii oameni înhumați în stare de moarte clinică, fenomen biologic de care cei vechi nu aveau cunoștință, care își reveneau în reavănul *Pământului*, amplificau și mai mult credința preistorică în strigoi. Tehnicile de neutralizare a

strigoilor sunt foarte variate: *înfieratul*, introducerea unor obiecte metalice în gură; *împietritul*, astuparea orificiilor cadavrului cu piatră, sticlă pisată și tămâie; arderea sau pârlirea organelor genitale; înfigerea unui obiect ascuțit în inimă sau în călcâie; pedepsirea strigoiiului prin așezarea cadavrului pe spini sau rugi de mure; tratarea sicriului prin afumare, tămâiere, usturoiere; fusuirea sau furcuirea mormântului; întoarcerea mortului-strigoi în altă poziție decât în cea în care a fost găsit; scoaterea cadavrului pe marginea gropii și sfărtecarea lui cu coasele și sapele, înțeparea lui cu furcile; scoaterea și arderea inimii ș.a. Practicile magice de destrigoire sunt frecvent atestate în scris, începând din secolul al XVII-lea și până la mijlocul secolului al XX-lea.

Doamnele, v. Ielele

DOBĂ, obicei agrar, structurat după modelul colindelor, practicat la *Anul Nou*, sinonim cu *Plugușorul*. *Doba* sau *toba*, instrument preistoric în dansurile de inițiere (războinică, vânătoarească), reprezenta glasul divinității după care juca feciorul mascat, de obicei în *cerb*, la colindatul de *Crăciun* (Hunedoara) și cu ajutorul căruia cetele de feciori puteau alunga spiritele malefice.

DOCHIA, Zeiță preistorică substituită de Sfânta Evdochia Samariteana, care s-a născut în cetatea Iliopolei din Liban și a trăit în vremea împăratului Traian. A fost un personaj real: o femeie frumoasă și bogată care și-a trăit tinerețea în desfrâu. Spre bătrânețe, se pocăiește, este botezată de episcopul Theodot, își împarte averea agonisită la săraci și se retrage la o mănăstire unde se spune că ar fi făcut multe minuni. Biserica o sanctifică, o trece printre sfinți, *Sfânta* sau *Mucenica Evdochia*, și îi rezervă în calendar ziua de 1 martie. La acea dată, poporul celebra moartea și renașterea unei mari zeițe agrare. Astfel că, un personaj creștin mărunț devine, prin uzurparea unei mari divinități precreștine, o importantă sărbătoare a calendarului popular. Începând cu ziua *Dochiei*, divinitățile feminine ale calendarului popular se grupează în trei generații: *Zețe-fecioare* (*Floriile*, *Sânzienele*, *Drăgaicele*, *Lăzărițele*, *Ielele*), *Zețe-mumă* (*Maica*

Precista, Maica Domnului, Muma-Pădurii, Muma-Caloianului) și Zeițe-bătrâne (Sfânta Vineri, Sfânta Varvara, Dochia).

DODOLOAIA, Zeiță pluviometrică invocată de anturajul său divin, de obicei o ceată feminină, să dezlege ploile în zilele caniculare ale verii, identificată cu Zeul indian Rudra; sinonimă cu *Paparuda, Mămăruța, Păpăruga, Băbăruța, Mătăhula*. Textul cântat (*Dodoloaie, Loai, / Adu, Doamne Ploaie, / O ploaie curată, / Ca din cer lăsată. / / Dodoloaie, loai, / Adu, Doamne, o ploaie, / Să mă sui la Cer / Să fac nourei, / Nourei de ploaie, / Locul să se înmoaie. / Unde-i valea lină, / Mai mult să le vină / Unde-i valea seacă, / Mai mult să se facă. / Spicu cât cuțitu / Boaba cât porumba. / Dodoloaie, / Adu, Doamne, o ploaie*) este însoțit de acte rituale și practici magice. Termenul *Dodoloaia* pentru *Paparudă* este atestat în județele din vestul și sud-vestul României: Bihor, Arad, Timiș, Caraș-Severin, Banatul Sârbesc.

Domn, v. Șarpe

DOR, personificare a dragostei platonice provocată de lipsa și depărtarea persoanei îndrăgite. În erotica populară, cuvântul *dor* poate lua chipul persoanei iubite sau a Zeului stăpân peste curțile și palatele îndrăgostiților: *L-am cătat și l-am aflat, / În mijlocul codrului, / La Curțile Dorului, / Unde stau porțile-închise, / Porțile le-am descuiat, / Pe bădița mi l-am luat*. Uneori ia înfățișare de fântână miraculoasă, numită Fântâna Dorului, a cărei apă băută de muritori poate naște sau, dimpotrivă, stinge marile iubiri. Mesagerii și mijloacele de deplasare rapidă ale *dorului* sunt păsările, în special cucul și vântul.

DRAC, Zeu chhtonian uzurpat de creștinism, cel mai periculos demon al Panteonului românesc. Se metamorfozează în orice ființă sau obiect de pe pământ (capră, cal, berbec, porc, iepure, șoarece, muscă, pește, plantă, bob de mei, ghem etc.). Nu se poate preface în oaie, albină, miel, porumbel, măgar. În unele expresii și zicale populare, apare mai puțin respingător: *un drac de fată* este o tânără frumoasă, deșteaptă, descurcăreță; expresia *a face pe dracul în zece*, înseamnă o importantă reușită a omului în viață. El are mamă (*Mama Dracului*), tată (*Scaraoschi, Satan, Tartorul*), frați mai mici (*Aghiuță*). Poate fi

alungat de semnul crucii făcut cu mâna pe corp și cu limba în gură, de agheasmă, de mirosul tămâii, de *bătutul Clopotului și Toacei*, de unde și unele nume eufemistice (*Ucigă-l Crucea, Bată-l Crucea, Ucigă-l Toaca*). Ingenios și neastâmpărat, inventează, din joacă sau din întâmplare, din proprie inițiativă sau la sugestia Fratelui (Dumnezeu), lucrurile, plantele și animalele de pe *pământ*. Este invocat de vrăjitoare și alungat de descântătoare. Oamenii îi trimit, prin înjurătura *a da dracului*, obiecte, vietăți cuvântătoare și necuvântătoare. Frate dintr-un început cu Dumnezeu, a contribuit, în credințele populare, la zidirea *Pământului* și la facerea Lumii. Este puternic, dar puțin inteligent. Creațiile lui rămân neterminate, le face dar nu știe să le folosească sau le folosește în scopuri distructive: construiește casa fără ferestre și cară cu poala lumină în interior, inventează ciurul ca să care apa, se căznește să încalțe amândouă picioarele într-o singură ciubotă. Uneori, creațiile lui sunt preluate de Dumnezeu care le găsește întrebuințarea cuvenită (oala, casa, ciubota), alteori se iau la întrecere creând animalele, plantele, obiectele de pe *pământ*: *Dracul* face capra, Dumnezeu creează oaia; *Dracul* construiește cârciuma, Dumnezeu, Biserica; *Dracul* inventează tutunul și țuica, Dumnezeu, tămâia și vinul etc.

DRAGOBETE, reprezentare mitică a dragostei, asociată de români cu ciripitul și împerecherea păsărilor de pădure, sărbătorită în *Calendarul popular* în ziua de 24 februarie. *Dragobetele*, deschizătorul dragostei și bunei dispoziții pe plaiurile carpatice, este identificat cu Cupidon, Zeul dragostei în mitologia romană, cu Eros, Zeul iubirii în mitologia greacă, și cu Năvalnicul, personificare a dragostei pătimașe în mitologia românească. În ziua de *Dragobete* păsările, se strâng în stoluri, ciripesc, se împerechează și încep să-și construiască cuiburile în care își vor crește puii. Din acest motiv, ziua se numește în unele așezări din nordul Olteniei *Logodna* sau *Însoțitul păsărilor*. Păsările neînsoțite în această zi ar rămâne stinghere și fără pui până în ziua de *Dragobete* a anului viitor. Fetele și băieții trebuie să se întâlnească și ei, să facă *Dragobetele*. În această zi, fetele și feciorii ies la pădure, hăulind și chiuind, pentru a culege primele flori ale primăverii,

ghioceii și brândușele de primăvară. Pretutindeni se strigă: *Dragobetele sărută fetele!* Asemănător păsărilor, fetele se zburătoresc, fugă rituală care se încheie cu prinsul și sărutatul lor de către băieți. La *Dragobete* se făceau leagăne, atârinate de crengile copacilor, pentru fete, tinerii căutau să-și spună cuvinte frumoase, să se sărute, să-și facă legămintele de dragoste. Fericiți, dragobeții, flăcăii îndrăgostiți, se întreceau să-și învârtă fetele, ținându-le pe sub braț. În unele sate, bătrânele scoteau din pământ rădăcina de spânz, folosită în practicile de medicină populară, iar fetele și nevestele tinere își făceau rezerve de apă din zăpada netopită, cu care se spălau în anumite zile ale anului, pentru prosperitatea tenului. De frică să nu cîrăie precum păsările, nimeni nu lucra în ziua de *Dragobete*. În anii din urmă, *Dragobetele* este concurat de *Sfântul Valentin*, o sărbătoare nouă, de import în România.

DRAGOBETI, muguri ai arborilor de pădure culeși și purtați de fete la ureche în ziua de *Dragobete*, precum cireșele în luna mai, simbol al dragostei. *Dragobeți* sunt numiți și feciorii cuprinși de fiorii dragostei (Mehedinți).

Dragostea Fetelor, v. Măr

DRĂGAICĂ (SÂNZIANĂ), Zeiță agrară protectoare a lanurilor înspicate de grâu și a femeilor măritate, ușor de identificat cu Diana (Santa Diana) și Iuno din Panteonul roman, cu Hera și Artemis din Panteonul grec. Ca Zeiță la vârsta fecundității și maternității apare cu numele de *Drăgaică* în Muntenia, Dobrogea, sudul și centrul Moldovei, și cu numele de *Sânziană* în Oltenia, Banat, Transilvania, Maramureș, Bucovina. Se naște la 9 martie, la moartea Babei *Dochia*, crește miraculos până la *Sânziene* (24 iunie), ziua solstițiului de vară, când înfloresc planta ce-i poartă numele (*sânziana* sau *drăgaica*). În ziua solstițiului de vară, *Drăgaica* cântă și dansează împreună cu alaiul său nupțial, format din zâne fecioare și fete frumoase, umblă peste câmpuri și păduri, plutește prin aer. În cetele de *Drăgaică* din sudul Munteniei, fata care juca rolul zeiței agrare era îmbrăcată ca o mireasă, cu rochie albă și cu o cunună împletită din flori de *sânziene* (*drăgaică*)

pe cap, însemn al cununiei. În timpul ceremoniei nupțiale, *Sânziana* sau *Drăgaica* bagă bob spicului de grâu, dă miros plantelor de leac, vindecă bolile și suferințele oamenilor, în special bolile copiilor, apără holdele de grindină, furtuni și vijelie, ursește fetele de măritat. Când i se nesocotește ziua, stârnește vârtejuri și vijelii, aduce grindină, ia oamenii pe sus și îi îmbolnăvește, lasă florile fără leac și miros. După *Sânziene*, florile își pierd din miros și din puterea tămăduitoare de boală, cucul încetează să mai cânte și apar licuricii în păduri. În Apuseni, pe Muntele Găina, manifestările de cinstire a zeiței agrare au devenit ocazii de întâlnire și cunoaștere a tinerilor, în vederea căsătoriei.

DRĂGOSTIȚE, numele zeitelor-fecioară în ziua morții *Babei Dochia* și a renașterii Pruncului *Dochia* (9 martie). Gospodinele împărțeau turte unse cu miere și găurite cu țeava de trestie, pentru sănătatea oamenilor, pentru spor în holdele de grâu și în stupini (Oltenia).

DRUMUL CIMITIRULUI, secvență a ceremonialului funerar care leagă casa din sat de mormântul din cimitir, parcurs în ziua înmormântării de cortegiul funerar. Între drumul concret de aici și drumul mitic de dincolo de groapă sunt evidente paralelisme. După ultimele preparative din dimineața înmormântării, sicriul este scos din casă, pe brațe, obligatoriu după miezul zilei. Cu picioarele înainte și privirea spre apus, mortul își ia rămas bun de la casa în care a locuit prin atingerea de trei ori a pragului cu sicriul (Oltenia). Urmează spargerea oalei de pragul casei, uneori pe locul din cameră unde a fost așezat sicriul, și închiderea cu putere a ușii, gesturi care asigură pe cei vii că a ieșit din casă nu numai trupul, ci și sufletul, adăpostit după moarte în oală (sudul și estul României). În numeroase sate din Moldova, în curtea sau bătătura casei se așază, pe capacul sicriului, o masă rituală de rămas bun, numită masa sau *pomana de țărână*, *abur după mort*. Urmează apoi drumul-școală, care cuprinde numeroase acte rituale, gesturi, sfaturi utile mortului. În unele zone etnografice, mortul și convoiul funerar trebuie să treacă peste mai multe poduri simbolice (pânză întinsă la porțile gospodăriei, bisericii și cimitirului). Drumul spre cimitir este întrerupt de 9, 12 sau 24 opriri numite odihne,

stări. La aceste popasuri făcute obligatoriu la răscruci, poduri, podețe și fântâni, se prohodește mortul și i se plătesc vămile (monede aruncate peste sicriu sau peste cap, bani puși pe ghizdele fântânilor, lângă podurile și podețele pe lângă care trece mortul). Ultima vamă plătită de cei vii este pomana peste groapă sau peste mormânt: oaie, miel, berbec, vițel, vacă, găină, cocoș. De acum înainte vămile și le plătește mortul, așa cum i se cântă în cele trei zile înainte de înmormântare și i se arată în mod practic, în ziua înmormântării, pe ultimul drum.

Duminica Mare, v. Ruralii

DUMINICA TÂNĂRĂ, ziua de duminică dintr-o lună calendaristică când apare pe cer *Luna nouă*, reminiscență a unui străvechi calendar lunar. La *Lună nouă* se semănau plantele care cresc și rodesc *în sus*, la suprafața solului (secara, grâul, porumbul), se efectuau vrăji și descânțece, se invoca *Luna nouă*, prin formule recitative să aducă oamenilor pâine, sănătate, nevastă etc.: *Crai Nou, Crai Nou,/ Sănătos m-ai găsit,/ Sănătos să mă lași!/ Fără nevastă m-ai găsit,/ Cu nevastă să mă lași!; Lună nouă, Lună nouă,/ Taie pâinea-n două:/ Ție jumătate,/ Mie sănătate!*

Duminica Tomii, v. Blajini

DUMINICĂ, zi a săptămânii care poartă un nume creștin (*Dies Dominica* – Ziua Domnului), dedicată celui mai îndrăgit astru de către *pământeni, Soarelui*. Este un personaj mitic binevoitor: femeie sfântă (Covurlui, Iași, Vaslui, Dolj), ființă omenească (Neamț, Caraș-Severin), cea mai mare Maică Sfântă (Tutova, Botoșani), călugăriță (Iași, Sălaj), doamnă mare la care se închină toate zilele săptămânii și de la care primesc ordine, ce să facă fiecare (Fălciu), Zeiță vie (Tecuci), soră mai mare a celorlalte zile (Iași, Neamț, Vaslui). *Sfânta Duminică* ar locui dincolo de *Apa Sâmbetei*, în palate de aur (Neamț), în păduri neumblate de oameni (Botoșani, Vaslui) și este îmbrăcată în haine albe. Ea s-ar arăta oamenilor, în vis sau în realitate, pentru a-i sfătui cum să alunge bolile și să prevină pagubele (Vaslui). Poate să apară însă cu chip de femeie, cu picioare de găină, dacă oamenii mănâncă de dulce în zilele de post (Neamț), zgâriată și

sângerată, dacă femeile au spălat rufe și au tors sau au cusut de ziua ei (Romanați). *Duminica* își serbează ziua fără să lucreze (Făgăraș), se roagă și mănâncă o dată la șapte zile (Tecuci), e făcătoare de minuni, aduce numai bine oamenilor. Adesea, apare ca un râu care înconjoară *Raiul*, spre deosebire de *Apa Sâmbetei* care înconjoară *Iadul*. În ziua de *Duminică* sunt interzise descântecetele, cu excepția celor de dragoste și de aflare a ursitei (Oltenia, Muntenia, Dobrogea, sudul și centrul Moldovei). Vitele fătate în această zi se numesc *Duman*, *Dumaia*.

ECLIPSĂ DE SOARE, fenomen astronomic care ar fi provocat de vârcolaci, monștri înfiorători care ar mușca cu lăcomie din corpul sfânt al Soarelui. Din fericire, astrul zilei se reface din bucățile care cad din gura vârcolacilor. Acești monștri se crede că ar proveni din al treilea sau al șaptelea copil născut de fată fecioară și care ar locui în văzduh, printre nori sau deasupra norilor. Iarna, când vârcolacii se pot transforma în oameni, coboară peste câmpuri și fac rele celor întâlniți în cale. Eclipsele ar putea avea și alte cauze: *Soarele* este mâncat de *Muma-Pădurii*, este dat jos de pe cer de vrăjitoare sau el însuși își acoperă fața luminată ca să nu mai vadă păcatele de pe pământ. Spectaculosul fenomen astronomic era interpretat și ca manifestare a mâniei lui Dumnezeu, semn prevestitor de nenorociri. Cuprinși de spaimă, oamenii se închinau, făceau mătăanii, aprindeau tămâie și produceau zgomote puternice (băteau toaca și clopotele, loveau fiarele și căldările vechi din metal, trăgeau cu puștile, pocneau din bice, strigau) ca să sperie și să alunge vârcolacii când mușcau *Luna* și *Soarele*. Încheierea eclipsei era întâmpinată cu o mare explozie de bucurie: *Soarele* de pe cer și lumea de pe pământ au fost salvate de la pieire.

EL ȘI EA, coptură din *aluat*, *alter ego* al tinerilor care se căsătoresc, formată din doi colaci împreunați. Preparați ca ceva sfânt la casa miresei sau a mirelui, de *El* și *Ea*, nu are voie nimeni să-i atingă. În timpul iertăciunii sunt rupți, iar bucățile înfășurate într-un prosop și păstrate de viitoarea familie. În unele zone, acest simbol al căsătoriei este preparat la casa mirelui și trimis la casa miresei înainte de colăcărie și cununie (Moldova).

ELISEI, personificare a zilei de 14 iunie care marca, pe stil vechi, solstițiul de vară, sinonim cu Eliseul grâului. Ca divinitate agrară, *Elisei* bagă bob spicului de grâu, îl împânguiește și îi grăbește coacerea. Cei care îi nesocotesc ziua sunt pedepsiți de *sfânt* cu furtuni și grindină. În calendarul pe stil nou, importanța calendaristică a zilei este minoră și formează, împreună cu Timoftei, Vartolomeul Grâului și Onofrei, categoria *Sfinților Mărunți* (Oltenia, Muntenia).

EXISTENȚĂ, viața de pe *pământ*, jalonată de două hotare biologice majore ale omului: nașterea și moartea. La venirea din pre existență, nou-născutul este un străin lipsit aici de identitate. Prin eforturi proprii și ajutat de diferite personaje și instituții el se integrează treptat în existență. După așezarea pruncului, de moașe, pe *pământ* imediat după naștere, gest care echivala cu intrarea lui în *Lumea de aici*, urmau alte rituri de integrare: în familie și spița de neam (recunoașterea paternă a copilului, obicei numit, în Moldova, plata cujbei); în comunitatea de credință (botezul, închinarea copilului la icoane, scalda rituală după botez, cumetria); în grupa de sex (tăiatul moșului la băieți, ruperea turtei la fete); în grupele de vârstă și de afinitate sufletească (însurățitul și înfățățitul, prinsul verilor și verișoarelor, mătușatul fetelor, frăția de cruce a băieților); în instituțiile premaritale (ceata feciorilor, șezătoarea fetelor, hora satului); în grupul însurăteilor (peșitul, logodna, nunta); în grupul gospodarilor și apoi al bătrânilor. Pregătirea pentru trecerea celui alt mare prag, moartea, devenea prioritate la anii bătrâneții: procurarea celor necesare înmormântării, împărtășirea secretelor și tainelor copiilor sau nepoților, cererea iertării celor cărora le-a greșit în viață, lăsarea moștenirii urmașilor, cu limbă de moarte. Mediatorii integrărilor parcurse de la venirea nou-născutului din pre existență și până la plecarea în post existență sunt moșii, nașii, părinții și preotul, iar dintre instituțiile implicate familia, neamul, obștea, cetele de fete și feciori, biserica.

FAMILIE POSTUMĂ, pereche postumă în cimitirele românești, formată din *bradul de înmormântare* împreună cu stâlpul (crucea) de la căpătâiul mortului. În zonele de câmpie, locul *bradului* este luat de un pom fructifer, de obicei măr sau prun. Funcția de mire sau mireasă postumă a *bradului* este evidențiată de informațiile etnografice și de textele funerare cântate în mai multe momente rituale și ceremoniale la înmormântarea tinerilor: înainte de a fi tăiat din pădure de feciori, la coborârea *bradului* în sat, în timpul împodobirii de către fete, în drum spre cimitir, în timpul împlântării la căpătâiul defunctului necăsătorit. După informații etnografice mai vechi, *bradul de înmormântare* era tăiat din pădure și adus în sat de șapte feciori, care plecau dis-de-dimineată cântând din *fluier* melodii de jale. În satul Runcu (jud. Gorj), flăcăii mergeau fărăi să vorbească și legați la cap cu câte o năframă. Ajunși în pădure, alegeau un *brad* tânăr, ingenuncheau în fața lui, îl tăiau din atâtea lovituri de topor câți feciori făceau parte din ceată și îl aduceau în sat pe umeri, cu vârful înainte. La casa defunctului, *bradul* se împodobește cu inelul mortului și batista înflorată, cu flori, panglici și clopoței. Partenerilor postumi, mortului și *bradului*, le sunt adresate emoționante cântece rituale. Obiceiul de a pune *brad* la înmormântarea unui fecior sau fete, uneori și la moartea altor oameni, a fost atestat pe întreg spațiul locuit de români.

FATA-PĂDURII, reprezentare mitică specifică civilizației lemnului, fiică a *Mumei-pădurii*. *Fata-Pădurii* locuiește în fundul codrilor de unde vine, luând înfățișarea iubitei feciorilor sau a unei zâne, adusă de vânturi și vijelii. Călătorește numai pe timp de noapte și poate lua chip de fată, de babă, de ființă jumătate fată și jumătate pește sau animal, de

obicei iapă. Ea amăgește feciorii, pe care îi răpește, le face copii și îi lasă rătăciți prin pădure. Spre deosebire de *Muma-Pădurii*, necăjită că oamenii îi taie copiii (copacii) în pădure, *Fata-Pădurii* este veselă, cântă, horește. Ca reprezentare antropomorfă, este înaltă, poartă părul lung până la picioare și este încălțată cu ciubote sau cizme de lemn. Umblă dezbrăcată, acoperită cu păr, sau îmbrăcată în scoarță și mușchi de copaci. Privită din față, apare ca o femeie, din spate, ca o covată (lemn scobit). Feciorul poate scăpa de dragostea *Fetei-pădurii* cu ajutorul vrăjitoarelor care confecționează un om din paie, îl îmbracă cu hainele bărbatului și îl duce la o răscruce de drumuri. Păcălită, *Fata-Pădurii* frământă (iubește) omul de paie și așa îi dă pace feciorului. Se ferește, în schimb, de bărbații care poartă brâu, curea, brăcinar de *tei*, întrucât cel care reușește să o încingă peste mijloc îi ia puterea și poate afla de la ea mari secrete. Dușmanul ei este Omul Noptii sau Omul de Miază-Noapte care o prinde, o spintecă și o pune pe foc. În unele zone etnografice, *Fata-Pădurii* este confundată cu *Muma-Pădurii*. *Muma* și *Fata-Pădurii*, cele mai cunoscute reprezentări mitice ale Panteonului românesc, apar în toate genurile creației populare: legende, basme, credințe, zicale și proverbe.

FATA URIAȘULUI, copil al uriașilor care ar fi trăit în Carpați. Credința în *uriași* (căpcăuni, jidovi) este atestată frecvent în toponimia și folclorul românesc. Ei ar fi cărat *Pământul* cu poala pentru ridicarea movilelor din zonele extracarpate, microforme de relief antropice atestate de arheologi ca tumuli funerari din epocile Bronzului și Fierului. Tot ei ar fi construit și locuit în davele și cetățile descoperite pe teritoriul României. Gigantismul acestor făpturi este scos în evidență prin compararea lor cu oamenii: *Odată, o fată de uriaș, mergând prin țarină, a găsit un plug cu șase boi și doi oameni care arau. Fata s-a jucat cu ei, i-a luat în poală, i-a dus acasă, la mă-sa, și zise: – Iată, mamă, am găsit niște viermișori care scurmau Pământul. – Aceștia sunt oameni! Du-te, draga mamei, du-i de unde i-ai luat, că la vremea vremii, ei vor stăpâni Pământul.*

FATĂ-MAMĂ, tânără care a născut înainte de căsătorie. Nașterea copiilor nelegitimi tulbura relațiile interumane și influența negativ

creșterea demografică. Pedepsele administrate de tradiția populară sunt diferențiate pentru cei implicați în crearea situației ieșite din normă. Persoana cea mai hulită era *fata-mamă*, devenită o membră indezirabilă a cetei de neveste. De altfel, opiniile cele mai nefavorabile veneau din partea femeilor căsătorite: *Fata cu copil de pripas e de râsul lumii. Mai arunca ea copilul, se mai pitea. Dar lumea tot o afla. Rămânea necăsătorită sau dacă se ducea după un bărbat, acesta era un văduv, divorțat, un om de nimica* (Informație de teren înregistrată în satul Suslănești, jud. Argeș). *Fata-mamă* avea pentru toată viața un statut social nedefinit: era exclusă din rândul fetelor și niciodată primită pe deplin de grupul nevestelor, în care intra ca membră de fapt, nu de drept. Tânăra mamă avea de suportat și ostilitatea feciorilor. Dacă mergea la horă, aceștia nu o invitau la joc, o ridiculizau în noaptea *Lăsatului de Sec* prin *strigăturile peste sat*. Tatăl copilului, atunci când se cunoștea, era, o vreme, vorbit de rău, fără alte urmări. Se spunea despre el că *Bagă mâinile în buzunar și își vede de treabă* sau *Bărbatului îi cade căciula din cap. O scutură de praf, o pune în cap și merge mai departe.*

FĂCLIE DE SÂNZIENE, torță aprinsă, în unele zone etnografice, în noaptea de *Sânziene* (23/24 iunie), care înfățișează invincibilitatea Soarelui la solstițiul de vară. Aceasta este confecționată dintr-un lemn de *brad* uscat și crăpat la un capăt, unde se îndeasă și se leagă rășină și surcele de molid cu fire de tort. Seara, în ajunul zilei de *Sânziene*, flăcării se adună pe o înălțime din afara vetrei satului, se așază în formă de cerc, își aprind făcliile, se aliniază și încep să descrie, în aer, rotocoale cu flăcările aprinse, învârtindu-le de la răsărit la apus în timp ce strigă în cor: *Făclia măăă...* Făclia este trecută printre picioare, lăsând impresia că feciorii sar peste foc sau călăresc un cal de foc. Când făcliile sunt pe cale să se stingă, feciorii coboară în sat, înconjoară cu ele grădinile și le împlântă în mijlocul holdelor și livezilor. Rotocoalele de foc, obținute prin rotirea făcliilor de *Sânziene* în direcția mișcării aparente a Soarelui pe bolta cerului în ziua cea mai lungă a anului, exprimă bucuria oamenilor pentru victoria luminii asupra întunericului, a căldurii asupra frigului, a fertilității asupra

sterilității, dar și hotărârea lor de a ajuta astrul vieții să se mențină la înălțimea atinsă pe cer la solstițiul de vară. Fumul și mirosul puternic de rășină arsă, strigătele puternice în cor, arderea făcliilor și împlântarea lor în grădini și livezi alcătuiesc nucleul unui spectaculos ceremonial nocturn încărcat de acte rituale apotropaice, fertilizatoare și divinatorii (Maramureș, Bistrița-Năsăud).

FAURAR, denumire populară a lunii februarie. Numele de *Faur* este legată de meșterii fauri, lucrători ai fierului, care pregăteau uneltele de muncă, ascuțeau sau confecționau fiarele sau cuțitele de plug înainte de deschiderea sezonului agrar. Personificare a celei mai scurte luni a anului, 28 de zile în anii normali, 29 în cei bisecți, *Faur* este, dintre cei 12 frați ai săi, cel mai mic. De altfel, aromânii din satul Peștera (Bulgaria) numesc luna februarie *Șcirtul*. Vremea schimbătoare din luna februarie ar reflecta capriciile copilului *Faur*: când râde și zâmbește e frumos, când plânge bate viscolul, când e supărat dă ger de crapă pietrele. El intră în conflict cu Martie, pe care l-a împrumutat cu câteva zile friguroase și refuză să i le înapoieze. Timpul capricios de la începutul lunii martie s-ar datora acestor frați care s-ar lupta pentru zilele împrumutate. Prin asemenea povești explicau bătrânii copiilor de ce februarie are un număr mai mic de zile, în comparație cu celelalte luni ale anului, iar timpul de la începutul lunii martie este foarte schimbător. În cursul lunii februarie se încheiau șezătorile și, împreună cu acestea, distracțiile tinerilor din serile și nopțile lungi de iarnă. Apropierea sezonului agrar aducea în prim-plan preocupările de ordin economic: îngrijirea atentă a vitelor de muncă, repararea uneltelor, pregătirea semințelor pentru semănat.

Fecioara Maria, v. Sântămărie Mica

FEMEIE IERTATĂ, persoană aflată în perioada de menopauză, necăsătorită sau devenită văduvă. *Femeia iertată* de păcate și, datorită vârstei, bună cunoscătoare a obiceiurilor, tradițiilor și regulilor de preparare a alimentelor rituale (colaci, prescură, pască, mucenici, colivă etc.), a plantelor de leac, a vrăjilor și descântecelelor, are un statut aparte care îi permite să rezolve numeroase acte rituale aflate la limita

dintre sacru și profan. *Femeile iertate* se pot compara cu preotesele Antichității.

FETE DE APĂ, reprezentări mitice feminine, fiice ale *Știmei apei*, stăpâna mărilor și apelor curgătoare sau stătătoare, jumătate femeie și jumătate coadă de pește, inventatoare ale cântecelor. După alte tradiții, *Fetele de Apă* provin din fetițele înecate din imprudență când sunt scăldate de mamele lor. Neîntrecute în frumusețe, au, în loc de mâini, aripi albe. Înainte de a începe să cânte, se ridică valuri ca și cum ar fi stârnite de vânt, *Fetele de Apă* ies la suprafață, pe coama valurilor, și încep a se juca, a înota și a se stropi cu apă. Îndată ce se sparg valurile, *Fetele de Apă* încep a cânta cu glas divin, încet, apoi din ce în ce mai tare. Când sfârșesc cântecul, se afundă, înoată pe sub apă și ridică, la oarecare distanță, alte valuri pe care ies, se joacă și încep alte melodii. Dacă sunt văzute de un fecior, acesta, fermecat de frumusețea trupurilor și cântecelor, încearcă să le atingă cu mâna. Atunci, fie că se scufundă pe fundul mării, fie că este înecat (Bucovina).

Fetele Câmpului, v. Ielele

FILIPII, haită divină alcătuită din năprasnice personificări ale lupilor, a cărei căpetenie, *Filipul cel Mare* sau *Filipul cel Schip*, este sărbătorit la *Ovidenie* (21 nov.) sau la *Sântandrei* (30 nov.). La încheierea perioadei de gestație a lupilor, la *Circovii de Iarnă* (16–18 ianuarie), crescătorii de animale sărbătoreau o altă divinitate a acestora, *Sânpetru de Iarnă* (16 ianuarie). În nopțile de *Filipi*, se credea că lupoaicele căutau cu înverșunare tăciuni aprinși. Cele care nu reușeau să mănânce foc, simbol universal al masculinității și virilității, rămâneau sterpe un an de zile. De aceea, pentru a nu se împuia peste măsură, femeile nu scoteau în zilele de *Filipi* cenușa din casă și nu împrumutau foc vecinilor.

FILIPII DE IARNĂ, divinități protectoare ale lupilor, celebrate de crescătorii de oi la sfârșitul lunii ianuarie și începutul lunii februarie. În *Calendarul popular*, *Filipii de Iarnă* indică sfârșitul unei lungi perioade de împerechere a lupilor începută cu aproximativ 80 de zile în urmă, la *Filipii de Toamnă*.

FILIPUL CEL MARE, năprasnică divinitate a lupilor prăznuită, în *Calendarul popular*, la *Ovidenie*, ziua intrării în Biserică a Fecioarei Maria (21 noiembrie), sinonim cu *Filipul cel Șchiop*. Local, în Bucovina, se credea că în această zi s-ar fi născut Hristos. Obiceiurile, actele rituale și practicile magice efectuate la *Ovidenie*, *Filipii de Toamnă*, *Noaptea Strigoilor*, *Sântandrei*, *Sânnicoară* din perioada 13 noiembrie – 6 decembrie formează un scenariu al morții și renașterii timpului calendaristic, probabil *Anul Nou Dacic*. În noaptea de *Ovidenie*, când se credea că se deschide cerul și vorbesc animalele, se priveghea la lumina unei lumânării, încolăcite, precum *statul mortului*, o strachină cu apă de leac, se făceau farnece și descântece, se afla ursita, se efectuau previziuni meteorologice. Întrucât se credea că în noaptea lui *Filip cel Mare* strigoii circulau fără opreliște, se ungeau cu usturoi cercevelele ferestrelor, tocurele ușilor, vatra și cuptorul, care comunicau, prin horn, cu exteriorul. Pentru protecția vitelor de fiarele pădurii, se interzicea orice activitate legată de prelucrarea lânii și pieilor de animale. (Bucovina, Moldova, Muntenia și Oltenia).

FILIPUL CEL ȘCHIOP, divinitate protectoare a lupilor, sinonimă cu *Filipul cel Mare*, celebrat la *Ovidenie* (21 noiembrie) sau la *Sântandrei* (30 noiembrie). Acest Filip, cel mai rău și mai puternic în ceata lupilor, are trăsături comune cu *Sântoaderul cel Șchiop*, divinitate cabalină și căpetenia altei cete, cea a *Sântoaderilor*. Lupta dintre divinitatea lupilor și divinitatea cailor, dintre spiritul iernii și spiritul verii, se dă a doua zi după *Lăsatul Secului de Paște*, la *Tărbacul Câinilor*. Credințe despre *Filipul cel Șchiop* au fost atestate în Muntenia centrală (Muscel, Prahova, Vlașca, Teleorman, Olt) și Transilvania sudică (Sibiu, Hațeg).

FLOARE A DRAGOSTEI, personificare a unei plante din fam. *Crasulaceae*, numită, local, dragoste, cu frunze în formă de lance și flori roz-purpuriu, care crește pe lângă pâraiele din zonele înalte, protectoare a casei de dușmani. Planta se aduce din locurile unde crește și se răsădește într-un colț ferit și curat al grădinii. Pentru a afla dacă tinerii îndrăgostiți se vor căsători, se răsădeau, alăturat, două fire: unul pentru fată, altul pentru fecior. Plantele, crescând, urmau să prezică,

prin apropierea sau îndepărtarea tulpinilor, dacă tinerii cărora le-au fost menite se căsătoresc.

FLOARE ADUCĂTOARE DE URÂT, garofița de munte, floare foarte frumoasă din fam. *Caryophyllaceae*, care crește prin poienile și livezile înalte, invocată de femeile vrâncene, bune cunoscătoare ale farmacopeii și cosmeticii populare, *să facă dușmanilor de urât*.

FLORAR, denumire a lunii mai, a treia în calendarul roman, cu începutul de an la 1 martie, și luna a cincea în calendarele iulian și gregorian, cu începutul de an la 1 ianuarie. Denumirile populare ale lunii indică timpul înfloririi plantelor (*Florar*, *Florariu*) și exuberanța vegetației (*Frunzar*). Timpul suficient de călduros și precipitațiile abundente, lipsite de grindină, făgăduiau un an bogat. Zicala populară *Mai e Rai!* caracterizează pe deplin această lună. Pe ogoare, în livezi, grădini și podgorii, activitatea este în toi, iar turmele de oi, cirezile de vite și prisăcile dau randament economic maxim. Sărbătorile populare, puține cu dată fixă și mai numeroase cu dată mobilă, cuprind obiceiuri și practici sezoniere specifice primăverii.

FLORII, personificări ale florilor celebrate în duminica ce le poartă numele, *Duminica Floriilor*, peste care Biserica creștină a suprapus sărbătoarea Intrării triumfale a Domnului Iisus în Ierusalim. Ca reprezentări mitice, *Floriile* sunt identificate, în mitologia romană, cu Zeița Flora, frecvent atestată de arheologi în Dacia romană. La reînvierea naturii, când înfloresc plantele, salcia și pomii fructiferi, s-au adăugat semnificații noi, în special cele legate de cultul moșilor și strămoșilor. În această zi se fac pomeni, se curăță mormintele și cimitirele, se înfig în morminte ramuri de *salcie*, se invocă spiritele morților. Ramura de *salcie* sfințită la biserică este un simbol al castității și renașterii anuale a vegetației. Cu crenguțe de finic, identificate de creștini cu cele de *salcie*, evreii l-au întâmpinat pe Iisus la intrarea Sa triumfătoare în Ierusalim. Ramurile înflorite de *salcie*, sfințite în *Duminica Floriilor*, au diverse întrebuințări: împodobesc crucile, mormintele, troițele, ferestrele, ușile și porțile caselor; asigură protecție magică și alungă spiritele malefice; sunt date vitelor pentru a fi mâncate

ca să se înmulțească; sunt înfipite în *Pământul* holdelor sau atârinate în pomii fructiferi și butucii de viță-de-vie pentru a le da rod bogat; previn durerile de șale în timpul secerișului, dacă femeile și bărbații se încing cu ele; opresc vijeliile și ploile cu grindină pe timpul verii; ajută să se împlinească vrăjile și descântecele. La *Florii*, femeile din unele sate ale Olteniei făceau din crenguțe de *salcie*, la *Circovii Marinei* (16–18 iulie), un cerc prin care treceau bolnavii, pentru vindecare. Coronițele din *salcie* erau obiecte sacre prin care se sărutau fetele la însurățit și, uneori, erau purtate pe cap de *Paparudă*. În satele în care se credea că în ziua de *Florii* înfloresc urzicile, acestea nu se mai foloseau în alimentație, iar sărbătoarea se numea și *Nunta Urzicilor*.

FLUIER, instrument preistoric de comunicare cu lumea spiritelor, confectionat din os, coajă de tei și diferite esențe lemnoase. Conform unor legende, *fluierul* ar fi fost făcut de Dumnezeu pe vremea când era cioban pe *pământ*. Acesta l-ar fi pus sub lână oii, unde l-au găsit ciobanii primăvara, în timpul tunsului. În alte legende, *fluierul* a fost un obiect sacru, ținut în *Rai*, dat de Dumnezeu lui Petrea (Păcală) drept răsplată pentru fumul de tămâie ajuns de pe *pământ* în *cer*. Materialul etnografic, lingvistic și arheologic confirmă ipoteza că, în vechime, *fluierul* se confectiona dintr-un os al strămoșului, de unde ar fi rămas și expresia populară *fluierul piciorului*, care desemnează o parte componentă a corpului uman. Ulterior, osul de om a fost înlocuit cu osul unui animal, al unei păsări de baltă (cocorul) și, așa cum spun versurile mioritice, cu lemnul arborilor sacri: *Fluieraș de os,/ Mult cântă duios!/ Fluieraș de Soc,/ Mult zice cu foc!/ Fluieraș de fag,/ Mult zice cu drag!* Adevăratul cioban se îngroapă și astăzi cu fluierul, iar cu glasul lui i se adresează prietenii când îl petrec la înmormântare. În mediile pastorale este obligatoriu ca ciobanul să știe a cânta la *fluier*. Ca instrument apotropaic, *fluierul* este folosit pentru alungarea *Ielelor* la Rusalii și pentru anularea puterii strigoaielor, vrăjitoarelor, la *Sângiorz*. *Fluierul* este cel mai cunoscut instrument muzical al românilor.

FOC DE MĂCINICI, incinerare simbolică a spiritului iernii și renaștere a spiritului verii în dimineața zilei de *Măcinici* (9 martie), echinocțiul de primăvară în calendarul Iulian și început de *An Agrar*.

Focurile erau aprinse în curți și grădini cu ogrinji de la vite, cu resturile de plante și gunoaiele măturate. Membrii gospodăriei săreau peste flăcări, în așa fel încât fumul să pătrundă printre haine. Uneori, erau trecute peste focuri sau prin fumul produs de acestea și vitele. Copiii scormoneau și băteau cu *botele* (bețele) în foc (Banat), sau cu securea în *pământ* și strigau în cor: *Tună ger și ieși căldură, / Să se facă vreme bună / Pe la noi pe bătătură!* (Oltenia). Strânși în jurul focului, aceștia mâncau colăcei (*Bradoși, Sfinți*), floricele sau berbeci din porumb copt. Cenușa rămasă după stingerea jarului se împrăstia în jurul caselor și al adăposturilor de animale și păsări. Focurile de *Măcinici* aveau funcții polivalente: purificatoare (curățirea spațiului de forțele malefice în ultima zi a anului vechi și în prima zi a Anului Nou); profilactică (preîntâmpinarea neplăcerilor aduse oamenilor de șerpi și de insecte pe timpul verii); fertilizatoare a grădinilor, livezilor și viilor; divinatorie (pronosticuri meteorologice după felul cum ardea focul, se înălțau flăcările și se împrăstia fumul). În sudul României, focurile de *Măcinici* diminuau pagubele aduse în livezi de brumele și înghețurile frecvente în luna martie. Obiceiul a fost atestat în Banat, Crișana, Muntenia, Oltenia, Dobrogea și sudul Moldovei.

FOC VIU, denumirea focului aprins prin frecarea unor lemne uscate, la urcarea oilor la stână. Acesta rămânea nestins până la *Sântilie*, uneori până la coborârea oilor de la pășunile alpine. Arzând, se credea că acest foc viu distrugea agenții malefici, mistuia relele din preajma stânei și ținea în frâu vrăjitoarele răspunzătoare de toate necazurile și calamitățile ce se abăteau asupra oamenilor, vitelor și recoltelor: boli, grindină, stricăciuni provocate turmelor de animalele sălbatice și recoltelor, de insectele și păsările de pădure, necăsătorirea fetelor și flăcăilor etc. Menit să purifice spațiul prin lumina, căldura și fumul său, focul viu aprins la începutul sezonului pastoral se deosebea de celelalte focuri rituale aprinse la sărbătorile de peste an (*Anul Nou, Lăsatul Secului de Paști, Măcinici, Joimari, Sânziene*), prin tehnologia preistorică a obținerii și arderii lui o perioadă îndelungată de timp. Acesta se aprindea numai de bărbați, de obicei de tineri necăsătoriți și neprihăniți, la date fixe, la începutul sezonului pastoral sau la data

urcării oilor la stâne; se păstra nestins până la Sfântul Ilie, uneori până la coborârea turmei; ciobanii îl săreau, ritual, și, uneori, treceau animalele prin fumul produs de foc; se pronunțau anumite formule magice.

FOCA, reprezentare mitică a *Panteonului românesc* care pedepsește cu foc, arșiță solară și grindină pe oamenii care îi necinstesc ziua (22 iulie). Sfântul Mucenic *Foca*, personaj real care a trăit în timpul împăratului Dioclețian, a devenit, prin simpla schimbare de sens a numelui, o sfântă, cu două zile de celebrare în *Calendarul ortodox* (22 iulie și 22 august) și o Zeiță năprasnică în *Calendarul popular*, aducătoare de primejdii, în primul rând de incendii. *Foca* a fost preluat, se pare, de la români, cu aceeași semnificație, și de turci (Dobrogea).

FOCUL ÎNVIERII, obicei al aprinderii unui rug de incinerare simbolică a morților în cimitirul satului, în noaptea de *Paște*. În *Sâmbăta Paștelui*, feciorii aduc din pădure câteva care de lemne și le depozitează în cimitir. Seara, la lăsatul întinericului, se aprinde *Focul Învierii* care arde neîntrerupt, zi și noapte, în cele trei zile ale *Paștelui*. La miezul nopții de înviere, feciorii bat toacele din clopôtnița bisericii și toacele de lemn aduse de acasă. La *Focul Învierii* participă, direct sau indirect, întreaga suflare a satului (Țara Zarandului, Țara Făgărașului, Jiul Superior).

FOCUL LUI SÂMEDRU, ceremonial nocturn desfășurat în noaptea de 25/26 octombrie în satele din nordul județelor Argeș, Dâmbovița și, parțial, Vâlcea. În preajma unui imens rug aprins de tineri într-un loc înalt al satului (munte, deal, movilă) se aduna întreaga suflare a așezării. În formele vechi, în mijlocul grămezii de lemne și al cetinii de *brad* se împlânta, pentru a fi incinerată, tulpina unui arbore tăiat din pădure, substitut al Zeului fitomorf care moare și renaște anual. În jurul rugului funerar întreținut cu lemne uscate, paie și spuldării de la melișatul cânepei, se striga, în cor, formula consacrată *Hai la Focu lui Sâmedru!* Femeile împărțeau la moartea anului pastoral covrigi, fructe și băutură. Acolo se mânca, se bea, se glumea, se juca, în timp ce

butucul sau bușteanul, cadavru fitomorf, era mistuit de flăcări. Petreceau, jucând și chiuind, până și femeile în vârstă. Momentul cel mai așteptat era prăbușirea *bradului* incinerat, care indica renașterea simbolică a Zeului mort. Prin direcția în care cădea trupul divin (jarul sau tăciunii aprinși), se aprecia care dintre feciori sau fete urmau să se căsătorească în noul an. La plecare, participanții luau cărbuni aprinși cu care fertilizau grădinile și livezile. Fără să se mai cunoască semnificațiile inițiale, obiceiul este practicat în multe sate din nordul județelor Argeș, Dâmbovița și Vâlcea.

FOCURI DE JOIMARI, ruguri funerare aprinse în Joia Mare din *Săptămâna Patimilor* pentru fiecare mort în parte (pe podeaua locuinței, în curte sau grădină, pe morminte sau lângă morminte) sau pentru toți morții laolaltă (în curtea bisericii sau în cimitir), replică păgână la înhumarea simbolică creștină din *Vinerea Mare*. În noaptea de *Joimari*, când se deschid mormintele, cerul, ușile *Iadului* și *Raiului*, se întorc spiritele morților până în *Sâmbăta Rusaliilor* (*Moșii de Vară*) pentru a petrece sărbătorile pascale cu cei vii. Acestea sunt întâmpinate cu pomeni (*Moșii de Joimari*) și cu Focurile de *Joimari*. Ceremonialul nocturn se diferențiază de celelalte focuri rituale aprinse la *Măcinici*, *Lăsatul Secului*, *Sângiorz*, *Florii*, *Sânziene*, prin reguli și acte rituale stricte: aprinderea unui foc pentru fiecare mort în parte sau pentru toți morții laolaltă, procurarea pentru foc a unor plante uscate cu valențe magice (*bozul*, *alunul*) de persoane pure (copii, fete nemăritate) și femei *iertate*, pomenile date peste focuri, ca peste sicriu sau peste groapă în obiceiurile de înmormântare, ocolirea focului, ca orice mormânt, cu apă sau tămâie, așezarea scaunelor pentru morți în jurul focului, apariția ospetelor funerare și altele. Focurile de *Joimari* este replica precreștină, geto-dacă, a incinerării simbolice a morților la *Joimari* și învierii, după trei zile, în *Sâmbăta Paștelui* (*Sâmbăta Morților*), la ritul de înhumare creștin, de înmormântare simbolică a lui Iisus în *Vinerea Mare* și învierea, tot după trei zile, în *Duminica Paștelui*. Obiceiul a fost consemnat, în diferite variante și în diferite faze de evoluție, în toate provinciile românești.

FRĂSINEL, plantă din familia *Rutaceae*, cu flori albe sau trandafirii și miros balsamic, penetrant, care crește prin locuri aride, pe lângă păduri și tufișuri, invocată de descântătoare să alunge *Ielele* și relele aduse oamenilor. *Frăsinelul* se numește și *floarea-focului*, întrucât uleiul degajat în zilele toride și liniștite ale verii se aprinde, înconjurând-o cu o aureolă luminoasă. Suferinzii de slăbiciune și amețeli se scăldau în apa în care s-a pus *frăsinel*. Macerat în rachiu de drojdie, *frăsinelul* se folosea pentru tratarea epilepticilor. Ca practică magică *de ales* (dacă bolnavul se însănătoșește sau nu) cel suferind era transportat în câmp, la o sărbătoare importantă a verii, într-un loc unde creștea *frăsinelul*, pentru a dormi o noapte acolo. În Banat, în noaptea de Todorusale, când se credea că *Ielele* rupeau vârful *frăsinelului*, lăsând-l fără leac și fără miros, cei *luați din Iele* (ologiti) și bolnavii de epilepsie se culcau în locurile unde creștea miraculoasa plantă. În Oltenia, bolnavii erau urcați în căruțe în ajunul unei zile de Sfântul Gheorghe, *Sânziene* sau *Ispas* și duși la locurile unde creștea *frăsinelul*. Acolo erau culcați pe *pământ* în ordinea sosirii, iar la rădăcina *frăsinelului* se puneau diferite ofrande: pâine, sare, o strachină cu legume și un vas plin cu apă. Dimineața se prorocea soarta bolnavului după unele semne lăsate de *frăsinelul* pus într-un vas cu apă. Este consemnat și obiceiul mesei rituale, încărcată cu daruri (colac, rachiu, vase de lut, tămâie), unde descântătoarea invoca *frăsinelul* pentru a schimba hotărârea luată de *Ursitoare* la nașterea bolnavului.

FRÂNARE A NATALITĂȚII, tehnică arhaică de ponderare a natalității. Femeile din satul tradițional cunoșteau și foloseau suficiente metode de frânare a natalității. Cele mai sigure erau anticoncepționalele de origine vegetală: *Este o buruiană ca să nu faci copii. Nici să umpli lumea de copii nu e bine. Era amară, dar o mâncam cu pită. Luam când îmi aduceam aminte. M-am bucurat când o femeie mi-a arătat buruiana, dar acum îmi pare rău că am ajuns singură la bătrânețe.* O metodă pentru întârzierea apariției unei noi sarcini era prelungirea alăptatului copilului. Procedul cel mai des folosit era însă abținerea sexuală pe motive religioase. Interdicțiile sexuale în zilele de post (vinerea și miercurea) din cele 52 de săptămâni ale anului, cele

patru posturi de peste an (*Paște, Crăciun, Sântămărie și Sânpetru*), zilele dintre *Crăciun* și *Bobotează*, în *Săptămâna Luminată*, în *Ziua Crucii* și în alte zile ale calendarului popular (începutul aratului, seceratului etc.) însumau peste două treimi din anul calendaristic.

Fratele Crăciunului, v. Crăciunul Mic

FRUMOASELE, nume eufemistic pentru reprezentările malefice feminine care apar în nopțile de vară, sinonime cu *Cele Sfinte, Dânsule, Doamnele, Fetele Câmpului, Ielele, Împărătesele Văzduhului, Măiestrele, Miluitele, Puternicele, Rusaliile, Șoimanele, Ursoaicele, Vântoasele, Zânele*. Sunt atestate în Oltenia (Gorj, Dolj, Mehedinți) și sudul Transilvaniei (Hunedoara, Sibiu).

FRUMUȘELE, personificări ale vârtejurilor și vânturilor rele care iau puterea, ologesc și paralizează oamenii, ridică pulberea, frunzele, fânul cosit și pânzele întinse pe iarbă la albit. Pentru a fi îmbunate li se dau ofrande la Miezul Păresimilor (ziua de miercuri care împarte postul *Paștelui* în două părți egale). Când își fac apariția, sunt întâmpinate cu diferite cuvinte amăgitoare: *Treceți mândre și frumoase; Frumușelele, Frumușelele, / Spală tălgerile! ș.a.* Ele pedepsesc pe cei care lucrează la Miezul Păresimilor, în serile de marți, sau le strigă cuvinte urâte: *Hâdele, Hâdele, / Spală blidele!*

FRUNTE A GRÂULUI, colac preparat din făina primelor spice secerate și măcinate, împodobit cu sporiș, fir roșu și ban de argint. Colacul copt pe vatră se scufundă cu ciutura (găleata) în fântână, se scoate și se împarte copiilor pentru a fi mâncat sacramental. Când se fac doi colaci din Fruntea grâului, unul se lasă în apa fântânii, iar celălalt se împarte copiilor (Oltenia).

Frunzar, v. Florar

FUNCȚIE A CĂLUȘULUI, tămăduire de boli, în special de cele produse de *Iele* sau *Rusalii*. Se credea că ceata de călușari poate să grăbească căsătoria fetelor și să fertilizeze femeile sterpe, prin intrarea acestora în hora călușarilor și prin atingerea lor cu phalusul cioplit din lemn purtat de *Mut*. Dar, funcția care le-a adus celebritate a fost cea de

vindecare a persoanelor *luate din Rusalii*. De obicei, o persoană din familia suferindului mergea în zilele de *Rusalii* la *Vătaful* cetei de călușari și îl ruga să *i-l scoale din Rusalii*. *Vătaful* venea la bolnav însoțit de lăutari pentru a-i cânta melodiile de joc. Dacă la auzul melodiilor călușărești bolnavul începea să se legene, să miște o mână, un picior, să aibă o expresie a feței schimbate, se considera că acesta a fost *luat din Rusalii* sau *din Căluș* și, ca urmare, putea fi vindecat. Călușarii nu se angajau să vindece epilepsia, bolile neurologice, paralizările. Ei vindecau însă așa-numita *boală a fetelor nejucate*, depresie psihică frecventă în satul tradițional, provocată de regimul sever instituit de părinți fetelor, ca nu cumva aceasta să-și piardă fecioria înainte de căsătorie. Tratamentul era efectuat acasă, cu bolnava întinsă în curte pe o pătură, sau într-o poiană din pădure, unde era dusă cu căruța. *Sculatul din Rusalii* se baza pe ceea ce astăzi numim *psihoterapie, fitoterapie* (*Mutul* avea în traista de după gât numeroase plante de leac), *chinoterapie* (bătutul tălpilor cu bâta), *meloterapie* ș.a.

Gai, v. Gaia

GAIA, personificare a păsării răpitoare de zi, reprezentată în România prin două specii, Gaia roșie și Gaia brună. Împreună cu alte păsări – personificări ale zeiței morții (vulturii, acvilele, ulii, șoimii) – face parte din ordinul *Falconiformes*. Suratele lor, răpitoare de noapte (buha mare, cucuveaua, bufnița, striga), grupate în ordinul *Strigiformes*, sunt, în tradițiile populare, mesageri ai morții. *Gaia* are statură robustă și aerodinamică, gheare ascuțite și tăioase la cele patru degete, cioc puțin curbat și turtit lateral, penaj colorat care variază cu vârsta. Aspectul și comportamentul găii au fost hotărâtoare pentru divinizarea ei: este misterioasă atât prin apariția și dispariția neașteptată din peisajul cotidian, datorită migrației (cuibărește în România și iernează în sud-vestul Asiei și nord-estul Africii), cât și prin ascensiunile ce le face în zbor, până dispăre în înaltul cerului; dintre păsările răpitoare, *Gaia* este cea mai frumoasă și mai plăcută, aleasă de altfel ca model de Brâncuși pentru *Măiestrele* sale; prevestește ploaia și, împreună cu aceasta, rodul și fertilitatea în verile secetoase și zilele caniculare; este puternică, crudă, rapace, invincibilă; și-a impus numele în memoria oamenilor prin propriul ei glas – ga! ga! –, când invocă ploaia în zilele caniculare ale verii. Precum îngerii, *Gaia* urmărește neîncetat omul, zburând în rotocoale pe deasupra capului acestuia. În Evul Mediu, ea a fost supranumită *Pasărea Turcului*, întrucât năvălitorii otomani descopereau ascunzișurile băjenarilor observându-i direcția sau locul zborului pe cer.

Gaia și cloșca, v. Zeiță a Morții

Gaica, v. Gaia

Gaiul, v. Gaia

GAROFIȚĂ DE MUNTE, floare rară și foarte frumoasă din fam. *Caryophyllaceae*, care crește prin poienile și livezile înalte considerată de femeile vrâncene, cunoscătoare ale farmacopeii și cosmeticii populare, plantă aducătoare de urât. Se credea că era suficient s-o rupi și s-o porți cu tine pentru a te urî lumea.

GĂDINETI, nume dat lupilor în zilele lor de sărbătoare (*Filipii de Iarnă* și de *Toamnă*, *Filipul cel Mare*, *Sântandrei*, *Sânpetru de Iarnă*). Numai la simpla pronunțare a cuvântului *lup*, acesta auzea și venea în vizită prin grajdurile vitelor în târlele oilor. Numele cu care este răsfățat în zilele lui de sărbătoare, *Gădineț*, înseamnă, în unele zone, porc avînd vârsta de un an.

GĂDINETUL ȘCHIOP, cel mai puternic și mai rău dintre personificările lupului sărbătorit la *Ovidenie* sau la *Sântandrei*. Gâtul țeapăn al lupului ar deveni mobil în aceste zile, de unde și credința că atunci *își vede lupul coada*. În unele medii pastorale, se instituiau interdicții severe de muncă, în special prelucrarea lânii de oaie și a pieilor de animale, paralel cu efectuarea actelor rituale cu caracter apotropaic, precum ungerea coarnelor vitelor, porților și ușilor cu usturoi, legarea sau încheștarea dinților de la pieptenii de scărmanat lâna.

GĂINA LA NUNTĂ, substitut obișnuit al *Zeitei-pasăre* în ceremoniile din ciclul vieții (nașterea, căsătoria și înmormântarea) și din ciclul calendaristic. La nunțile din sudul României, după ospăț și dezvelirea miresei, urma, a doua zi, explozia de bucurie exprimată de alaiul *Rachiului Roșu* și *Jocului Găinii*. Locul mărilor, simbol al fecioriei și al fetei nenuntite, este înlocuit imediat după actul nupțial cu găina, ipostază maternă a *Zeitei-pasăre*. Găina poartă în pânțece oul, tânăra nevestă, casa copilului; în ou se adăpostește puiul, în casa copilului, fătul. În noaptea nunții se deschide, teoretic, un nou ciclu vital, preexistența.

GĂINĂ, 1. Mesager funest care anunță, cântând cocoșește, sosirea Morții. Pentru confirmarea mesajului funest sau contramandarea acestuia, se recurgea la o cunoscută practică magică: găina este prinsă și dată peste cap (de-a tumba) pe lungimea camerei de locuit, de la peretele din spate până la ușă. Dacă pe prag se întâmplă de-i cade capul, i se taie gâtul, dacă îi cade coada, i se taie penele cozii (Moldova); **2.** Substitut ritual și ceremonial al *Zeitei-pasăre* din Panteonul carpatic, *Gaia*, identificată în Panteonul grec cu *Gaea*. Numele zeiței neolitice în ipostază de pasăre apare, în sudul României, în formula de îndepărtare și alungare a găinilor: *Uși... Gaie!* (Muntenia).

GĂINUȘĂ, denumire populară a Pleiadelor, grup de stele din constelația Taurului care se constituie – prin datele calendaristice ale apariției și dispariției de pe firmament, prin orele de răsărit și asfințit în nopțile senine –, într-un reper fundamental pentru aprecierea timpului nocturn și sezonul, pentru planificarea unor activități economice (începutul semănatului grâului de toamnă). Locuitorii satelor *pândeau* (observau) răsăritul și poziția pe cer a *Găinușei* în nopțile de *Sânziene*, *Duminica Mare*, *Postul Sânpetrului*, pentru aprecierea norocului, rodului ogoarelor și pentru prosperitatea turmelor de vite (M-ții Apuseni, Vâlcea, Brașov, Botoșani).

GĂTIT AL MORTULUI, îmbrăcarea mortului cu hainele de sărbătoare, confecționate înainte sau după deces. După scaldă rituală, corpul mortului se unge cu unt sau unsoare (Bistrița-Năsăud) și apoi se îmbracă cu cele mai alese veșminte: *Care-i mai mândră, aceea o pune în pământ. Care moare nevastă tânără, se pune în care s-a cununat, că așa-i bine. Care e săracă, apoi îi dă de pomană ceilalți. Pune și clopu. La mirese pune și cunună* (Țara Oașului). În așezările din sudul Argeșului, (Izvoru), mortul lăiat (spălat) *se împietrește*, adică i se astupă toate orificiile cu piatră sau sticlă pisată, cu tămâie pentru a împiedica sufletul să mai intre în trupul părăsit. Când piesele de îmbrăcăminte se confecționează după moarte, acestea sunt lucrate de persoane străine, după o anumită tehnică: nu se înnoadă ața, acul înaintează prin pășitură, fără să se întoarcă, și alte interdicții. După

scalda și gătitul mortului, acesta se așază pe masă sau pe laviță cu picioarele spre ușă, gata de plecare, de unde și blestemul cu moartea: *Vedea-te-aș cu picioarele înainte!* Ca să ajungă la destinație, el va trebui să se deplaseze într-o singură direcție, spre soare-apune. Până la plecare, i se rezervă cea mai mare și mai frumoasă cameră din casă, acolo unde se fac cumetriile, nunțile și celelalte petreceri.

GÂLCI, personificări ale inflamației amigdalelor provocate de microbi, viruși, ciuperci. După scoaterea lor din corp prin diferite tehnici terapeutice (ceaiuri, gargară cu țuică amestecată cu undelemn, compresă cu ceapă pisată cu undelemn, cu ceapă coaptă sau cu mămăligă caldă presărată cu sare), prin chinoterapie (*trasul* sau *frecția*). Feciorii năzdrăvani, nume eufemistic al *gâlcilor*, sunt trimiși, cu ajutorul psihoterapiei și meloterapiei descântecului, la pierzanie: *Ciandalina,/ Mândălina/ A făcut nouă feciori,/ Într-o zi i-a crescut/ Și a doua zi la oaste i-a trimis./ S-au dus nouă/ Și-au venit opt,/ S-au dus opt/ Și-au venit șapte,/.../ S-au dus doi/ Ș-a venit unul,/ S-a dus și-acela/ Și nu s-a mai întors./ Cum nu se știe feciorii Ciandalinei,/ Mândălinii, ce s-au făcut,/ Așa să nu se știe/ Ce s-au făcut gâlcile,/ Motâlcile,/Năpârcile/ Lui ... Gâlcile fiind o boală, în general, a copilăriei, textele care însoțesc tehnicile terapeutice sunt adevărate povești care captau atenția micilor suferinzi. Într-un descântec de Șopârlă, nume local al gâlcilor, aceasta este alungată din corp în urma dialogului interpretat de descântătoare: – *Șopârlă lată,/ Fosta-i la baltă?/ – Fost./ – Prinsa-i pește?/ – Prins./ Fiertu-l-ai?/ Fiert./ Săratu-l-ai?/ – Sărat./ Mâncatu-l-ai?/ – Mâncat./ Dar lui N. n-ai lăsat?/ – Ptiu, c-am uitat. / Și gâlca s-a uscat.**

GÂNGANIE, v. Zile ale Șarpelui

GEOMORFISM, concept filozofic care are ca model de frumusețe *oul*, spre deosebire de *antropomorfism* care are ca model *omul*. Generalizând imensul material documentar până la limita admisă științific, arhetipurile celor 10 000 de ani ai civilizației europene (mil. 8 î.H. – mil. 2 d.H.), atestate arheologic în spațiul carpato-danubiano-pontic, pot fi împărțite în trei mari complexe culturale și religioase:

primul este dominat de *Zeița-Mamă* neolitică (8 000 î.H. – 2 500 î.H.); al doilea de *Zeul-tată* indo-european (2 500 î.H. – anul 0); al treilea de Fiul lui Dumnezeu, Iisus (anul 0-). După modul în care și-au imaginat că arată divinitatea adorată, vechii europeni au edificat două lumi arhetipale inconfundabile: una neolitică, *geomorfă*, având ca model *Oul*, alta, *antropomorfă*, indo-europeană și creștină, având ca model *Omul*. Idealul de frumusețe și armonie al adăpostului geomorf are la bază sfera, corpul perfect al cărui centru se află la egală depărtare de toate punctele de pe suprafața ei. L-am numit *geomorfism*, după forma specifică a *Pământului*, de geoid. Lumea geomorfă ne este cunoscută de proiecția în contemporaneitate a arhetipurilor neolitice: oul și oala, *lutul* și *aluatul*, pânțele și vulva, de divinitățile-mumă (*Muma-Pădurii*, *Muma-Caloianului*, *Muma-ploii*, *Maica Precista*) ș.a. O mare criză spirituală trebuie să fi zguduit lumea la trecerea de la neolitic la epocile Bronzului și Fierului, când a fost înlocuită divinitatea geomorfă și maternă, cu cea antropomorfă și paternă, în paralel cu expedierea acesteia de pe *pământ*, din tot și din toate, în înaltul cerului.

GERAR, luna a 11-a în calendarul roman, cu începutul de an la 1 martie, și prima lună în calendarele iulian și gregorian. Luna ianuarie păstrează amintirea lui Ianus, Zeul roman cu două fețe: una orientată spre anul care se încheie (*Anul Vechi*) și alta spre anul care vine (*Anul Nou*). Denumirile populare de *Cărintar* sau *Călindar* se referă la practica întocmirii calendarelor meteorologice din foi de ceapă sau din coji de nucă în noaptea *Anului Nou*, cea de *Gerar* la gerurile năprasnice de la miezul iernii, iar cea de *Omătosul* la nămeții care se adună în această lună. După încheierea sărbătorilor de *Crăciun* și *Anul Nou*, se reiau activitățile legate de industria casnică, multe desfășurate în șezători, iar după *Bobotează* se deschide un important sezon de nunți. Sărbătorile populare cuprind obiceiuri și practici specifice începutului de an, prin care oamenii încearcă să obțină pe căi magice prosperitate, sănătate, liniște și pace în noul an.

GERMINAR, v. *Mărțișor*

GHEARA GĂII, personificare a unei plante din fam. *Leguminoase*, care poartă numele uneltei *Zeitei-pasăre Gaia*, în ipostază de *Moarte*. Vârsta, sexul și comportamentul persoanelor care o recoltau se diferențiau în raport cu utilizarea ei în medicina populară și practicile magice. Pentru leac, se recomanda să fie culeasă de doi copii de sex diferit care, în timp ce îi dăruiau pâine și sare, îi spuneau cu ce scop o scot din rădăcină: *Noi îți dăm pâine și sare, / tu să ne dai leacurile tale!* În schimb, pentru vrăjile de *despărțit*, mergeau două femei în vârstă care, după depunerea ofrandelor pe *pământ* și recoltarea plantei, simulau cearta și gâlceava.

GHIOCCEL, plantă din flora spontană, simbol al primăverii. El ar fi fost un bărbat rămas văduv cu opt copii. Recăsătorindu-se, copiii săi, patru băieți și patru fete, au fost alungați de mama vitregă. Necăjiți, aceștia se metamorfozează în opt specii diferite de flori. Tatăl i-a căutat ce i-a căutat și, neaflând nimic de soarta lor, s-a transformat și el în floarea numită ghiocel. O altă legendă se referă la culoarea albă a florilor: *Când Dumnezeu a făcut toate câte sunt pe pământ, iarbă, buruieni și flori, le-a împodobit cu culori frumoase. Când a făcut zăpada, i-a zis: – Pentru că tu umbli peste tot, să-ți cauți singură culoarea ce-ți place. Zăpada s-a dus mai întâi la iarbă: – Dă-mi și mie din culoarea ta verde atât de frumoasă! Iarba a refuzat-o. A rugat atunci trandafirul să-i dea culoarea roșie, vioreaia să-i dea culoarea albăstruie, floarea-soarelui să-i dea culoarea galbenă. Nici una nu a ascultat rugămintea zăpezii. Tristă și amărâtă, ajunge în dreptul ghiocelului căruia îi spune și lui necazul: – Nimeni nu vrea să-mi dea culoarea sa. Toate mă alungă și-și bat joc de mine! Înduioșat de soarta zăpezii, ghiocelul i-a spus: – Dacă-ți place culoarea mea albă, eu o împart bucuros cu tine. Zăpada primi cu mulțumire darul ghiocelului. De atunci ea poartă veșmântul alb ca al ghiocelului. Drept recunoștință, zăpada îl lasă să-și scoată căpșorul afară, de cum începe să se arate primăvara.*

GIVA SAMOGIVA, reprezentare mitică în *Cartea românească a morților* care nu acceptă să scrie sufletele plecate din această lume pe lista cu cei vii. După o descriere amănunțită a drumului mitic, sufletul

ajunge *La un măr de Sânpetru, la umbra căruia, Pe o masă întinsă,/ Cu făclii aprinse, stă, într-un scaun de mătase, ... Giva și-mi scria./ Ana ajungea,/ Și-așa se ruga:/ – Givo, Samogivo,/ Scrie-mă cu-oi vii!/ Cu-oi vii nu te-oi scrie,/ Că coala am umplut-o/ Cerneala am sfârșit-o/ Și condeiu l-am frânt ... (De petrecut: Fire, trandafire, Prigor, jud. Caraș-Severin).*

Goană a Rusaliilor, v. Zâne

GOGEA, 1. Demon înfricoșător cu care părinții sperie copiii neascultători sau îi pronunță numele când se joacă cu aceștia: *Gogea, Gogea, un' mă duc?/ La Nicu ca să-l mănânc!* 2. Persoană, femeie sau bărbat, care invoca divinitatea prezicătoare a ursitei fetelor și feciorilor la marile sărbători calendaristice: *Crăciun, Anul Nou, Boboteaza, Lăsatul Secului de Paște, Paștele* ș.a. Feciorii, după ce își alegeau un Primar de Vergel, Biraie sau Colcer, care răspundea de buna organizare a ceremonialului, fixau gazda, de obicei casa persoanei care oficia ghicitul. Recuzita obișnuită se compunea din două vergele, nuiele din lemn cu coaja verde, substitute ale divinității prezicătoare, una pentru feciori și alta pentru fete, unul sau două vase (cofe, farfurii) cu apă neîncepută, un cearceaf sau o covată mare. Ceremonia cuprindea mai multe secvențe rituale: fetele și feciorii își aruncau câte un semn, de obicei inelul, în cofele sau farfuriile cu apă; *Gogea*, acoperit cu un cearceaf sau *ascuns* sub covată, amesteca inelele cu vergelele de lemn; tinerii interpretau un cântec ceremonial prin care cereau *Gogii* să scoată inelele, simbolurile căsătoriei; *Gogea* scotea două inele, unul din cofa fetelor și altul din cofa feciorilor; recunoașterea inelelor de către participanți și prezicerea căsătoriei. Obiceiul se repeta până când *Gogea* termina de scos inelele și *căsătorea* toți tinerii (Bihor).

GOGI, suflet al mortului antrenat în jocurile de priveghi. În camera unde se găsește mortul intră doi tineri mascați, târând un scaun lunguiet ca și cum ar călări *calul*. Tânărul din față, vornicul, anunță nunta, celui din spate, numit *Gogi*. Ocolesc, călare, patul mortului, în timp ce *mirele*, fără să vorbească, zâmbește asistenței. Ies din camera mortului și intră din nou călare pe cal; *Gogiul*, așezat cu spatele la

vornic, sugerează apartenența lui la cealaltă lume. În timp ce târâiește scaunul, vornicul bocește și împarte substitute ale miresei postume (pietricele, numite *colăcele*) și ale mirelui postum (bețișoare, numite *lumânărele*). *Gogiul* iese a treia oară din cameră și intră călărind normal *calul*. Vornicul anunță învierea *Gogiului* și începe să strângă simbolurile nupțiale împărțite mai înainte (*colăcelele* și *lumânărelele*). Cine le-a pierdut este lovit cu biciușca. Jocul, parodie a nunții mortului, se încheie cu ieșirea tinerilor mascați, călare pe același cal, în hărmălaia generală a asistenței (Vrancea).

GONITOARE, personificări a două specii de plante din familiile *Orchidaceae* și *Orobanchaceae*, folosite în medicina empirică și în vrăjile de fertilizare a vitelor și femeilor sterile. Unele prin formă, altele prin substanțele active pe care le conțin, stimulau funcțiile sexuale. Leacul se administra vitelor în nutreț, iar femeilor în scalde (Oltenia).

Grădină a morților, v. Cimitir

GROPNIȚĂ, v. Cimitir

GROTĂ, adăpost geomorf construit de natură sau de mâna omului, folosit în vremurile preistorice ca locuință, iar în vremurile istorice ca lăcaș de rugăciune, sălaș pentru haiduci și vite, obiectiv strategic și militar. Peștera a fost primul adăpost al omului preistoric care, în epoca glaciară, și-a disputat-o cu animalele, în special cu ursul de peșteră. Din punct de vedere spiritual, peștera sau grotă a fost asimilată cu uterul (pântecele *Pământului* adăpostește omul, pântecele matern, copilul), cu centrul lumii, cu reședința unor divinități. În unele peșteri s-au descoperit vestitele cranii de *Homo sapiens fossilis* –, strămoș îndepărtat al omului care a trăit în Carpați, în paleoliticul superior (Peștera Cioclovina, Peștera Muierilor, Peștera Baia de Fier) –, urmele pașilor omului de Cro-Magnon imprimați în lut fosilizat (Peștera Izbuc). Surprinzătoare sunt peșterile cu pictură de culoare neagră, care aparțin neoliticului (Peștera Polovragi, Peștera Muierilor, Peștera Vaideei, Peștera Limanu), precum și peșterile pictate în culoare roșie (Gaura Chindiei), cu aproximativ 11 000 de ani î. H. În peștera Cuina

Turcului s-a descoperit cea mai veche cultură europeană care se derulează, după datările de radio-carbon, între mileniile XI și IX î. H., cultura Clisurian și apoi Romanellian. Multe peșteri au servit ca adăpost în perioada năvălirilor barbare și de prigoană a creștinismului (Dumbrăveni, Basarabi-Murfatlar). Un loc aparte în peisajul spiritual al vechii Europe îl ocupă peșterile săpate, în secolele XVI-XX, în șisturile Munților Buzău, de către călugării români, adepți ai isihasmului ortodox. În anumite împrejurări, ele au funcționat ca locuri sacre pentru reculegere sufletească, mărturisire a păcatelor de către voievozii români și de doamnele și domnițele acestora, în momente de rătăcire sufletească și de grea cumpănă.

GURA SATULUI, sistem de comunicare fără scriere. Expresia *gura satului* a căpătat, după apariția și generalizarea altor sisteme de comunicare, înțeles peiorativ. Comunicarea știrilor de orice fel prin canalele specifice (șanțul, poarta, cârciuma, biserica, fântâna, târgul etc.) a asigurat coeziunea dintre elementele culturii populare. Perfecțiunea sistemului de comunicare la care ajunsese *gura satului* este reflectată de zicalele populare: *Nu știe bărbatul ce știe satul; Nici usturoi n-a mâncat, / Nici gura nu-i miroase* ș.a. Limba română, prin înțelepciunea zicalilor și expresiilor populare, prezintă numeroase subtilități de comunicare: *a strica gura* (a vorbi de-a geaba), *cu o jumătate de gură* (nesiguranță, îndoială, fără convingere), *a fi cu gura pe cineva* (a insista să convingi pe cineva cu multe vorbe), *a pune lacăt la gură* (a fi precaut cu știrile pe care le comunică), *a nu avea gură* (lipsă de curaj de a spune ceea ce știi), *a face de gura lumii, slobod la gură, bun de gură, rău de gură, cu gură mare, a-i umbla gura* etc.

GURĂ DE LUP, instrument de alăptare a copiilor. În Platforma Luncani (jud. Hunedoara), în imediata apropiere a cetăților dacice din Munții Orăștiei, primul alăptat al copilului se făcea printr-un aparat în formă de cerc, confecționat dintr-o falcă și piele de *lup*, numit *gură de lup*. Pe arii relativ extinse, copiii grav bolnavi erau botezați cu numele *Lupu*, după un alt ritual decât cel creștin. Există o tainică legătură între *lup* sau *câine* și astrul lunar, la care se uită fascinat și urlă ca și cum și-ar dori ceva anume. *Lupul* pedepsește, dar și ajută pe credincioși:

vede dracii și îi sfășie la *Bobotează*, sperie sau alungă bolile copiilor. În cântecele de *Zori* din *Cartea românească a morților* *lupul* e călăuză a sufletului omului pe drumurile întortocheate care duc la *Rai*.

GURI ALE SUFLETULUI, intrări și ieșiri ale sufletului din primul său adăpost, trupul uman. Limba română face distincție între adăposturile sufletului, situate deasupra *Pământului*, în care se intră și se iese pe *poartă*, pe *ușă* (locuință, biserică, cetate medievală) și adăposturile din pânțele *Pământului* și al viețuitoarelor, în care se intră și se iese pe *gură* (gura beciului, gura peșterii), *gârlici* (intrarea *bordeiului*), *găoază* (aparatură genitală la păsări), *gaură* (gaura șarpelui, șoarecelui). Adesea, acestea sunt zăvorâte de *buze*. Spre deosebire de *Raiul* din înaltul cerului în care se intră pe o poartă păzită de *Sfântul Petre*, în *Raiul* precreștin din unele variante ale *Mioriței* se intră pe o gură: *Pe-un picior de plai,/ Pe-o gură de Rai,/ Iată vin în cale,/ Se cobor la vale/ Trei turme de miei/ Cu trei ciobănei*. Intrările și ieșirile din pânțele umane și telurice au, precum recipientul din *lut* (oala), guri sau găuri mărginite de buze, buric, buci. Expresiile populare *cu sufletul pe buze*, când dorești cu ardoare să faci o mărturisire, sau *cu sufletul la gură*, când ești extenuat, aproape să-ți dai sufletul, sunt frecvente în vorbirea curentă. Definiția etnologică a sărutului se raportează la întâlnirea afectivă a două suflete ieșite în întâmpinare până în gură, depășirea buzelor însemnând moarte.

GUSTAR, luna august, a șasea în calendarul roman, cu începutul de an la 1 martie, și a opta în calendarele iulian și gregorian, cu începutul de an la 1 ianuarie. Din anul 8 î.H., când luna a șasea a anului (*Sextilis*) devine luna a opta, poartă numele împăratului roman Augustus. În graiul românesc, luna august se numea, zonal: *August*, *Augustru*, *Măselariu*, *Gustar* (gustatul ritual al boabelor de struguri), *Secerar* (luna secerișului) ș.a. Fiind o perioadă a anului încărcată cu numeroase și importante activități economice care se cereau a fi împlinite la timp și cu mare rapiditate (secerișul, întreținerea culturilor, coasa a doua a fânului), luna august are un număr relativ mic de sărbători (*Ziua Ursului*, *Macaveii*, *Probejenia*, *Sântămăria Mare*, *Sântion de Toamnă*).

HARALAMBIE, patron al bolilor în *Calendarul popular* și Sfânt mucenic făcător de minuni în *Calendarul ortodox* (10 februarie). A fost un personaj real, episcop în Asia Mică în vremea împăratului roman Septimiu Sever. Bolile, în special ciurma, ar fi ținute în lanț de *Haralambie* și trimise de acesta asupra oamenilor care îi nesocotesc ziua. El era invocat în descântecele de alungare a morții, holerei și lingoarei. Tradiția populară a fost preluată și de iconografia creștină, care îl reprezintă în icoane ținând în lanț și călcând cu picioarele un monstru (ciurma). Ca personaj profan, *Haralambie* ar fi fost păstor, motiv pentru care este considerat și patron al animalelor domestice (Bucovina, Maramureș, Muntenia, Moldova).

HOLERĂ, personificare feminină a bolii cu același nume care a făcut mari ravagii în istoria Europei. Pentru alungarea ei se invocau două plante: zârna și *holera*. Planta numită *holera* ar fi poposit în plaiurile românești odată cu boala și ar indica oamenilor, după modul cum se dezvoltă primăvara, dacă anul le va aduce sărăcie, foamete, boală (holera).

HOMAN, plantă sacră din fam. *Compositae*, cu tulpină păroasă și ramificată, frunze mari și flori galbene, întrebuințată în cosmetica și medicina populară, în vrăji și descântece, sinonimă cu *Iarba Mare*, *Popelnicul*. *Homanul* are puteri miraculoase mai ales în ziua de vineri după *Lăsatul Secului de Paște*, când este invocat să dea frumusețe și păr bogat fetelor și nevestelor. Fetele, înainte de răsăritul osarelui, scot rădăcina de *homan* după un ritual consacrat: în timp ce sapă rădăcina și rizomul, locul este cinstit cu sare și pâine, iar *Sântoaderul* este rugat

să le dea păr bogat: *Toadere, Sântoadere,/ Dă cosiță fetelor/ Cât cozile iepelor!; Toadere, Sântoadere,/ Dă cosița iepelor,/ Ca s-o poarte fetele,/ Să crească lungă ca ața,/ Moale ca mătasea! Sântoaderul venea și în sprijinul flăcăilor cărora le da putere și sănătate: Toadere, Sântoadere,/ Dă-mi puterea ursului,/ Sănătatea lupului! Când homanul era scos de flăcăi, aceștia petreceau noaptea în pădure, în jurul focului, iar dimineața recoltau rădăcina miraculoasă pe care o dăruiau, ca simbol al dragostei, fetelor necăsătorite (Mehedinți). Descântătoarele și vrăjitoarele foloseau și alte tehnici magice de recoltare: se dezbrăcau (nuditatea rituală), se despleteau, îngenuncheau, făceau mătăanii și aprindeau lumânări înaintea plantei. În Transilvania de sud (Platforma Luncani), unde fetele culegeau pentru scaldă rituală frunzele altei plante, numită popelnice, o invocau, de asemenea, ca pe o divinitate: *Popelnice, Popelnice,/ Eu îți dau pită cu sare,/ Tu să-mi dai cosiță mare!* Rizomul homanului se păstra, peste an, agățat la o grindă, se purta legat la căciulă, maramă sau tulpă, se afumau cu acesta copiii, locuința și anexele gospodărești pentru ca să aperse casa, sănătatea oamenilor și animalelor. Tradiția a fost consemnată, cu unele deosebiri, în principalele zone etnografice ale României. În București se vindea, la începutul secolului al XX-lea, pe stradă. În preajma *Lăsăturii de Sec* răsună strigătura vânzătoarelor: *Iarbă Mare de lăut și miros frumos!**

Hora mortului, v. Bucium

HORĂ A SÂNTILIEI, obicei prenuptial la miezul verii pastorale, când ciobanii coborâți de la stâne își băgau drăguțele în joc. Intrarea unei fete în joc, în fața obștii satești, era un prag obligatoriu pentru ca aceasta să poată fi pețită în vederea căsătoriei. Fetele neintroduse în joc la *Sântilie* aveau să privească hora de pe margine, fără să intre în horă și să poată juca încă un an. Cu o zi înainte de *Hora Sântiliei*, ciobanii le făceau cadou drăguțelor câte o furcă de tors, crestată de ei în singurătatea și liniștea munților (Zăbala, jud. Covasna), sau câte o cocuță de caș modelată în tipar (Voinești, jud. Covasna) și alte simboluri ale afecțiunii și intențiilor de căsătorie. În satele cu specific

agrar, intrarea fetelor în horă se efectua, de obicei, primăvara, în a doua zi de *Paște*.

HORĂ A SATULUI, petrecere săptămânală ținută în duminicile din afara posturilor și în alte sărbători de peste an. Această *horă*, la care avea acces întreaga comunitate, era organizată după vârstă, sex și stare socială și se numea: *horă*, în Moldova, Muntenia, Dobrogea; *joc*, în Transilvania, Maramureș, Crișana și Banat. *Hora satului* a fost o instituție controlată de ceata de feciori, la care se realiza, pe lângă distracție, apropierea și cunoașterea tinerilor în vederea căsătoriei. O importantă funcție a *horei satului* era introducerea fetelor în joc și, prin acest ritual, intrarea acestora în grupul fetelor mari, bune de măritat. Principalul joc era *hora*, dans maiestuos, cu ținuta dreaptă a trupului participanților, prinși de mâini în cerc, simbol al perfecțiunii. Hora are funcție rituală în obiceiurile din ciclul calendaristic (*Perinița*, *Hora Junilor*, *Hora Călușului* etc.) și din ciclul familial (*Nuneasca*, *Hora miresei*, *Hora dată de pomană*, *Hora mortului*), festivă (*Hora Unirii*) și distractivă (hora jucată la petreceri, duminica și la sărbătorile de peste an). Este un dans domol, al liniștii sufletești, care contrastează cu alte dansuri românești caracterizate prin mișcări vioaie (Brâul, Sârba), adesea vijelioase (Ciuleandra, *Călușul*). *Hora*, deși are diferite nume, variante locale și zonale, este, din punct de vedere coregrafic, un dans inconfundabil. Ca vechime, hora a fost atestată în spațiul carpatic cu peste 5 000 de ani în urmă. Pe un suport de vas numit de arheologi *Hora de la Frumușica*, descoperit în așezarea cucuteniană de pe teritoriul comunei Bodești (jud. Neamț), apar patru siluete antropomorfe modelate în lut, prinse în lanțul horei în mișcare.

HRAM, sărbătoare care păstrează numele unui sfânt sau mister creștin dat la încheierea construcției unor lăcașe de cult, biserici sau mănăstiri. De multe ori, *hramul* bisericii a devenit nume al așezării și al târgului organizat de aceasta. Sub pavăza sfântului protector se desfășura întreaga activitate a locuitorilor unei așezări. *Hramul* bisericii devenea sărbătoarea întregului sat. După oficierea cultului la biserică și cinstirea morților în cimitir, urmează cinstirea sfântului-patron cu mâncare și băutură, cu distracție și voie bună pe la casele oamenilor,

grupați pe familii și neamuri sau în tot satul adunat în curtea ori apropierea bisericii, în anume locuri din moșie, de obicei pe munți. *Hramurile* bisericilor au asigurat, de-a lungul timpului, coeziunea sufletească și materială, pe plan local și zonal. Adunându-se mulți oameni, zilele de *hram* erau ocazii favorabile pentru cunoaștere și împrietenire, în special a tinerilor în vederea căsătoriei; petrecere și divertisment; împăcare a pricinilor ivite de-a lungul anului și încheierea unor înțelegeri; luarea unor hotărâri care interesau întreaga obște; efectuarea schimburilor de produse complimentare ș.a. Aceste praznice aveau diferite denumiri zonale: hram, sobor, iarmaroc, bâlci, nedeie, govie, rugă, târg.

IAMA, reprezentare mitică în *Panteonul românesc* identificată cu Yamma, Zeul indian al morților. În sudul României, expresia *a da iama* în păsări, animale, holde etc., înseamnă *a muri*. Deosebirea dintre Zeul carpato-dunărean și cel indian este minoră: la indieni acesta ia sufletele oamenilor, iar la români, viața plantelor și a necuvântătoarelor. În credința vechilor indieni, sufletele mergeau, după înmormântarea sau aruncarea, cadavrelor pe apele curgătoare, să se întâlnească cu părinții plecați în împărăția subpământeană a Zeului Yamma. Mai târziu, reședința Zeului Yamma a fost transferată din adâncul *Pământului* în înaltul cerului.

IARBA-FIARELOR, plantă imaginară invocată de răufăcători să înmoaie metalul și să deschidă lacătele de fier. Ea ar crește pe terenuri greu accesibile, de obicei în locuri bântuite de incendii. Noaptea strălucește ca *Soarele* (ca aurul, ca lumânarea aprinsă), iar peste zi este tristă și înrourată. Pentru că se ascunde în *pământ* la vederea oamenilor, este greu de găsit. Dimineața, la răsăritul soarelui, picură sânge din ea, lăsând pete roșii pe *pământ*. *Iarba-fiarelor* are trăsături umane: dacă e aruncată în apă cade la fund, ca omul, sau, dacă plutește ca celelalte plante, merge împotriva curentului. Este descoperită de om prin diferite vicleșuguri: se trage prin iarbă o sfoară pe care sunt legate lacăte de fier. O altă soluție era prinderea și încuiatul unu pui de arici într-o colivie; aricioaica, care cunoaște iarba-fiarelor, vine cu ea în gură și, după ce era lăsată să descui lacătul, i se trăgea din gură. Planta miraculoasă putea fi obținută și cu ajutorul altor animale (dihorul) și păsări (ciocănitoarea, grangurul). Oamenii care intră în posesia ei capătă puteri miraculoase: deschid lacătele, nu sunt atinși de săgeți și

gloanțe, înțeleg limba animalelor și plantelor. Se credea că, pe vremuri, au avut-o în stăpânire hoții și haiducii vestiți (Tunsul, Marcul, Pinteă Viteazul, Fulga). Ca plantă reală, iarba-fiarelor (fam. *Asclepiadaceae*) creștea prin livezi, păduri, tufărișuri, locuri pietroase și se folosea în medicina populară pentru vindecarea tăieturilor, vătămurilor, durerilor de picioare, precum și în descântecele de sperietoare. Planta trebuie culeasă noaptea, în ajunul unor mari sărbători calendaristice: Sfântul Gheorghe, *Sânziene*, *Ovidenie*.

IARBA LUI BABOI, personificare a unei plante înrudită cu *Mătrăguna*, invocată de românii basarabeni în farmecele de dragoste. Planta, care ar avea *rădăcina în formă de față de drac*, este scoasă marți seara de o persoană care nu trebuie să privească înapoi, nici la dus nici la întors, să poarte cămașă curată, să-i aducă în dar pâine, sare și un capăt de pânză și să-i propună, cu respect, schimbul: *Eu vă dau pâine și sare/ Voi să-mi fiți folositoare!*

IARBA LUI TATIN, personificare a unei apreciate plante de leac invocată de descântătoare pentru tratarea rănilor, arsurilor, reumatismului, luxațiilor și fracturilor. Împreună cu usturoiul, *pelinul*, avrămeasa și cârsteneasa, iarba lui Tatin asigură protecție magică împotriva *Ielelor* și *Strigoilor*. Resemnate de pierderea puterii, *Ielele* se tânguiesc: *Dacă n-ar fi lăsat Dumnezeu/ Leuștean și Odolean,/ Avrămeasă și Tătăneasă/ Ar fi lumea, toată a noastră*. Recoltarea se face după un ritual străvechi: marți seara este identificat și însemnat locul unde crește iar vineri dimineața este săpată. Femeia inițiată în medicina populară mergea pe nemâncate și în deplină curățenie trupească și sufletească, făcea cinsprezece mătânii în fața ierbii lui Tatin. În timp ce i se adresa cu respect: *Doamnă, Iarba lui Tatin,/ Nu te iau pe stricat,/ Ci te iau pe tomnit,/ Să strângi carne la carne,/ Os la os,/ Să le faci mai frumos de cum a fost!...* În continuare, descântătorea îi spune plantei pentru cine și de ce o scoate din pământ, o fierbe, o amestecă cu făină de orz și tratează fractura, ca un chirurg, la care adaugă un descântec de scrântitură.

ICOANĂ, substitut plastic al divinității, pictată pe lemn, sticlă sau redată prin scrijelire, așezată în cele două locuri sacre ale locuinței: peretele de răsărit sau vatra focului. De cele mai multe ori, icoana agățată pe peretele casei este însoțită de un ștergar legat în formă de fundă care o acoperă prin dezlegare, pentru a nu fi privite păcate de către sfântul pictat. În raport de zona etnografică, se mai adaugă candela aprinsă la sărbători și mari primejdii (furtuni, grindină, epidemii, moartea unui membru al familiei), cununa confecționată la *Sânziene*, cununa grâului sau ultimele spice de grâu din holda secerată, ramurile de *salcie* sfințite la *Florii*, unele plante de leac etc. Icoanele așezate la vetrele cu corlată, păstrate până la mijlocul secolului al XX-lea în Subcarpații Olteniei, realizate în exclusivitate pe lemn prin diverse tehnici (cioplire, incizare, pictare), redau atât Sfinți creștini identificați (*Maica Domnului* cu Iisus în brațe, *Sfinții Arhangheli*, *Sfântul Gheorghe*), cât și personaje sacre și inscripții indescifrabile – moșteniri precreștine. Ele indică locul de intrare sau ieșire a reprezentărilor mitice pe hornul casei (icoanele de vatră) sau direcția unde s-a născut Mântuitorul (icoanele de pe peretele de răsărit). Sfântul pictat pe icoana, este, de obicei, patronul onomastic al gospodăriei, moștenit, împreună cu casa, de băiatul cel mic. În raport de peretele unde se agăța icoana, se orientau apoi patul, masa, mortul la înmormântare. În situații critice, de pildă arderea casei, icoana era primul lucru scos din casă și salvat de către oameni. În vremuri de secetă prelungită și de inundații, icoana era trimisă, printr-un rit funerar acvatic (aruncată în fântână, dată pe apa curgătoare), la divinitatea adorată, pentru ca să dezlege sau să lege ploile.

IDENTITATE SEXUALĂ, preocupare a educației la școala tradiției pentru formarea unor personalități viriloide și feminoide puternice. Poporul a intuit cât de păgubitoare putea deveni pentru individ și pentru obște educația feminizantă a băieților și viriloidă a fetelor. Șansele matrimoniale ale *fătălăilor* și a *fetelor băiețoi* la selecția maritală erau mult diminuate. Copiii erau diferențiați clar după sex prin: onomastică, piese de îmbrăcăminte și culoare a acestora, jucării și jocuri, ceremonii de consacrare a sexului (tăiatul moțului pentru

băieți și Ruptul turtei pentru fete), antrenarea fetițelor în activități casnice și a băieților în activități gospodărești, integrarea lor în instituții specializate în perioada copilăriei (însurățitul și înfățășitul, prinsul verilor și vărurilor) și adolescenței (cetele de feciori și șezătorile de fete). Aceste practici alcătuiau, laolaltă, un sistem educativ unitar de maximă eficacitate.

IELE (RUSALII), reprezentări mitice feminine care apar noaptea, înainte de cântatul cocoșilor, între *Paște* și *Rusalii*. Acestea poartă o bogată sinonimie zonală: *Cele Sfinte, Dânsele, Fetele Câmpului, Frumoasele, Măiestrele, Rusaliile, Șoimanele, Ursoaicele, Zânele* ș.a. Sunt spirite rebele ale morților care, după ce au părăsit mormintele la *Joimari* și au petrecut *Paștele* cu cei vii, refuză să se mai întoarcă în lăcașurile lor subpământene. Spre deosebire de strigoi, care apar și provoacă necazuri oamenilor în anotimpul friguros al anului, *Ielele* populează peisajul mitic românesc numai pe timpul verii. Acestea au înfățișare antropomorfă: fecioare îmbrăcate în alb care apar în număr fără soț (3–5–7–9), mai rar în număr cu soț. Asemănător *Filipilor, Sântoaderilor, Circovilor* și *Călușarilor*, *Ielele* umblă numai în cete. Locuința lor s-ar afla prin codrii neatinși de topor și de picior de om, prin văzduh, pe câmpii, pe ape mari. Pot fi văzute pe timp de noapte, plutind și fâlfâind prin aer, pe la fântâni, prin pomi, pe sub streșinile caselor. Umblă însoțite de lăutari (fluierași, cimpoieri), sună din clopoței, bat din tobe și trâmbițe, joacă (hora, brâul etc.), întind mese pe iarbă verde, beau, petrec și cântă în cor: *Dacă n-ar fi lăsat Dumnezeu/ Leuștean și Odolean,/ Avrămeasă, Cârțaneasă,/ Ar fi lumea toată a noastră!* Pe locul unde întind hora, iarba se înroșește și se usucă. *Ielele* pedepsesc oamenii făcători de rele, pe cei care nu le respectă zilele, dorm noaptea pe sub pomi sau sub cerul liber, ies la fântână să aducă apă prin ridicarea lor pe sus, în vârtejuri, prin pocire și slujire. Diferite forme de reumatism și maladii neuropsihice poartă numele luat din *Iele*, *lovit de Iele*, *apucat de Iele*, *rămas șoimărit*, *ologit de Dânsel*. De aceste boli se scăpa prin descântece de *Iele*, *cetanie la mănăstire*, intrarea suferindului în hora *Călușului* sau sărirea lui de către călușari. La marile lor praznice calendaristice (*Sfredelul*

Rusaliilor, Rusalii, Sânziene, prima zi din Postul lui Sânpetru) oamenii se apărau de acestea purtând usturoi sau pelin la brâu.

IEPURE, 1. Simbol preistoric al fertilității și prolificității. *Iepurele*, animal prolific, a fost asemuit, precum porcul, cu spicul grâului. Unele organe sau părți ale organelor de reproducere ale iepurelui (placenta, boasele) erau folosite în practicile magice de fertilizare a persoanelor sterile (femei sau bărbați). Spre deosebire de zonele tropicale și subtropicale unde este legat de cultul lunar, în credințele românești iepurele șchiop, uneori în număr de șapte, ajută *Soarele* să urce pe bolta cerului. Acesta are și unele trăsături malefice: este *piază rea* dacă îți ieșe în cale sau îți taie drumul, trezește copilul sau îi alungă somnul dacă se pronunță în casă numele de iepure. **2.** Spirit al grâului adăpostit în ultimele spice lăsate pe holdă de secerători. Se credea că acest spirit al grâului salvat din fața uneltelor morții (secera și coasa), se va roi în anul viitor (Câmpia Română, Moldova, Transilvania). Zicala *a prinde iepurele*, spusă astăzi când se apropie sfârșitul unei activități agrare (prășitul, coasa, culesul), amintește obiceiul de a lăsa un smoc nesecerat de spice pentru a nu se pierde rodul (sămânța) grâului. **3.** Totem, cioplit din lemn și învelit în piele de iepure, în unele cete de Căluș, cu care *Mutul* fertilizează femeile sterile și grăbește căsătoria fetelor.

IGNAT, divinitate a calendarului popular legată de cultul focului și al Soarelui, care a preluat numele și data de celebrare ale Sfântului Ignatie Teofanul (20 decembrie) din *Calendarul ortodox*. Sacrificiul sângeros al porcului, substituit preistoric al spiritului grâului, și ritul funerar de incinerare (pârilitul porcului) în ziua de *Ignat* (lat. *ignis* = foc), sunt practici preistorice care supraviețuiesc în majoritatea zonelor etnografice românești. Sunt argumente etnologice în sprijinul ipotezei că sacrificiul ritual al porcului se efectua primăvara, în perioada semănatului și încolțitului bobului de grâu. Asemănător altor obiceiuri specifice *Anului Nou* celebrat primăvara (sorcova, obiceiul semănatului, plugușorul etc.), sacrificiul ritual al porcului a fost mutat de la echinocșiul de primăvară la solstițiul de iarnă. Credințele, obiceiurile și practicile magice referitoare la prevestirea morții violente, prinderea și

înjunghierea victimei, semnele făcute pe corp (pe frunte, pe ceafă, pe spate), jumulirea părului pentru bidinele și jupuirea pieii pentru opinci, pârlirea și ciopârțirea corpului, grăsimea folosită la farmece, descântece și prepararea unor leacuri, alimentele rituale prebătite din diferite organe vitale ale animalului, formule magice etc. sunt relicve ale sacrificiului, prin substituție, ale Zeului care moare și renaște anual, la solstițiul de iarnă, împreună cu timpul. Obiceiul este atestat, în diferite faze de involuție, pretutindeni în România.

INĂTOARE, reprezentare mitică a *Panteonului românesc* având menirea de a pedepsi femeile care lucrează (torc, țes) în ziua de *Ignat* (20 decembrie). Aceasta este o femeie carnivoră, lăcomă și urâtă, cu trăsături specifice unei alte reprezentări mitice românești, *Marțolea* (Muscel). Dar, după locul și ziua când apare (rugul funerar al porcului jertfit la *Crăciun*), se aseamănă cu *Joimărița*: Înătoareraa supraveghează focul de incinerare a porcului, *Joimărița* focurile de incinerare a morților la *Joimari*; femeile care lucrează în ziua de *Ignat* sunt torturate și opărite de Înătoare cu apă clocotită, așa cum procedează și *Joimărița* la *Joimari*. În zorii zilei de Înătoare se taie ritual porcul de *Crăciun* (Muntenia, Oltenia, Dobrogea, Moldova, Bucovina, Basarabia).

Indrea, v. Undrea

INIȚIERE NUPTIALĂ, posibilă inițiere sexuală a tinerilor de către nași, reprezentanți ai moșilor și strămoșilor în linie paternă, practică atestată la unele societăți arhaice. Obiceiul – (Țara Almăjului) ca mireasa să nu doarmă în prima noapte după nuntă cu mirele, zicalele populare și folclorul erotic, în special strigăturile de nuntă referitoare la naș și fină, la nașă și fin – *Nașul vede întâi ... miresei, Înaintea ginerelei trece nașul, Odată vede nașul ... finei* –, precum și strigăturile aluzive de la cumetrii, zicalele populare și altele ridică problema controversată a inițierii finilor de către nași în vederea procreării. Strigăturile adresate nănașului în timpul nunții cultivă ambiguitatea, generatoare de înțelesuri și subînțelesuri privind *plata găinii*, simbolul miresei nuntite. Aluziile erotice la adresa nașului,

ideal de masculinitate și virilitate, abundă de-a lungul întregului ceremonial nupțial. Instituția nașiei ne trimite dincolo de semnificația creștină a termenului, unde biserica îi consideră pe nași părinți spirituali ai finilor, la bărbatul cel mai în vârstă, la *tatăl* sau *strămoșul* neamului, la conducătorul care își manifesta *ius noctis*, direct sau prin substitute, rolul fecundator al femeilor.

IORDĂNIT, obicei al cetei de feciori, structurat după modelul colindelor, practicat în ziua de *Sfântul Ion* (7 ianuarie). Membrii cetei constituite în preajma Bobotezei, numiți iordănitori, merg din casă în casă, ridică în sus persoanele întâlnite, în special fetele de măritat și copiii, în timp ce strigă în cor: *Hăp!, Hăp!, Hăp!* Unul dintre flăcăi, cel care joacă rolul de preot, stropește membrii familiei cu *busuiocul* înmuiat într-o căldărușă și cântă Troparul Bobotezei. În unele sate, persoanele întâlnite pe uliță sunt udate ori sunt duse la fântână sau la râu unde le udă, iar fetelor de măritat li se iau basmalele de pe cap, semn că sunt invitate seara la masa comună ș.a. Iordănitarii primesc în dar băutură, carne de porc, colaci și bani, cu care cumpără vin și plătesc lăutarii. Cu alimentele și băutura strânse la colindat, dar și cu plocioanele aduse de fete, flăcăii organizează o masă comună, unde excesele de băutură și distracție sunt tolerate. Datorită consumului mare de băutură în Ziua de Sfântul Ion, numele obiceiului, Iordănitul, a căpătat înțeles peiorativ: *a te iordăni* sau *a iordăni* o persoană înseamnă *a te îmbăta* sau *a îmbăta pe cineva* (Muntenia, Oltenia).

IORDĂNITUL FEMEILOR, petrecere a nevestelor organizată în ziua și noaptea *Sfântului Ion* (7 ianuarie), reminiscență a manifestărilor antice dionysiace. Femeile se adunau în cete la câte o gazdă, unde aduceau alimente (ouă, făină, carne) și băutură pentru ospăț. Toată noaptea mâncau și beau din belșug, cântau, jucau, chiuiau, spunând că *se iordănesc*. Dimineața ieșeau pe drum, unde ridicau pe sus bărbații ieșiți întâmplător în calea lor și îi duceau cu forța la râu, lac sau fântână, amenințându-i că-i aruncă în apă dacă nu se răscumpără cu un dar, de obicei cu o vadră de vin. Se suiau pe grapa de lemn și se trăgeau ca pe sanie, mergeau prin case și îi stropeau cu apă pe cei întâlniți etc. În această zi normele de bună-cuviință ale satului tradițional erau

abolite, iar excesele de băutură și petrecerile peste măsură tolerate. Femeile se considerau mai tari și cu mai multe drepturi decât bărbații: lipseau de acasă, lăsând copiii în grija soților și a soacrelor, chefuiau, se distrau fără să dea cuiva socoteală. Ca origine, ciudatul obicei este o supraviețuire a cultului dedicat Zeului Dionysos, atestat inclusiv în cetățile antice de la Marea Neagră (Callatis, Histria, Tomis) prin dansuri frenetice și extaz mistic. În calendarul cetății Callatis, pe ruinele căreia s-a ridicat Mangalia de astăzi, o lună a anului era dedicată lui Dionysos, Zeu al vegetației, viței-de-vie și bețiilor rituale. Indiferent de disputele legate de originea teritorială a Zeului, un lucru este cert: cultul său supraviețuiește astăzi la români sub forma obiceiului *Iordănitul Femeilor*. Obiceiul a fost consemnat până în secolul al XX-lea în sud-estul României, în jud.: Buzău, Brăila, Ialomița, Tulcea, Constanța.

IORGOVAN, reprezentare a morții cu chip de om în *Cartea românească a morților*. Iorgovan, cunoscut erou în folclorul mehedințean, vine călare pe cal, să ia sufletul muribundului: *Ia ieși, Gheorghe până-n prag, / Să te uiți la vale, / Spre Soare-răsare, / Să vezi cine-ți vine: / Vine, Gheorghe, Iorgovan, / Călare pe un cal, / Cu șeaua cernită, / Cu coama-nnegrită, / El vesel venea / Tot să mi te ia / Și să mi te ducă / În dealul cu jocu / C-acolo ți-e locu ...* (Iorgovan, Lupșa de Sus, jud. Mehedinți).

IRODEASA, reprezentare mitică bivalentă, benefică și malefică, în *Panteonul românesc*, care a preluat numele soției lui Irod, regele iudeilor. *Irodeasa* este invocată de vergelator (prezicător) în noaptea *Anului Nou* pentru aflarea ursitei tinerilor necăsătoriți, de descântătoare pentru alungarea bolilor. În unele texte folclorice apare ca personaj justițiar, care pedepsește bogații neîndurători cu supușii. *Călușarii* din Transilvania îi închinău o rugăciune la formarea cetei, o invocau la începutul fiecărui joc și îi aruncau primul duminat de mâncare sub masă. În unele cântece funerare. *Sfânta Măria*, însoțită de *Irodeasa* împart sufletele în vii și morți, le îndrumă pe drumul cel bun: ... *Este o piatră răsturnată / Și pe piatră cine șade? / – Drăguță Sfântă Mărie / Cu maica lu Irodie / Ele tot șed și tot scrie; / Scrie morții cu cerneală /*

Și giu cu rumeneală... (Cocoșdaiu, satul Cârțișoara, jud. Sibiu). Ca personaj malefic, Irodeasa este stăpână a lelelor și vrăjitoarelor.

ISPAS, personaj mitic care ar fi asistat la Înălțarea Domnului Iisus și la ridicarea sufletelor morților la *cer*, celebrat în joia din săptămâna a șasea după *Paște*. Întrucât *Ispas* ar fi fost un om vesel, credincioșii caută să fie bine dispuși în ziua lui de prăznuire (Muntenia, Moldova, Oltenia). La *Ispas* se săvârșesc, local, sacrificii sângeroase (mielul), se taie părul din vârful cozilor la vitele cornute, se țin renumite târguri și nedei, cel mai important fiind *Târgul de Fete* de la Blaj. La *Ispas* abundă obiceiurile și practicile magice legate de cultul morților: pomeni (*Moșii de Ispas*); ospătarea sufletelor care plutesc în aer, în drum spre *cer*; curățirea și împodobirea mormintelor cu flori, frunze și ramuri de paltin; pomenirea morților. Formulele de salut în ziua de *Ispas* sunt: *Hristos S-a Înălțat!* și *Adevărat S-a Înălțat!* Spiritele morților care își părăsesc mormintele la *Joimari* și refuză să se mai întoarcă la lăcașele lor sau se rătăcesc în drumul lor spre *cer*, devin moroi sau strigoi care provoacă rele animalelor, în special vacilor cu lapte. De aceea, în noaptea și ziua de *Ispas* se efectuează numeroase obiceiuri și practici magice de apărare. Ziua de *Ispas* este hotar pentru diferite activități economice: se încheie semănatul plantelor, în special al porumbului, se urcă boii și juncanii la pășunile montane, se însemnează mieii prin crestarea urechilor. Cu unele variante locale, sărbătoarea este cunoscută pretutindeni în România.

IZDAT, personificare a colicilor intestinali alungați prin descântecul cu același nume: *Fugi, izdate, blestemate,/ Fugi izdate –ntunecate,/ Fugi și crăpi,/ Că n-ai ce-i face* (Oltenia).

IZMĂ, personificare a uhei cunoscute plante medicinale aromate, din fam. *Labiatae*, invocată în descântecele de *țapi de cujiț*, de *soare sec*, de *plămădeala inimii*, de *desfăcut*. Apare frecvent în cântecele de dragoste și în descântecele de *dragoste plesniță* (fata părăsită de iubit): *Izmă verde, mirositoare,/ Fată mare în uitare,/ Voinicel căzut în rele/ Și pe deal și pe vâlcele,/ Să te ardă focul viu/ Să trăiești în sat pustiu./ Izmă, izmă, izmă verde/ Bate-l Doamne și îl pierde/ De dorul mândrușii lui/ Fir-ar al pustiuului* (Oltenia).

ÎMPIETRITUL MORTULUI, astupare a tuturor gurilor corpului neînsuflețit cu piatră și sticlă pisată, tămâie, usturoi după scaldă rituală. Obiceiul a fost generat de credința că sufletul, care intră în propriul său corp după ce l-a părăsit în momentul morții, devine strigoi (Izvoru, jud. Argeș).

Împuiatul urșilor, v. Macaveiul urșilor

ÎNCHINARE LA BRAD, ceremonial prin care părinții copilului urșit rău la naștere cere protecție magică *bradului*. Dacă omul nu are nicio putere să schimbe prin propriile lui forțe ceea ce i-au cântat sau i-au strigat la naștere *Ursitoarele*, speră că o altă divinitate, în acest caz *bradul*, să-i vină în ajutor.

ÎNCHINAREA STEAGULUI, expresie populară pentru omul răpus de moarte, sinonimă cu *Ortul popii* și *I s-a spart oala*. Despre cel scăpat de moarte se spune că *era gata să închine steagul*, iar despre cel mort că *a închinat steagul*. Steagul poate fi substituit al mirelui la căsătorie, al soțului postum la înmormântare, al unor reprezentări mitice (Steagul *Călușului*, Steagul *Turcii*, Steagul *Drăgaicei*), al unei comunități umane. Într-un război, nimic nu se apără cu mai multă strășnicie ca steagul, substituit al armatei, conducătorului militar, al unui popor. Pierderea lui înseamnă înfrângere, moarte.

ÎNCONDEIATUL OUĂLOR, tehnică de înfrumusețare a oului jertfit (spart) la Paști, simbol al divinității care moare și renaște anual, cu motive zoomorfe, antropomorfe, fitomorfe. Tehnologia populară prin care oul devine substitut divin și operă de artă cuprinde mai multe faze

de lucru: alegerea ouălor proaspete de găină sau de rață prin scufundarea lor în apă (ouăle proaspete cad la fund, ouăle vechi se ridică la suprafață); selecționarea ouălor mari și frumoase, cu coaja groasă și fără denivelări; degresarea prin spălarea atentă cu apă caldă, la care se adaugă puțin oțet pentru a prinde uniform vopseaua, fără pete; așezarea ouălor în poziție orizontală într-un vas cu apă pentru a alege bula de aer pe margine, nu la capete; fierberea ouălor la foc domol, pentru a nu le plesni coaja; prepararea vopselelor din plante sau din produse chimice; confecționarea și pregătirea uneltelor de ornamentat numite chișiță și feștelev (cele mai vechi condeie au fost lumânarea, cu al cărui capăt încins la foc se desenau pe ou anumite semne, și pana de găscă, ce avea rolul cornului de ornat folosit de olar); topirea cerii de albine în care se adăuga, ca adjuvant, puțin cărbune pisat; încondeierea propriu-zisă a ouălor cu motive ornamentale; introducerea oului încondeiat în vasul cu vopseaua dorită pentru colorarea fondului; scoaterea ouălor din vopsea și ștergerea urmelor de ceară care lasă desenul alb, oul încondeiat monocrom. În cazul ouălor încondeiate policrom se repetă, pentru fiecare culoare în parte, operațiunile de ornamentare. Local, sunt inversate unele faze de lucru sau se folosesc metode noi de decorare, mai mult sau mai puțin legate de încondeierea cu ceară a ouălor (pictate, săpate sau decorate în relief, încondeiate cu frunze de plante, împodobite cu mărgelile, ouăle din lemn sau plastic decorate sau pictate ș.a.).

Înecatul Turcii, v. Belitul Turcii

ÎNGER PĂZITOR, ghid al omului în *Lumea de aici* și al sufletului mortului în *Lumea de dincolo*. Sufletul, dezorientat pe drumul mitic, poate fi ajutat de îngerii păzitori, metamorfozați în cocoși. În Gorj, mortul era inițiat la înmormântare, prin cântecul de *Zori*, cum să-i recunoască și cum să se poarte ca să-i arate calea spre *Rai*: ... *Haide, bre, -nainte, / Unde-i auzi / Cocoșei cântând, / Nu sunt cocoșei / Și-s îngerii tăi, / Lor să le-ngenunchi / Poala să le-o pupi, / De ei să te rogi / Ei să-ți mai arate / Pe unde să dai, / Ca să ajungi în Rai ...* (*Zorile din casă*, Câmpofeni, jud. Gorj).

ÎNGROPARE TERAPEUTICĂ, practică magică de lecuire a bolilor prin moartea și renașterea simbolică a suferindului. Copilul bolnav era introdus pe o gaură săpată în *pământ* și scos *sănătos* la viață, printr-un mic tunel, pe o altă gaură. Cu acest prilej, se abandona numele copilului mort simbolic și i se acorda un nume de fiară, de obicei *Lupu* sau *Ursu*, de care să se sperie boala și moartea. Frecvența în antroponomastica românească a numelor de *Lupu* și *Ursu* confirmă extensiunea acestei practici magice.

Îngroparea Anului, v. Revelion

ÎNGROPAREA CRĂCIUNULUI, parodie a înmormântării *Anului Vechi* și a renașterii *Anului Nou*, care se organiza pe Valea Someșului de către cetele de feciori pe data de 28 decembrie. Feciorii, adunați la *casa jocului*, alegeau pe cel care va interpreta rolul *Crăciunului* mort. Acesta era așezat pe o scară de lemn (targă funerară) și acoperit pentru a nu fi recunoscut. În timp ce *mortul* este condus la râu, pe ultimul drum, cortegiul funerar *cântă morfește* (jelește), popa slujește, cantorul dă răspunsuri la ectenii, iar lăutarii cântă ca la înmormântările tinerilor necăsătoriți. Textul ritual, cântat pe melodia prohodului, descifrează semnificația obiceiului: *Măi, Crăciune, măi, Bătrâne, / Astăzi te-ngropăm pe tine. / Haideți toți, cu mic, cu mare, / Să ducem Crăciunu-n vale, / Și să-l băgăm în produc, / Pe el să punem butuc. / O, Crăciune, o, Bătrâne, / Du-te de la noi cu bine; / Meri pe apa Sâmbetei, / Și-napoi nu mai veni, / C-a veni altu Crăciun / Și-a fi ca tine mai bun*. La produc (copcă în gheața râului), după ce i se luau iertările și i se dezlegau păcatele, mortul era aruncat de pe scară pe gheață. În acel moment, *Crăciunul* mort renăștea și se ridica în picioare pentru a fi văzut de întreaga asistență. Noul *Crăciun* însoțit de feciori și melodii vesele de joc se întorcea în sat, unde se desfășura pomana (comandarea) *Crăciunului*, o petrecere de pomină.

ÎNGROPAREA LUI MOȘ VASILE, ceremonie funerară la moartea simbolică a *Anului Vechi*, desfășurată în zilele de 1-3 ianuarie. În ziua de *Anul Nou* ceată flăcăilor străbate ulițele satului ținând în mâini o țeastă de bou sau de cal – reprezentare a morții anuale a divinității

neolitice materne (*Boura, Bourița*) sau a divinității paterne indo-europene (*Călușul*) –, strigând-o pe numele sfântului care a uzurpat-o: *Moș Vasile! Moș Vasile!* După trei zile de la moarte, zeul este petrecut cu muzică și înmormântat pe un deal din apropierea așezării. La încheierea ceremoniei funerare, se striga: *Am îngropat pe Moș Vasile!* Obiceiul a fost atestat până la începutul secolului al XX-lea în jud. Dolj.

ÎNHUMARE A CASEI COPILULUI, rit funerar de distrugere, prin înhumare, a adăpostului din care a ieșit nou născutul, placenta sau casa copilului. Fenomenele biologice care delimitează existența umană, nașterea și moartea, sunt marcate de mai multe analogii: scaldele rituale ale mortului și nou-născutului, așezarea muribundului și copilului născut pe *pământ*, înhumarea adăposturilor părăsite de suflet (cadavrul, la moarte și placenta, la naștere). Ieșirea sufletului la naștere, prin gura descendentă (copiii, nepoții, strănepoții), lasă nelocuită casa copilului (cămășuiala), iar la moarte, prin gura ascendentă (părinții, bunicii, străbunicii), trupul. Pentru a nu fi ocupate de spiritele malefice și astfel să devină moroi sau strigoi, ele trebuie distruse printr-un rit funerar de înhumare. Obiceiul înmormântării placentei, după trei zile de la naștere, sub locuință (sub prag, în tindă, lângă vatră, în pivniță sau beci, sub streășina casei), în gospodărie, la un loc curat (rădăcina unui pom fructifer, care înflorește și rodește) sau dată pe o apă curgătoare, a fost atestat în spațiul extracarpatic până la începutul secolului al XX-lea. Adesea, placenta, după ce era așezată într-o oală, precum cadavrul în sicriu și cenușa funerară în urnă, se purifica prin tămâiere, se gătea cu *busuioc*, se punea un ban de argint și diferite semințe: *În unele sate din Bucovina moașa stropește locul copilului cu agheasmă, îl pune într-o oală și îl îngroapă într-un loc ascuns, de regulă în tindă, după ușa; În Țara Românească, în locul unde se îngroapă casa se pune și o para de argint, ca să aibă copilul care a stat în acea casă noroc de bani.* În zona Oraviței casa copilului era însuflețită simbolic printr-un sacrificiu ritual: împreună cu placenta, se înhuma un cocoș când copilul era băiat și o găină când copilul născut era o fată.

Însoțire, v. Mătcuțatul Fetelor

Însoțitul păsărilor, v. Dragobete

ÎNSURĂȚIT ȘI ÎNFÂRTĂȚIT, legământ juvenil încheiat până la moarte de puberi (9–4 ani), pe criterii de prietenie, sex și afinitate sufletească, în zilele de *Sântoader*, *Moșii de Vară*, *Mătcăläu* sau la altă dată. Ceremonialul se desfășura cu sau fără martori în câmp, în cimitir, în casă, în grădină, pe grupe mici, de doi copii (două fete sau doi băieți), sau pe grupe mari, de 10–20 de copii, fete și băieți laolaltă. Legământul cuprinde mai multe momente rituale și ceremoniale: pronunțarea cu voce tare a jurământului, schimbul colacului și al altor obiecte cu valoare simbolică, de obicei o oală sau o strachină din *lut*, însoțite întotdeauna de o lumânare aprinsă, îmbrățișarea frățească, ospătarea cu alimente rituale (colaci, grâu fiert), încheindu-se cu joaca sau zbenguiala copiilor. După sfârșitul solemn al legământului, copiii își spuneau „până la moarte surată”, „vere”, „fărtate”, „șoală” (verișoară) și se comportau unul, față de altul, ca adevărați frați și surori: se sfătuiau în cele mai intime și grele probleme ivite în viață, își împărtășeau tainele, nu se căsătoreau cu sora sau fratele suratei sau fărtatului, se ajutau și se apărau reciproc, până la sacrificiul suprem. La moartea suratei sau a fărtatului, sora sau fratele de legământ purta doliu și, local, împlinea un ritual de dezlegare la mormânt, în ziua înmormântării. Obiceiul este atestat, cu variante și diferențieri zonale, la românii de pretutindeni.

Întâmpinarea Maicii Domnului, v. Stretenie

ÎNTEMEIERE A CASEI DE PIATRĂ, scenariu nupțial care are, ca finalitate, crearea unui nou ciclu vital: uterul fecundat. Crearea omului de către om este un act divin care putea fi împlinit de mire și mireasă după consacrarea acestora prin *cununia* creștină și *colăcăria* precreștină. După colăcărie și cununie mirii, devin, trecător, personaje sacre care pot aduce, prin actul nupțial, pruncul din *Lumea de dincolo* în *Lumea de aici*. În timpul nunții, tot ce vine în contact cu corpul lor sacru poartă noroc, fertilitate, prosperitate: nuntașii caută să prindă și să mănânce din bucățile de colac sau turtă rupte deasupra capului

miresei și aruncate de nănașă nuntașilor ca hrană sacră; obiceiul vechi de a păstra cămașa de mire sau mireasă, odăjdii care au învelit trupurile pasager divine la nuntă, pentru înfășurarea copilului la naștere ori îmbrăcarea lor pe patul morții; obiceiul contemporan de a scrie pe talpa pantofului de mireasă numele prietenelor pentru a le grăbi căsătoria.

ÎNTRE SÂNTĂMĂRII, perioada secetoasă a anului, favorabilă semănatului grâului, secarei și orzului, cuprinsă între *Sântămărie Mare* (15 august) și *Sântămărie Mică* (8 septembrie). După eșecuri și reușite îndelung repetate, românii au descoperit perioadele cele mai indicate pentru semănatul păioaselor, pe care aveau să le transmită apoi din generație în generație, prin zicala: *Grâul să-l semeni toamna în praf și primăvara în noroi!*, ceea ce înseamnă că, în condițiile climaterice ale României, semănatul grâului de toamnă trebuie efectuat *Între Sântămării*, perioadă lipsită de precipitații, iar grâul de primăvară, în luna martie, în mustul zăpezii.

J

Jelit, v. Bocet

JERTFE ANTROPOMORFE, obiceiul preparării mâncării rituale la *Măcinici* (9 martie), a diferitelor figurine din *aluat* cu chip de om, albină, pasăre sau de colac. La nici o altă sărbătoare calendaristică femeile nu modelează atâtea forme antropomorfe din *aluat*, ca în ziua de *Măcinici*. Adesea, acestea seamănă cu păpușile cu care se joacă copiii – *au cap, ochi, nas, gură, mâini și picioare făcute din făină de grâu și frământate în miere, cu miez pisat de nucă* – și cu figurinele umane găsite de arheologi în săpături. În sudul României, formele antropomorfe modelate din *aluat* în forma cifrei opt erau uscate și fierte în apă, în care se adăuga apoi zahăr și miez de nucă. Indiferent de denumire și formă, preparatele rituale din *aluat* se împărțeau la rude și vecini. În această zi, morților li se mai împart și alte produse alimentare: fasole sleită, nuci, poame, *alune*. În unele sate din Muntenia, se făcea un *bradoș mai mare, în formă de om, cu gură, cu urechi și cu nas, dar orb, numit Uitata*. Acesta se face pentru pomenirea tuturor morților care în timpul anului ar fi fost uitați, adică nepomeniți. *Colacul uitata* este jucat de copii în jurul focului aprins în bățătură care, îl ungeau cu miere și îl mâncau. Forma cifrei opt, reprezentare plastică a Zeului antropomorf indo-european, și a colăceilor cu chip de om, reprezentări ale *Zeitei-Mamă* neolitice, sunt supraviețuiri ale jertfelor umane practicate în preistorie la ceremoniile care marcau *Anul Nou*.

JERTFE LA ÎNMORMÂNTARE, ofrande pentru *Lumea de dincolo* date de o persoană înainte de a muri sau, după moarte, de o rudă

apropiată, sinonimă cu pomană, sacrificiu. Jertfele pentru un anume mort sunt aduse în zilele care preced înmormântarea, la înmormântare și, după înmormântare, până la șapte ani, la diferite termene calendaristice. După șapte ani de la deces, mortul intră în rândul moșilor și strămoșilor și, ca urmare, numele acestuia nu mai este pomenit. În secolul trecut, a fost atestată la înmormântările din Moldova, Bucovina și Banat și jertfa sângeroasă. În seara dinaintea înmormântării, în prezența preotului, se tăia un berbec, negru, era orientat cu capul spre apus, îi lipea lumânări de ceară în coarne, i se citea o rugăciune și apoi era tăiat lăsând să curgă sângele într-o groapă anume săpată, numită *ară*. Capul și pielea vitei tăiate erau date preotului, de unde a rămas proverbul *A da pielea popii* care înlocuiește verbul *a muri*, iar din carnea vitei se preparau bucatele cu care se ospătau participanții la înmormântare. În cântecele de *Zori*, pentru sacrificiul sângeros era *vaca*, precum în India. Unul din motivele invocate pentru care sunt rugate *Zorile* să nu se grăbească, este sacrificiul unei vaci, juninci, vite: *Zorilor, Zorilor,/ Să nu vă zoriți/ Să mi-l pribegiți,/ Pe-l de-a pribegit/ Cu numele Ion/ Că are să treacă/ Din Țara cu dor/ În cea fără dor, / Din țara cu milă/ În cea fără milă./ Să nu vă pripiți/ Să mi-l pribegiți/ Până s-or găti/ Nouă cuptorele/ Pentru pâinicele,/ Nouă buți de vin,/ Nouă de rachiu / Nouă cuptorele/ Pentru mălăiele/ Și de-o vacă grasă/ Cu coarnele întoarsă / Cu țâțele grasă,/ Tăiată pe masă/ De la el de-a acasă....*

Jidovi, v. Uriași

JOC AL CĂLUȘARILOR, ceremonial de mare spectacol în care Zeul cabalin petrece și se desfată împreună cu anturajul său divin, ceata călușarilor, în săptămâna *Rusaliilor*. Jocul *Călușarilor* cuprinde practici și formule magice, dansuri și acte rituale executate de o ceată masculină, strict ierarhizată: *Mut*, *Vătaf*, ajutor de vătaf, stegar, călușari de rând. Starea euforică și coeziunea mistică dintre participanți, legați prin jurământ de credință, sunt obținute prin executarea, până la epuizare fizică și psihică, a dansurilor sacre, după melodii de joc cântate de lăutari. Dansurile călușerești au același efect ca bețiile rituale de la *Anul Nou*, *Îngropatul Crăciunului*, *Iordănitul*

Femeilor). Ele au vechime, funcții și semnificații diferite: *desfătarea Zeului cabalin* substituit de o mască purtată de *Mut*; *grăbirea căsătoriei* și fertilizarea simbolică a tinerelor neveste prin intrarea lor, la încheierea jocului *Călușarilor*, în hora călușarilor și prin atingerea lor cu phalusul purtat de *Mut*; *vindecarea persoanelor luate din Rusalii*, luate din *Căluș*, *jucatul copiilor* purtați în brațe în hora *Călușului* pentru alungarea bolilor, în special a frigurilor; *alungarea Ielelor* sau *Rusaliilor* prin amenințarea lor cu diferite arme preistorice (bețe, săbii din lemn, arcuri cu săgeți).

JOC PE MORMINTE, dans funerar practicat de obicei de fete în unele cimitire din Bihor, a doua zi de *Paște*, în *Duminica Tomei* sau de *Rusalii*. Obiceiul începe în cimitir: grupul de fete înconjoară biserica și apoi, prin antrenarea și a altor persoane, se continuă pe ulițele satului, peste câmpuri, spre satele învecinate. În timpul jocului, rolul suratelor din *Lumea de dincolo*, care poartă nume de flori (*Lioara*, *Viorica*, *Milioara* ș.a.), este interpretat de suratele lor din *Lumea de aici*. Dansul se compune din mai multe secvențe: împărțirea suratelor în două cete inegale (una din cete are o *surată* în plus); aranjarea suratelor de o parte și de alta a mormântului; trecerea suratelor din ceata mai mare în ceata mai mică, câte una, în ordinea textului rostit sau cântat de participante sub formă de dialog (fetele din ceata mică sunt invitate să-și aleagă o *surată* din ceata cea mare), cu scopul, subînțeles, al refacerii echilibrului între *Lumea de aici* și *Lumea de dincolo*; constituirea perechilor (o *surată de aici* cu o *surată de dincolo*); construirea podului, un tunel, prin ridicarea brațelor suratelor perechi, care se țin de o nuia, batistă, năframă; trecerea pe sub pod (tunel), dintr-o lume în altă lume, a persoanelor însoțite. Textul, rostit sau cântat pe o melodie caracteristică folclorului copiilor, are versurile penta- și hexasilabice, caracteristice poeziei de ritual. În Colinele Tutovei, *Jocul pe morminte* a fost transferat din cimitir la priveghiul de înmormântare. Participanții la priveghi se împart în două cete: fetele, în casa mortului și băieții, pe prispa casei. În unele sate, fetele își pun nume de flori. Băieții, care încep cântecul, strigă toate fetele din casă cu numele de flori. În forma veche, ultima oară se striga mortul. Sub

diferite forme, jocul pe morminte, *Lioara*, și cântecul de priveghi, *Merioare*, au trecut în folclorul copiilor.

Jocului Găini, v. Găina la nuntă

JOI, zi a Zeului și a planetei Jupiter. Personificarea celei de a patra zile a săptămânii, dedicată de romani Zeului și planetei Jupiter, este *Joi*. În credințele populare, Sfânta *Joi* este o femeie sfântă (Dorohoi), fecioară frumoasă care apără lumea de ploi torențiale și de grindină (Iași, Tutova), o femeie binevoitoare, soră cu Duminică, Vineri și Miercuri etc. Sfânta *Joi* locuiește printre nori, în ceruri (Constanța, Iași, Olt), în păduri netăiate și păzite de fecioare (Tutova), de unde își manifestă puterea miraculoasă asupra holdelor, vitelor, bolilor. *Joia* era respectată în secolul al XIX-lea ca o zi de sărbătoare. În Maramureș și Bucovina, zilele de *joi* erau interzise pentru șezători, dar slobode pentru nunți și, în general, pentru dragoste. Obiceiurile calendarului popular din această zi sprijină ipoteza că a funcționat ca sărbătoare a săptămânii dedicată cultului și odihnei, funcție preluată de duminica creștină. Numeroase zile de *joi* aveau statut de sărbători: *Joile verzi*, *Joile oprite*, *Joia iepelor* ș.a.. Sub influența creștinismului, locul ei a fost luat de duminică, singura zi a săptămânii care poartă un nume creștin, *Dies Dominica* – Ziua Domnului.

JOI NEPOMENITE, zile obișnuite în *Calendarul popular*, bune de muncă, în opoziție cu *Joile pomenite* sau *Joile oprite* (Muntenia, Oltenia, Dobrogea, Moldova). Zonal, *Joile nepomenite* formează un ciclu de trei zile nefaste pentru cei care nu le respectă: joia din Săptămâna Brânzei, joia din Săptămâna *Paștelui* și joia din Săptămâna *Rusaliilor* sau *Călușului* (Banat).

JOI OPRITE, ciclu de nouă joi cuprinse între *Paște* și săptămâna a doua după *Rusalii*, când erau interzise anumite activități casnice, agrare și pastorale. La începutul secolului al XX-lea, se ținea, de la zonă la zonă, un număr variabil de joi: trei, nouă și, mai rar, una, două sau patru. *Joile oprite*, numite *Joile verzi* în sudul țării și *Joile pomenite* în est, erau potrivnice omului: aduceau ploi însoțite de grindină și piatră, furtuni și vânturi puternice, trăsnete și incendii,

brume și înghețuri târzii etc. În speranța că acestea pot fi îmbunate și transformate din forțe malefice în forțe benefice, în *Calendarul popular* au fost instituite, în aceste zile, interdicții de muncă, de unde și numele lor de Joi Oprite. Aceste Joi Oprite păstrează amintirea vremurilor când ziua dedicată cultului și odihnei era joi, zi înlocuită apoi de duminica creștină.

JOIA FURNICILOR, personificare a zilei de joi din *Săptămâna Brânzei*, patroană a furnicilor. Pentru a diminua stricăciunile produse de furnici pe timpul verii, femeile le preparau o turtă din făină sau mălai, pe care o ungeau cu unt sau brânză și o așezau pe un mușuroi de furnici (Muntenia, Oltenia).

JOIA IEPELOR, personificare a zilei de joi din *Săptămâna Căii lui Sântoader*, răspunzătoare de sănătatea animalelor, în special a cailor, prăznuită prin diferite interdicții de muncă (Oltenia, Muntenia, Moldova).

JOIMĂRIȚĂ, Zeiță a morții în Panteonul autohton, care supraveghează focurile de *Joimari*. Legată inițial de cultul moșilor și strămoșilor, *Joimărița* a devenit în folclorul românesc un personaj justițiar care descoperă și pedepsește fetele și femeile leneșe. În imaginarul popular, *Joimărița* este o femeie cu înfățișare înfiorătoare: cu capul uriaș și părul lung și despletit, cu dinții lați și gura căscată, o babă zmeoaică, o stafie sau un duh necurat, un animal respingător. Foarte rar are înfățișare de sfântă. Locuința ei s-ar afla în păduri neatinse de topor și neumblate de picior de om, în păduri pustii sau în creierii unor munți înalți. Unelte de pedeapsă și torturt pe care le poartă cu sine sunt, în exclusivitate, legate de foc: căldărușă sau oală de lut cu foc sau jar, vătrai etc. Treptat, din divinitate a morților, probabil legată de ritul funerar de incinerare a morților, specific populației autohtone înainte de apariția și generalizarea înhumării creștine, *Joimărița* devine un personaj justițiar, foarte temut, care controlează și pedepsește mai ales fetele și femeile leneșe, pe acelea care nu și-au terminat de tors până la *Joimari* cânepa, inul și lâna. Neiertătoare, *Joimărița* folosește mijloace cumplite de tortură: arderea

degetelor și mâinilor fetelor și femeilor leneșe, pârlirea părului, unghiilor și degetelor, incendierea cânepei, câlților și fuioarelor netoarse etc. Uneori, pedepsește și pe flăcăii care, până la ziua ei, *Joimari*, nu au reparat gardurile sau nu au îngrijit bine vitele pe timpul iernii. (Oltenia, Muntenia, Banat, Dobrogea, Moldova, sudul Transilvaniei).

JUJEU, practică magică de alungare simbolică a lupului, întruchipare a iernii, în prima zi după *Lăsatul Secului de Paște*. În satele din sudul României, unde se practica obiceiul, *ziua aceasta este destinată mai mult pentru goana câinilor; în așa chip că, dacă ieși la marginea satului, sunt tot cete de câini și, cum văd vreun om, încep a urla; ei au o presimțire pentru această zi, și mai cu seamă câinii cei mai bătrâni, și din cauză aceasta în zorile acestei zile ies neprigoniți de nimeni, se retrag la câmp sau se ascund prin locuri anevoie de găsit. Lupul, care domnea peste anotimpul friguros, timp în care românii îl sărbătoreau în mai multe zile, era alungat simbolic prin ruda lui domestică, câinele.*

JUNI BRAȘOVENI, numele cetei de feciori din Scheii Brașovului organizată la *Blagoveștenie, Florii, Săptămâna Luminată*. Ceata tinerilor necăsătoriți este organizată și condusă de *vătaful* junilor ajutat de armașul mare, armașul mic și sutaș. În faza de disoluție a obiceiului, rolul Zeului care moare și renaște simbolic la *Anul Nou* era jucat de măscăriciul junilor, personaj dispărut la sfârșitul secolului al XIX-lea. Unele din atribuțiile sale au fost însă preluate de *vătaf*. Începând din secolul al XX-lea își fac apariția, în miercurea din săptămâna *Paștelui*, și alte cete de *juni*, formate din bărbați căsătoriți, călări pe cai și organizate pe zonele care compun Scheii Brașovului. Spre deosebire de junii tineri sau junii de rând, junii bătrâni poartă piese de port caracteristice, după care sunt recunoscuți: *Albii, Dorobanții, Roșiorii, Curcanii* și altele. Ceata, structurată după scenariul preistoric de înnoire sezonieră a timpului, a intrat, treptat, sub controlul Bisericii, care a condus-o în ultimele secole prin regulamente scrise.

JURĂMÂNT AL CĂLUȘARILOR, legământ al cetei de *Călușari* în fața *Mutului*, mască ce întruchipează Zeul cabalin, înfăptuit la *Strodul*

Rusaliilor, în Sâmbăta Rusaliilor sau în Duminica Mare. Ceremonia se desfășura în taină, într-un loc ferit de privirile curioșilor. Jurământul garanta unitatea și solidaritatea cetei în zilele în care se juca Călușul: credință față de Căluș, supunere totală față de Vătaf, renunțare la plăcerile omenești. Călușarii pronunțau în cor, după Vătaf: Jur cu Zău, pe sufletul moșilor mei, pe caii și vitele mele, să respect Călușul și legea lui până la dezlegarea Steagului!; Jur că voi sluji Călușului în credință, cinste, supunere și-n frica lui Dumnezeu! Mai jurau: să nu se îmbete și să se înțeleagă bine (Cetate, jud. Dolj); să se înțeleagă ca frații și să împartă între ei banii (Dobrun, jud. Olt); cât jucau Călușul să se țină curați, fără relații sexuale (Rusănești, jud. Olt); să lecuiască oamenii (Șușani, jud. Vâlcea). Singurul călușar care nu jura era Mutul sau se lega să nu vorbească ca să nu-l ia Rusaliile (Tetoiu, jud. Vâlcea). Legământul între ceata de Călușari și divinitatea Căluș a fost atestat pretutindeni unde s-a practicat obiceiul. În forme mult evolute, desacralizate, jurământul este depus și astăzi în cetele de călușari din Oltenia și Muntenia de sud-vest.

LA TOACĂ, reper pentru măsurarea timpului diurn, marcat de apropierea *Soarelui* de linia orizontului, când se bate toaca la biserică, seara, și se încetează lucratul *Pământului*.

LAPTELE CUCULUI, plantă erbacee, din fam. *Euphorbiaceae*, invocată în practicile magice să apere oamenii și animalele de forțele malefice. Pentru protecția magică a gospodăriei de efectul vrăjitoriilor, parii gardului, stâlpii porților, caselor și grajdurilor se *împroorau* în noaptea de *Sfântul Gheorghe* cu superbe cununi împletite din răchită și laptele cucului. Dimineața, câteva firicele de laptele cucului se puneau în hrana vitelor, iar alte câteva se îngropau. Ouăle vopsite la *Paște* cu laptele cucului deveneau mai tari la ciocnit și purtau noroc celor care le-au vopsit. Planta are numeroase utilizări în medicina și cosmetica populară, în special la vindecarea negilor și menținerea prosperității tenului (Oltenia, Muntenia).

LAUR, personificare a unei cunoscute plante medicinale din fam. *Solanaceae*, invocată în descântecele de dragoste. Se aruncau nouă semințe de laur în foc, se răcăia cu un bețișor de paltin până ce plesneau și se descânta: *Laure, tu să te faci balaure / Cu ciocul de soc, / Cu limba de foc*. La înmormântările din unele sate din Oltenia, se obișnuia să se pună în săculețul cu merinde: două pânișoare de mărimea unei nuci, coapte în spuza vetrei și obiecte cu caracter apotropaic (nouă bucăți de marmură, rug de mure și semințe de laur).

Lăsatul Secului de Carne, v. Lăsatul Secului de Clisă

LĂSATUL SECULUI DE CLISĂ, sărbătoare nocturnă, cu dată mobilă, sinonimă cu *Lăsatul Secului de Carne*. Din această noapte se întrerupea, pe perioada Postului de Paște, mâncatul cărnii și slăninii (Transilvania, Banat).

LĂSATUL SECULUI DE CRĂCIUN, sărbătoare nocturnă (13/14 noiembrie) care deschide *Postul Crăciunului* de 6 săptămâni (15 noiembrie – 24 decembrie), ocazionând petreceri familiale cu mâncare și băutură din abundență. În unele zone, *Lăsatul Secului de Crăciun* este precedat de *Ajun* (13 noiembrie) și urmat de rituri de purificare în ziua de Spolocanie (15 noiembrie). În aceste zile de la mijlocul lunii noiembrie, se celebrau *Filipii de Toamnă* prin diferite acte rituale cu caracter apotropaic (alungarea spiritelor rele prin zgomote și împușcături, ungerea cu usturoi a ușilor, porților și ferestrelor), profilactic (îmbunarea păsărilor, în special a vrăbiilor, hrănite cu resturile alimentare rămase de la ospățul nocturn ca să nu strice roadele recoltelor, întoarcerea vaselor din casă cu gura în jos ca să nu se ascundă în ele spiritele malefice etc.) și divinator (aflarea ursitei, preziceri despre rodul holdelor).

LĂZĂREL, ceremonial complex dedicat unei zeițe preistorice a vegetației, structurat după modelul colindelor și practicat în *Sâmbăta Floriilor*. Una dintre fetele colindătoare, *Lăzărița*, se îmbrăca mireasă și, împreună cu celelalte surate, colinda pe la casele din sat. Cu pași domoli, aceasta se plimba, înainte și înapoi, în cercul format de suratele ei care povesteau, pe o melodie simplă, drama eroului, vegetației Lazăr sau Lăzărică: plecarea cu oile de acasă, urcarea în copac pentru a tăia animalelor frunză, căderea și moartea lui neașteptată, căutarea îndelungată și găsirea trupului neînsuflețit de către surioare, aducerea acasă a trupului neînsuflețit, scaldă rituală în lapte dulce și îmbrăcarea defunctului cu frunze de nuc, aruncarea scaldei pe sub nuci. O variantă dobrogeană completează scenariul înmormântării cu învierea lui Lazăr și prefacerea sa în flori, moment culminant marcat de hora veselă a colindătoarelor. Două reprezentări mitice, Lazăr și Flora, prima de origine tracică, cea care a luat numele evanghelistului Luca, a doua de obârșie romană, Zeița Flora, sunt

celebrate în *Calendarul popular* una după alta: în *Sâmbăta lui Lazăr* și în *Duminica Floriilor*.

Lăzărița, v. Dansul Drăgaicii

LEAGĂN, sălaș al nou-născutului, care face legătura între *casa de piatră* a pântecului matern și casa de locuit. Leagănul preia unele din atribuțiile placentei: adăpost, loc de odihnă, protecție. În plus, el mimează starea de unduire (legănare) a produsului concepției (embrion, fetus, făt) în lichidul amniotic, precum corabia sau barca ancorată la țarm. Plăcerea nou-născuților de a se bălăci în apa scaldei și de a fi legănați precum barca pe valuri, nu este străină de mediul acvatic al preexistenței intrauterine. După materialul din care pot fi confecționate, leagănele se pot grupa în mai multe categorii: albie din lemn scobit, așezată pe *pământ*, pe pat sau suspendată de grinda de lângă vatră sau de deasupra patului; lădiță din scânduri montată pe tălpi curbate, pe suporti verticali sau suspendată de grindă; coș din nuiele sau fâșii din lemn împletite și chiar din coajă de lemn (Mehedinți, Caraș-Severin, Hunedoara) suspendat de grindă; leagăn din pânză montat pe capre sau legat de grindă. Ele sunt împodobite cu motive artistice, în special rozete, crestate, scrijelite sau pirogravate. La cele montate pe suporti verticali, aceștia se termină, adesea, cu capete de cal cioplite în lemn. De cele mai multe ori, leagănul poate fi transportat: albia și lădița din lemn, coșul din nuiele, leagănul din pânză ancorat cu baiere din lână, toate sunt purtate pe umăr sau pe spate.

LEGAREA GRÂNELOR, vrăji și descânțece la *Lăsatul Secului de Paște* pentru îmbunarea păsărilor de pădure care aduceau pagube holdelor în perioada împânguirii și coacerii grâului. Sunt strigate pe nume păsările dăunătoare, li se împart pomeni aruncându-li-se semințe și firimituri adunate de pe masă, se fac farmece și vrăji de orbire a păsărilor cerului pentru a nu vedea holdele de grâu (Transilvania, Oltenia).

LEGATUL GURII LUPULUI, practică magică începută la *Crăciun* și încheiată de *Sânvasâi* pentru apărarea vitelor de lupi. În seara de

Crăciun, masa pe care este pusă o pâine mare, numită *Stolnic*, se înconjoară cu un lanț de fier. După 8 zile, în ziua *Anului Nou*, pâinea este tăiată felii și mâncată de copii și animale, iar lanțul cu care a fost legată masa se așază în fața grajdului pentru a trece vitele peste el.

LEGATUL VIILOR, practică magică de apărare a recoltei viței-de-vie de stricăciunile aduse de păsări, în special de grauri și mierle, în noaptea de *Sântămărie* (15 august), efectuată de paznicii angajați (vegheatori), asistați de un vrăjitor. În dimineața zilei de *Sântămărie*, femeile merg la biserică cu ofrandă din ciorchini de struguri copți (soiurile *văratice*) sau numai boabele desprinse de pe ciorchini, numită *colivă de pomană*, *colivă de struguri*. Strugurii sau coliva de struguri și, uneori, mustul preparat cu această ocazie sunt date de pomană oamenilor săraci pentru sufletul morților. Seara, târziu, se întâlnesc la coliba de la vie veghetorii, în număr de 2, cu vrăjitorul. Veghetorii ocolesc în sens opus, unul altuia vița-de-vie, coboară în cimitirul satului, la un mormânt proaspăt de pe care iau țărâna și o pun în glugi. Se întorc apoi la vie, pe urmele pe care a venit celălalt, fără să vorbească și să privească înapoi, ocolesc din nou via presărând țărâna din glugi și merg să se întâlnească cu vrăjitorul. Despre actele magice efectuate la colibă de vrăjitorul asistat de veghetori nu s-a putut afla nicio informație (Mehedinți).

LEGĂTOAREA PLOILOR, păpușă confectionată din *lut*, cârpe sau crenguțe, îmbrăcată în hăinuțe de cârpe, sinonimă cu *Caloianul*, substitut al solului inițiat de ceata feminină, în timpul unui spectaculos ceremonial și trimis la divinitatea adorată să lege ploile (jud. Iași).

LEGENDĂ A CUCULUI, creație populară conform căreia țăranul afla două importante fenomene astronomice: echinocțiul de primăvară și solstițiul de vară. În unele legende, cucul ar fi fost un om metamorfozat în pasăre. Fiind înșelat de soție, pleacă din *Lumea de aici* în *Lumea de dincolo*, lăsându-i vorbă acesteia să-l caute și să-l strige între *Blagoveștenie* (echinocțiul de primăvară) și *Sânziene* (solstițiu de vară). Recunoscându-și greșala și cuprinsă de dor, nevasta necredincioasă își caută în fiecare an bărbatul, zboară din creangă în

creangă și îl strigă neîncetat pe nume: Cucu! Cucu!... În alte povestiri, *Cucu* ar mai fi avut un frate geamăn, Ștefan. *Cucu* moare și ajunge în *Rai*, în timp ce fratele său Ștefan, rămas *aici*, îl strigă pe nume între *Blagoveștenie* și *Sânziene*. În postura de hoț, *Cucu* fură caii sau boii lui *Sânpetru* chiar în vremea aratului. Negăsind făptașul, Sfântul îl blestemă să se transforme din om în pasăre și, pentru a afla toată lumea unde se ascunde hoțul, să-și strige numele în pădure: Cucu! Cucu!;

LEGENDE ALE NATIVITĂȚII, povestiri despre nașterea Mântuitorului în satul unde trăia *Moș Crăciun*. Pe neașteptate, în acest sat pastoral, unde *Moș Crăciun* avea case mari, grajduri, coșare și târle pentru vite, sosește o femeie necunoscută care, simțind că i-a venit vremea să nască, bate la poarta casei lui *Moș Ajun* și îi cere găzduire. Motivând că este om sărac, o trimite la fratele său bogat, *Moș Crăciun*. Acesta, fără să știe că femeia este *Maica Domnului*, nu o primește și o trimite să nască în grajdul vitelor. Când *Moș Crăciun* află că în grajdul său s-a născut Domnul Iisus, se căiește și cere iertare lui Dumnezeu. Astfel, el devine *primul creștin, sfântul cel mai bătrân, soțul femeii care a moșit-o pe Maria*. Lipsa bunei-cuviințe, răsplătită nefiresc până la identificarea lui *Crăciun* cu divinitatea, ascunde un mare adevăr istoric: la apariția creștinismului, *Crăciun* era un Zeu atât de venerat, încât nu a putut fi exclus cu desăvârșire din *Calendarul popular* și din conștiința oamenilor care adoptaseră credința în Hristos. Prin tot ceea ce face, *Crăciun* se opune sau împiedică nașterea pruncului Iisus, întrucât venirea Lui presupune mai întâi plecarea (moartea) *Moșului* (*Crăciun*). Tradițiile contemporane despre *sfântul Crăciunul* despre *Moșul darnic și bun, încărcat cu daruri multe* sunt influențe livești pătrunse în cultura populară de la vest la est și de la oraș la sat.

LEMN, denumire a adăpostului postum, în unele *cântece funerare*, construit dintr-un arbore sacru, *stejar*, în zonele de câmpie și podiș, *brad*, în zonele de munte și de deal, sinonim cu sicriu, tron, cosciug, copârșeu, casă de lemn. Meșterul lemnar, dulgherul, construiește pentru oamenii vii *casa*, iar pentru oamenii morți *lemnul*: *De trei zile, de trei nopți / Țipă, țipă stejar verde / El nu țipă să înverzească / Și țipă să putrezească / Că lui i-a mai trimis / N. om ăl bun / Doi dulgheri de-i*

buni / Cu două săcuri / Tot l-a ciocănit / Pân' l-a doborât / Că i-a trebuit / Lui ca să-i facă / Casă de vecie / Cu nouă ferești / Pe una să-i vină / Miros de tămâie / Miros de pâine ... (La lemn, satul Runcu, jud. Mehedinți).

LEU, personificare a animalului care a trăit în spațiul balcanic până la mijlocul mileniului I, păstrat de memoria socială în toponimia românească (satul Leu, jud. Dolj), în textele de descântece și vrăji, în unele colinde precreștine. În descântecul de *sperietură*, leul este duhul care provoacă boala, iar în descântecul de *ceas rău* suferințele provocate îi sunt trimise înapoi: ... *Voi să vă pierdeți / Și să vă duceți / La Leu-Împărat, / Că acolo vă așteaptă / Cu mesele întinse, / Cu făclii aprinse....* În una din cele mai frumoase colinde românești, cea a *Leului*, personajul mitic se înfruntă în luptă dreaptă cu voinicul: – *Scoală Leu, / Măi câine rău, / În luptă să ne luptăm / Și-n săbii să ne tăiem! / – Ba în luptă că-i mai dreaptă / Și-i de Dumnezeu lăsată!...* (Tohanu, jud. Brașov).

LEUȘTEAN, plantă cu valoare apotropaică, de alungare a *Ielelor* și a relexelor aduse de acestea folosită la *Rusalii*, în sudul României și la *Ispas*, în Transilvania. Tulpinile și frunzele de *leuștean* se agățau la ferestrele și ușile caselor, se legau de coarnele și cozile vitelor cu lapte, se amestecau cu tărâte și se dădeau să le mănânce animalele; femeile se încingeau cu ele peste mijloc, copiii se sorcoveau, feciorii își înfrumusețau caii cu care ocoleau, în ziua de *Ispas*, crucile din sat (Sibiul, jud. Sibiu). Mănunchiul din flori și *leuștean*, sfințit la *Ispas* se păstra la icoană și se folosea în diferite practici pentru depășirea momentelor de grea cumpănă, ivite de-a lungul anului. Cu același scop era folosit la confecționarea steagului călușarilor la *Rusalii* și a steagului *Drăgaicei* la *Sânziene*. În medicina populară, *leușteanul* se folosea pentru tratarea durerilor de cap, tusei convulsive, indigestiilor, junghiurilor, iar în amestec cu *odolean* și aișor, pentru vindecarea unor boli ale vitelor.

LICURICI, insectă din ordinul *Coleopterelor*, a cărei femelă emite o lumină fosforescentă. Aceasta ar fi fost rânduită de Dumnezeu sau de

Sfântul Petru să lumineze calea celor rătăciți noaptea prin pădure. Într-o frumoasă legendă, Dumnezeu, făcând o vizită pe *pământ*, a fost însoțit și de îngerii din cer. Acestora le-au plăcut mult priveliștile de pe aici. Mai mult, unul dintre ei s-a îndrăgostit de fata unui păstor. La întoarcere, înainte de intrarea lor în cer, Dumnezeu metamorfozează îngerii în stele ca să privească de sus frumusețea *Pământului*, iar pe cel îndrăgostit îl azvârle pe *pământ*, unde s-a transformat în licurici. Făcliile pădurilor, licuricii, apar în preajma solstițiului de vară, când încetează cucul a cânta, și luminează noaptea, de la apusul Soarelui până dimineța (Oltenia). Ca vietate misterioasă, licuriciul are rol pozitiv în folclorul românesc: *Orbul care va avea 9 licurici își va recăpăta vederea; Copilul în a cărui scaldă se va pune trup de licurici, acela va fi luminat la minte sau negativ Licuriciul este ochiul Dracului; Cine are licurici pe lângă casă, e semn că acela e prietenul Dracului.*

LIMBĂ DE MOARTE, testament nescris, cu putere de lege, lăsat de părinți copiilor pe patul morții. Zestrea cea mai de preț pe care o poate lăsa omul la moarte este prelungirea propriei spițe de neam cu cât mai mulți copii, nepoți și strănepoți. Prin urmași, el va fi prezent aici când va pleca, prin moarte, dincolo. Înainte de moarte, uneori chiar pe patul morții, se obișnuia să se lase copiilor un testament verbal devenit, ulterior, actul scris de moștenire. Sintagma "partea sufletului", din unele documente istorice, înseamnă că averea unei persoane a fost lăsată unei biserici sau altei persoane, în schimbul obligației de a-l înmormânta, a-l pomeni și a-i face parastasele după înmormântare. Spre deosebire de societatea medievală occidentală, unde primogenitura (primul născut) moșteneau casa și căminul de casă, compensație a faptului că acestuia îi reveneau sarcinile militare ale familiei, în satul românesc dreptul îi aparținea ultimului născut, urmașului care avea șansa păstrării mai îndelungate a cultului moșilor și strămoșilor. Local, obiceiul de a lăsa moștenire copiilor anumite bunuri, sfaturi, secrete, pe patul morții este practicat și astăzi.

LOGODNA PĂSĂRILOR, zi dedicată împerecherii păsărilor de pădure, sinonimă cu *Dragobete*, *Cap de primăvară* sau *Cap de vară*.

De această sărbătoare a păsărilor, cu dată variabilă de la zonă la zonă (24, 28 februarie, 1 și 25 martie), se bucură în special tinerii (Oltenia).

LOGODNA PROȘTILOR, parodie a nunții țărănești la încheierea *Săptămânii Nebunilor*, sinonimă cu *Nunta Cornilor*. În prima zi de luni după *Lăsatul Secului de Paște* se ridiculizează fetele bătrâne și feciorii tomnatici surprinși necăsătoriți precum și consătenii cu obiceiuri și comportamente reprobabile. (Țara Almăjului (com. Eftimie Murgu și Prilipeț).)

Lovitul din Circovi, v. Circovii de Vară

Luată din Rusalii, v. Funcție a Călușului

Luatul din Circovi, v. Circovii de Vară

LUATUL DIN RUSALII, pedepsirea oamenilor făcători de rele sau care dorm noaptea pe sub pomi, prin ridicarea lor pe sus, în vâltejuri, prin pocire și slujire, de spirite feminine ale morților care apar noaptea, înainte de cântatul cocoșilor, în perioada cuprinsă între *Paște* și *Rusalii*. Diferite forme de reumatism și maladii neuropsihice poartă diferite denumiri: *luat din Rusalii*, *ologit de Rusalii*. De aceste boli se putea scăpa prin descântece de *Rusalii*, *cetanie la mănăstire*, intrarea suferindului în hora *Călușului* sau sărirea bolnavului întins pe pământ de *Călușari*. Relele produse oamenilor de aceste spirite rebele ale morților sunt redată în descântecele de *Rusalii*: *A purces Ion/ Pe cale, pe cărare,/ Și la mijloc de cale/ Cu Rusaliiile întâlnitu-s-a./ În față izbitu-l-au,/ Măinile damblagitu-i-au,/ Vinele la picioare zgârcitu-i-au,/ Pieptu-n sus ridicatu-l-au,/ Spinarea strâmbatu-i-au,/ Creierii turbatu-i-au,/ Minteă-n cap schimbatu-i-au,/ Vlaga din ciolane luatu-i-au,/ Trupu schimonositu-i-au,/ Râs de dânsul făcutu-și-au./ ... /*. La marile lor praznice calendaristice (*Sfredelul Rusaliilor*, *Rusalii*, prima zi din *Postul lui Sânpetru* și altele), când deveneau extrem de periculoase, oamenii purtau usturoi sau *pelin* la brâu.

LUATUL MANEI, practică magică cu care se fura sporul vitelor cu lapte și rodul lanurilor de grâu în noaptea sau în dimineața zilei de *Sfântul Gheorghe*, străvechi început de *An Pastoral*. Vrajitoarele,

numite și strigoaie sau moroaie, de obicei dezbrăcate până la piele și cu părul despletit, își legau de picior un săculeț gol sau o strecurătoare de lapte și le târau prin roua semănăturilor și pășunilor de vite, tăiau cu secera mănunchiuri de grâu verde, îngropau în calea de trecere a vacilor droburi vrăjite de sare, descântau, pronunțau diverse formule magice. Roua colectată, grâul secerat, sarea vrăjită erau puse în apa și nutrețul propriilor animale. Vrajitoarele și vrăjitorii cei mai de temut erau considerați așa-numiții *strigoi vii*, adică oamenii născuți *cu căiță*. Pentru prevenirea furtului manei, oamenii luau diferite măsuri de apărare: păzirea atentă a vitelor scoase la pășunat în noaptea de *Sfântul Gheorghe* (la *Mâneacătoare*); producerea zgomotelor prin strigăte și sunete de fluierașe și buciume, confecționate din scoarță de arbori. Credința că sporul sau rodul vitelor și semănăturilor putea fi luat prin practici magice în noaptea și în dimineața zilei de *Sângiorz*; păzirea intrărilor în curți, case, grajduri, cu ramură verde, substituit al divinității sezoniere a vegetației, protectoare a holdelor și vitelor; ungerea vitelor, țarcurilor, oboarelor, cu mujdei de usturoi; legarea coarnelor vacilor care au lapte cu scoarță de tei a fost atestată pretutindeni la români și a supraviețuit, în ținuturile extracarpatice și în zonele marginase ale podișului transilvănean, până în prima jumătate a secolului al XX-lea.

LUCEFERI, copii ai *Soarelui* făcuți din dragoste cu stelele, motiv de gelozie pentru *Lună*, identificați cu mai mulți aștri strălucitori. *Luceafărul de Seară* (planeta Venus, la apariția ei pe firmament în lunile de iarnă) deschide poarta nopții, *Luceafărul de Ziuă* (steaua Sirius), *Luceafărul Porcesc* și *Luceafărul Boilor* o închid, iar cel mai frumos dintre ei, *Luceafărul cel Mare de Miezul Nopții* (steaua Vega din constelația Lira) indică miezul nopții.

LUCINUL, divinitate protectoare a lupilor, prăznuită în perioada formării haitelor în vederea reproducerii, care a preluat numele și data de celebrare a Sfântului Apostol și Evanghelist Luca (18 octombrie) din calendarul creștin ortodox. Pentru prevenirea stricăciunilor provocate de lupi, li se lega, magic, gura prin încheștarea dinților

pieptenilor de scărmanat lâna, se instituiau severe interdicții privind prelucrarea lânii, părului și pieilor de animale (Banat).

LUMEA DE DINCOLO, împărăție locuită de sufletele morților cu chip de om sau de pasăre, descrisă în *Cartea românească a morților*, sinonimă cu *Raiul* creștin. În raport cu punctele cardinale, *Lumea de dincolo* se găsește spre soare-apune. Cei vii (*Lumea de aici*) privesc spre răsărit, cei morți, spre apus. După scaldă rituală și gătitul mortului, acesta este orientat cu picioarele înainte, pe direcția în care trebuie să meargă: est-vest. Pentru a nu rata calea cea bună, marcată fără greș de coborâșul *Soarelui* spre apus, morții se îngroapă întotdeauna după-amiază. În aceeași direcție mergeau și sufletele după moarte în perioada Egiptului, Indiei vedice, Greciei antice. Această orientare pe orizontală, a drumului mitic, de la est la vest, este dublată de altă direcție, pe verticală. Drumul descendent al omului neolitic spre pântecul matern al *Zeței-Glie* a devenit, la indo-europeni și creștini, un drum ascensional, spre împărăția cerului, unde și-a mutat între timp reședința marea divinitate, Dumnezeu. În raport cu *Pământul* (Țara de Jos), împărăția morților devine, în cântecele funerare, Țara de Sus: ... *Că el astăzi pleacă/ De la el de-acasă/ Și de la vecini,/ Din Țara cu doru,/ Să-mi umble cu Domnu,/ Din Țara de Jos/ Trece în ha de Sus ...* (*Zorile din casă*, Ursătești, jud. Gorj). În toate variantele cântecului de *Zori*, *Lumea de dincolo* este un tărâm liniștit, mirific, cu multe flori, lipsită de Scaraoschi, de focul veșnic, de cazanul cu smoală. Principalul neajuns al *lumii de dincolo* este de natură etică: acolo lumea este fără dor și fără compasiune, stări sufletești lăsate povară rudelor de aici. Credința în existența *Lumii de dincolo* este atestată la românii de pretutindeni.

LUMINĂ DE OVIDENIE, lumânare încolăcită și aprinsă în noaptea de *Ovidenie* (21 noiembrie), substitut al divinității care moare și renaște la *Anul Nou Dacic*. O astfel de lumânare, numită *Măsura mortului*, *Privighetoare*, *Stat al mortului*, apare astăzi la înmormântarea oamenilor. Arderea lumânărilor încolăcite în noaptea de *Ovidenie* sau la *Sântandrei*, când se celebra *Anul Nou Dacic*, și la moartea omului are aceeași semnificație: renașterea simbolică,

printr-un rit funerar de incinerare, a Zeului și, după modelul acestuia, a omului (Moldova).

Luna în două coarne, v. Lună Nouă

Luna Tânără, v. Lună Nouă

LUNĂ, satelit al *Pământului*, personificare a zeiței morții. Spre deosebire de *Soare*, care apare în fiecare zi a anului cu aceeași înfățișare, *Luna* este un astru capricios, supus, asemenea omului, temporalității și morții. Tragedia *Lunii* (aparitia și, după ce a ajuns la *Luna plină*, disparitia de pe cer) este asemănătoare cu cea a omului care se naște, se maturizează și moare. *Soarele* întinerește și îmbătrânește zilnic fără să moară; *Luna* se naște și moare cu fiecare evoluție în jurul *Pământului*. După unele legende, *Luna e om; la început mititel ca și copilul și apoi tot cresc aripile, îi cresc împrejur până ce devin una și e rotund. Apoi începe iar a îmbătrâni și a se face tot mai mic, aripile i se taie, până ce rămâne ca degetul și iar se naște din nou. Luna*, astru cântat și îndrăgit de tineri și poeți, are, în spiritualitatea populară, mai curând o semnificație malefică. Ea este prototipul femeii capricioase care patronează noaptea, iarna și frigul, spre deosebire de *Soare*, care e bărbatul înțeleghător, patron al zilei, verii și căldurii. Prin procesul de repetare ce-l sugerează, *Luna* a îndeplinit condiția esențială a oricărui orologiu; prin cele patru faze, diferite calitativ, și prin forma schimbătoare de la noapte la noapte, ea sugerează un veritabil proces de numărare, fiind numită chiar *mama pluralului*. O dovadă incontestabilă că în *Calendarul popular* supraviețuiesc elemente specifice calendarelor lunare sunt cele aproximativ 20 sărbători nocturne (*Crăciunul, Revelionul, Paștele, Focul lui Sâmedru, Noaptea srigoilor*) și sărbătorile pefatate de ajun.

LUNĂ NOUĂ, personificare a primei faze a *Lunii*, când este invizibilă cu ochiul liber, sinonimă cu *Luna Tânără, Luna în două coarne și Crai nou*. Prin continuarea revoluției sinodice sau lunației, *Lună nouă* apare în direcția unde apune seara *Soarele*, ca o seceră subțire și luminoasă care crește, noapte de noapte. În calendarul lunar, mai vechi decât calendarul solar, zilele se numărau pe nopți, începând cu apariția pe cer

a *Lunii noi*. Dintre reminiscențele lunare ale *Calendarului popular*, cea mai interesantă pare a fi numele de *Duminică tânără* (prima duminică cu *Lună nouă* sau care urmează după *Lună nouă*. Într-un an solar sunt 13 lunații și, ca urmare, 13 Duminici tinere. La *Lună nouă* se semănau plantele care cresc și rodesc în sus, la suprafața solului (secara, grâu, porumbul), se efectuau vrăji și descântece, se invoca astrul nocturn, prin formule recitative, solicitându-i pâine, sănătate, nevastă: *Crai nou, Crai nou,/ Sănătos m-ai găsit,/ Sănătos să mă lași!/ Fără nevastă m-ai găsit,/ Cu nevastă să mă lași!* Sau *Lună nouă, Lună nouă,/ Taie pâinea-n două/ Ție jumătate,/ Mie sănătate!*

LUNĂ PLINĂ, personificare a astrului selenar când apare pe cer în întregime luminat. *Luna plină* este un timp favorabil invocat prin gesturi, acte rituale și formule magice la semănatul plantelor, în special al acelor care cresc și rodesc în *pământ*: ceapa, usturoiul, ridichea și alte zarzavaturi. Acum este timpul favorabil pentru diferite activități: semănatul cânepii, inului, grâului de toamnă; ridicarea furcilor din lemn la construcția caselor; vopsirea lânii cu vopsele vegetale; tăierea, în lunile de iarnă, a lemnurilor din pădure folosite la construcție. Începând cu Sinodul de la Niceea (325 d. H.), creștinii calculează data mobilă a *Paștelui* în raport cu echinocțiul de primăvară și faza *Lunii pline*.

Lunea morților, v. Paștele morților

LUNI, personificare a primei zile a săptămânii dedicată astrului lunar. În *Calendarul popular*, această zi este patronată de sfinții Petru și Pavel (Iași) sau de arhanghelii Mihail și Gavril (Neamț). Ca personaj mitic, *Sfânta Luni* era invocată pentru vindecarea animalelor, mai ales a acelor fătate în ziua de luni și botezate *Lunilă* sau *Lunaia*. Era aducătoare de noroc, favorabilă începerii activităților specifice industriei casnice, în special a acelor de durată: țesutul, cusutul sau brodatul iei sau cămășii. Se interzicea, în schimb, negoțul, datul pe datorie, împrumutul bunurilor materiale, mersul la pețit. Pentru câștigarea bunăvoinței Sfintei care poate da sănătate copiilor și prosperitate familiei, unele femei o celebrează prin *Post negru*, mai

sever ca miercurea și vinerea (Oltenia, Muntenia, Dobrogea, Moldova). În satele de crescători de animale din Banat, Sfânta Maică Luni era modelată de femei sub forma unei turte din mălai, coaptă în cuptor și mâncată sacramental de păstori în prima luni a *Postului de Paște*. Procedând așa, se credea că aceasta le va apăra oile de sălbăticiunile pădurii, în special de lupi. Despre omul născut luna se credea că este urât, dar foarte sănătos și norocos. *Luni* este singura zi a săptămânii interzisă pentru înmormântarea oamenilor.

LUOTOARE, reprezentare mitică românească care ia sporul (mana) holdelor, vitelor și păsărilor, mirosul și leacul florilor, celebrată în ziua de 22 aprilie, sinonimă cu *Mâneacătoare*. Este o femeie răutăcioasă și invidioasă, a cărei forță distructivă poate fi anihilată prin ungerea intrărilor în curți, case, grajduri, cu usturoi (jud. Olt).

LUP, 1. Totem al dacilor și important reper de măsurare a timpului în *Calendarul popular*. Comportamentul său de reproducere, păstrat în forme neschimbate de-a lungul mileniilor, realitate confirmată și de zicala românească *Lupul își schimbă blana, dar năravul ba*. Ferocitatea cu care își procură hrana, cutezanța și vigoarea sunt trăsături care aveau să-l plaseze, în antichitate, în rândul divinităților. În România lupii se strâng în haite, unde se cunosc, se îndrăgesc și se aleg perechile. Peste aproximativ o lună de zile, la *Filipii de Toamnă* (14 – 21 noiembrie) încep împerecherile care se întind pe o perioadă îndelungată de timp, ultimele având loc la *Filipii de Iarnă* (29 – 31 ianuarie). La sfârșitul lunii noiembrie și începutul lunii decembrie, unde apare cea mai mare concentrare a sărbătorilor și obiceiurilor dedicate lupului (*Ovidenia, Sântandrei, Noaptea strigoilor, Moș Nicolae, Zilele bubatului, Varvara*) se desfășura un scenariu ritual de înnoire a timpului calendaristic, probabil *Anul Nou Dacic*. **2.** Sol care anunță, alături de alte vietăți sălbatice sau domestice sosirea morții. Mesajul funest este transmit prin cântec: *câinele* și lupul urlă prelung, găina cântă cocoșește, cucuveaua și bufnița cântă în felul lor. **3.** *Lupul*, călăuză a sufletului. În unele sate din sud-vestul României, mortul era sfătuit, prin cântecele funerare dinainte de înmormântare, să se lege prieten cu *vidra* care cunoaște drumul pe ape și cu lupul care cunoaște

drumul pe uscat: *Și-ți mai va ieși/ Lupul înainte,/ Ca să te
înspăimânte,/ Să nu te spăimânți,/ Frate bun să-l prinzi,/ Că lupul mai
știe/ Seama codrilor/ Ș-a potecilor./ Și el te va scoate/ La un drum de
plai,/ La fecior de crai/ Să te ducă-n Rai,/ C-acolo-i de trai,/ În dealul
cu jocul/ C-acolo ți-e locul;/ În câmp cu bujorul,/ C-acolo ți-e dorul*
(Oltenia, estul Banatului).

LUT, arhetip al genezei din care femeia, în epoca neolitică, și
Dumnezeu în vremurile biblice, și-au modelat, unul altuia, chipurile.
În lumea celor vechi nu a existat descoperire tehnologică fără să fi lăsat
urme în viața religioasă. Astfel, marile invenții neolitice, pregătirea
pâinii din *aluat* și a oalei din *lut*, se subordonează unei ideologii
universale: credința în nemurirea sufletului. Țărâna și făina amestecate
cu apă devin: una *lut*, cealaltă *aluat*. Din făină și țărână femeia
neolitică a modelat chipurile divinităților adorate (statuetele din *lut*,
vasele antropomorfe, figurinele din *aluat*, pâinea și colacii
antropomorfi sau geomorfi), din *lut* Dumnezeu a modelat omul.
Dumnezeu și-a însuflețit creația suflând viață asupra ei, omul și-a
însuflețit chipurile din *lut* și *aluat* arzându-le în cuptor. Între tehnica
ceramicii și cea a panificației sunt evidente paralelisme spirituale:
eliberarea spiritului grâului din sămânță și a spiritului *Pământului* din
țărână, prin distrugere violentă (tăiere, zdrobire, pisare, râșnire,
măcinare); adăugarea elementului germinal, apa, pentru obținerea
lutului și *aluatului*; frământarea și dospirea materiei în prefacere, *lutul*
și *aluatul*; modelarea adăposturilor (chipurilor), *oala* și *colacul* care
poartă, cele cu valoare rituală, nume de divinități creștine sau
precreștine; însuflețirea lor prin ardere sau coacere în cuptor. *Oala* și
colacul, scoase din cuptor, au viață și, ca urmare, pot fi jertfite, adică
date de pomană: *oala*, la *Moșii de Vară*, la înmormântare, iar *colacul* și
coliva la *Mucenici*, *Crăciun* etc.

M

MAC, plantă sacră care înfrumusețează, împreună cu bujorul, peisajul edenic al *Lumii de dincolo*. La înmormântare, în unele sate bănățene, se puneau semințe de mac în sicriu pentru a fi numărate de mort ca să-i treacă timpul și să uite de cei de care s-a despărțit. De asemenea, sămânța de *mac* se presăra peste anumiți colaci de pomenire a morților, era folosită în practicile magice de aflare a ursului și a numărului de copii în căsnicie. În Mehedinți, peste ultimile spice de grâu, lăsate intenționat nesecerate și legate cu fir roșu, numite *Barba lui Dumnezeu*, se puneau flori de *mac*. Este o plantă îndrăgită de românii de pretutindeni.

MACAVEI, divinitate protectoare a urșilor, celebrată la 1 august. Sărbătoarea a preluat numele celor șapte frați Macabei sau al Sfântului Mucenic Macabei, prins și ars de păgâni într-un cuptor încins de flăcări (Bucovina). Întrucât în această perioadă a anului se împerechează urșii, iar apicultorii extrag ultima miere, folosită ca leac pentru tămăduirea unor boli, ziua este numită și *Macaveiul ursului* sau *Macaveiul stupilor* (Oltenia). În ziua de *Macavei*, oamenii, stropeau cu agheasmă grădinile și livezile prădate de urși, sfînțeau la biserică spice de grâu, le scuturau și le amestecau cu sămânța ce urma a fi semănată, culegeau și sfînțeau unele plante de leac, scoteau ultima miere de la stupii de albine (știubeie, coșnițe), recoltau diferite plante de leac ș.a. (Oltenia). În ziua de *Macavei* cerbul ar intra cu copitele în apă sau s-ar pișa ca s-o răcească (Bucovina). Din acest motiv, de la această dată, ursul nu mai intră în râu să-și mai facă baie după obicei.

Macaveiul Stupilor, v. Macaveiul Urșilor

MACAVEIUL URȘILOR, nunta ursului prăznuită în *Calendarul popular* în ziua de 1 august, sinonimă cu *Împuiatul urșilor*. Cu această ocazie, crescătorii de animale din Țara Hațegului și Platforma Luncani îi dăruiau ursului o pulpă de vițel: o lăsau în locurile lui de trecere și spuneau: *Na, ursule!* După 7 – 8 luni de gestație, ursoaica fată, în condiții grele, la începutul lunii februarie, perioadă marcată în *Calendarul popular de Martinii de Iarnă*.

MACRINA, protectoare a sufletelor copiilor morți în *Calendarul popular*, care a preluat numele și data de celebrare ale Sfintei Mare Mucenițe Macrina din *Calendarul ortodox* (19 iulie). În această zi, mamele împărțeau măhuri de *pelin verde*, câte un pui de găină, porumb fiert și flori, confectionau cercuri din tulpinile de *pelin* prin care treceau copiii, ca să-i apere de boli. Cu măturile de *pelin* păstrate la cosoroaba sau în podul casei se măturau încăperile și curțile gospodăriilor (Oltenia, Muntenia).

MAICA CĂLĂTOAREA, sol trimis la divinitatea pluviometrică să dezlege sau să lege ploile, substituit de o păpușă confectionată din *lut*, *aluat*, cârpe, paie sau crenguțe de lemn îmbrăcată cu hăinuțe din cârpe, sinonimă cu *Ploaia*, *Moașa Ploii*, *Maica Domnului*, *Zâna*, *Scaloiana*, *Seceta*, *Mama Secetei*. Maica Călătoarea este purtătoarea unui mesaj precis, transmis printr-un cântec funerar.

MAICA DOMNULUI, nume popular al Fecioarei Maria, identificată în *Panteonul românesc* cu *Sântămărie Mare* (15 august), *Sântămărie Mică* (8 septembrie) și cu *Maica Precesta*, invocată în momentele de grea cumpănă. Ziua de celebrare a Fecioarei Maria a fost suprapusă de creștini peste cea a unei Zeițe anterioare, sărbătorită la echinocțiul de toamnă. Moartea și renașterea zeiței păgâne au fost disociate după modelul dramei hristologice: pe 15 august au fixat Adormirea (moartea) Fecioarei Maria, iar la 8 septembrie Nașterea Fecioarei Maria. Sărbătorile *Maica Domnului* (*Sântămărie Mare* și *Sântămărie Mică*) împreună cu *Simion Stălpnicul* (1 septembrie) și *Ziua Crucii* (14 septembrie) formează scenariul ritual de înnoire a timpului la *Anul Nou*, când moare divinitatea adorată (*Sântămăria Mare*), urmată de

renașterea ei (*Sântămărie Mică*). În practicile magice, *Maica Domnului* este invocată de fete să le ajute ca să se mărite, de femei să nască ușor, de mame să aibă copiii sănătoși, de descântătoare să vindece bolile etc. În basme ajută eroinele să iasă din impas, dar le pedepsește cu asprime când încalcă interdicțiile impuse de ea, vindecă boli grele, redă vederea fiicei orbite de mama vitregă, înzestrează fecioara vrednică și ascultătoare și o căsătorește cu fiul de împărat etc. În unele legende, *Maica Domnului*, identificată cu astrul nopții, *Luna*, sau cu *Pământul*, se roagă de Dumnezeu să nu prăpădească lumea și să nu izgonească vânturile, cu avantajele, pe care le aduc ele oamenilor. Conform aceleiași tradiții, *Maica Domnului* a fost zămislită nefiresc, din mirosirea sau sărutarea unei frunze de păr. După altă legendă, ea s-ar fi născut din *durere de inimă*, dintr-o mamă de șapte ani și un tată de șaptezeci și șapte.

MAICA PRECESTA, 1. Nume popular al Fecioarei Maria, identificată în *Panteonul românesc* cu *Sântămărie Mare* (15 august) și cu *Sântămărie Mică* (8 septembrie) *Maica Precesta* păstrează trăsăturile Marii Zeițe neolitice și este invocată de români în momentele de grea cumpănă. 2. Zeiță a morții care primește sufletele răposaților în *Rai*, sinonimă cu *Gaia*. Sufletul mortului este inițiat, prin cântecul de *Zori*, cum să o recunoască și cum să se poarte: ... *Colo-n vale-n cale,/ I-o răchită mare./ La aia cine se umbrea?/ Maica Precesta./ Jos să mi te apleci,/ Poale să-i săruți,/ Ia să mi te ieie/ Și să mi te ducă/ La mijloc de Rai./ C-acolo-i de trai ...* (*Zorile*, Borlova, jud. Caraș-Severin). În unele bocete moldovenești, *Maica Precesta* este invocată să deschidă gura mortului: *Roagă-te la Precista, / Să-ți descuie gurița,/ Să poți vorbi cu dânsa...* (*Hangu*, jud. Neamț).

MAICA SFÂNTĂ, ghid providențial în *Cartea românească a morților*, metamorfozat în răchită înflorită, care ajută sufletul mortului, rătăcit pe drumul mistic, să ajungă în *Rai*. Prin cântecul funerar de *Zori*, sufletul este inițiat cum s-o recunoască și să se comporte: ...*Haide, bre, -nainte, / -Nainte să mergi / Unde-i mai vedea / Răchită-nflorită, / Nu e răchită, / Ci e Maica Sfântă, / Ei să-i ingenuchi / Poala să i-o pupi, / De ea să te rogi, / Ea să-ți mai arate /*

Pe unde să dai, / Ca să ajungi în Rai. (Zorile din casă, Câmpofeni, jud. Gorj).

MAMA-CALOIANA, păpușă confecționată din *lut*, cârpe, paie sau o crenguță de pom, îmbrăcată în hăinuțe din cârpe, sinonimă cu *Caloianul*, substitut ritual al solului inițiat de ceata feminină în timpul unui spectaculos ceremonial funerar, pentru a fi trimis la divinitatea adorată să dezlege ploile (Tecuci).

MAMA-CÂMPULUI, *Zeiță-mumă*, stăpână a holdelor semănate, invocată în descântecele *de plânsori*. Spre deosebire de *Muma-Pădurii*, ai cărei copii sunt urâți și plângăcioși, *Mama-câmpului* are prunci cuminți. Din acest motiv mamele își fereau prin diferite practici magice copiii să nu fie schimbați de *Muma-Pădurii*, dar erau interesate să preia calitățile copiilor *Mamei Câmpului*: *Mama-câmpului! / Și tu ai copil / Și eu am copil. / Al meu mereu plânge, / Iar al tău nu plânge. / Din această seară / Al tău să plângă / Și al meu să tacă!* (Bucovina).

Mama Huciului, v. Muma-Pădurii

MAMA-DRACULUI, femeia care ar fi născut demonii, tutunul și obiceiul fumatului. Aceasta ar semăna cu o babă, bătrână cât lumea, neagră și urâtă ca întunericul *Iadului*, cu coarne ca rășchitoarele, cu nasul lung și încârligat, cu ochii umflați ca de capră înecată, cu colți în gură, ca ai mistrețului, cu gheare ca secerele, cu coadă ca de vită, lungă și îmbârligată, c-o lulea sau pipă mare între dinți, cu flăcări care îi ies pe nas și duhoare de tutun pe gură (Vâlcea).

MAMA-GAIA, *Zeiță a morții* în ipostaza păsării de pradă, care ia sufletul la moartea omului, identificată cu Terra Mater (*Gaea*). În textele de *Zori*, cântate la înmormântările oamenilor din unele sate din Oltenia, Banat și sudul Transilvaniei, *Zeița morții* este, de cele mai multe ori, o pasăre de pradă, de zi sau de noapte: *Corboaica*, *Gaia*, *Bușnița*, *Vulturul*. Dintre acestea, prototipul zeiței neolitice a morții este pasărea migratoare *Gaia* (*Milvus Milvus*), care urmărește neîncetat omul, dându-i rotocoale deasupra capului. Întrucât turcii, în expedițiile lor de jaf prin Țările Române, descopereau ascunzișurile băjenarilor

din păduri observând zborul pe cer al găii, cunoscută de la ei de acasă, unde iernează, aceasta a fost numită de popor, în Evul Mediu, *Pasărea turcilor*. Expresiile populare : *A da de Gaia*, sinonimă cu *A da de Dracu*, sau *Vezi că te ia Gaia*, sperietoare pentru copiii neascultători.

MAMA-PĂMÂNTULUI, nume al spicelor lăsate nesecerate pe holdă, pentru a se adăposti spiritul grâului din fața secerii și a coasei, unelte ale *Morții*, și pentru a rodi în anul viitor (Valea Nistrului, Soroca).

Mama-Pădurii, v. Muma-Pădurii

Mama-Ploilor, v. Caloian

MAMARCA, duh necurat, mamă a Dracilor și soție a lui Scaraoschi, identificată cu Zeul sirienilor, Mamona. *Mamarca*, care se poate metamorfoza în viețuitoare (liliacul) sau plante (măceșul sau trandafirul sălbatec), este invocată în unele descântecele de alungare a bolilor (Teleorman). Într-o legendă apocrifă ea ar fi fost înfrântă de Arhanghelul Mihail într-o luptă cosmică și apoi legată în *Iad*, în fața tronului lui *Scaraoschi*. După ce va fi eliberată de acesta, *Mamarca* va naște Antihristul și, împreună cu el, va participa la distrugerea lumii.

Mamarniță, v. Mamona

MAMA-SECETEI, divinitate pluviometrică invocată să lege ploile, substituită de o păpușă confectionată din *lut*, cârpe, paie sau crenguțe de lemn îmbrăcată cu hăinuțe din cârpe, sinonimă cu *Caloian*, *Seceta*, *Scaloiana*, *Tată al Soarelui*, *Sfântul Soare*, *Sântilie*.

MAMONA, duh necurat, căpetenie a dracilor și strigoilor, stăpân al întinericului *Iadului*, identificat cu Zeul sirian al belșugului Mamona. Sinonim, în *Panteonul românesc*, cu *Mamarniță*, *Marmaroc* și *Mamulan*, este amintit în predica lui Iisus în care precizează că *nu puteți sluji lui Dumnezeu și Mamonei* (Matei, 6, 24; Luca 16, 13).

Mamulan, v. Mamona

MARCUL BOILOR, patron al vitelor mari, în special al boilor, prăznuit în ziua de 25 aprilie. La *Marcul Boilor*, principalele animale

de muncă în satul vechi românesc, boii, erau lăsați să pască pe unde și cât doreau, nu erau legați și, mai ales, nu se înjugau la căruță sau la plug (Banat, Bucovina).

Marmaroc, v. Mamona

MARTA, reprezentare mitică la vârsta senectuții, care moare și renaște în preajma echinocțiului de primăvară. *Marta* a preluat numele planetei Marte și data de celebrare a *Babei Dochia*.

MARTINII DE IARNĂ, divinități preistorice, patroni ai *Urșilor*, prăznuiți la începutul lunii februarie (1-3 februarie) pentru protecția vitelor de fiarele pădurii. Cel mai puternic și mai periculos dintre ei, *Martinul cel Mare*, este sărbătorit în ziua de 2 februarie, numită și *Moș Martin* sau *Ziua Ursului*. *Martinii de Toamnă* și *Martinii de Iarnă* sunt la egală distanță (40 de zile) de sărbătoarea centrală a calendarului popular, *Crăciunul* (Banat).

MARTINII DE TOAMNĂ, v. Filipii de Toamnă

MARTINUL CEL MARE, patron al *Martinilor de Iarnă*, prăznuit în ziua de 2 februarie sau *Ziua ursului*. În mediile pastorale se evită, în această zi, pronunțarea cuvântului urs sau, dacă este necesar să fie invocat, i se spune, cu respect: *Ăl Bătrân, Moș, Moș Martin*. În Țara Hațegului și Platforma Luncani *Ziua ursului* era nelucrătoare, iar în calea de trecere a urșilor se lăsa o pulpă de vițel.

Marțea ciorilor, v. Marți

Marțea dracului, v. Marți

Marțea strâmbă, v. Marți

Marțea trăsnetului, v. Marți

Marțea țestelor, v. Marți

MARȚEA VASELOR, prima zi de marți din *Postul Paștelui* și începutul *Săptămânii Căii lui Sântoader*. În această zi se spăla cu leșie vasele de dulce, se culegea spânzul sterp și se procura piatră vânăță, folosite în medicina populară, se colecta apă din neaua netopită pentru

stropitul podelei în timpul măturatului, se făceau vrăji și farmece (se căuta un șarpe pentru a fi omorât cu degetul de la o mână) (Banat).

MARTI, personificare a zilei a doua din săptămână, dedicată de romani Zeului Mars și planetei Marte, iar de români sufletelor care se vor naște, aflate în pre existență. Oamenii, influențați de mitul biblic, credeau că în ziua de marți s-ar fi urzit lumea și *Pământul* (Moldova centrală, Gorj, Hunedoara), că s-ar fi născut Iisus. Patronată de ciudate reprezentări feminine, numite *Marțolea* și *Marți-Seara*, ziua aceasta este un timp malefic, o zi rea (Muntenia, Oltenia, Moldova de sud), fără noroc (Moldova centrală), cu trei *ceasuri rele*, aducătoare de nenorociri (Oltenia, Muntenia, Moldova), neprielnică începerii activităților economice importante (aratul, semănatul, construirea casei sau fântânii etc.). Erau interzise nunțile, logodnele și mersul în pețit. Marți și sâmbătă, spre deosebire de celelalte zile-surori ale săptămânii, nu erau considerate sfinte. În *Calendarul popular*, mai multe zile de marți aveau statut de sărbători: *Mătcălăul*, *Marțea vaselor*, *Marțea ciorilor*, *Marțea dracului*, *Marțea strâmbă*, *Marțea trăsnetului*, *Paparuda*, *Marțea țeștelor*. După *Paște* și, uneori, după *Rusalii*, urmau cicluri de trei sau șase zile de *Marți oprite* pentru unele activități economice.

MARTI OPRITE, personificări malefice ale zilelor de marți din săptămânile care urmează după *Paște*. Ele formează cicluri de trei zile (Vâlcea, Argeș, Buzău, Olt, Teleorman, Constanța), de șase (unele sate din Dobrogea) și de nouă (nord-estul Munteniei, centrul și nordul Moldovei). *Marțile oprite* se prăznuiau prin diferite interdicții de muncă, pentru sănătatea oamenilor, prosperitatea turmelor de vite, apărarea semănăturilor, viilor și livezilor de furtuni, brume, grindină și înghețuri târzii.

MARTI-SEARA, personificare malefică masculină sau feminină a zilei de *Marți*, sinonimă cu *Marțolea*. *Marți-Seara* pedepsește fetele și femeile tinere care torc în ziua de marți. Ca reprezentare mitică masculină, are înfățișare ciudată: chip de țap lănos, cu cap și glas de om, coarne scurte și groase pe creștet, copite de cal. El se poate

metamorfoza, marti seara, în orice animal sau pasăre dorește, până la cântatul cocoșilor, și în noaptea de 1 martie, când lasă câte o monedă de argint fetelor pe care le găsește cu *Mărțișor*. De cele mai multe ori, ia chip de fecior voinic și foarte frumos, care se arată fetelor și nevestelor surprinse că torc, spală cămăși sau coc pâinea marți seara. Din acel moment, fata va fi vizitată în vis, noapte de noapte, o va săruta, drăgosti și dezmierda, o va gâdila până va muri de râs. Această fată se căsătorește cu greu, iar după moarte va fi vizitată și drăgostită, și acolo, de *Marți-Seara*. Femeia despre care se credea că a fost drăgostită în viață de *Marți-Seara* (cea care se îngălbenește, slăbește, se subțiază, se usucă) era înhumată cu fața în jos. Când vine sau pleacă la curțile (palatele) lui, care s-ar afla în munții îndepărtați ai Macaveiului, cântă de jale (Bucovina, Moldova). Pe firul tors în seara zilei de marți, s-ar cățăra *Vârcolacii*, de pe *Pământ* la *Lună*, ca s-o sfâșie în timpul eclipselor (Maramureș).

MARȚOLEA, reprezentare mitică feminină a zilei de marți. În unele zone, aceasta se numea *Marți-Seara*. În imaginarul popular apare ca o bătrână cu putere diavolească sau ca o femeie-strigoi având locuința în codri pustii și văzduhuri. Umblă prin sate în noaptea de marți spre miercuri, din care cauză se numește, local, *Sfânta Miercuri*, pentru a surprinde femeile care lucrează în seara zilei sale. Dacă nu găsește ușa deschisă, intră în casă folosindu-se de diferite șiretlicuri. Prin contaminare cu alt personaj mitic românesc, *Joimărița*, folosește diferite metode pentru torturarea femeilor care nu cred în puterea ei. Deși a fost atestată sub denumirea de *Marțolea* sau *Marți-Seara* în Transilvania și Banat, aceasta apare, sporadic, de-a lungul unor vechi drumuri pastorale frecventate de oierii ardeleni: în Muntenia (Muscel, Argeș, Dâmbovița, Ialomița, Brăila), în Dobrogea (Constanța) și Moldova (Neamț, Tecuci, Covurlui, Botoșani). În *Calendarul popular* sunt și alte zile de marți care adăpostesc sărbători: *Marțea vaselor* sau *Spolocania*, a doua zi după *Lăsatul Secului de Paște*, când se spălau cu leșie vasele de dulce sau se înlocuiau cu altele de post; *Marțea țeștelor*, când se confecționau din lut cuptoarele preistorice de copt pâinea, țeștele; *Marțea Ciocului*, când murea simbolic *Ciocul Călușului* ș.a.

Marțul, v. Mărțișor

MASA-ALTAR, masă cioplită în lemn, piatră pentru ofrandele Zeilor. Pe teritoriul României, masa rotundă a fost atestată ca altar, sub forma unei minuscule piese din lut ars, stațiunea arheologică de la Căscioarele, jud. Giurgiu, încă din mileniul IV î.H. Printr-un îndelungat proces de desacralizare, *Masa-altar* și unele obiecte de cult domestic au devenit piese profane (unelte, mobilier, podoabe, instrumente de uz casnic). *Masa-altar* a fost păstrată la loc de cinste și de creștini; spațiul din interiorul bisericii, din spatele iconostasului, în care se află Sfânta Masă sau Pristolul, se numește Altar. Până în vremurile recente, masa cotidiană și timpul petrecut în jurul mesei erau locuri sacre: acolo, copiii nu aveau voie să vorbească, pâinea era așezată pe masă și tăiată într-un anumit fel, primul duminicatul de pâine era aruncat sub masă, pentru a sătura și sufletele morților, mesenii începeau și încheiau masa cu semnul crucii etc. În jurul *Mesei-altar*, numită *Masa Tăcerii* de Brâncuși, operă cioplită în piatră, dedicată Zeițelor destinului, sculptorul a rânduit 12 scaune simbolice, la distanță egală unul de altul. Denumirea de scaun este o tehnică magică de a ascunde sacrul în spatele profanului; ele sunt clepsidre, câte una pentru fiecare constelație zodiacală care împart *Masa Tăcerii*, precum cadranul solar de la Grădiștea Muncelului, în 12 sectoare, zodii de 60 de grade, vizitate anual de sistemul solar, inclusiv de planeta *Pământ*. Prezența scaunelor în fața altarului este însă improprie, căci acolo oamenii aduc jertfe, se reculeg în picioare, în genunchi sau îl ocolesc ritual.

MASĂ A MOAȘEI, petrecere a mamelor în ziua a doua după *Bobotează* la casa femeii care le-a moșit copiii. În ziua de *Sântion de Iarnă* (7 ianuarie), moașa merge cu apă sfințită și cu un buchet din flori uscate și frunze verzi de mușcată pe la *nepoate* (femeile moșite de ea) pentru a le invita la petrecere. Plocoanele aduse de fiecare mamă (colac, cârnat, carne de porc, o sticlă cu vin) sunt așezate pe masă, în jurul colacului moașei. Ceremonia începe cu tămâierea nepoatelor și aprinderea lumânării de pe masă. Colacul cel mare al moașei este rupt în mai multe bucăți și împărțit nepoatelor care își prorocesc, după

pâinea primită (de la marginea sau mijlocul colacului, mai mare sau mai mică), dacă mai nasc sau nu copii, dacă aceștia vor fi fete sau băieți. Urmează apoi petrecerea, cu mâncare și băutură, cu joc, glume și voie bună. În timpul mesei, una din nepoate strânge darul (Dobrogea).

MASĂ A URSITOARELOR, altar substituit de masa țărănească așezată în centrul camerei, încărcată cu ofrande dintre care nu lipsesc colacii, sarea și oala (cana, paharul) cu vin sau cu apă pentru *Ursitori*. Pe masă se pun însă și obiecte care sugerează idei de ursit: fierul plugului, în satele de agricultori, *fluierul*, în cele de păstori, caietul și condeiul, să învețe copilul carte. Produsele puse pe masă aveau ca scop îmbunarea *Ursitoarelor* și determinarea lor să-i menească acelui copil sănătate, frumusețe, noroc, fecunditate. Multe din darurile de pe *Masa Ursitoarelor* prefigurează a doua verigă importantă a vieții, căsătoria. Locul de unde hărăzesc destinul *Ursitoarele* diferă de la zonă la zonă: afară, la fereastră, în odaia copilului, la căpătâiul patului sau în jurul mesei încărcate cu ofrande. Ele anunță ceea ce au de ursit prin cânt și strigăt. Despre cele ursite se poate afla indirect, prin interpretarea visului lăuzei sau al moașei. Credința în *Ursitoare*, cărora li se întind mese în a treia sau a șaptea zi de la nașterea copilului, este încă vie în unele zone etnografice (Pădurenii Hunedoarei). Sunt situații în care nopțiile maternităților devin, în a treia noapte de la naștere, *Masă a Ursitoarelor*.

MASĂ DE AJUN, masă festivă pentru sufletele morților, încărcată cu alimente de post (grâu fiert, turtă, pâine, fasole scăzută, prune fierte), vin și alte produse cu valoare simbolică (*Barba lui Moș Ajun sau Fuiorul Popii*). Masa, cu scaune în jur, se amenaja în camera curată, după miezul nopții de 23/24 decembrie, pentru ospătarea spiritelor morților, care își părăsesc mormintele pentru a petrece *Crăciunul* cu rudele de aici. După sfințirea de preot a *Mesei de Ajun*, în dimineața zilei de 24 decembrie, alimentele sunt împărțite membrilor familiei și vecinilor (Moldova, Bucovina).

MĂCINICI, 1. Spirite ale moșilor și strămoșilor în *Calendarul popular*, care au preluat numele și data de celebrare ale celor 40 de Sfinți Mucenici (9 martie) din calendarul bisericesc, jertfiți pentru credința lor în cetatea Sevastiei. Jertfele și sacrificiile umane săvârșite în vremurile preistorice în ziua *Anului Nou Agrar* sunt amintite astăzi de figurinele antropomorfe din *aluat* fiert sau copt în ziua de *Măcinici* și mâncate sacramental. **2.** Figurile antropomorfe modelate din *aluat*, unse cu miere și nucă, mâncate sacramental în ziua de 9 martie, început de *An Agrar*, sinonime cu *Bradoș*, *Sfinți*. **3.** *Aluat* modelat în formă de opt (8) sau cerc, fiert în apă îndulcită cu miere și cu adaos de miez de nucă în ziua de *Măcinici*. Forma cifrei opt, reprezentare plastică a Zeului antropomorf și a colăceilor, reprezentare a zeiței geomorfe, sunt supraviețuiri ale jertfelor umane care marcau, prin substituție, moartea și renașterea Zeului adorat la *Anul Nou Agrar*. Ca aliment ritual, *Măcinicii*, se dau de pomană și sunt mâncați, în fiecare an, în ziua de 9 martie (Muntenia, Moldova, Bucovina, Basarabia, Banat).

Măiestrele, v. Ielele

MĂR, 1. Pom fructifer, simbol al purității și fertilității feminine, reper pentru aprecierea timpului calendaristic și planificării activităților practice și cultice. Înflorirea mărului marca limita maximă când se mai putea semăna porumbul: ramura de măr pusă în apă, în casă, în ziua de *Sântandrei* (30 nov.) sau de *Sânnicoară* (6 decembrie) devine sorcovă din flori la *Anul Nou*; ramura despicată în două este martorul imparțial al legământului fetelor când se prind *surate* sau *verișoare*; apa de la primele scalde ale copilului, după naștere și după botez, aruncată la rădăcina pomului, în special a mărului care înflorește și rodește, aduce pe lume noi copii; ramura împodobită de măr este substitut al mortului în obiceiurile de înmormântare și al miresei, în ceremonialul nupțial. **2.** Fruct, pom, floare, ornament desenat pe *Oul de Paște*, simbol al purității, frumuseții și fertilității fetelor de măritat. Ouăle vopsite într-o singură culoare, de obicei roșie, se numesc, adesea, *Merișoare* sau *Dragostea Fetelor* (Transilvania).

MĂR DE NUNTĂ, simbol al feminității care, împreună cu *bradul de nuntă*, formează un cuplu divin, model exemplar pentru mire și mireasă. *Mărul*, pom sacru al paleocultivatorilor neolitici, poate apărea în ceremonialul nupțial în diferite ipostaze: pom (arbore), poamă (fruct), floare, creangă. El este idealul de frumusețe feminină și termen de comparație pentru fata de măritat care are *obrajii și sânii ca merele, fața dalbă ca florile de măr* etc. *mărul* a căpătat, de-a lungul timpului, și un înțeles peiorativ (ex. *Ce poamă ești!*).

MĂRȚIȘOR, 1. Prima lună a calendarului roman, cu începutul de an la 1 martie, și a treia în calendarele iulian și gregorian, cu începutul de an la 1 ianuarie, dedicată lui Mars, Zeul războiului. Denumirile zonale ale lunii păstrează, de obicei, rădăcina cuvântului original (*Mart, Mărțișor, Marțiu*) sau exprimă trezirea la viață a naturii înconjurătoare și încolțirea seminței (*Germinar, Germinariu*). Aromânii o numeau *Marțul*, iar meglenoromânii *Marta*. În luna martie începea aratul și semănatul, se curățau livezile și grădinile, se scoteau stupii de albine de la iernat și se *retezau* fagurii de miere. **2.** Calendar simbolic, reprezentat de un șnur bicolour, care adună zilele, săptămânile și lunile unui an în două anotimpuri, iarna și vara. Această “funie” a anului este făcută cadou la 1 martie, ziua *Dochiei*. *Mărțișorul*, obiect ritual de veche tradiție, generalizat astăzi la sate și orașe, este confecționat din două fire colorate, alb și roșu, de care se prinde un obiect artizanal, pentru a fi dăruit fetelor și femeilor, care îl poartă agățat în piept, una sau mai multe zile. La sfârșitul secolului al XIX-lea, *Mărțișorul* era primit de copii, fete și băieți, fără deosebire, de la părinți în dimineața zilei de 1 martie, înainte de răsăritul Soarelui. *Mărțișorul*, de care se agăța o monedă metalică de argint și, uneori, de aur, se purta legat la mână, uneori prins pe piept sau la gât. Înceta să mai fie purtat la o anumită sărbătoare a primăverii (*Măcinici, Florii, Paște, Arminden*) sau la înflorirea unor arbuști și pomi fructiferi, când se agăța pe ramurile înflorite. Se credea că purtătorii *Mărțișorului* nu vor fi pârlâți de *Soare* pe timpul verii, că vor fi sănătoși și frumoși ca florile, plăcuți și dragăstoși, bogați și norocoși, feriți de boli și de deochi. După unele informații, *Mărțișorul* se confecționa din două fire răsucite de lână

colorată, albă și neagră sau albă și albastră, era făcut cadou în ziua din luna martie, când apărea pe cer *Luna nouă*. Aromânii puneau *Mărțișorul* în ajunul zilei de 1 martie, în seara zilei de 28 sau 29 februarie. De la români și aromâni obiceiul a fost preluat și de alte popoare din centrul și sud-estul Europei.

Măselariu, v. Gustar

Măsură a mortului, v. Stat al mortului

MĂSURIȘUL OILOR, debutul sezonului pastoral (văratul), la prima mulsoare a turmei de oi în ziua de *Sângiorz* sau în altă zi de la sfârșitul lunii aprilie și începutul lunii mai. După o intensă activitate practică (închiderea țărinelor, construirea și repararea stânelor, înțărcatul mieilor, tunsul oilor și berbecilor) și juridică (asocierea proprietarilor de oi pentru formarea stânei, însemnarea oilor, angajarea ciobanilor, plata pășunatului), se mulgea, se măsură și se creștea pe răboj cantitatea de lapte a fiecărui sâmbraș pentru a i se calcula brânza care i se cuvenea la spargerea stânei, sinonim cu *Sâmbra Oilor*.

Mătcălăul, v. Marți

MĂTCUȚATUL FETELOR, legământ juvenil încheiat până la moarte între fete pe criterii de prietenie și afinitate sufletească, sinonim cu *Însurățitul și Înfărtățitul*, *Datul de-a verii și verișoarele*, *Însoțirea*. Ceremonia se desfășoară în casă, în jurul unei mese, sau în grădină, în jurul unui pom fructifer, de obicei un măr înflorit. În cazul în care legământul se face în casă, acesta se compune din următoarele secvențe: înțelegerea între fetele care doresc să se prindă măcuțe sau surate, prepararea unei turte din făină de grâu de către o *femeie iertată* sau o fată curată; alegerea unei gazde care oficiază și legământul; așezarea fetelor în jurul mesei împodobite cu turta coaptă și presărată cu sare; decuparea unei cruci din turta coaptă și înmuierea ei cu atâtea picături de vin câte fete se prind măcuțe sau surate; tăierea și împărțirea crucii înmuiate în vin cu un ban de argint, în atâtea bucăți, câte fete se prind surate; mestecarea și înghițirea turtei sacre primită după tăierea ei cu moneda de argint; invocarea solemnă, în cor, a

Zeului: *Mătcălău, Mătcălău!! Roagă-te lui Dumnezeu/ Să ne ferească de rău/ Că și noi cât vom trăi/ În tot anul te-om cinsti/ Te-om cinsti cu chiți de flori/ L-aste mândre sărbători!! Te-om cinsti și pomeni/ Cum Măcuțe ne-om numi/ Până-n lume vom trăi! Măcuțatul fetelor se încheie cu un ospăț la care participă părinții și rudele apropiate. Banul de argint este tăiat în atâtea bucați câte fete s-au legat măcuțe. Bucata primită de o *surată* este păstrată cu mare grijă, întrucât la înmormântare i se pune în sân pentru a fi recunoscută de celelalte *surate* în *Lumea de dincolo*. În timpul vieții, *suratele* se vizitează, an de an, la *Mătcălău*, cu care prilej își aduc daruri și buchete de măcuțe (flori de primăvară). Local, în ziua de *Mătcălău*, se înfățășeau, după un scenariu asemănător, și feciorii (Banat).*

MĂTRĂGUNĂ, personificare a unei plante miraculoase din fam. *Solanaceae*, utilizată din antichitate până astăzi de medicina empirică și în practicile magice, sinonimă cu cireșa lupului (Brașov), iarba pădurii (Transilvania), marea doamnă, floarea pădurii (Gorj), împărăteasa, împărăteasa ierburilor. Este o specie veninoasă care crește prin pădurile umbroase din zona de munte, cu flori brun-violete și fructe negru-vineții, specifică biotopului forestier. *Mătrăguna* este o plantă cu funcție bivalentă; poate fi invocată pentru dragoste, căsătorie, să aducă bogăție și fericire sau, dimpotrivă, să despartă dragostele, să semene ură, dușmănie, sărăcie, moarte. Descântătoarea, în deplină curățenie trupească și sufletească, merge în pădure, singură sau însoțită de fetele nemăritate, de nevestele lipsite de dragostea bărbaților. Înainte de ivirea zorilor, la *mătrăguna* fixată cu privirea cu câteva zile înainte. Se scoate cu grijă pentru a nu-i lăsa vreo rădăcină în *pământ* și se răsplătește locul cu pâine și sare, este așezată pe *pământ* cu vârful (capul) la răsărit, ca un mort. Întoarcerea în sat se face cu aceeași discreție cu care s-a plecat: nu se privește înapoi, se evită întâlnirea cu alte persoane. Acasă se pregătește din frunzele, tulpina sau rădăcinile ei, leacuri pentru reumatism, umflături, friguri, tuse, se plantează în grădină, la un loc curat, se păstrează ca ceva sacru, la loc de cinste, de obicei la icoană. Puterea miraculoasă a *mătrăgunei* este cunoscută în toate zonele etnografice românești.

MÂNECĂTOARE, 1. Divinitate feminină a *Panteonului românesc*, soră cu *Sângiorzul*, celebrată la *Sângiorzul Vacilor* (22 aprilie). *Mâncătoarea* este invocată de decântătoare în vrăjile de dragoste și la furarea manei vitelor (Muscel). 2. Ramură verde, substitut al Zeului vegetației și apărător al holdelor și vitelor domestice (Teleorman, Muscel, Dâmbovița); 3. Sărbătoare nocturnă (22/23 aprilie) care precede *Sângiorzul*, străvechi început de *An Nou Pastoral*. În noaptea de *Mâncătoare* vitele pasc libere, fără nici o opreliște, prin holde și livezi, vrăjitoarele fură mana laptelui și rodul grâului, iar bărbații pun la stâlpul porților și ușilor (casă, grajd, târlă, coteț, fântână) Ramura Verde; 4. Fărmece cu care vrăjitoarele luau sporul vitelor cu lapte și rodul holdelor de grâu în noaptea de *Mâncătoare*, uneori la *Sângiorzul Vacilor*. Vrăjitoarea, de obicei dezbrăcată și cu părul despletit, trage, prin roua semănăturilor și pășunilor o năframă, pe care și-a legat-o de picior, taie cu secera mănunchiuri de grâu verde, îngroapă în calea vacilor cu lapte droburi vrăjite de sare, pronunță diferite formule magice etc. Credința că mana (sporul sau rodul) vitelor și holdelor poate fi furată, prin practici magice, de vrăjitoare numite, zonal, moroaie sau strigoaie, în noaptea și dimineața zilei de *Sângiorz* este atestată la românii de pretutindeni și supraviețuiește, local, în regiunile carpatice și subcarpatice.

MERIOARE, joc de priveghi atestat în Colinele Tutovei, echivalent, ca semnificație, cu jocul pe morminte numit *Lioara*, din județul Bihor. Participanții la priveghi se împart în două cete: fetele, în casa mortului și băieții, pe prispă. În unele sate, fetele își pun nume de flori și, ca urmare, băieții le cheamă afară strigându-le cu numele de floare. Băieții, care încep cântecul, strigă, pe rând, toate fetele din casă. Adesea, când în casă rămâne o singură fată, se schimbă rolurile, aceasta cheamă pe cei de afară. În forma veche, fetele din casă erau chemate de trei ori, ultima oară fiind strigat mortul. Regulile jocului sunt aceleași, cu observația că, în unele variante, ultimul nume strigat este mortul: – *Tot la noi mai mulți / Și la voi mai puțini, / Dați merioarelor, / Surioarelor!* / – *Vouă ce vă place, / Poftiți și v-alegeți, / Dați merioarelor / Surioarelor!* ... (Odaia Bursucului, jud. Vaslui). Sub diferite forme, jocul pe morminte, *Lioara*, și cântecul de priveghi,

Merioare, au trecut astăzi în folclorul copiilor, fiind cunoscute variante, surprinzător de unitare, pe întreg teritoriul României.

Merișoare, v. Măr

MESAGERI FUNEȘTI, soli prevestitori ai morții reprezentați de animale domestice (câine, bou, cal) și sălbatice (lup, urs), de păsările de pradă (cucuvea, bufniță) și de curte (găină), de sarpe. Ele transmit mesajul funest prin cântec: *câinele* și *lupul* urlă, *găina* cântă cocoșește, *cucuveaua*, *bufnița* cântă. Păsările cerului, în special cele prădătoare (bufnița, *cucuveaua*, ciuful, huhurezul) anunțau, prin schimbarea comportamentului obișnuit (ciocăneau pereții, se izbeau de ferestrele casei sau de intrarea în casă, cântau aproape de casă etc.) decesul iminent al omului. Cucuveaua, unul dintre cei mai cunoscuți mesageri ai morții, fără a fi certată pentru vestea adusă, era sfătuită să meargă de la casele cu oameni tineri la casele cu oameni bătrâni: *Să arunci după ea cu ceapă și mămliguță și s-o hâșuiești, să-i zici: – Du-te, mamă, la ai bătrâni, pe la noi să nu mai vii! Dar să n-o ocărăști, că mori!*

MESELE ZILEI, momente fixe de întrerupere a lucrului de către oamenii de la țară, pentru a mânca și a se odihni. Până în vremurile recente, *masa* cotidiană și timpul petrecut în jurul mesei erau locuri sacre: copiii nu aveau voie să vorbească, pâinea era așezată pe masă și tăiată într-un anumit fel, primul duminic de pâine era aruncat sub masă, pentru a sătura și sufletele morților, mesenii începeau și încheiau *masa* cu semnul crucii. Numărul *meselor* și durata dintre mesele sunt indicate de doi factori: unul astronomic, înălțimea *Soarelui* pe bolta cerului, și altul care ține de fiziologia umană, senzația de foame. *Mesele* împărțeau ziua de muncă în trei părți inegale: prânzul, amiaza și cina. În ziua de vară se adaugă încă o *masă*, *cina mică* sau *chindia*. Momentul pentru aprecierea timpului diurn situat între amiază și apusul Soarelui, sinonim cu *chindia*, se numește, în Transilvania, *ojină*.

Miazănoapte, v. Murgilă, Miazănoapte, Zorilă

MIELUL SACRIFICAT, sfințirea mielului la biserică urmată de jertfa și ospățul ritual în ziua de *Sfântul Gheorghe*, străvechi început de

An Nou Pastoral. Local, sângele de la acest sacrificiu era băut pentru sănătatea oamenilor, iar resturile rămase de la ospăț se aruncau într-o apă curgătoare. Mielul era fript haiducește, iar pielea revenea, după tăiere, preotului care a binecuvântat ofranda, de unde a rămas și zicala de *pielea popii*. Obiceiul *Sacrificării mielului la Paște* a preluat și păstrează multe elemente de la jertfirea precreștină a mielului, la 23 aprilie (sud-estul României: Tulcea, Constanța, Covurlui, Romanai, Teleorman).

MIERCURI, ziua Zeului și a planetei Mercur. În *Calendarul popular*, *Miercuri* este o personificare a timpului săptămânal mai puțin importantă decât duminică și vineri, dar mai însemnată ca luni, marți, joi și sâmbătă. În credințele și folclorul românesc, *Miercuri* apare ca o sfântă bătrână (Neamț), slabă și necăjită (Iași), îmbrăcată în alb (Vaslui) sau, dimpotrivă, dezbrăcată și despletită (Suceava). Locuința ei s-ar afla în cer (Fălciu), în pustiu (Tecuci), în păduri (Botoșani, Vaslui), în chilii (Tutova, Botoșani) sau în palate mari (Neamț). Sfânta *Miercuri* poartă de grijă animalelor sălbatice, le apără și le ajută să-și procure hrana. Animalele fătate în ziua de miercuri sunt numite *Miercan*, *Miercana*. Când se ivește în visul bolnavilor, le tămăduiește suferințele (Vaslui). În această zi nu se făceau nunți, nu se mergea în pețit și erau interzise petrecerile și distracțiile. Era, în schimb, un timp favorabil pentru descântecele și practicile de medicină populară.

MIEZILĂ (MIAZĂNOAPTE), personificare a timpului nocturn cuprins între primul și al doilea cântat al cocoșilor, frate cu *Murgilă* și *Zorilă* cu care împarte noaptea în trei conace egale. În unele descântece, *Miezilă* și frații lui sunt copiii *Mumei-Pădurii*: *U! Muma-Pădurii! / Ai șapte feciori / Și șapte nurori, / Ceartă-i, ceartă-ți-le, / Să nu mai cerceteze, / Să nu mai înfricoșeze, / Pe N. să-l înfricoșeze! / Ceartă-ți pe Murgilă, / Ceartă-ți pe Zorilă / Și pe Deserelu / Și pe Miază-noapte ...* *Miezilă* poate fi văzut pe cer strălucind la miezul nopții (Luceafărul de *Miază-Noapte*). Ca reprezentare silvestră, fiu sau fiică a *Mumei-Pădurii*, sperie, lovește și omoară oamenii pe timpul nopții, apărându-le în față ca o clăie de fân (Maramureș, Bistrița Năsăud, Dâmbovița).

Miezul Păresimilor, v. Sărbătoare a ouălor

MIEZURI ȘI HOTARE ALE ZILEI, momente semnificative ale timpului diurn. Ziua solară are două *miezuri* (al zilei și al nopții) și două *hotare* (răsăritul și apusul). În credința populară, *miezurile* timpului diurn erau momente critice în derularea și împlinirea vieții omului. La *miezul* sau puterea nopții binele și răul se confruntau cu putere. Treptat, spațiul și timpul nocturn se purificau, iar forțele binelui atingeau puterea maximă la ivirea zorilor. *Miezul* nopții și răsăritul *Soarelui* erau momente opuse pentru împlinirea sau anularea actelor magice. *Miezurile* nopții și zilei aveau însă și o valoare pozitivă: erau momente de odihnă pentru aștrii nemuritori, *Soarele* și *Luna*, și pentru oamenii de pe pământ: *Soarele numai la amiază drept se odihnește, atâta cât ai clipi din ochi. Atâta e odihna lui și apoi cât e ziua și noaptea de mare tot merge și merge ... De aceea când e Soarele drept amiază, trebuie și omul atunci să se odihnească, e păcat să lucreze.*

Miluitele, v. Ielele

MIMETISM ANTROPIC, adaptare genetică a unei comunități umane la mediul social-istoric nefavorabil, prin mimare inconștientă și expunere a feței plăcute sau neplăcute, agreeate sau neagreeate, atrăgătoare sau respingătoare, pentru a atrage prietenul și a respinge neprietenul. În biologie, mimetismul este însușirea plantelor sau animalelor de a mima culoarea, forma, dimensiunea, glasul, mirosul și comportamentul altor vietăți pentru a le deveni, în lupta necruțătoare de supraviețuire, atrăgătoare sau respingătoare. Un organism etnic, expus vreme îndelungată adversităților, poate câștiga reflexe stabile de autoapărare, un fel de orpi la apariția pericolului. Mimetismul este opus imitării, soluție facilă a popoarelor care renunță la propria lor creativitate istorică pentru a trăi din originalitatea altora. În situații istorice nefavorabile, de ostilitate și adversitate generalizată, triburile, comunitățile etnice, popoarele, au avut de ales mai multe soluții de supraviețuire: capitularea fără rezistență; apărarea prin luptă dusă până la epuizare; căutarea unor soluții diplomatice (înțelegeri, tribut, compromis, împăcare); vegherea intențiilor dușmănoase și pregătirea

pentru confruntarea finală, când victoria era previzibilă; evitarea pierderilor inutile prin retragerea pe poziții greu accesibile, în așteptarea vremurilor favorabile. Excluzând soluțiile extreme – acceptarea înfrângerii fără luptă sau, dimpotrivă, lupta pe viață și pe moarte, dusă până la epuizare, care s-au soldat cu ieșirea din istorie a multor comunități umane – românii au experimentat, de la caz la caz, celelalte forme de rezistență, în special autoizolarea și acceptarea cu bună știință a traiului modest. *Mimetismul antropic* s-a declanșat, independent de voința politicienilor, la sfârșitul mileniului doi și începutul mileniului trei, când experiența istorică l-a îndemnat pe țaran să se întoarcă la traiul modest, de subzistență, așa cum a procedat ori de câte ori s-au ivit nori amenințători pentru pierderea identității teritoriale, etnice, lingvistice.

MIOI, personificare meteorologică care a luat numele Sfântului Miori. Perioada de 15 zile, cuprinsă între 29 septembrie și 14 octombrie, între *Mioi* și *Vinerea Mare* (Stilul vechi), când se înregistrează, la latitudinea geografică a României, o încălzire trecătoare a timpului, este numită *Vara lui Miori*. Întrucât la *Mioi* și la *Vinerea Mare* se obișnuia să se slobozească arieșii (berbecii) în turmele de oi pentru reproducere, zilele se numeau, local, *Nunta oilor* sau *Năpustitul berbecilor*.

Mititelul, v. Spiriduș

MIȚUITUL MIEILOR, activitate pastorală cu adânci semnificații spirituale. Ciobanii alcătuiau grupuri sociale de 15–20 de oameni, desprinse și izolate de comunitățile sătești, care trebuiau să facă față tuturor vitregiilor naturii. Viața singuratică a păstorilor, legată mai strâns cu natura înconjurătoare decât cu oamenii de la poalele munților, se întrerupea brusc la mijlocul sezonului pastoral, la *Sântilie* (20 iulie), când proprietarii oilor și nevestele ciobanilor urcau la stâne pentru *mițuitul mieilor* (tunderea mieilor fătați primăvara). Dacă oile și berbecii se tundeau în sat, înainte de urcarea lor la stână, între *Sângeorz* și *Arminden*, mieii se tundeau la stâne, la miezul verii pastorale. Era o activitate practică, dar și o întâlnire mult așteptată de ciobani cu soțiile și drăguțele lor. Dacă la stânele din Mărginimea

Sibiului și Țara Oltului, de la nord de Carpați, femeia a ajuns, începând din secolul al XIX-lea, să răspundă ca băciță de treburile stânei, pe latura sudică a munților ciobanii nu aveau voie să coboare în sat și nici să fie vizitați de parte femeiască până la *Sântilie*. Pentru prosperitatea turmei, ei trebuiau să rămână curați și să nu vadă trup de femeie. Se spunea că, *până la Sântilie femeia n-are ce căta în urmă de oaie*.

MOARĂ, altar preistoric format din două pietre rotunde, așezate una peste alta, pentru sacrificiul spiritului grâului. Asemănător omului, grâul are o existență (de la sămânța germinată la sămânța recoltată), o postexistență (de la sămânța recoltată la sămânța semănată) și o preexistență (de la sămânța semănată la sămânța germinată). Pentru a deveni pâine sau colac, alimente sacre care poartă, adesea, nume de sfinți (*Crăciun, Arhangheli, Sfinți, Sfințișori* etc.), spiritul grâului trebuie eliberat prin spargerea (moartea) și zdrobirea violentă a seminței în particule minuscule, în piua, la râșniță sau moară. Mișcarea circulară a pietrelor de moară este dedusă de tehnologi din mișcarea ritmică de du-te-vino a pisălogului în piua de pisat semințe, instalație primitivă care are ca obârșie unul din reflexele înăscute, instinctul sexual. Moara și locul morii, adevărat măcel al sufletelor aflate în fașă, aveau, aproape fără excepție, semnificație malefică: acolo apăreau moroi și strigoi, cu produse furate de acolo se prindeau farmecele și descântecele. Moara, altarul pe care se jertfește viața spiritului grâului, era oprită în unele sate când apărea pe cer (se năștea) *Luna nouă* și în ziua de *Blagoveștenie*, ziua zămislirii lui Iisus în pântecele Fecioarei Maria.

MOARTE, Zeiță și fenomen biologic. În limba română, noțiunea de *moarte* are două sensuri: fenomen biologic al încetării funcțiilor vitale și personificare care ia sufletele oamenilor. Imaginea zeiței neolitice a regenerării, tămăduitoare a bolilor și aducătoare de odihnă, numită de arheologi și *Zeița Albă*, a fost înlocuită de popoarele indo-europene, inclusiv de cele creștine, cu o reprezentare mitică îngrozitoare. Întrucât *Zeița Morții* și regenerării, din neolitic, submina autoritatea divinităților care i-au luat locul (Zeus, Dumnezeu, Fiul lui Dumnezeu), aceasta a fost teribil culpabilizată de indo-europeni și creștini. Trupul

neînsuflețit, scăpat de suferințele care îi provoacă moartea, capătă imediat după consumarea vieții o înseninare deplină, care contrastează cu momentele anterioare agoniei. La unele înmormântări se vorbește despre *frumusețea și zâmbetul mortului*. Imaginea morții, care se arată bolnavilor sub forma unei babe hâde și urâte, numai ciolane deșirate, cu ochii duși în fundul capului, având în mână o coasă cu care secără viețile sau un pahar cu băutură amară, apa morții, dată omului s-o bea, este cu totul alta decât cea care trebuie să se fi arătat vechilor europeni. Din textele cântate la înmormântările din multe sate din Oltenia, Banat și sudul Transilvaniei, moartea are înfățișare antropomorfă, prototip al complexului cultural indo-european, și de pasăre de pradă, specifică neoliticului. În ipostază antropomorfă, numită *Moartea, Zâna Bătrână, Maica Precista*, scoate sufletul din corpul omului, îl transportă pe un animal psihopomp (*calul, cerbul*) în Lumea cealaltă, îi scrie numele pe lista morților ș.a. În ipostaza de pasăre, numită *Gaia* (Gaea?!), *Corboaica* scoate sufletul din corpul muribundului și îl duce pe aripile sale în *Lumea de dincolo*.

MOAȘA PLOII, sol trimis la divinitatea pluviometrică să dezlege ploile, substituit de o păpușă modelată din *lut*, sinonimă cu *Caloian, Ploaia, Maica Călătorea, Maica Domnului, Zâna, Scaloiana, Seceta, Mama Secetei*.

MOAȘA ȘI MOȘUL, reprezentanții, în linie paternă, ai spiritelor moșilor și strămoșilor, care garantează trecerea fără pericole deosebite a copilului din lumea intrauterină în cea extrauterină. Ei îndeplineau funcții ceremoniale în cele mai importante momente din ciclul vieții (nunta, înmormântarea) și din ciclul calendaristic. Cuvântul *moașă*, în mod cert preroman, *se înrudește cu forma albaneză și face parte, probabil, din graiurile ilirico-traco-dacice*. Un bogat material etnografic o atestă pe *moașă* ca fiind rudă cu tatăl copilului. Uneori, *moașa*, împreună cu soțul ei, *moșul*, botezau nou-născutul. După înlocuirea *moașei* educate la școala tradiției de *moașă* calificată, prima a continuat să-și joace rolul ritual: mergea la maternitate unde a născut nepoata, primea acasă *Ursitoarele* etc. În Oltenia și Muntenia de vest, părinții merg trei ani la rând, în a doua zi de *Crăciun* sau de *Anul Nou*,

la *moașă* cu copilul, pentru *a-l ridica la grindă* sau *a-l da de grindă*. Îi pune colac și sare pe creștetul capului, îl ridică la grindă și-i urează: *La mulți ani să trăiești, / Până-n grindă să crești!* Începând cu botezul, atribuțiile *moașei* sunt preluate de o instituție creștină, *nașă*.

MOAȘĂ, personaj care mediază întâlnirea *Ursitoarelor* cu copilul ursit, la trei zile după naștere. Ea face cele două calde rituale, ale fătului și a lăuzei, mătură, deretică prin casă, pregătește *Masa Ursitoarelor*. *Moașa* rezolva, la naștere, fără greș actele sacre și profane menite să aducă pe lume nou-născutul, să-l integreze în familia și spița de neam paternă, să garanteze sănătatea mamei și copilului. Era o personalitate puternică, om cu intransigență în luarea deciziilor, respectată de obște pentru calitățile înnăscute sau dobândite. *Moașa* era ca o veritabilă instituție: pregătea și ajuta femeia la naștere, moșea copilul, comunica tatălui sexul copilului, executa scalda pruncului, sfătuia lăuza cum să-și hrănească copilul, se preocupa, folosind cunoștințele și practicile de medicină empirică, de sănătatea mamei și copilului. Cunoștințele empirice ale *moașei* și practicile magice formau un tot unitar. Un rol deosebit îl aveau sfaturile date de *moașă* tinerei mame. Tehnica scăldatului, igiena, îmbrăcatul și alăptatul copilului formau un cod de cunoștințe extrem de valoros pentru o societate în care nu se știa scrie și citi. *Moașa* era pregătită să facă față oricărei nașteri: *Când muierea s-a stricat la foale, a ieșit mitra din ea, eu știam s-o toclesc. Doctorul o operează, îi scoate mitra din ea. Eu nu. O tocmeam și făcea copii* (satul Troaș, jud. Arad). Dar, alături de cunoștințele ginecologice, *moașa* era depozitara practicilor magice menite să conserve fertilitatea feminină, să ritmeze sarcinile viitoare ale lăuzei, să apere pruncul de spiritele malefice, să primească *Ursitoarele*, zeițe ale destinului nou-născutului. După înlocuirea *moașei* educată la școala tradiției de *moașa* calificată, aceasta a continuat să-și îndeplinească rolul, ca *a doua moașă*: mergea la maternitate unde a născut nepoata, primea acasă *Ursitoarele* etc.

MORMÂNT, adăpost geomorf al sufletului mortului construit în pământ, precum *Bordeiul*. *Mormântul* are lungimea mortului; este orientat pe direcția est-vest și are acoperiș din pământ, ca o învelitoare

de casă cu patru pante de scurgere a apei. În cântecele funerare *Pământ, Pământ, Al Țărâni*, sufletul mortului est sfătuit să roage groarii să-i construiască ferestre și uși la casă: *Roagă-te la-ngropători, / Ca să-ți lase trei fereștri, Tu prin ele să privești* (Zărnești, jud. Brașov). Sicriul din lemn este o copie a adăpostului mai mare, *mormântul*. Ritul funerar al înhumării și construirii unei case postume în *pământ* a fost generat de cultul zeiței Terra Mater sau Gaea. Prin ritul funerar al înhumării, mortul era expediat la reședința divinității din adâncul *Pământului*. Ca oricare altă casă, *mormântul* poate fi locuit sau nelocuit (cenotaf). În cazul în care omul moare departe de sat, substitutul mortului, reprezentat de un pumn de țărană adusă de pe locul morții sau de un butuc de lemn îmbrăcat în hainele celui decedat, va locui, alături de moșii și strămoșii lui, în cimitirul satului. *Mormintele* sunt considerate locuri sacre, unde liniștea celor care le locuiesc nu trebuie tulburată de răufăcători. Un statut aparte îl au *mormintele* strigoilor care, dacă erau identificate, se dărau precum casele rămase pustii și bânuite de stafii.

MOȘ AJUN, reprezentare mitică în *Panteonul românesc*, frate cu *Moș Crăciun*, ajuns, după 365 de zile, la vârsta senectuții și a morții. Mai mic cu o zi decât fratele său, *Crăciun*, este celebrat în ziua de 24 decembrie. Conform tradiției, *Maica Domnului*, cuprinsă de durerile facerii, cere adăpost lui *Moș Ajun*. Acesta, motivând că este sărac, o refuză, dar o îndrumă spre fratele și vecinul său mai bogat, *Moș Crăciun*. Prin asemănarea zilelor din luna decembrie cu numărul purtat de gospodăriile din satul unde s-ar fi născut Hristos, *Moș Crăciun* o trimite pe *Maica Domnului* de la numărul 24 (*Moș Ajun*) la 25 (*Moș Crăciun*). În unele legende populare, *Moș Crăciun* este cioban sau baci la turmele lui *Crăciun*. Este un interesant exemplu de umanizare și culturalizare de popor a celor mai abstracte noțiuni filozofice: timpul și spațiul.

MOȘ ALEXIE, reprezentare mitică, în *Calendarul popular*, care anunță schimbarea anotimpurilor, patron al viețuitoarelor care hibernează sub *pământ*, în scorburi și sub scoarța copacilor, sub pietre sau în ape, care a luat numele și data de celebrare ale Cuviosului *Alexie*

din *Calendarul ortodox*, sinonim cu *Alexie*, *Alexie Caldu*, *Alexie Boje*. *Moș Alexie*, călare pe cal, păzește *Soarele* care, plictisit de unul și același drum parcurs zilnic între răsărit și apus, încearcă să se refugieze la *Dochia* sau la *Sfinți* (9 martie), în tărâmurile de miazănoapte. În unele tradiții, *Soarele* nu poate fi întors din cale de bătrânul *Moș Alexă*, ci de Zeul tânăr cabalin *Sântoaderul cel Mare*.

Moș Crăciun, v. Crăciun

MOȘ MARTIN, personificare a ursului în Panteonul carpatic, prăznuit în zilele de Macavei (1 august), *Martinii de Toamnă* (12–14 noiembrie), *Martinii de Iarnă* (1–3 februarie), *Ziua Ursului* (2 februarie) și Sămbăta Ursului (o săptămână înainte de *Moșii de Florii*). În aceste zile, oamenii evitau să-i spună urs sau, dacă era necesar, foloseau un alt nume: *Moș Martin*, *Al Bătrân*, *Moșul*. În unele medii pastorale, ursul primea de ziua lui o pulpă de vițel (Țara Hațegului). Trăsăturile care l-au adus în rândul zeilor au fost puterea și ciudata asemănare cu omul, posibilitatea acestuia de a se deplasa biped. Ziua care deschide ciclul de reproducție a ursului este numită în *Calendarul popular* *Împuiatul Urșilor* sau *Macaveiul Urșilor* (1 august). După o perioadă de gestație de aproximativ 7–8 luni, ursoaica fată, în condiții grele, la începutul lunii februarie. Românii au marcat acest eveniment în *Calendarul popular* printr-o sărbătoare de trei zile, *Martinii de Iarnă* (1–3 februarie). În tradiția românească, *Moș Martin* este mai degrabă folositor decât dăunător omului: el ar influența în bine *Ursitoarele* la nașterea copilului; nou-născutul, uns de moașă cu untură de urs crește voinic și sănătos (Platforma Luncani, Țara Moșilor), afumat cu păr de urs se vindecă de sperietoare; bărbații călcați de urs, primăvara, scăpau de durerile de spate pe timpul verii; măștile de urs întâmpină sufletele dezorientate ale morților în nopțile de priveghi (Vrancea). Se credea că bolile ocolesc copiii botezați cu numele *Urs* sau acestea pot fi alungate de descântătoare dacă îi este invocat numele: *Fugi năjit,/ Pricăjit,/ Că te-ajunge un urs mare,/ Cum te-ajunge, cum te stropșește,/ Cu ghearele te zgârie,/ Cu gura te mănâncă [...]*. Adesea, dinții lui *Moș Martin* erau purtați ca talisman.

MOȘ NICOLAE, divinitate din generația sfinților-moși, care a preluat numele și data de celebrare a Sfântului Nicolae din calendarul creștin (6 decembrie), este numită în *Calendarul popular Sânnicoară* (Transilvania), *Moș Nicolae* (Muntenia). Sfântul Nicolae a fost un personaj real: episcop în Myra, mort, probabil, în anul 342, apărător al dreptei credințe în Iisus. În tradițiile românești are însă și unele atribuții străine unui sfânt: apare pe un cal alb, aluzie la prima zăpadă care cade în luna decembrie; păzește *Soarele* care încearcă să se refugieze pe lângă el, spre tărâmurile de miazănoapte, pentru a lăsa lumea fără lumină și căldură; este iscoadă a diavolului; stăpânește apele, fiind patron al corăbierilor pe care îi salvează de la înec; apără soldații în război, motiv pentru care aceștia îl invocă în timpul luptelor; ajută văduvele, orfanii și fetele sărace, la măritat; aduce cadouri copiilor în noaptea de 5/6 decembrie și îi pedepsește când sunt leneși și neascultători ș.a. De ziua lui se fac vrăji, farmece și pronosticuri meteorologice, se pun crenguțe de pomi fructiferi (măr, păr, cireș, prun) în apă, la căldura camerei, pentru a fi înflorite la *Anul Nou*, când se aprecia rodul livezilor și erau folosite ca sorcovă. Sărbătoarea de pe 6 decembrie prefigura victoria binelui asupra răului, a luminii asupra întunericului: *la Sfântul Nicolae se întoarce noaptea la ziuă cu cât se sucește puii-n găoace*, spune o zicală musceleană. În comparație cu alți sfinți creștini, *Moș Nicolae* are mare trecere pe lângă Dumnezeu; când se deschide cerul la miezul nopții de *Crăciun*, el ar putea fi văzut stând la masa împărătească chiar lângă Dumnezeu. Ziua de 6 decembrie încheie ciclul sărbătorilor și obiceiurilor dedicate *lupului* și *Anului Nou Dacic: Filipii de Toamnă, Filipul cel Șchiop, Ovidenia, Noaptea Strigoilor, Sântandrei* sau *Moș Andrei* ș.a.

MOȘI DE ARHANGHELI, ofrande alimentare date pentru morți, sub formă de pomană, în ziua *Arhanghelilor* (8 noiembrie). Cu acest prilej se aprindeau lumânări pentru oamenii în viață și pentru cei dispăruți fără lumânare, în împrejurări năprasnice (înghețați, înecați, trăsniți, sfâșiați de fiare etc.). Obiceiul este consemnat în Moldova și Bucovina.

MOȘI DE IARNĂ, ziua de sâmbătă care precede *Lăsatul Secului de Carne*, dedicată morților. Împreună cu o altă sărbătoare a morților din *Calendarul popular*, *Moșii de Sâmedru*, alcătuiesc *Moșii cei Mari* de peste an. La *Moșii de Iarnă* femeile împart abundente pomeni pentru morți: alimente (plăcinte, produse lactate, piftii) și, uneori, vase umplute cu mâncare gătită sau cu apă.

MOȘI DE SÂMEDRU, ofrande date în sâmbăta dinaintea zilei de *Sâmedru*, numit și *Moșii de Toamnă* sau *Moșii cei Mari*. În această zi se împărțeau ofrande (grâu fiert, colaci, lapte, unt, brânză) și se invocau spiritele moșilor să aducă sănătate, belșug, spor în casă: *Voi, moși strămoși,/ Să-mi fiți tot voioși,/ Să-mi dați spor în casă,/ Mult pe masă,/ Cu mult ajutor/ În câmpul cu flori!* ș.a.

MOȘI DE SÂNTILIE, ofrande date pentru morți (fructe, covrigi, mâncare, toate însoțite de lumânări aprinse), în ajunul sau în ziua de *Sântilie*. Se credea că în această zi, sufletele morților, în special ale copiilor, s-ar întoarce acasă pentru a fi ospătate de cei vii. Familia care avea de pomenit copii morți chema acasă, în grădină, fetițe și băieți, unde se scutura un măr pentru ei, din care nu s-au mâncat fructe în acel an. Se curățau mormintele din cimitir, se împărțeau vase de lut pline cu mâncare sau cu apă ș.a.

MOȘI DE VARĂ, ziua de sâmbătă dinaintea *Rusaliilor* dedicată morților, moșilor și strămoșilor. Denumirile zonale ale *Moșilor de Vară* subliniază importanța zilei (*Moșii cei Mari*) sau locul acesteia în *Calendarul popular* (*Moșii Duminicii Mari*, *Moșii Rusaliilor*). Se credea că în această zi sufletele morților, după ce au părăsit mormintele la *Joimari* și s-au plimbat nestingherite printre cei vii, se întorc supărate la lăcașurile lor subpământene. Pentru a fi îmbunate, li se dădea, de pomană vase din lemn sau din lut, cumpărate de la Târgurile Moșilor, în care se punea vin, apă, lapte, mâncare gătită, pâine, flori și lumânări aprinse. Pomenile se făceau după un ritual respectat cu strictețe: pronunțarea unor formule consacrate, împărțirea mâncării și băuturilor cu vase cu tot, înainte ca vreun membru al familiei să guste din acestea. La *Moșii de Vară* se primeau și se împărțeau atât de multe

vase, încât gospodinele nu mai aveau nevoie să procure pentru uz propriu altele noi. În această zi se efectuau și alte practici dedicate morților: curățirea și udarea mormintelor, bocirea morților. Oamenii erau convinși că de modul cum se împlinea ritualul cerut de tradiție și de abundența ofrandelor date sub formă de pomană depindeau împăcarea și întoarcerea morților, în lumea lor subpământeană (Moldova, Dobrogea, Muntenia, Oltenia și Banatul de est).

Moșii cei Mari, v. Moși de Iarnă

Moșii Rusaliilor, v. Moși de Vară

Moșul, v. Moș Martin

Moșul-Codrului, v. Spirite ale Pădurii

Mucenici, v. Măcinici

Muma-Mumelor, v. Mume

MUMA-PĂDURII, 1. Plantă sacră, substitut fitomorf al *Zeitei-Mamă*, invocată în descântecele de alungare a bolilor copiilor. Pentru a fi culeasă, se mergea în noaptea de *Sânziene* în liniște, ca să nu se sperie și să se ascundă în *pământ*. Se usca și se păstra ca ceva de mare preț, la icoană, pentru a fi folosită la nevoie. Tratamentul, care consta în tămâierea copilului cu ciobul în care arde *Muma-Pădurii* sau îmbăierea bolnavului în apa în care s-a fiert planta, era însoțit de un descântec. **2.** Reprezentare mitică a civilizației lemnului, stăpână peste tot ce naște, crește și trăiește în pădure, rudă cu *Moșul Codrului*, *Omul-Pădurii* și *Fata-Pădurii*, sinonimă cu *Pădureana*, *Ciuma-Pădurii*, *Vidma-Pădurii*, *Știma-Pădurii*, *Surata din Pădure*, *Mama Huciului*. În unele descântece este identificată cu *Muma-Mumelor* (Romanai). Locuiește în codri neatinși de topor și necălcate de picior de om, în copaci bătrâni, în scorburi, în planta ce-i poartă numele, *Muma-Pădurii*. Este o mamă tristă: geme, se jelește, suspină, horcăie, vâjâie, pentru că oamenii îi taie pruncii, copacii din pădure. Ca mare Zeiță, mumă a naturii, poate fi bună sau rea: pedepsește tâlharii și ajută oamenii necăjiți, arată calea bună copiilor rătăciți. Își cunoaște toți

copacii din pădure, pe care îi alăptează când sunt mici, îi ceartă dacă sunt strâmbi, îi strigă pe nume sau pe poreclă, dar îi blestemă să fie tăiați de om sau trăsniți de fulger când o supără. Pedepsește (sperie, ia glasul, ologește, pocește) femeile care torc în ziua de marți, bărbații care fluieră sau cântă prin pădure și-i trezesc copiii, tăietorii de lemne care nesocotesc regulile pădurii, pe cei care culeg fructele de pădure (mere și pere sălbatice, *alune*) în ziua de *Probejenie* (6 august) etc. Treptat, aceste calități de mamă bună s-au estompat, *Muma-Pădurii* fiind cunoscută astăzi mai mult ca reprezentare malefică, femeie bătrână și antropofagă, patroană a duhurilor rele care populează spațiul, în special pădurea, pe timp de noapte. Slută și urâtă, cu părul lung până la *pământ*, bocește prin păduri pentru a ademeni călătorii. Ia chip de animal (iapă, bivoliță, vacă), de femeie care seamănă cu un copac cioturos, cu crăci uscate, cu păr lung, despletit sau împletit șuvițe, care cad din cap până la călcăie precum șerpilor, îmbrăcată în scoarță sau mușchi de copac. Când vine ca năluca, aduce vânt, vârtej, vreme rea, intră în case la miezul nopții, trântind ușile și ferestrele deschise. Din descântece rezultă că unele spirite ale nopții (*Miază-noapte*, *De-cu-seară*, *Zorilă*, *Murgilă*) îi sunt feciori. Copiii ei sunt urâți și plângăcioși, motiv pentru care încearcă să-i schimbe cu copiii oamenilor din sat. Dacă pruncul era schimbat, acesta putea fi recâștigat prin diferite practici magice: vrăjitoarea sau chiar mama copilului aprindea focul în cuptor, lua în brațe copilul *Mumei-Pădurii* și îl amenința că-l aruncă în flăcări sau se prefăcea că îi bate un piron în cap. În fața pericolului iminent, *Muma-Pădurii* aducea copilul furat.

MUME, reprezentări mitice materne, favorabile sau nefavorabile omului. Spre deosebire de *Muma-Pădurii* care are copii plângăcioși, copiii *Mumei-Câmpului* sunt cuminiți și liniștiți, motiv pentru care mamele din sat care aveau copii plângăcioși încercau să repare nedreptatea prin descântece: *Muma Câmpului!// Tu ai copil/ Și eu am copil./ Al meu plânge mereu./ Iar al tău nu plânge./ Din această seară/ Al tău să plângă/ Și al meu să tacă!* În opoziție cu *Muma-Câmpului*, Zeiță a tot ce crește și rodește pe câmpii, *Mama-Dracului* este frecvent invocată de români în înjurături, blesteme, certuri. Toate trăsăturile

pozitive ale mumelor preistorice sunt preluate astăzi alte mume: *Precista, Maica Precista, Sântămăria Mare, Sântămăria Mică.*

MURGILĂ, MIAZĂNOAPTE ȘI ZORILĂ, frați mitici în *Panteonul românesc*, purtători ai conacelor din noapte. *Murgilă (De-cu-seară), Miazănoapte și Zorilă (De-către-ziuă)* ar fi niște uriași înfricoșători care ar putea pricinui multe răutăți oamenilor. Ei ar merge unul în spatele celuilalt, de la răsărit la apus, așa cum merge și noaptea. Dacă un voinic îndrăzneț se grăbește, *Miazănoapte* poate fi ajuns din urmă și folosit la ceea ce are tânărul nevoie. Când unele nopți ni se par mai lungi, înseamnă că *Miazănoapte* este oprit din drum pentru a fi pus la treabă de vreun flăcău, ca în povestioara următoare: *Un om lasă cu limbă de moarte celor trei fii ai săi, să-i facă la mormânt un foc din 99 care de lemne și din 99 care de paie. După ce muri, fiii săi negăsind foc nicăieri, au zărit flăcări pe un vârf de munte. Crâncu, cel mai mic dintre ei, porni repede într-acolo. În drum legă pe De-cu-seară, apoi pe Miazănoapte și De-către-ziuă. Când a ajuns la foc, cei șapte uriași care-l păzeau i-au promis că-i dau tăciuni aprinși dacă le va aduce fetele lui Verde-Împărat. Crâncu, ajutat de De-cu-seară, Miazănoapte și De-către-ziuă, omoară uriașii, intră la fetele împăratului și ia inelul celei mici. După ce dezlegă pe De-cu-seară, Miazănoapte și De-către-ziuă, ca să poată măsura timpul oamenilor, ia un tăciune și se întoarce de aprinse focul.*

Murgilă, v. Murgilă, Miazănoapte și Zorilă

MUTA-PĂMÂNTULUI, reprezentare mitică românească, având locuința în fundul *Pământului*, care ia glasul oamenilor. Alungarea *Mutei-Pământului* se face prin descântec. Expresia *Muta-Pământului* este folosită astăzi pentru a caracteriza o persoană tăcută și timidă (Oltenia, Muntenia).

MUTUL CĂLUȘULUI, masca tăcută din ceata călușarilor care joacă rolul *Călușului*, Zeu protector al cailor, sinonim cu *Zău, Tată de Căluș*. Personaj ciudat și misterios, *Mutul* este îmbrăcat în haine peticite, poartă la brâu un phalus cioplit în lemn și în mână o armă primitivă: arc cu săgeți, băț, topor, paloș, gârbaci. Pe cap are o mască din piele de

capră, barbă de țap, căciulă de ied și, uneori, se mânjește cu funingine. În traistă poartă Ciocul *Călușului*, totem al divinității cioplite în lemn, și numeroase leacuri pentru vindecarea bolilor. Bărbatul care joacă rolul *Mutului* nu este ales; el se impune prin calități excepționale, înnăscute sau dobândite, de dansator, de atlet, acrobat și artist desăvârșit. Prin modul de a se îmbrăca și, mai ales, prin ceea ce face sau știe să facă, el polarizează atenția și interesul asistenței: joacă pe mâini, cu picioarele în sus, pe *pământ* și pe coama caselor, se cațără în vârful arborilor înalți și fără crengi, pe acoperișul clădirilor, unde execută acrobații de care se tem și artiștii sub cupola cercului. Pentru spiritul divin pe care îl întruchipează, *Mutul* este, în egală măsură, temut și respectat. În timpul jocului se amuză, joacă, se desfată, face, după legea lui, tot ceea ce își dorește: nu răspunde la comenziile *Vătafului*, iese din joc și pedepsește călușarii neatenți la joc lovindu-i cu paloșul pe spate, îmbrățișează și sărută fetele și femeile căsătorite, execută tot felul de năzdrăvănii cu phalusul. El este prototipul Zeului de altădată. Un singur lucru îi era interzis: să vorbească când avea loc jocul *Călușului*. Încălcarea interdicției se pedepsea aspru, uneori cu moartea.

NAȘ DIN DRUM, moarte și renaștere simbolică a copilului bolnav, prin schimbarea moașei sau nașului de botez. În cazurile de mortalitate infantilă ridicată, *nașul* și numele de botez dat copilului de acesta erau schimbate după un scenariu desfășurat, parțial, în afara bisericii: *Mie mi-o murit două fete. Pe urmă am avut un băiat. Ca să nu moară am schimbat nașul. L-o luat moașa-n brațe dis-de-dimineață și-o stat cu el în mijlocul satului și primul ce-o trecut a fost o femeie de la moară. Și-o ieșit și-o rudă de-a mea care știa că ne luăm naș din drum. Dar moașa n-a vrut să-l ia c-a ieșit anume. S-o dus după femeie și i-o zis să fie naș. «- Doamne, ce mi-s bucuroasă! Au, Doamne, ce mi-s bucuroasă și mie mi-e foarte bine să fiu eu naș la copilul aista!» S-o gătat frumos și au mers la biserică de l-au botezat (Clisura Dunării). Deși ritualul alegerii *nașului* sau *moașei* are numeroase variante locale, cuprinde câteva secvențe obligatorii: scoaterea pe fereastra casei a copilului, *abandonarea* acestuia în mijlocul drumului, obligația primului trecător să-l boteze, intrarea cu copilul botezat pe ușă. Se credea că viața copilului botezat poate fi salvată și prin vinderea lui simbolică unei mame căreia i-au trăit toți copiii: *Eu eram în casă. Moașa și sora mea afară. Moașa mi-o dat copilul pe fereastră. Eu l-am dat pe fereastră sorii mele: «- Îți vând copilul ăsta, Ion! – Îl cumpăr!» zise ea. Și mi-o dat câțiva bani pe care i-am pus după hornul casei. Apoi totdeauna băiatul i-o spus sorii mele mamă și mie Soi. (Berzasca, jud. Caraș-Severin)**

NAȘI DE BOTEZ, persoane care mediază, prin botez, trecerea copilului venit din Lumea de dincolo în lumea creștină, de aici. Începând cu botezul, atribuțiile *moașei* sunt preluate, treptat, de către

nași: moașa duce copilul în brațe la biserică, unde îl așază pe pământ și de unde îl ridică nașa, pentru a-l boteza; acasă, după botez, moașa introduce copilul în prima scaldă, urmând ca nașa să execute, în continuare, scaldă rituală; moșii participă obligatoriu, împreună cu nașii, la petrecerea de după botez, numită cumetrie. Deși au origine comună, funcțiile moșilor și nașilor la nașterea copilului, erau, în satul tradițional, inconfundabile. Moașa integra copilul, o ființă venită din lumea moșilor și strămoșilor în Lumea de aici, în familia și spița de neam paternă. Din acest punct de vedere, este semnificativ dialogul purtat în unele sate bănățene de moașă cu unul din membrii familiei când ieșea cu copilul din casă pentru a-l duce la botez: – Ce ai moașă în leagăn? – Un moș (pentru băiat), o moașă (pentru fetiță). – Moș (moașă) să dea Dumnezeu să ajungă!

NAȘTERE, șocul ieșirii copilului din raiul odihnitor al pântecelui matern și intrării în *Iadul* lumii de aici, marcat de un țipăt sfâșietor. Întâmpinarea nașterii copilului, adevărată dramă a nou-născutului, de către părinți și rude cu bucurie și, adesea, cu petreceri zgomotoase, este un comportament ciudat al omului contemporan, în totală discordanță cu geto-dacii care, după informațiile lăsate de Herodot, confirmate ulterior și de alți scriitori, aici, între leagăn și mormânt, este *Iadul*: ... *rudele stau în jurul nou-născutului și plâng nenorocirile ce va trebui să le îndure, o dată ce a venit pe lume. Sunt pomenite atunci toate suferințele omenești; ... La unii sunt deplânse nașterile și jeliți nou-născuții; dar dimpotrivă, înmormântările sunt prilej de sărbătoare și le cinstesc ca pe niște lucruri sfinte, prin cânt și joc* (Pomponius Mela, *Descrierea Pământului*, II, 18-20); *Pe bună dreptate neamul tracic a pretins pentru sine faima de înțelepciune, prăznuind cu plânsete zilele de naștere ale oamenilor și cu veselie înmormântările* (Valerius Maximus, *Fapte și cuvinte vrednice de luare în seamă*, II, 6, 12). Românii păstrează încă, în obiceiurile de la naștere și înmormântare, elemente semnificative din filozofia strămoșilor lor autohtoni, geto-daci.

NAȘTERE PE PĂMÂNT, obicei preistoric de așezare a nou-născutului în contact direct cu *Pământul-Mamă*. Opinia că

nașterea pe pământ este mai ușoară a fost consemnată în toate zonele etnografice românești. Izolat, aceasta s-a perpetuat până la mijlocul secolului al XX-lea. În mod obișnuit, româncele nașteau acasă, pe *Pământul* locuinței, lângă vatră sau pe vatră, ținându-se cu mâinile de lanțul coșului sau de fiarele vetrei, lângă cuptor sau pe cuptor, lângă pat sau lângă masă, în genunchi sau culcate pe *pământ*. La întrebarea de ce nașteau pe *pământ*, răspunsurile sunt invariabile: *Așa e obiceiul; Așa am pomenit; Pământul e sfânt; Omul e al Pământului; Focul* (aprins în vatră) *e și el sfânt* ș.a. Prima grijă la venirea copilului pe lume era, deci, integrarea acestuia în lumea fizică, telurică, și apoi în lumea socială, spirituală. Dacă se întâmpla ca femeia să nască în afara locuinței, *pe deal, în țarină, la sapă* era necesar un rit de reparare; copilul era adus *în poală* acasă, spațiu consacrat prin practicile magice de întemeiere, și așezat pe *pământ* lângă vatră, acolo unde trebuia de fapt să se nască (Sohatu, jud. Călărași). Practica a fost atestată în toate zonele culturale ale lumii vechi (China, Asia Centrală, India, Africa, Grecia și Roma ă, Brazilia).

Nașterea Domnului, v. Legende ale nativității

Năpustitul berbecilor, v. Nunta oilor

NĂVALNIC, ferigă cu frunze mari, lanceolate, care crește prin păduri și pe terenuri stâncoase, personificare a dragostei pătimașe, invocată de vrăjitoare în farmecele de dragoste. Planta este folosită și în medicina populară, pentru prepararea unor leacuri de vindecare a rănilor, vătămurilor, tusei, tuberculozei. Culegerea *Năvalnicului* de dragoste cuprinde mai multe secvențe rituale: descoperirea locului unde crește; prosternarea și efectuarea semnului crucii; depunerea ofrandelor (sare, pâine, zahăr) la rădăcina acestuia; pronunțarea rugii, în șoaptă sau în gând, pentru a o culege. Prin Moldova, babele făcătoare de dragoste conduceau în ziua de 15 august (*Sântămăria Mare*) o adevărată ceremonie prenupțială: *În zorii zilei, merge câte o babă însoțită de fete și flăcăi chiuind prin pădure. Mai tare și mai cu foc chiuiesc tinerii care dau cu ochii de năzdrăvanul și frumosul Năvalnic. Tinerii duc în mână zahăr, iar baba, îmbrăcată în cămașă*

curată, zice: Cum năvăleşte lumea la zahăr,/ Aşa să năvălească şi dragostea la mine în casă! Recoltarea ferigii în scopuri malefice, cum ar fi despărţirea celor dragi, se făcea la miezul nopţii, de o vrăjitoare dezbrăcată şi despletită, care se schimonosea în faţa plantei. Când era invocat în scopuri benefice, *Năvalnicul* se culegea dimineata şi se aducea în sat pentru a fi purtat în sân de fete şi neveste.

NEDEI PASTORALE, sărbători ale Zeului focului şi ale *Soarelui* ţinute pe plaiurile Carpaţilor. După creştinarea carpato-dunărenilor, creştinii au suprapus peste această sărbătoare pe Sfântul Ilie (20 iulie), numit de popor *Sântilie*. Unele *nedei* au coborât în satele de la poalele munţilor, dar locurile vechi de desfăşurare sunt uşor de identificat după toponimia carpatică. Indiferent că se numeau *Sântilii* sau *nedei*, acestea au funcţionat ca târguri, unde se vindeau în special produse pastorale, se cumpărau produse necesare stănei, dar şi ca petreceri pentru tineret. Au existat pe munţii şi aşa-numitele *târguri de fete*, dar nu în înţelesul mercantil al expresiei. Acolo se legau cunoştinţe între tinerii care, unii dintre ei, se căsătoreau chiar atunci sau la nedeia din anul următor. Semnificaţia istorică a nedeilor pastorale se datorează vechimii şi rolului lor în stabilirea legăturilor economice, matrimoniale, culturale, dintre românii de pe cei doi versanţi ai Carpaţilor. Unele dintre *nedei* se numeau chiar *târguri de două ţări* sau, în Munţii Vrancei, *târguri de trei ţări*, care adunau moldovenii, transilvănenii şi muntenii.

Nichipercea, v. Spiriduş

NOAPTE, timp al marilor prefaceri. Cele mai importante sărbători din *Calendarul popular* şi din cel bisericesc sunt nocturne: *Revelionul* (naşterea Anului), *Crăciunul* (Naşterea Domnului Iisus), *Paştele* (Învierea Mântuitorului), *Sântandrei* (*Noaptea Strigoilor*), *Focul lui Sâmedru*, *Mâncătoarea* ş.a. După modelul divinităţilor care mor şi renasc noaptea, au fost alese şi sărbătorile din ciclul familial: ursitul copiilor se face în a treia noapte după naştere (*Masa Ursitoarelor*); actul nupţial, când se deschide un nou ciclu vital, în noaptea nunţii; priveghiul de înmormântare cu jocuri şi mascaţi în nopţile dinaintea

înmormântării etc. Sărbătorile și obiceiurile nocturne se leagă de un străvechi cult lunar și agrar, de vremurile când timpul se măsura pe nopți, nu pe zile. *Noaptea* este timpul ritual propice marilor evenimente din viața omului și a divinităților sale. În liniștea întunericului din viața intrauterină, omul își trăiește *Raiul* preexistenței.

NOAPTEA STRIGOILOR, întâlnire anuală a strigoilor vii și a strigoilor morți în noaptea de *Sântandrei*. *Noaptea strigoilor* este timpul când strigoi vii își părăsesc trupurile, iar strigoi morți mormintele, iau puterea bărbaților, *strică* taurii, răspândesc molimele, fură sporul vitelor, se joacă cu lupii și urșii, *leagă* pușca vânătorilor etc. Strigoi vii, după ce ar ieși, fără știrea lor, pe horn sau pe ușă, s-ar rostogoli de trei ori și s-ar întrupa într-o vietate (*câine*, pisică, lup, cal, porc, berbec, găină, cocoș, broască), ar încăleca pe meliță, butoi sau coadă de mătură și ar merge să se întâlnească cu strigoi morți, la locurile știute numai de ei: răspântii de drumuri, între hotare, movile, păduri neumblate de picior de om ori locuri unde nu crește iarba. Acolo redevin oameni și încep să se bată cu limbile de la meliță, cu coasele, ciomegele și îmblăciilele, până iese un singur învingător care devine conducătorul lor pentru un an de zile. Se bocesc, își vindecă pe loc rănilor și pleacă împăcați, înainte de miezul nopții, în același mod în care au venit spre lăcașurile lor. Oamenii luau diferite măsuri de protecție: mâncau mujdei de usturoi, ungeau cu usturoi clanța ușilor, crucea cercevelor de la ferestre, uneltele de pe vatra focului, coarnele vitelor, ascundeau melițele, întorceau vasele cu gura în jos etc. Tinerii se întâlneau și se închideau într-o casă unde petreceau ca la *Revelion*.

NOROCITUL ANULUI, practici magice de aflare a ursitei și a viitorului soț în noaptea de *Sântandrei* (30 nov.), *Anul Nou Dacic*. Fata de măritat prepara din făină de grâu o turțiță subțire și foarte sărată, numită *Turtucă de Andrei*. În deplină curățenie trupească și sufletească, o cocea pe plita sobei și o mânca înainte de culcare. Băiatul care venea în vis să-i aducă apă, ca să-și potolească setea, urma să o ceară de nevastă în cursul anului. Alte fete, după ce soseau acasă de la sărbătoarea nocturnă numită *Păzitul Usturoiului* (29/30

noiembrie), semănau câte un cățel de usturoi într-un cocoloș de *aluat*. După modul cum încolțea și creștea usturoiul semănat, se făceau anumite pronosticuri matrimoniale. Timpul marcat de sfârșitul lunii noiembrie era însă favorabil și pentru observații meteorologice și astronomice. Unii bătrâni observau cerul în noaptea de *Ovidenie* (21 nov.) sau de *Sântandrei* (30 nov) și *noroceau anul*: dacă va fi bogat sau sărac, ploios sau secetos, dacă va fi pace sau război. Obiceiul de a semăna în noaptea de *Sântandrei* grâu într-o oală de *pământ*, pentru a interpreta rodnicia ogoarelor în noul an, este practicat și astăzi.

Norocul mirilor, v. Păpușa miresei

NUC, arbore sacru din fam. *Juglandaceae*, substitut fitomorf al zeiței vegetației. Mamele pun frunze de *nuc* în scaldă nou-născutului ca să facă și alți copii; frunzele de nuc și ramurile de *salcie* apărau locurile considerate vulnerabile în fața forțelor malefice în noaptea de *Sângiorz*. În același scop, erau duse și sfințite la biserică ramuri și frunze de *nuc* în zilele de *Florii* și *Duminica Mare (Rusalii)*. Fiind un arbore sacru, acesta poate fi semănat numai de păsările cerului care duc nucile cu *ciocul*. Credința că cel care seamănă nucă va muri când pomul va crește cât grumazul, are o largă răspândire în lumea satelor. Nuca, fructul *nucului*, este o jertfă obișnuită pentru morți; precum grâul, care nu lipsește niciodată din principalele alimente rituale (*Coliva*, *Măcinicii*) și din darurile primite de copiii colindători la *Crăciun*. Fără a fi frumoasă, floarea *nucului* este purtată la brâu pentru noroc și folosită în descântecele de aflare a ursitei. Din lemnul de *nuc* se confecționează obiecte purtătoare de simboluri străvechi: jugul boilor, butucii roților de car și, așa cum spune cântecul oltenesc, sicriul la înmormântare. *Nucul* are, de asemenea, numeroase întrebuițări în medicina și cosmetica populară, în industria casnică (apreciată vopsea vegetală) ș.a. Zilele din *Calendarul popular* în care apar practici legate de *nuc* sunt: Sfântul Gheorghe (23 aprilie), *Florii*, *Ispas*, *Duminica Mare (Rusalii)*, Cârstovul Viilor (14 septembrie, *Ziua Crucii*).

NUME ALE LUNILOR, neconcordanța numelui unor luni ale anului cu ordinea acestora în calendar este un argument solid că un vechi

calendar începea primăvara, la 1 martie, nu iarna, la 1 ianuarie. Numele lunilor care le indică ordinea exactă, în raport cu *Anul Nou* celebrat primăvara, sunt: septembrie – a șaptea, octombrie – a opta, noiembrie – a noua, decembrie – a zecea. Astăzi, numele acestor luni are sens numai dacă sunt numărate de la 1 martie, nu de la 1 ianuarie. Spre deosebire de anul civil, oficial, ale cărui luni poartă nume de zei (Ianus, Mars etc.) și figuri ilustre din istoria romanilor (Iulius Caesar, Augustus), lunile calendarului popular sunt legate de viața oamenilor și de fenomenele meteorologice și climatice: *Cărintar*, luna ianuarie, când se obișnuia să se facă calendarul meteorologic din foi de ceapă sau din coji de nucă; *Făurar*, luna februarie, când meșterii fierari făureau sau reparau uneltele agricole; *Florar*, luna mai, timpul florilor; *Cireșar*, luna iunie, timpul când se coc cireșele; *Cuptor*, luna iulie, timpul cel mai călduros din întreg anul; *Brumărel* sau *Brumarul Mic*, luna octombrie, cu apariția primelor brume; *Brumar*, luna noiembrie, timpul când cad brumele groase. Așa-numitele calendare bătrânești, întocmite la *Crăciun* sau la *Anul Nou*, aveau drept scop aflarea vremii în cursul anului, a lunilor ploioase sau secetoase și apoi cel de măsurare a timpului.

NUNTA CORNILOR, parodie a nunții țărănești fixată în ultima zi a *Săptămânii Nebunilor* (lunea după *Lăsatul Secului de Paște*) care ridiculizează fetele bătrâne și feciorii tomnatici surprinși necăsătoriți de *Postul Paștelui*. Pregătirile pentru nuntă, în special pentru confecționarea măștilor (măști pentru mire și mireasă, nun și nună, popă și dascăl, socru mare și socru mic, soacră mare și soacră mică, cumetri și invitați) și a recuzitei rituale, precum și adunarea informațiilor despre obiceiurile rele ale *cumetrilor* începeau cu mult timp înainte. Alaiul nupțial, însoțit de lăutari, mergea mai întâi la *biserica* (un copac înalt în care era agățat un clopot) pentru cununie. De aici, nuntașii se deplasau la râu, unde mirele și mireasa se spălau pe mâini cu apă turnată dintr-o vadră. Cu chiote, joc și mare veselie, măștile străbăteau ulițele satului jucând dansuri specifice nunților românești, *țucau* fetele și nevestele ieșite în cale. Obștea tolera și accepta, în ultima zi a carnavalului, expresiile licențioase și gesturile

grotești care depășeau normele de bună-cuviință. Prin strigături versificate, copiii deconspirau, de la mare distanță de mascați, persoanele cărora le era adresat ceremonialul nupțial: *fetele bătrâne* sau *stătute*, *feciorii bătrâni* sau *tomnatici*. În final, alaiul nupțial ajungea la locul de unde s-a pornit pentru, *strigarea darurilor de nuntă* de către un cumătru bun de gură: o păpușă din cârpe pentru *feciorul tomnatic*, o sticlă cu biberon pentru bărbatul care bea peste măsură, o cămașă ruptă pentru o nevestă leneșă, o nuielușă pentru învățător, o seringă fără ac pentru doctor ș.a.m.d. Nunta se încheia cu o petrecere organizată la *mire*, la *naș* sau la un *cumătru*. Obiceiul a fost consemnat, în diferite faze de evoluție și sub diferite denumiri locale, în mai multe sate din Țara Almăjului (Eftimie Murgu, Prilipeț).

Nunta mortului, v. Nunta postumă

Nunta oilor, v. Vinerea Mare

Nunta urzicilor, v. Urzică

NUNTĂ, amplu scenariu ritual prin care tinerii necăsătoriți părăsesc temporar lumea profană, pătrund în lumea divină unde procrează și redevin, după noaptea nunții, oameni obișnuiți, gospodari ai satului. Trecerea pasageră de la profan la sacru dă puțința omului să creeze el însuși omul. Nunta este, înainte de spectacol, un ceremonial complex care deschide, prin actul nupțial, un nou ciclu vital. După modelul împerecherii cuplului divin în timpul nunții (*Bradul de nuntă* cu *Mărul miresei*, *Steagul de nuntă* cu *Talerul miresei*, *Bățul înflorat* cu *Colacul miresei* ș.a.) și după împlinirea a două importante acte de consacrare, unul creștin, *cununia* (așezarea de către preot a cununilor împărătești pe capul tinerilor) și altul precreștin, *colăcăria* (ruperea colacului sau turtei de către nănașă deasupra capului miresei), mirii devin apți procreării, personaje sacre care aduc, teoretic, după nouă luni, pruncul. Tot ce vine în contact, în timpul nunții, cu mireasa și mirele aduce oamenilor noroc, fertilitate, prosperitate. Nuntașii fac tot ce le este cu puțință să prindă bucăți din colacul (turta) rupt deasupra capului miresei și aruncate de nănașă. Obiceiul vechi de a păstra cămașa de mire sau ia de mireasă, odăjdii care au învelit trupurile divine ale

mirilor, pentru a înfășa copilul la naștere sau la o boală grea, de a le îmbrăca ei înșiși la bătrânețe, pe patul morții, pentru ușurarea chinurilor, obiceiul contemporan de a se scrie pe talpa pantofului de mireasă numele prietenelor pentru a le grăbi căsătoria au o singură deciptare: contactul acestor haine cu trupurile sacralizate ale mirilor .

NUNTĂ POSTUMĂ, scenariu nupțial la moartea tinerilor necăsătoriți, sinonimă cu nunta mortului. Cadrul nupțial care îl înlocuiește sau îl dublează pe cel funerar la moartea tinerilor necăsătoriți, corectează o gravă încălcare a ordinii firești a unor evenimente din ciclul vieții: moartea înaintea manifestării plenare a căsătoriei și procreării. În mormântările tinerilor necăsătoriți sunt însoțite de lăutari care cântă melodiile îndrăgite de defunct, de steagul îndoliat de nuntă etc. Ceremonialul nupțial la moartea tinerilor este păstrat, în forme arhaice în Moldova. Aici, carul mortuar care poartă tânărul *nelumit* sau *nenuntit*, îmbrăcat întotdeauna în haine de mire, este străjuit de unul sau mai mulți brazi împodobiți cu panglici, prosoape, hârtie colorată. Boii carului poartă colaci în coarne, în vârful proțapului este pus un brăduț numit buhaș, în resteile jugului sunt prinse basmale albe sau prosoape. Lângă sicriu stau *nașii de cununie*, o pereche de tineri necăsătoriți cu lumânări aprinse în mână (Oțeleni, jud. Iași). Cortegiul este însoțit, uneori, de patru *conocași* călări sau de doi *vătășei* care poartă, în satele bucovinene, *bețe înflorate*, simboluri ale nupțialității. Alaiul se compune mai ales din tineri purtând un însemn de la nunta adevărată: druște, vornice, vornicese, chemători, surori de mireasă, frate de mire etc. Pe o pernă dusă de un tânăr sunt așezate cununițele de căsătorie, făcute din ramuri de *salcie*, și verighetele. Alaiul este însoțit de melodii interpretate la *fluier* și de sunete ale trâmbiței. La această secvență a nunții postume s-a renunțat sau a fost înlocuită cu o nuntă în care rolul mirelui sau miresei în viață este substituit de o *salcie* sau un *Brad*, întrucât se considera că nunta simbolică a mortului, cu schimbarea verighetelor, are implicații nocive asupra partenerului rămas în viață, crezându-se că acesta nu se va mai putea căsători, că va fi vizitat de partenerul devenit strigoi sau moroi, că, mai devreme sau mai târziu, va trebui să-și urmeze soțul sau soția înmormântată.

OALA LA NUNTĂ, substitut al animalului-oracol (bour, căprioară), care indică mirelui, prin urmele lăsate de acesta în timpul hăituielii, locul favorabil întemeierii casei copilului. *Oala la nuntă*, umplută cu cenușă și agățată pe o prăjină înaltă la poarta miresei, substitut al căprioarei din unele legende de întemeiere a satelor, trebuia spartă (omorâtă) de mire sau de un reprezentant al său cu ciomagul, armă preistorică de luptă, sau cu pușca. De altfel, virtuțile întemeietoare ale actului nupțial se împlinesc printr-un șir de acte violente: spartul *oalei*, ruptul dintr-o singură încercare a găinii fripte, ruptul (spintecatul) pisicii, spartul talerului miresei. Numai după împlinirea acestui sacrificiu de *împăratul* (mirele) sau altcineva din suita acestuia, alaiul nupțial era lăsat să pătrundă în spațiul sacru de întemeiere a casei de piatră.

OALA MORTULUI, adăpost preferat al sufletului, după ce își părăsește trupul. După scoaterea mortului din casă, *oala*, goală sau umplută cu cenușă sau cu apă se sparge de către un membru apropiat al familiei pe locul unde a murit, pe pragul casei sau la mormânt.

OALĂ, substitut al *Zeitei-Pământ*, adăpost privilegiat al sufletului. În graiul popular, *oala* și strachina de *pământ* sunt termeni obișnuiți de comparație pentru trupul și sufletul omului. Precum corpul omului, *oala* are gură, buză, gât, burtă, toartă, mânășă, mână, picior; când e bine arsă, are glas frumos, când e ciobită, sună răgușit; fecioara este asemuită cu *oala* nouă, neîncepută, fata *greșită* cu *oala* dogită, iar femeia bătrână cu hârbul și *oala* hodorogită. În peste 140 de proverbe și zicători românești referitoare la vasele de lut, *oala* este termen

polivalent de comparație: *sună a oală!* pentru omul grav bolnav, sinonim cu zicala *e pe ducă*, adică *trage să moară*; *s-a făcut oale și ulcioare*, pentru omul mort de multă vreme, transformat în *pământ* din care se fac *oale* și *ulcioarele*. Confecționarea și spargerea *oalei* de *pământ* au fost asemuite cu nașterea și moartea omului. Fazele tehnologice ale ceramicii, una din marile invenții neolitice, începe cu tăiatul *Pământului*, amputare violentă a trupului-mamă, continuă cu zdrobirea și fărâmițarea acestuia, cu adăugarea apei și obținerea *lutului*, cu frământarea și dospirea, cu modelarea chipului, și se încheie cu taina însuflețirii simbolice, printr-un rit funerar de incinerare, arderea *oalei*. Arsă în cuptor, *oala* are viață și, ca urmare, poate fi jertfită, adică dată de pomană în locul oricărui organism însuflețit, uman sau divin.

OBICEIURI DE REVELION, ciclu de obiceiuri împărțit de noaptea de *Revelion* în două perioade simetrice. Prima parte, cuprinsă între sacrificiul ritual al porcului, la *Ignat*, și miezul nopții de *Revelion*, se suprapune peste zilele premergătoare solstițiului de iarnă, când se mărește noaptea, sporește frigul și întunericul. Sosește însă fenomenul spectaculos al solstițiului, când *Soarele* începe să urce pe bolta *cerului*, iar ziua începe să crească puțin câte puțin. A doua parte a ciclului, care se desfășoară sub semnul speranței generate de renașterea *Anului*, este cuprinsă între miezul nopții de *Revelion* și *Bobotează*. Obiceiurile, actele rituale și practicile magice redau, în prima parte a ciclului, teama, dezordinea și haosul generate de îmbătrânirea și moartea *Anului Vechi*, iar în a doua parte, după miezul nopții de *Revelion*, optimismul, veselia, ordinea și echilibrul. Prin numeroase sărbători și obiceiuri, românii împlânzesc curgerea necruțătoare a timpului, umanizând fenomenele naturale desfășurate independent de dorința și voința lor: sacrificiul ritual al porcului; prepararea alimentelor rituale din grâu (colaci, turte) și din carne de porc (piftie, cârnați); credința că se deschid mormintele și se întorc spiritele morților printre cei vii; abundența ospetelor și a petrecerilor, cu excese de mâncare, băutură, distracție, gesturi, cuvinte și expresii licențioase, dansul *Perinița*, supraviețuiri ale unor practici orgiastice; activitatea cetelor de feciori

care exprimă, prin colinde și numeroase acte rituale; drama nașterii și morții anuale a divinității și, în sfârșit, stingerea luminilor la miezul nopții pentru a sugera întunericul și haosul desăvârșit provocat de moartea divinității. Urmează, după câteva clipe, aprinderea luminilor, care simbolizează nașterea divinității *An* și, o dată cu aceasta, a timpului și lumii înconjurătoare. Se credea că în acest timp benefic se deschide *cerul*, ard comorile și vorbesc animalele. Se alungă spiritele malefice prin zgomote de tot felul (bice, clopote, strigături), se invocă rodul bogat prin diferite obiceiuri (*Plugușorul*, *Semănatul*, *Sorcova*) și acte rituale, se încearcă norocul, se află ursita, se întocmesc calendarele meteorologice (din foi de ceapă, din coji de nucă etc.); se împacă pricinile, se săvârșesc acte de toleranță și îngăduință; se începe, simbolic, lucrul ș.a.

Obrejenie, v. Ovidenie

ODOLEAN, plantă sacră din familia *Valerianaceae*, cu puteri miraculoase, care asigură omului, alături de *usturoi*, *pelin*, *avramească*, *cârsteneasă* și alte plante, protecție magică împotriva *Ielelor*, *Strigoilor* și *zmeilor*. Planta era invocată să aducă dragoste fetelor și noroc nevestelor. Fetele din Munții Apuseni se scăldau, înainte de a pleca la joc, la ospete sau la sălașele din hotarul satului, în lăuturi de *odolean*, *leuștean* și iarbă neagră, pentru a nu fi furate de zmei. Planta este utilizată în medicina populară pentru lecuirea bolilor neoropsihice și cardiace.

Ologit de Dânsele, v. Iele

OM ȘI POM, termeni obișnuiți de comparare și de substituie în contextele rituale și ceremoniale. *Pomul* îl poate înlocui și adăposti simbolic pe *om*, îi poate deveni frate, soră, soție. Răspunsul la ghicitoarea meglenoromânilor *Pom cu picioarele în sus* este *omul*. Dacă se înlocuiește cuvântul *picioar* cu sinonimul său popular *crac*, atunci textul ghicitoarei ar deveni *Pom cu crăcile în sus*. Ghicitoarea meglenoromână este unul dintre argumentele care trimite etimologia Zeului *Crăciun* la cuvântul *crac* sau *butuc* de *Crăciun*, tăiat din pădure pentru a fi incinerat pe vatră în noaptea de 24/25 decembrie. Obiceiul

incinerării divinității în ipostază fitomorfă, în noaptea de *Crăciun* a fost practicat până în secolul al XIX-lea, când a fost înlocuit cu *bradul împodobit*, de origine occidentală. Iată ce mărturisea Petre Ispirescu despre *Pomul de Crăciun*, pe vremea copilăriei sale: *Eram copil, și văzând la o casă un pom gătit, am stat și am căscat și eu gura acolo. Pasă-mi-te era pomul Crăciunului. Nu mai văzusem, până atunci, decât la morți un așa pom împodobit*. Din punct de vedere spiritual, între pădurile de foioase și cele de conifere există mari deosebiri: pomul exprimă, prin înfrunzitul și desfrunzitul anual al codrului, ideea nemuririi prin moarte și renaștere perpetuă, iar *bradul*, prin cetina în permanență verde; *pomul* domină obiceiurile de la naștere și căsătorie, *bradul* devine prioritar în obiceiurile de înmormântare. Locurile sacre ale voievozilor Ștefan cel Mare și Mircea cel Bătrân, al Craiului Munților Apuseni, Avram Iancu, sunt marcate de *stejari* seculari, nu de *brazi*.

Omătosul, v. Gerar

OMUL-PĂDURII, reprezentare mitică a civilizației lemnului, stăpân, împreună cu *Muma-Pădurii*, peste tot ce naște, crește și trăiește în pădure. În descântecele de *Muma-Pădurii* apare sub diferite nume: *Moșul Codrului*, *Tată al Pădurii*, *Păduroiul*. El îi pedepsește în special pe oamenii care strigă sau fac gălăgie noaptea prin pădure. Poartă copite de cal și păr lung, din cap până în picioare, și poate fi auzit cântând cu voce groasă prin pădure sau rupând crengile călcate cu piciorul. În sat poate apărea ca un vânt puternic care deschide ușile și ferestrele caselor (Maramureș) sau ca un om diform și carnivor, *cu ochii cât sita, cu capul cât târna, cu dinții cât secera, cu picioarele cât rășchitoarele* (Bucovina).

ONOFREI, personificare meteorologică care a preluat numele Sfântului Onofrei (12 iunie), sinonim cu *Ziua Șoarecilor*. *Onofrei* indică, în calendarul iulian, solstițiul de vară și perioada împânguirii și coacerii lanurilor de grâu și orz. După reforma calendarului a devenit, împreună cu vecinii lui calendaristici, *Timoftei*, *Vartolomeu* și *Elisei*, *Sfinți Mărunți*, nesemnificativi pentru calculul timpului dar extrem de

periculoși pentru că aduc grindină și vijelii pe timpul verii. Local, ziua de *Onofrei* era considerată ultimul termen când se mai putea semăna hrișca, porumbul, cartofii și legumele (Bucovina).

ONOMASTICĂ POPULARĂ, tehnici de atribuire a numelor de botez. Prin actul de atribuire a numelui se avea în vedere individualizarea onomastică a spiței de neam paterne și nașterea, cu precădere, a băieților. Astfel, în satul Mățău din zona etnografică a Muscelului, se respectau următoarele reguli: pentru conservarea onomastică a spiței de neam paterne, se obișnuia să se dea copilului numele tatălui; dacă primul copil era o fetiță, i se da numele mamei, în credința că aceasta va fi prima și ultima, adică odată cu ea să se termine rândul fetelor și să înceapă rândul băieților; când primul născut era băiat, nu i se da numele tatălui, în dorința de a se naște numai băieți, urmând ca ultimul să moștenească onomastic părintele; în cazul în care copiii cu numele de Maria, Dumitru, Ion etc. mureau, se evitau aceste nume la nașterile viitoare; dacă într-o familie mureau toți copiii sau se nășteau prea mulți, în special fete, copilului de pe urmă i se da numele Oprea, adică *oprește!*; dacă primul copil era băiat, i se da, uneori, numele de Bucur, însemnând bucurie. Dar, la mică depărtare de Mățău, în satul Albești de Muscel, numele de Bucur sau Bucura se acorda doar *copiilor din flori*. Cât de mare bucurie oferea nașterea unui copil din flori și mai ales a unei fete, este lesne de înțeles! Prin însuși actul de atribuire a numelui, fata mamă și rudele materne încercau să explice că nou-născutul era nevinovat de situația defavorabilă în care a venit în această lume.

ORIGINEA CĂLUȘARILOR, marcă identitară a românilor de la nord și sud de Dunăre. La nord de arealul compact al obiceiului călușăresc au fost atestate câteva urme la rutenii din Galiția și, de aici, elemente din ce în ce mai rare și mai șterse spre vestul Europei. Surprinzător, o variantă asemănătoare cu modelul *Călușului* carpato-dunărean a fost atestată la extremitatea vestică a continentului: *La englezi, Călușul Hobbyhorse apare și în societatea unor dansatori care purtau clopoței la picioare și se numeau Morris-dancers. Ei umblau la Paști, la întâi mai, la Înălțarea Domnului, Rusalii și chiar*

la ospete ... În epoca lui Shakespeare se produceau și în teatru, după terminarea piesei, spre a împrăștiia impresia deprimantă exprimată de tragedii asupra publicului. Rămâne de cercetat cum a ajuns Călușul carpato-dunărean la englezi și scoțieni: prin celții care au conviețuit o perioadă de timp cu dacii sau prin intermediul legionarilor romani (!?).

ORIGINEA PROSTITUȚIEI, încercare de a explica, sub forma unor mici povestioare, o faptă ieșită din normă în satul tradițional. După unele credințe populare, Tata Noe a salvat viețuitoarele la potop și a fost implicat în multe fapte care aveau să se petreacă apoi pe pământ. Una dintre acestea a fost prostituția: *Noe a trăit 260 de ani și a avut 12 feciori și 13 fete. Feciorii și fetele lui Noe s-au luat unul pe altul, numai o fată a rămas singură. «- Da eu ce-oi face?», zise fata. «- Tu vei sluji pe la celelalte», a spus Tata Noe. «- Ba nu, a zis Dumnezeu. Ea să fie pentru cătane!». Și de atunci sunt prostituatele.*

OROLOGII PREISTORICE, bioritmuri de reproducere ale *calului* și *lupului*, pentru măsurat timpul calendaristic. Cultul *calului* și al *lupului* se leagă de un calendar pastoral structurat pe două anotimpuri: *iarna*, patronată de *lup*, și *vara*, patronată de *cal*. Între aceste două divinități zoomorfe de origine indo-europeană, *lupul* și *calul*, și aștrii care măsoară timpul oamenilor, *Luna* și *Soarele*, sunt tainice legături: *lupul* este asociat cu astrul lunar căruia îi cântă noaptea, urlând precum *câinele*, *calul* cu astrul solar pe care îl ajută zilnic să urce de la răsărit până la zenit. Sărbătorile și obiceiurile dedicate divinității cabaline sunt concentrate pe timp de vară, iar cele dedicate *lupului*, pe timp de iarnă.

ORTUL POPII, denumire populară a morții, sinonimă cu spartul *oalei*, închinatul steagului. *Ortul popii* reprezenta, cu un secol în urmă, o monedă de 10 parale, dată preotului pentru înmormântarea unui om. Prin analogie cu monedele primite de preot la botezul copiilor, prin a căror simplă numărare se aprecia cu cât a crescut numărul creștinilor, este de presupus că și monedele numite *ortul popii* să fi jucat rolul unei statistici a deceselor. Evidența deceselor este ținută, alături de autoritățile administrative și ecleziastice, de membrii comunității

rurale, care luau cunoștință de evenimentele nedorite prin diferite canale vizuale și auditive: trasul clopotului, semnale de bucium și bocet.

OSPĂȚ FUNERAR, petreceri ale celor vii cu cei morți organizată în cimitir, în nopțile de *Joimari* sau de *Paște*. Participanții aduc, după puterea fiecăruia, diferite ofrande alimentare (colaci, mâncare gătită, băutură), și le așază pe mesele din adăposturile amenajate în curtea bisericii, numite șatre. Adesea, alimentele se pun direct pe *pământ*, lângă mormintele unde își are fiecare îngropați morții. După binecuvântarea mesei de către preot, urmează, la lumina lumânărilor, ospățul propriu-zis. La încheierea ospățului, oamenii săraci primesc bogate ofrande alimentare (Maramureș, Munții Apuseni).

OU DE PAȘTE, substitut al divinității primordiale, înfrumusețat (gătit) prin vopsire și încondeiere în *Săptămâna Patimilor*, jertfit și mâncat sacramental în ziua de *Paște*. Izvoare istorice și arheologice certe atestă, cu multe secole înainte de apariția creștinismului, obiceiul de a se face cadou ouă colorate la marile sărbători sezoniere. Imaginea arhetipală a oului a fost preluată și de creștinism: oul, colorat și împodobit, este simbolul Mântuitorului, care părăsește mormântul și se întoarce la viață, precum puiul de găină ieșit din găoace. La început ouălele se vopseau cu plante în galben – culoarea Soarelui pe bolta cerului, și în roșu – culoarea discului solar la răsărit și apus. Ulterior, acestea au fost decorate cu chipul lui Hristos, cu figuri de îngeri, cu motive astrale, fitomorfe, zoomorfe, antropomorfe. Înroșitul și încondeiatul ouălor, meșteșuguri populare de un rar rafinament artistic, îmbină credințele și obiceiurile creștine cu cele precreștine. Pentru a juca rolul de substitut ritual al personajului sacru, oul este ales la Miezul Păresimilor, ziua de miercuri din mijlocul Postului Mare, este gătit (colorat și încondeiat) în *Săptămâna Patimilor*, pentru a fi ucis, prin lovire violentă în cap (*Ciocnitul ouălor*) și mâncat sacramental în ziua de *Paște*. Prin acest scenariu ritual, cei vechi credeau că timpul și spațiul înconjurător moare și renaște anual, împreună cu divinitatea adorată. Bogata terminologie zonală a ouălor încondeiate reflectă tehnica și instrumentele folosite (ouă închistrite, împistrite, picurate,

pictate, împuiate) și instrumentele folosite (ouă încondeiate). Alte denumiri, precum ouă necăjite și ouă muncite, se referă la tehnica pentru a realiza personificarea oului în timpul complicatului proces de încondeiere: desenarea cu ceară încinsă, introducerea ouălor de mai multe ori în apă fiartă. Obiceiurile și credințele legate de cojile de ou pot aduce frumusețe și sănătate, belșug și rod bogat, apropierea sau îndepărtarea oamenilor, grăbirea căsătoriei fetelor, înmulțirea vitelor etc.

OVIDENIE, ziua celebrării *Filipului cel Mare*, năprasnică divinitate a lupilor, peste care creștinii au suprapus sărbătoarea intrării în Biserică a *Fecioarei Maria* (21 noiembrie), sinonimă cu *Obrejenie* și *Vovidenie*. Local, în Bucovina, se credea că în această zi s-ar fi născut Hristos. *Ovidenie*, împreună cu *Filipii de Toamnă*, *Noaptea Strigoilor*, *Sântandrei*, și *Moș Nicolae* formează un scenariu ritual de renovare a timpului, probabil *Anul Nou Dacic*. În noaptea de *Ovidenie*, când se credea că se deschide cerul și vorbesc animalele, se priveghea la lumina unei lumânări aprinse și încolăcite, uneori de mărimea unui om, o strachină cu apă de leac, se făceau farmece și descântece, observații astronomice și previziuni meteorologice. Li se făceau praznice și li se împărțeau pomeni copiilor morți înainte de botez și oamenilor înecați și morți fără lumânare. Întrucât se credea că în noaptea de *Ovidenie* strigoii bântuiau fără opreliște, se ungeau cu usturoi cercevelele ferestrelor, tocurile ușilor, vatra și cuptorul, care comunicau, prin horn, cu exteriorul. Pentru protecția vitelor împotriva animalelor sălbatice, se interzicea orice activitate legată de prelucrarea lânii și pieilor de animale. De la *Ovidenie* până la *Sângiorz* femeile nu mai aveau voie să spele rufe la râu. Acte rituale și practici magice la *Ovidenie* au fost atestate în Bucovina, Moldova, Muntenia și Oltenia.

P

Pafa, v. Pâca

PANTELIILE, surorile lui *Sântilie* (20 iulie) în *Calendarul popular* și în *Panteonul românesc* (13 și 27 iulie), năprasnice reprezentări meteorologice care pârjolesc și ard, fără milă, recoltele în luna lui *Cuptor*. Se credea că forța lor distrugătoare putea fi diminuată prin diferite interdicții de muncă instituite cu 7 zile înainte și cu 7 zile după *Sântilie*, adică pe 13 și 20 iulie.

PANTELIMON (PINTILIE CĂLĂTORUL), reprezentare mitică a unei divinități, frate cu *Sântilie*, celebrată în ziua de 27 iulie, important hotar în scurgerea timpului calendaristic. Se spunea că acum se întoarce crugul cerului spre toamnă și iarnă, că păsările, în special berzele (cocostârcii), se strâng stoluri, pregătindu-se pentru plecarea în țările calde, iar *cerbul* iese din râu, vestind răcirea apei (Moldova).

PANTEON, edificiu închinat divinității adorate în religiile monoteiste (templul evreiesc, biserica creștină, moscheea mahomedană) sau unor zei ierarhizați după putere, grad de rudenie, atribuții, în religiile politeiste (peruviană și mexicană, chineză, japoneză, egipteană, babiloniană și asiriană, a vechilor sirieni, hitiților, vechilor iranieni, indienilor, grecilor și romanilor, geto-dacilor, celților, vechilor germani, slavilor și popoarelor baltice). În raport de nivelul *Pământului*, *Panteonul* a urcat din grota preistorică a *Zeitei-Mumă*, la nivelul solului și, apoi, s-a înălțat spre înaltul cerului, cât mai aproape de reședința Dumnezeuului Tată. *Panteonul* redă, prin arhitectura și amenajarea interiorului, idealul de frumusețe al credincioșilor întruchipat de divinitatea lor adorată, geomorfă pentru oamenii neolitici, antropomorfă pentru indo-europeni

și creștini. Bisericile românești, mai ales cele din ținuturile extracarpătice, păstrează numeroase trăsături de geomorfism: turla semisferică, liniile și volumele rotunjite ale interioarelor, înălțimea modestă a construcției, asemănătoare cu a locuințelor din jur ș.a. Acolo, credincioșii fac mătânii și sărută *Pământul*, deși știu că împărăția divină este în partea opusă, în cer.

PAPARUDĂ, Zeiță pluviometrică invocată de ceata feminină pentru a dezlega ploile în zilele caniculare ale verii, înrudită cu Zeul indian Rudra, stăpân al fenomenelor meteorologice. Pe teritoriul României, *Paparuda* poartă mai multe denumiri zonale: *Păpălugă*, *Păpăruga*, *Bărbăruță*, *Peperuie*, *Dodoloaie*, *Dodoluță*, *Mătăhulă* ș.a. În credințele populare, *Paparuda* este închipuită: o sfântă înaltă și subțire; o Zeiță care diriguiește ploile, sparge sau urnește norii; o femeie care umblă cu ploile. În colindul cu *Paparuda*, rolul ceremonial și ritual al zeiței pluviometrice era jucat de o fetiță sau o fată nemăritată, un băiețel sau un flăcău, o femeie gravidă. Aceasta îmbracă întotdeauna costumul specific alcătuit din frunze de *boz*, brusture, mai rar din frunze de alte plante, la o fântână sau pe malul unei ape (râu, pârâu, lac, iaz). Uneori, își împodobește capul cu flori sau coronite din flori. Izolat, poartă în mână o cruce din lemn. *Paparuda* joacă, se desfătă în admirația alaiului său divin și este întâmpinată cu respect pe la casele din sat. Ceremonialul cuprinde trei secvențe rito-magice: *nașterea zeiței*: alcătuirea cetei sau alaiului *Paparudei* din persoane pure, de obicei fetițe sau fete nemăritate; alegerea persoanei care va juca rolul personajului sacru, *Paparuda*; confecționarea măștii sau a costumului vegetal din frunze de *boz*, brusture sau din alte plante; îmbrăcarea cu costumul vegetal, de obicei pe trupul gol; împodobirea cu flori sau coronite din flori; *desfătarea zeiței*: pornirea alaiului alcătuit din *Paparudă* și ceata sa divină pe ulițele satului pentru a vizita fântânile și gospodăriile oamenilor; dansul executat de *Paparudă* pe o melodie simplă, cântată și ritmată de participanți prin bătaia palmelor; udarea *Paparudei* și a alaiului său cu apă, uneori cu lapte sau zer; primirea darului (alimente, bani, vase de lemn). Obiceiul a fost atestat în diferite stadii de evoluție pretutindeni la români.

PAR, substituit ritual al ursitului fetei de măritat în noaptea de *Anul Nou*. Fata, dornică să afle ce înfățișare va avea bărbatul, merge cu ochii închiși la gard și numără parii acestuia în ordine descrescătoare, de la nouă la unu. După identificarea *soțului*, îl leagă cu ață roșie și fir de *busuioc* și-l invocă: *Eu zgândăr parul/ Parul zgândără pe Dracul,/ Dracul îl zgândără pe Ion/ Să nu se liniștească/ Până ce scrisa mea n-o da...* Dimineața mergea, nerebdătoare, să-și vadă ursitul: dacă parul era drept și înalt, soțul urma să fie tânăr și frumos, dacă era strâmb și cu noduri, acesta era infirm (șchiop, cocoșat) și mai avea frați.

Pasărea turcilor, v. Gaia

PASĂRE-SUFLET, reprezentare plastică a sufletului mortului, pe stâlpii și crucile din lemn. *Pasărea-suflet* este redată în întregime sau *pars pro tot*, prin cioplire, traforare și pictură. Instrumentul metalic cu care se cioplește în lemn numele mortului se numește, în Țara Hațegului, pasăre. La confluența Jiului cu Dunărea, pasărea sculptată, traforată sau pictată apare în zbor descendent, orientat spre pântecul *Pământului*, reședința *Zeitei-Mamă* neolitice. În cele mai multe cimitire din Oltenia și din alte zone ale României, cele două scânduri unite în vârf, traforate sau nu, în formă de aripi de pasăre, unesc brațele crucii în formă de unghi isoscel, desenând, împreună cu stâlpul propriu-zis, o săgeată orientată spre cer. Astfel, în multe cimitire, crucile săgeți ridicate din morminte par a fi stoluri de păsări, grupate, precum oamenii, în vatra satului, pe familii și spițe de neam. Spre deosebire de *pasărea-suflet* în mișcare, în zbor ascendent sau descendent, din cimitirele de la sud de Carpați, în unele sate din sudul Transilvaniei apar una sau două păsări sculptate, vopsite în negru sau albastru, care se odihnesc în vârful crucii, pe brațele crucii sau pe o stinghie bătută perpendicular pe sulița sau steagul funerar.

PAȘTE, scenariu ritual de înnoire anuală a lumii prin moartea și renașterea Mântuitorului Iisus. *Paștele* se încadrează în modelul preistoric de renaștere simbolică a timpului și spațiului, prin jertfa divinității adorate substituită de o efigie (statuie, steag, mască, totem), un om (conducător, oștean, fecioară, prizonier), un animal (berbec, țap,

miel, cal, taur), pasăre sau ouă de pasăre, arbore, plante alimentare. Moartea urmată imediat de renașterea divinității, celebrate la aceeași dată calendaristică, au fost dissociate de creștini în două sărbători distincte: *Nașterea Domnului* la solstițiul de iarnă (*Crăciunul*), iar moartea, la echinocțiul de primăvară și în raport cu faza *Lunii Pline*. Jertfa prin substituție a Zeului adorat a fost înlocuită cu jertfa Domnului Iisus săvârșită o singură dată pe Golgota, în numele tuturor oamenilor, și reactualizată anual de credincioși. Adepții noii religii au receptat moartea urmată de Învierea lui Iisus cu moartea și renașterea Zeului detronat (Mithra, *Crăciun*) și l-au însoțit cu un scenariu ritual de înnoire a timpului. Timpul se degradează neîncetat în *Săptămâna Patimilor*, când se deschid mormintele și se întorc spiritele morților la *Joimari*, iar Iisus este trădat, chinuit, umilit și omorât prin răstignire. După haosul și întunericul în care omenirea a rămas fără protecție divină, urmează miracolul Învierii Domnului din noaptea *Paștelui* și actele de purificare din *Săptămâna Luminată*, care aduc echilibrul și armonia. Asemănător celorlalte scenarii de înnoire a timpului calendaristic, la *Paște* se fac sacrificii (tăiatul mielului și, în unele zone, a purcelului, spartul ouălor), se prepară alimente rituale (pasca, colacii), se aprinde ritual lumina, se crede că se deschid mormintele și cerurile, că vorbesc animalele și ard comorile.

PAȘTELE BLAJINILOR, prima duminică după *Paște* dedicată în *Calendarul ortodox* Apostolului Toma, iar în *Calendarul popular* sufletelor morților, sinonim cu *Paștele Morților*. Toma din Galileea, unul dintre cei 12 apostoli aleși de Iisus, singurul care s-a îndoit de Învierea Sa, dar s-a încredințat după ce i-a pipăit rănilor provocate de piroane, este prăznuit toamna, în ziua de 6 octombrie, nu primăvara, după *Paște*. Credincioșii, după ce participă la slujbă, depun ofrande bogate pe mormintele rudelor din cimitir (vase, ouă roșii, colaci, lumini aprinse) și se ospătează în curtea bisericii. În zona Beiușului și în alte zone din Transilvania, ospățul funerar se prelungește în sunetul clopotelor până la apusul Soarelui.

PAȘTELE CAILOR, sărbătoare cabalină din ziua de joi din a șasea săptămână care urmează după *Paște*. Se credea că pentru un ceas, din

întreg anul, se satură caii de păscut iarbă, sinonim cu *Ispasul* și *Joia Iepelor*. În această zi, în exuberanța vegetației de primăvară, caii erau slobozi să pască pe unde doreau, iar boii și juncanii se urcau la pășunea alpină. În vechime, sărbătoarea *Paștele Cailor* a fost o zi a sorocacelor, termen-limită când se mai putea încheia sau se lichidau diferite înțelegeri și afaceri. Spre deosebire de Sângiorz (23 aprilie) și (26 octombrie) care sunt date precise de încheiere a datoriilor și înțelegerilor dintre oameni, *Ispasul*, ca sărbătoare, are dată mobilă de celebrare ce poate varia, de la un an la altul, cu un număr mare de zile. Din acest motiv, funcția de soroc a sărbătorii s-a diminuat treptat și a căpătat un înțeles peiorativ. Astăzi, expresia la *Paștele cailor* are sensul de: a nu înapoia ceea ce ai împrumutat, a amâna până la Sfântul așteaptă, a nu te ține de cuvânt. Din legendele nativității și din unele colinde, originea sărbătorii s-ar afla în blestemul adresat cailor, animale nerumegătoare și în permanență nesătule, de către *Maica Domnului*, care ar fi fost deranjată de tropotul, nechezatul și ronțăitul nutrețului în timpul nașterii Domnului Iisus, în ieslea din grajdul lui *Crăciun*.

PAȘTELE MORȚILOR, sărbătoare populară cu dată mobilă, ținută în prima zi de luni după Duminica Tomii, sinonimă cu *Lunea Morților* și *Paștele Blajinilor*, dedicată morților, moșilor și strămoșilor. În această zi se bocesc morții, rude și străini, cunoscuți și necunoscuți, se depun ofrande pe morminte, se fac pomeni (ouă roșii, pască, colaci) și libațiuni, se organizează oștețe rituale în cimitir, lângă biserică, sau în câmp, la iarbă verde. (Banat, Transilvania, Bucovina, Maramureș).

PAȘTELE VIȚELOR, denumire locală a *Zilei Ursului*, străveche divinitate autohtonă, care pedepsește pe cei care nu-i respectă ziua de celebrare, la 1 august. Întrucât oamenii au instituit severe interdicții de muncă, inclusiv mulsul vacilor, vițeii erau slobozi să sugă cât poteau (Țara Hațegului).

PĂDURE, personificare fitomorfă a zeiței neolitice a *Morții*. În textul funerar *Pădure*, *verde Pădure*, cântat pe ultimul drum, de la casa mortului la biserică *Pădurea*, în ipostază de *Zeiță a Morții* este

blestemată să ardă sau să se facă os: *Pădure, verde Pădure/ Până când tot iei la lume/ ... / Pădure, face-te-ai scrum/ Ai luat ce-a fost mai bun! Pădure face-te-ai os,/ Ai luat ce-a fost mai frumos!* (Obârșia Cloșani, jud. Mehedinți).

Pădureana, v. Spirite ale Pădurii

Păduroiul, v. Spirite ale Pădurii

PĂMÂNT, trup al *Zeitei-Mamă*. În heterogamia cosmică, *Pămîntul* este mama care naște și hrănește pruncii, iar cerul este bărbatul, tatăl copiilor. În nordul Bucovinei este păcat să sapi *Pămîntul* după apusul Soarelui și, mai ales, în timpul nopții, când trebuie lăsat să se odihnească. Numitorul comun care leagă, spiritual, omul de *oală* este *Pămîntul*, prezentat de credințele populare ca un organism viu, înzestrat cu simțuri și inteligență. Despre olar, care chinuiește *Pămîntul* (îl taie, îl arde), se crede că ar fi tot atât de păcătos ca Scaraoschi, care arde în smoală sufletele oamenilor, după moarte. Animată cu viață, oala substituie, în anumite contexte rituale și ceremoniale, omul, divinitatea adorată și alte reprezentări malefice sau benefice. În practicile magice, *oala* este un substitut ritual manipulat, de la caz la caz, de persoane inițiate: vrăjitoare, *moașă*, nănașă, *Mut*, *Vătaf* (cetele de călușari) etc. Aruncată în fântână sau în râu în zilele caniculare ale verii, devine mesagerul oamenilor pe lângă divinitatea care dezleagă ploile; prin spargerea ei la prima scaldă a copilului, *moașa* realizează transferul magic al sănătății și glasului frumos de la *lutul ars* la noul născut; prin spargerea oalei curate, neîncepute, nănașa repară la căsătorie necinstea *fetei greșite*; prin spargerea oalei cu băta, *Mutul* sau *Vătaful* cetei de Călușari provoacă moartea simbolică a bolnavului *luat din Căluș*. *Oala* poate adăposti și spiritele potrivnice omului. *Oalele* stau întoarse cu gura în jos pentru a opri cuibărirea chiriașilor nepoftiți (*Muma* sau *Fata-Pădurii*, *Strigoiul*).

PĂMÂNTUL-MAMĂ, personificare neolitică a *Pămîntului*, atestată în cele mai neașteptate locuri tainice ale spiritualității românești. Pentru valoarea lor documentară, reproducem câteva credințe: *Pămîntul s-ar jelui lui Dumnezeu de neplăcerile pe care i le aduce*

omul: « – Doamne, mă zgârie, mă taie, nu mai pot! – Rabdă, zice Dumnezeu, că acuma se îngrășe omul de pe tine, dar pe urmă te vei îngrășa tu de pe el! »; Pământul e sfânt. La pământ să bați mătânii și să te închini, că el ne hrănește și ne ține, din pământ avem hrană și apă, el ne încălzește, el e mama noastră. « – Bateți mătânii și sărutați Pământul, zic eu la copiii mei, și vă rugați să ne ție, că din pământ ieșim și în pământ avem să mergem! »; Pământul e jumătate bărbat și jumătate femeie, pentru că Dumnezeu din coasta lui Adam a făcut-o pe Eva!; Se zice, ca blestem: Mânca-te-ar țărâna! Mânca-te-ar Pământul!; Pământul cel de deasupra e bărbat, iar cel mai dinăuntru este femeie. Lui îi e ciudă pe femeia lui și o muștră: « – Pe mine mă taie, mă muncesc, dar ție ți-e bine. Tu nu numai că nimica nu faci, ba încă și oamenii îți dau să mănânci », aluzie la ritul funerar de înhumare (Bucovina, Moldova).

PĂPUȘA MIRESEI, reprezentare antropomorfă modelată din *aluat* sau confecționată din cârpe, jertfită (ruptă sau incinerată) sau păstrată timp nelimitat în lada de zestre, sinonimă cu *El* și *Ea*, *Pupăza miresei*, *Norocul mirilor*, *Bocănești de cununie*. Aceste reprezentări din *aluat* substituie, în anumite contexte rituale și ceremoniale ale nunții, mireasa, mirii sau copilul care se va naște imediat după nuntă. *Păpușa miresei* are, de la sat la sat, forme și dimensiuni diferite: doi colaci împreunați, doi cozonaci (al mirelui și al miresei), o păpușă confecționată din cârpe, colac antropomorf cu ochi, gură și șirag de mărgelă la gât. Importanța lor rituală și ceremonială este subliniată de cântecul și jocul ritual ce-i poartă numele (*Păpușeasca*, *Păpușește*, *Păpușerește*) și de momentele semnificative ale nunții, când sunt prezentate și scoase în evidență: în seara logodnei când păpușa este așezată la masă lângă logodnic, înaintea logodnicei (Broșteni, jud. Suceava); în dimineața nunții, când este trimisă miresei, împreună cu darurile (schimburile), prin vornicul mirelui (Cașin, Oituz, jud. Bacău); la cererea iertării, când este ruptă în bucăți de nașă deasupra capului miresei (Dumbrăveni, jud. Suceava), la deshobotat (dezbrăcarea costumului de mireasă și îmbrăcarea costului de nevastă), când este ținută în brațe de mireasă (Moldova, Muntenia).

PĂZITUL USTUROIULUI, ospăț nocturn, cu excесе de mâncare, băutură și distracție în noaptea de *Sântandrei* (29/30 nov.), numită și *Noaptea Strigoilor*, care amintește de orgiile antice. La acest presupus *An Nou Dacic* se preparau și se consumau alimente și băuturi rituale (turta de Andrei, covașa), crezându-se că se deschid mormintele și se întorc spiritele morților, că vorbesc animalele, se prind farmecele și vrăjitoriile, mai ales cele de aflare a ursitei (Colinele Tutovei).

PÂCA, reprezentare mitică populară care trebuia pomenită de tot omul care *pipă* (fumează). În județul Vâlcea se numea *Pafa*. Ca personaj malefic, *Pâca* sau *Pafa* este identificată cu Mama Dracului, cea care a născut demonii, tutunul și obiceiul fumatului. În imaginarul popular, *Pâca* apare ca o babă bătrână cât lumea, neagră și urâtă ca întunericul *ladului*, cu coarne ca rășchitoarele, cu nasul lung și încârligat, cu ochii umflați ca de capră înecată, cu colți în gură ca ai mistrețului, cu gheare ca secerele, cu coadă ca de vită, cu lulea sau *pipă* mare între dinți, cu flăcări care îi ies pe nas și duhoare de tutun pe gură. Pentru pomenirea mamei lor, dracii *s-ar fi scremut și ar fi făcut și ei o sămânță din care a răsărit buruiana dracilor, adică tutunul. Dracii i-au dat această buruiană și omului ca să-i tragă fumul pe gârlej și când l-o da afară, să facă Pafff!, ca să fie spre pomenire Pafii, mamei lor. Dintr-o altă legendă, aflăm că dracul ar fi creat tutunul, iar Dumnezeu tămâia: când a primit Domnul Hristos moarte și s-a îngropat în pământ, i-a răsărit tămâie pe mormânt. Pe mormântul diavolului a răsărit tămâia dracului, tutunul. Diavolul i-a zis atunci lui Dumnezeu: «- Să vedem, Doamne, la care aleargă lume mai multă: la tămâie sau la tutun». Când veni lumea, aceasta a alergat mai mult la tutun, la mormântul diavolului. Acesta, văzând multă lume la tutun, a zis: «- Să-mi dai mie, Doamne, pe toți care or bea (or fuma) tutun! – Ai tăi să fie care or bea tutun!». Legătura dintre tutun și diavol este frecvent amintită de chiuitura de joc: *Câte fete la strânsură,/ Toate stau cu pipa-n gură./ Iese dracul de sub râpă/ Și le pune foc în pipă!* (jud. Alba, Hunedoara ș.a.).*

PELIN, plantă apotropaică din fam. *Compositae*, utilizată pentru tămăduirea suferințelor (malaria, durerile de stomac, umflăturile, bolile de ochi), pentru vopsitul lânii și pentru obținerea săpunului,

pentru alungarea *Ielelor* și a altor spirite malefice. Ca plantă de leac, *Pelinul* era recoltat de descântătoare după un ritual consacrat, adesea dezbrăcându-se și despletindu-se, la diferite sărbători calendaristice: *Mucenici*, *Arminden*, *Strodu Rusaliilor*, *Rusalii*, *Marina*. Uneori, descântătorea era însoțită de o altă femeie care interpreta rolul *pelinului* personificat: – *Bună seara, Pelin mare, / Domn mare! / – Mulțumim dumitale, / Șezi! / – N-am venit să șez / Și-am venit să scot / Patruzeci și patru de draci ai tăi...* *Pelinul* era la loc de cinste la *Rusalii*, când se purta la pălărie, în sân și în buzunare, împodobeau ferestrele și icoanele, se puneau în așternutul patului, între haine, pe masă și podeaua caselor, pentru alungarea duhurilor și spiritelor rele. Pentru protecție magică împotriva *Ielelor*, *Călușarii* leagă și astăzi tulpini de *pelin* în vârful steagului, iar în anumite momente ale jocului mestecă între dinți frunze de *pelin*. Mătura de *pelin* se folosea în practicile magice, de întors a persoanei plecată de acasă și de scos și alungat boala din corpul omului, ca în descântecul: *Ieși spurc spurcat, / De la Gheorghe / De unde te-ai aninat, / Că eu, descântătorea, / Cu vin și cu rachiu te-am îmbătat, / Cu mătura te-am măturat, / Cu mătura de pelin negru, / Și-n gunoi te-am aruncat....* În ținuturile extracarpătice, în ziua de *Arminden* se organizau petreceri câmpenești, unde se frigea haiducește mielul și se bea vin amestecat cu *pelin*, pentru subțierea și schimbarea sângelui. În medicina populară, *pelinul*, mai ales cel recoltat în ziua de *Arminden*, era un leac apreciat pentru tratarea malariei, durerilor de stomac, umflăturilor, bolilor de ochi, iar vinul amestecat cu *pelin*, pentru subțierea sângelui.

PERINIȚĂ, dans funerar la *Priveghiul de înmormântare*. *Perinița* este un joc ritual al sărutului, care a migrat de la *priveghiul* cu jocuri, organizat la înmormântarea omului, la *Priveghiul de înmormântare* a anului, *Revelionul*. La excesele din noaptea Anului Nou, când oamenii fac totul peste măsură (beau, mănâncă, joacă, se distrează), se adaugă gesturile și cuvintele licențioase, jocul mascaților, dansul sărutului, supraviețuiri evidente ale orgiilor antice. *Revelionul* este o petrecere egalată, ca amploare, numai de jocurile de la *Priveghiul de înmormântare*, organizat, în unele zone etnografice, până la mijlocul

secolului al XX-lea. El se desfășura ca o mare bucurie la casa mortului. Lumea râde de se cutremură casa. Râd și rudele mortului, și copiii lui, și toți; nime n-are bai de mort, că ... Doamne, iartă-mă, omul trebuie să moară. *Perinița*, dans specific românilor, se juca în forme specifice, atât în noaptea de *Revelion*, cât și în nopțile de priveghi de la înmormântarea oamenilor.

PEȘTE, personificare a peștișorului invocat de pescari în ziua de *Alexie* sau *Ziua Peștelui* (17 martie), să le aducă noroc la pescuit. Acum, când se credea că *se zbate* știuca în apă înainte de depunerea icrelor pentru înmulțire, pescarii nu ieșeau la pescuit, ajunau sau prindeau un pește mic, îl descântau și îl mâncau crud, ca să le aducă noroc la pescuit de-a lungul anului.

PIATRA TRĂSNETULUI, personificare a unei roci șlefuite de natură sau de oamenii preistorici. *Piatra trăsnetului* ar fi fost zămislită de trăsnet și aruncată de acesta în ape, în timpul furtunilor. Găsite întâmplător, în special după ploi torențiale, *pietrele trăsnetului* erau purtate ca amulete, aducătoare de noroc, sau erau folosite de descântătoare pentru alungarea magică a bolilor.

PIEDICA MORTULUI, ață din lână cu care se leagă picioarele mortului în jurul gleznelor. Se crede că sufletul mortului vizitează, imediat după moarte, toate locurile cunoscute în viață. Pentru a nu se grăbi și a se bucura din plin de ultima revedere a lumii de aici, mortul este împiedicat ca să meargă mai încet. În timpul slujbei de înmormântare, o rudă apropiată despiedică mortul, iar ața o ascunde cu grijă în sicriu pentru a nu fi furată și folosită la vrăji (Oltenia, Muntenia).

PINTILIE CĂLĂTORUL, divinitate a *Panteonului românesc*, frate cu *Sântilie*, celebrat pe 27 iulie, sinonim cu *Pantelimon*. *Pintilie Călătorul* este hotar în scurgerea timpului calendaristic: păsările, în special berzele (cocostârcii), se strâng stoluri, pregătindu-se pentru plecare în țările calde, se întoarce crugul cerului spre toamnă și iarnă, *cerbul* iese din râu vestind răcirea apei. (Moldova). În sâmbăta dinaintea zilei de *Pintilie Călătorul*, se făceau praznice pentru morți (Bucovina).

PLÂNSUL LA BOTEZ, semn sugerând că nou-născutul, venit din lumea intrauterină, acceptă sau se opune creștinării. După *însemnarea copilului*, prin acordarea unui nume și citirea rugăciunilor care însoțesc acest act, urmează o adevărată practică de exorcizare: jurămintele de lepădare de *Satana* și împreunare cu Hristos. Atunci, susține tradiția bucovineană, începe copilul a plânge. Acest plâns ar fi al *Diavolului* forțat să iasă din trupul nou-născutului. Din acest motiv, nașul sau nașa, care ține copilul în brațe, nu încearcă să-l împace. Atunci când copilul stătea liniștit și nu plângea, se credea că era semn rău. Convingătoare este și informația de la botezul *Macedo-românilor*: *În Macedonia, la botezul unui prunc, femeile bătrâne plâng, având în vedere nefericirile ce așteaptă în viață pe un prunc, după ce se face om. Iar pe când la greci, preotul și nașul suflă ca să gonească pe diavol, la români, toți câți sunt de față trebuie să sufle și să scuipe*: (cf. Sim. Fl. Marian, ap. D. Bolintineanu). Totuși, în sudul României, plânsul, mai ales înainte de botez, este interpretat ca o cerere expresă a acestuia de a fi botezat.

PLOAIE, figurină antropomorfă modelată din lut nears, invocată în ceremonialul *Caloianului*, să dezlege ploile. Păpușa, care poartă o bogată sinonimie locală și zonală feminină (*Moașa Ploii, Maica Călătoreasă, Maica Domnului, Zâna, Scaloiana, Seceta, Mama Secetei*), mai rar, masculină (*Scaloian, Tatăl Soarelui, Sfântul Soare, Sântilie*), este purtătoarea unui mesaj transmis printr-un cântec funerar divinității pluviometrice.

PLUGUȘOR, obicei agrar de *Anul Nou*, structurat după modelul colindelor. *Plugușorul* poate fi practicat în *Ajunul Anului Nou*, în seara și în noaptea de *Revelion* și în ziua de *An Nou*. Ceata, când este alcătuită din copii, nu poartă recuzita obișnuită a obiceiului, plugul, sau merg cu un plug în miniatură, uneori un simbol al acestuia – o ramură bifurcată de măr. Când ceata este formată din flăcăi și oameni însurați, aceasta colindă cu un plug autentic. Recuzita, foarte bogată, are funcții și semnificații variate: unelte și animale folosite la arat și semănat (plug, bici, boi, straiță cu sămânță de grâu); instrumente de produs zgomote pentru alungarea spiritelor malefice și purificarea

spațiului (căldări sparte, pușcoace, pâraitoare, clopote, tălângi, buhaie, și, mai recent, tobe); instrumente de cântat (fluiere, vioară, cobză, trișcă, acordeon, flaut). Urarea declamată, fără melodie, este însoțită de acte rituale și practici simbolice: tragerea brazdei de plug în curtea gospodarului, însoțită sau nu de semănat, pantomima gesturilor și ritmurilor muncilor agricole. Textele agrare de *plugușor*, narează drumul pentru obținerea pâinii, etapă cu etapă, ca într-un tratat de agrotehnică: pregătirea uneltelor de muncă, aratul, semănatul, seceratul, îmblătitul (treieratul), măcinatul și prepararea pâinii. Treptat, textele vechi de *plugușor*, cu referire directă la arat și alte activități agrare, au fost invadate și, parțial, înlocuite cu texte comice și fără valoare estetică privind realitatea cotidiană. (Bucovina, Moldova, Dobrogea, Muntenia, Oltenia, sudul și estul bazinului transilvan).

POM AL POMENILOR, substitut al roadelor *Pământului*, reprezentat de un pom fructifer dat de pomană la 40 de zile după înmormântare, la *Slobozitul apei* sau izvorului. *Pomul* este partea (moștenirea) care-i revine sufletului mortului, expediată prin intermediul pomenii. Tehnici de transmitere mai deosebite aparțin spațiului moldav: scoaterea unui pom din *pământ*, cu rădăcini cu tot, care, după ce este folosit ca suport al pomenilor, se răsădește la mormânt, lângă cruce (Mănăstirea Cașin, jud. Bacău; Costachi Negri, jud. Galați; Grințieș, jud. Neamț; Lămășeni, jud. Suceava ș.a.). La tulpina pomului se așază un pat și o masă, pe care se pun o farfurie cu borș, una cu sarmale și o cană cu vin. Patul este așternut, are plapumă și pernă, iar în cazul când mortul a fost o fată nemăritată (Buhalnița, jud. Neamț), se așază zestrea dată de pomană. După încheierea ceremoniei, pomul rămâne în livada celui care îl dă de pomană, îl îngrijește, iar roadele sunt culese de cel care l-a primit. În unele sate, pomul se reduce la o creangă de prun, mai rar de măr sau vișin, încărcată cu daruri. În unele sate bucovinene, *pomul pomenilor* se face dintr-un vârf de *brad*, iar în jumătatea nordică a Moldovei, din săgeți de șindrilă. Pomul, încărcat cu fructe, porumbei și scăriță, modelate din *aluat*, cu prosop, cană de apă și lumânări, este scuturat de mai multe ori în drum spre cimitir sau la mormânt, unde se înfinge lângă

cruce. Cel care îl duce ia prosopul agățat în pom și o sumă de bani. În Maramureș și, izolat, în alte zone etnografice, pomii fructiferi se sădesc, după înmormântare, chiar la căpătâiul mortului, cimitirul căpătând aspectul unei livezi de meri.

POM DE CRĂCIUN, *brad* împodobit, substitut al Zeului adorat în ipostază fitomorfă, care moare și renaște la sfârșit de an, în preajma solstițiului de iarnă, sinonim cu *Butucul de Crăciun*. Împodobirea *bradului* și așteptarea de către copii a *Moșului*, numit în sud-estul Europei, *Crăciun*, care vine încărcat cu daruri, este un obicei occidental, care a pătruns de la oraș la sat, începând cu a doua jumătate a secolului al XIX-lea. *Pomul de Crăciun* s-a suprapus peste obiceiul mai vechi al incinerării *Butucului* (Zeului mort) în noaptea de *Crăciun*. *Bradul* împodobit are aceeași funcție rituală cu masca zoomorfă a cetelor de feciori (*Turca*, *Capra*, *Cerbul*, *Brezaia*) care, după ce a fost gătită, jucată și admirată, este omorâtă simbolic, obicei numit *Moartea Turcii*, *Îngropatul Crăciunului*, *Jupuitul Turcii*, pentru a renaște imediat, împreună cu timpul, la *Anul Nou*.

POM DE MAI, substitut fitomorf al divinității vegetale, sub formă de prăjină înaltă cu ramuri verzi în vârf sau de arbore tăiat din pădure, cu crengile curățate până spre vârf, împodobit (sau nu) cu cununi din flori și spice de grâu, implântat în fața casei, în centrul satului, în țarină, la stâna satului, între hotare, în ajunul, noaptea sau dimineața zilei de *Arminden* (1 mai), de *Sângiorz* (23 aprilie) sau de *Rusalii*, sinonim cu *Arminden*. *Pomul de Mai* putea fi, în raport cu specificul fitogeografic al zonei etnografice, din diferite esențe de lemn: *brad*, *fag*, *stejar*, *salcâm* etc. În zonele extracarpatice, *Pomul de Mai* sau *Armindenul* este o simplă ramură verde neîmpodobită, prinsă în stâlpul porții sau al prispei, la intrările în adăposturile de vite și în alte anexe ale gospodăriei, de unul din membrii familiei sau de feciori, la casele fetelor îndrăgite. *Pomul de Mai* este doborât, de obicei, după recoltatul grâului, când se încinge cuptorul, cu ramurile lui, în care se coace prima pâine din noua recoltă, sau este folosit ca lemn de construcție de oamenii nevoiași. Pâinea mâncată sacramental era considerată aducătoare de belșug, noroc și sănătate. Local, din acest pom se confecționează *Steagul de nuntă* și ruda

(prăjina din lemn), instalată deasupra patului nupțial și pe care se sprijină zestrea. Alteori, este lăsat să vegheze casa, stâna, satul, hotarul și holdele, apărându-le de forțele malefice, până cade singur sau este înlocuit, după un an de zile, cu altul nou.

POM ÎNFLORIT, metamorfoză a Domnului Sfânt în *Cartea românească a morților*, care ajută sufletul dezorientat să ajungă în Rai. Prin intermediul cântecului funerar, sufletul mortului este inițiat cum să-l recunoască și să se comporte ca să-i fie de ajutor: *Haide, bre, –nainte,/ – Nainte să mergi,/ Unde-i mai vedea/ Un pom înflorit,/ Nu-i pom înflorit,/ Ci e Domnul Sfânt,/ Lui să-i îngenuchi,/ Poala s-o i-o pupi/ De el să te rogi,/ El să-ți mai arate/ Pe unde să dai/ Ca să ajungi în Rai ...* (Zorile, Runcu, jud. Gorj).

POM LA ÎNMORMÂNTARE, substitut al mortului reprezentat de o creangă de pom fructifer (măr, prun) sau de un pom întreg, împodobit cu fructe și colaci, primit la înmormântare de preot, naș sau de participanți. În Muscel, *pomul* este scuturat de roade deasupra mormântului, apoi se împlântă în mormânt, lângă cruce, se aruncă pe o apă curgătoare sau într-o fântână. Abandonarea *pomului* simulează, se pare, rituri funerare preistorice: abandonare a cadavrului, depunerea resturilor rămase de la incinerare pe apele curgătoare sau în fântâni.

POM STERP, dialog purtat de om cu pomul neroditor, la una din sărbătorile solstițiului de iarnă (*Ajunul Crăciunului, Crăciun, Anul Nou, Bobotează*) sau la alte sărbători importante de peste an. În forma arhaică a obiceiului, bărbatul cu securea pe mână și o femeie, de obicei nevasta acestuia, mergeau la pomul fructifer care nu rodise în anul care se închease. Amenințător, bărbatul întreabă: – *Faci, pomule, poame, ori te tai?* Femeia, ascunsă în spatele pomului, răspunde – *Lasă-mă, nu mă tăia, că fac!* Pentru a se convinge, omul repetă de încă două ori aceeași întrebare (Dolj). Alteori, însoțitorul bărbatului cu securea apără pomul: – *De ce-l tai, nene?* – *Dacă nu vrea să rodească.* – *Mai lasă-l un an, doi. Mă pun eu pentru el și dacă nu rodește nici atunci, să-l tai.* – *Bine, dacă te pui dumneata, îl las. Să vedem ce face.* (Purcărești, jud. Alba). Replicile, de amenințare sau de apărare, sunt însoțite de diverse

gesturi și acte rituale: atingerea tulpinii cu toporul; ungerea scoarței cu *aluatul* din care gospodina prepară colacii la sărbători, cu julfă sau cu colivă; înfășurarea trunchiului cu o legătură de paie; îmbrățișarea sau urcarea în pom a persoanei care-l substituie sau îi ia apărarea (Moldova, Dobrogea, Muntenia, Oltenia, Banat, Transilvania).

POMANĂ, jertfe sau sacrificii de care va beneficia sufletul în *Lumea de dincolo*, făcute de o persoană înainte de a muri sau, după moartea acesteia, de o rudă apropiată. Acestea se dau în anumite momente ale ceremonialului funerar: în zilele care preced înmormântarea, la înmormântare, la șase săptămâni și, după înmormântare, anual, la diferite termene calendaristice, până la șapte ani. După șapte ani de la deces, mortul intră în rândul *moșilor și strămoșilor* și, ca urmare, numele său nu mai este pomenit în mod special când se împart pomenile. Etnografi au atestat, la înmormântările din Moldova, Bucovina și Banat, sacrificii sângeroase de animale, care se organizau în secolul al XIX-lea ca în vremurile preistorice. În seara dinaintea înmormântării, în prezența preotului, se lua un berbec negru, i se orienta trupul pe direcția est-vest, i se lipeau lumânări de ceară în coarne, i se citea o rugăciune și apoi era tăiat lăsând să curgă sângele într-o groapă anume săpată în *pământ* numită *ară*. Capul și pielea vitei tăiate le lua preotul, de unde a rămas și expresia „a da pielea popii”, sinonimă cu verbul *a muri*, iar din carnea lui se preparau bucatele cu care se ospătau participanții la înmormântare. Sacrificiul efectuat în gospodăria mortului, nu în cimitir, și numele agrar al gropii unde se desfășura, *ară* sau *aratu*, atestă legătura între semănatul seminței și înhumatul mortului, pe care o făcea omul preistoric.

POMANĂ DIN VIAȚĂ, ofrande (alimente, haine, servicii) împărțite pentru propriul suflet înainte de moarte. Pregătirea hainelor pentru înmormântare este generalizat la români, iar în Oltenia, oamenii de la 60 de ani în sus își construiesc sicriul și crucea din lemn pe care le păstrează cu grijă în podul casei. Bătrânii prevăzători nu lasă butoiul cu vin să se golească între două recolte ale viței de vie. Un obicei contemporan, răspândit atât la sate cât și la orașe, este procurarea locului de veci și, uneori, amenajarea acestuia, prin construirea

cavoului, zidirea gropii. Există o preocupare constantă a bătrânilor de a lăsa, la plecare, cât mai puține griji celor care rămân.

Popelnic, v. Homan

PORC, spirit al grâului. Porcul, datorită prolificității ridicate (10–18 purcei, la o singură fătare) și gestației scurte (trei luni, trei săptămâni și trei zile), a fost comparat cu spicul de grâu. În antichitate el era asociat cu divinitățile vegetației: Demeter, Persefona, Attis, Adonis, Osiris, Dionysos. Adoratorii Zeului Attis și, se pare, ai Zeului Adonis refuzau să mănânce carne de porc, întrucât acesta întruchipa Zeul însuși. Atitudine ambiguă față de porc au avut și evreii, despre care grecii i nu au putut să-și dea seama dacă detestau sau mai degrabă adorau controversatul animal. În vechiul Egipt, deși porcul era considerat un animal dezgustător, oamenii îl jertfeau și îl mâncau ritual în cinstea Zeului Osiris, într-o anume zi din an. După multe milenii de la atestarea porcului ca divinitate, românii păstrează multe elemente ale cultului: îl sacrifică ritual la *Ignatul porcilor* (20 decembrie), din corpul lui se prepară alimente rituale (cârnatul, bundăretele, piftia), i se imită glasul cu un instrument special, numit *surla*, apare în folclorul și jocurile de copii (*De-a Poarca*, *Purceaua*) și, mai ales, are o veche colindă numită *Siva* sau *Vasilca*.

POST NEGRU, suprimare totală a alimentației timp de 7 zile, câte una din 7 săptămâni succesive, pentru dovedirea și pedepsirea răufăcătorilor (hoți, tâlhari). Persoana credincioasă, de obicei o *femeie iertată*, se autoclaustra într-o cameră întunecoasă și petrecea timpul în rugăciuni, în deplină curățenie trupească și sufletească (Moldova de nord, Bucovina. *Post negru* se ținea, uneori, și în zilele de vineri și miercuri pentru sănătatea și prosperitatea familiei (Muntenia, Oltenia).

POSTEXISTENȚĂ, viața după moarte a sufletului. Expresia populară *a sosit vremea pentru ceva* are semnificația: ceea ce trebuie să se întâmple cu necesitate într-un anumit moment, inclusiv sosirea morții. Tacit, oamenii se împacă cu ideea de muritori și se supun cu toții la moara de măcinat care este timpul. Paradoxul face ca, în natură, moartea să fie generatoare de viață. Pentru refacerea echilibrului și

repararea erorilor sociale sau naturale oamenii au recurs la rit și mit, răspunzând la nefiresc prin nefiresc. Ei au găsit o explicație optimistă: moartea nu este o dispariție definitivă, ci o plecare în postexistență. În satul românesc se credea că omul, la moarte, își schimbă numai adăpostul și domiciliul, precum fata după căsătorie.

POSTUL LUI SÂNPETRU, interdicții alimentare, asemănătoare posturilor de peste an (*Paște, Crăciun, Sântămărie*), care încep la o săptămână după *Rusalii* și se încheie în ziua *Sânpetrului de Vară*. Întrucât *Rusaliele* au dată mobilă, *Postul Sânpetrului* cuprinde, de la un an la altul, un număr variabil de zile (Oltenia, Muntenia, Dobrogea, Moldova, Bucovina).

POSTUL MARE (POSTUL PAȘTELUI), perioadă de șapte săptămâni cu interdicții alimentare, fără petreceri și distracții, care precede sărbătoarea centrală a calendarului festiv creștin, *Paștele*; sinonim cu *Păresimi*. *Postul Mare*, cel mai lung și mai sever din posturile de peste an (*Crăciun, Sânpetru și Sântămăria*), a fost inițial de 40 de zile: începea la *Lăsatul Secului* și se încheia la *Duminica Floriilor*. Ulterior, acesta s-a mărit cu *Săptămâna Patimilor* sau *Săptămâna Floriilor*. *Postul*, deschis de *Săptămâna Căii lui Sântoader* și închis de *Săptămâna Mare* sau a *Patimilor*, cuprinde numeroase sărbători, obiceiuri și acte rituale creștine și precreștine.

POSTUL SÂNTĂMĂRIEI, unul din cele patru posturi de peste an (*Crăciun, Paște, Sântămăria și Sânpetru*) care începe la 1 august (*Împuiatul Urșilor*) și se încheie la 15 august (*Sântămăria Mare*). Abundența fructelor, legumelor și zarzavaturilor de la sfârșitul verii și începutul toamnei ușurează ținerea postului Sântămăriei. Se spune, de altfel, că acesta ar fi fost rupt din *Postul Paștelui*. În afara celor patru posturi de peste an (*Crăciun, Paști, Sânpetru și Sântămărie*), se țineau, pentru căsătoria fetelor, vindecarea unor boli grele posturi și mai severe, așa-numitele *posturi negre*.

POTCA PĂDURII, stăpână peste tot ce naște, crește și trăiește în pădure, identificată cu Marea Zeiță neolitică, sinonimă cu *Muma-Pădurii*. *Potca-Pădurii* este o femeie uimitor de frumoasă, care

se poate metamorfoza în orice vietate de pe pământ. Bolile neuropsihice, pe care le-ar provoca oamenilor (ologeli, paralizii etc.), erau alungate prin descântece de Potca Pădurii (Bucovina).

PRĂCȘOR, ceremonial organizat de ceata de feciori la *Paște* după modelul obiceiurilor de *Crăciun*. *Prăcșorul* se compune din mai multe secvențe organizatorice, ceremoniale și rituale: formarea cetei de feciori condusă de crai și ajutat de un casier care strânge banii, un *cal* care poartă desagii cu colaci, o *cloșcă* care adună și transportă ouăle și alți feciori fără o anume funcție; coborârea toacei de lemn din clopotnița bisericii în după-amiaza zilei de sâmbătă și instalarea acesteia în cimitir; numirea tocaciului, feciorul care păzește *toaca de lemn*, pentru a nu fi furată de oamenii căsătoriți; procurarea, tăiatul și căratul lemnului în cimitir; aprinderea rugului în *Noaptea Învierii*; bătutul toacei și producerea zgomotelor prin împușcături cu trăsuri (pistoale din lemn cu aer comprimat) la miezul nopții; colindatul din casă în casă, în a doua zi de *Paște*, pentru a face urări, cu care ocazie, primesc daruri (bani, colaci și ouă roșii); invitarea gazdei la *Prăcșor*, petrecere organizată în afara satului, la iarbă verde, sau la cârciumă, dacă este timp ploios; angajarea lăutarilor; deschiderea jocului cu dansul ritual *Țarina*, în după-amiaza celei de a doua zi de *Paște*; continuarea și încheierea *Prăcșorului* în cea de a treia zi de *Paște* (Munții Apuseni).

Precista Mare, v. Sântămărie Mare

Precistă Mică, v. Sântămărie Mică

PREEXISTENȚĂ, viața intrauterină a sufletului, deschisă de actul nupțial și închisă de nașterea copilului. Această formă de a fi a sufletului este un timp extrem de condensat, pe care acesta îl parcurge cu o viteză uluitoare de la celula-ou la o făptură cu chip de om. Viața intrauterină este timpul schimbărilor fulgerătoare, în care ontogeneza repetă filogeneza. Timpul intrauterin de început, de aproximativ 40 de zile, îi compartimenta omului tradițional întreaga viață socială (prima ieșire a tinerilor căsătoriți la biserică, durata lăuziei la naștere și doliului la moarte, slobozitul apei după înmormântare) și viața

religioasă (durata principalelor posturi de peste an, numărul de zile dintre *Crăciun* și *Întâmpinarea Maicii Domnului*, dintre *Paște* și *Ispas*).

PREPELEAC, fag de 4-5 m înălțime, substitut al divinității sezoniere a vegetației, protector al vitelor și semănăturilor, sinonim cu *Sângiorzul*, *ramura verde*. Prepeleacul este tăiat din pădure și împlântat în gospodărie în noaptea sau în dimineața zilei de *Sfântul Gheorghe*, străvechi început de *An Nou* sau sezon pastoral (Vrancea).

PRICOLICI, strigoi viu care își părăsește trupul pe timp de noapte, se rostogolește de trei ori și devine lup, *câine*, porc, cal, bivol, pisică, șarpe, broască, niciodată vietate sfântă (arici, oaie, *cerb*, porumbel, rândunică, albină). Spre deosebire de vârcolaci care călătoresc prin văzduh, *pricolicii* merg pe *pământ*. De regulă, sunt oameni din sat recunoscuți după înfățișarea și comportamentul animalului-*pricolici*. Trăiesc puțin, cât lupul sau animalul în care se metamorfozează. Într-una din legende *pricoliciul*, este un tânăr căsătorit care, mergând pe drum cu soția, se face nevăzut, revine sub formă de *câine* și se repede s-o muște. Nevasta se apără cu brâul și îl alungă cu secera. În final, *pricoliciul* este recunoscut de nevastă după scamele catrinței care i-au rămas între dinți. O dată pe an, în *Noaptea strigoilor* (29 / 30 noiembrie), *pricolicii* s-ar întâlni cu strigoii morți, care își părăsesc și ei mormintele, pentru a-și alege, prin luptă, stăpânul. Pe timp de iarnă, *pricolicii* ar intra în haita lupilor, unde preiau conducerea și atacă oamenii și turmele de vite.

PRICUP, reprezentare mitică a *Calendarului popular*, care a preluat data și numele Sfântului Mare Mucenic Procopie, din calendarul bisericesc. Atribuțiile lui erau să *pricopească* (să grăbească) coacerea cerealelor semănate primăvara (Moldova) și să ferească holdele, mai ales cânepa, de grindină și vijelie (Muntenia, Oltenia, Transilvania, Bucovina). Dacă nu-i este respectată ziua, *Pricupul* poate da arșiță, care pripește (forțează) și usucă cerealele înainte ca acestea să bage bob în spic. *Pricupul* este un exemplu de amalgamare a credințelor creștine cu cele precreștine. Conform Mineiului pe luna iulie, Procopie

a fost un personaj real care a trăit în vremea împăratului Dioclețian și a luptat împotriva credinței în idoli. Povestea ascultată de popor la biserică, cum că acesta, fiind dus la căpetenia idolilor, a dăruit prin puterea credinței sale statuile acestora, a avut un efect neașteptat: Sfântul Procopie din calendarul creștin devine *Pricupul* din *Calendarul popular*, o reprezentare mitică meteorologică, un idol care ofilește și strică recoltele înainte ca acestea să rodească.

PRIER, aprilie, luna a doua în calendarul vechi roman, cu începutul de an la 1 martie, și luna a patra în calendarele iulian și gregorian, cu începutul de an la 1 ianuarie. Numele popular al lunii, *Prier*, înseamnă timp favorabil, prielnic holdelor și turmelor de vite. Prin nord-vestul Transilvaniei, aprilie se numea și *Luna Taurului*. Când vremea e înșelătoare, cu timp friguros și secetos pentru semănături, aprilie anunță sărăcia și se numește *Traistă-n Băț*, iar prima zi a lunii este dedicată păcălitului oamenilor, fiind numită de maramureșeni *Ziua Nebunilor*. În luna aprilie, se continuau arăturile și semănăturile de primăvară, se închideau țarinesele pentru pășunatul devălmaș, se formau turmele, se angajau ciobanii și văcarii, se tundeau oile înainte de a fi urcate la munte, se reparau sau se construiau țarcurile și oboarele pentru vite. Dintre sărbătorile cu dată fixă și cele cu dată mobilă, se detașează *Paștele*, sărbătoarea centrală a calendarului festiv creștin, și *Sângiorzul*, străvechi început de *an pastoral*.

Primul Arător, v. Tânjaua

PRIVEGHI LA ÎNMORMÂNTARE, petrecere nocturnă la casa mortului, înainte de plecarea acestuia în *Lumea de dincolo*, asemănătoare *Revelionului*. Sunt două tipuri de priveghi: unul, relativ recent, a cărui funcție principală este păzitul mortului și altul, străvechi, cu jocuri și distracție, care păstrează amintirea ospetelor funerare din antichitate. Funcția principală a păzitului mortului este grija de a nu lăsa să treacă vreo vietate (pasăre, animal) peste sau pe sub mort, situație dramatică care l-ar transforma în strigoi. Priveghiul cu jocuri a fost atestat și descris de etnografi ca practicat până la mijlocul secolului al XX-lea în unele zone etnografice din Transilvania

(Platforma Luncani, Munții Apuseni, Pădurenii Hunedoarei) și din Moldova (Vrancea). Local, se mai practică și astăzi priveghi cu jocuri. El se organizează la toate persoanele, dar ajunge în toată plenitudinea la moartea bătrânilor și oamenilor de vază: *...se făcea ca o mare bucurie la casa mortului; Lumea râde de se cutremură casa. Râd și rudele mortului, și copiii lui, și toți; nime n-are bai de mort, că ... Doamne iartă-mă, omul trebuie să moară*, opinia despre mort fiind exprimată concis de zicala: *Și-a trăit traiul/ Și-a mâncat mălaiul!* Priveghiul se desfășoară în camera unde este așezat mortul sau într-o încăpere alăturată, dacă se fac jocuri cu muzică sau în curte, în jurul focului funerar. Spre deosebire de jocurile de priveghi transilvănene, în care dominanta esențială o formează riturile de fertilitate, în cele moldovenești apar măștile mortuare și focurile rituale ce amintesc de ritualul de incinerare a geto-dacilor. Repertoriul jocurilor de priveghi este nelimitat. Ele sunt o copie fidelă a vieții cotidiene, care se derulează sub semnul ritmului și sexualității. Apar scenete nuptiale, mascați reprezentând femei gravide etc.

PRIVIGHETOARE, efigie a sufletului mortului și simbol al drumului lung care separă *Lumea de aici* de *Lumea de dincolo*, confecționată dintr-o lumânare de mărimea trupului, încolăcită ca o spirală și aprinsă în anumite momente ale ceremonialului funerar. Privighetoarea, ipostază a păsării-suflet, este realizată de o persoană curată, de obicei o *femeie iertată*, dintr-o ață de tort fără noduri. Aceasta este aprinsă în anumite momente ale înmormântării și, după înmormântare, puțin câte puțin, trei sau mai multe zile. la tămâiatul mormântului. În cântecele funerare, *Zorile* sunt rugate să dea răgaz *dalbului de pribeag* să-și procure *turtă de ceară*, nume sub care apare Privighetoarea în textele rituale. Dar, forma plastică a spiralei apare și în alte cântece de inițiere, în special în cele în care sfatul, repetat obsedant, este redat prin versetele: *Înainte să mergi / Și la dreapta s-o iei!*; acest sfat desenat pe *pământ*, pe oala de *lut*, pe oul încondeiat, formează spirala, motiv preistoric numit adesea de români drumul mortului, *calea rătăcită*, cărarea fără sfârșit.

PROBEJENIE, sărbătoare cu dată fixă (6 august), sinonimă cu *Schimbarea la Față*, care marca în *Calendarul popular* hotarul între vară și toamnă. La această dată, frunza codrului își schimbă culoarea, iarba încetează să crească, apele se răcesc și sunt spurcate de cerbi, șerpui și alte viețuitoare (șopârle, salamandre, insecte) se retrag pentru iernat în ascunzișuri, pleacă berzele și stârcii ș.a. Din ziua de *Probejenie* omului îi era interzis să se mai scalde în apa râului și să omoare, conform obiceiului, șarpele care îi iese în cale. În schimb, avea dezlegare să mănânce pește (sărbătoarea este plasată în perioada *Postului Sântămăriei*) și struguri. Gustarea primelor boabe de struguri se desfășura după un ritual consacrat: cel care lua, pentru prima dată, o boabă de strugure în gură rostea cu voce tare formula: *Boabă nouă în gură veche!* Local, boabele curățate de pe ciorchini pentru a fi duse la biserică și sfințite se numeau *colivă de struguri*, iar pomenile date pentru morți (struguri, must, miere de albine) *Moșii Schimbării la Față*. La *Probejenie* se recoltau multe plante și fructe de leac: *avrămeasa*, *împărăteasa*, *leușteanul*, *usturoiul* de samulastră, florile de mușetel și de tîgvă, *alunele*, crenguțele încărcate cu prune ș.a. (Muntenia, Oltenia, Moldova, Bucovina).

PROCOAVĂ, divinitate meteorologică, celebrată la 1 octombrie, care ar înveli *Pământul* în timpul iarnii cu un strat de zăpadă. Fetele o invocau pentru a le acoperi capul cu păr bogat și frumos, să fie plăcute feciorilor și să le grăbească căsătoria (Moldova, Bucovina).

Progadie, v. Cimitir

Promorar, v. Brumar

PRONOSTICURI METEOROLOGICE, practici arhaice de prevedere a timpului în ziua de 9 martie, străvechi început de *An Agrar*. Pronosticurile obișnuite erau de tipul: *Dacă îngheață Pământul în ziua de 40 de sfinți, la toamnă nu vor fi brume și oamenii pot semăna păpușoi (porumb) cât de târziu, că tot se vor coace foarte bine; Cum va fi timpul în ziua de Măcinici, așa va fi toată primăvara* ș.a. Ziua scoaterii rituale a plugului în țarină varia, în raport cu latitudinea geografică: la *Mucenici* (9 martie) în sud, la *Alexie* (17 martie) și *Blagoveștenie* (25 martie), în centrul și sudul țării. Credința

că începerea unei activități economice în ziua de *Anul Nou Agrar* aduce spor și belșug este bine ilustrată de obiceiul scoaterii plugul în țarină și tragerea primei brazde.

PROROCIRE A ANULUI, practici magice de aflare a rodului, în special al pomilor fructiferi, efectuate la una dintre sărbătorile care încheiau *Anul Vechi* și deschideau *Anul Nou*: *Sântandrei*, *Varvara*, *Sânnicoară*, *Bobotează*. Crenguțele tăiate de la diferiți pomi fructiferi se puneau, în seara acestor sărbători, într-o oală cu apă la temperatura camerei locuite. După modul cum înfrunzeau și înfloreau crenguțele, se aprecia dacă anul era bogat sau sărac în fructe. Local, copiii foloseau crenguțele înflorite ca sorcovă de *Anul Nou* (Moldova, Muntenia, Oltenia, sudul Transilvaniei). Pentru prorocirea roadelor ogoarelor din noul an, erau semănate într-un vas de lut boabe de grâu.

Puiul Sivei, v. Siva

PUPĂZA MIRESEI, colac rotund (geomorf) sau cu chip de om (antropomorf), umplut cu stafide și împodobit cu flori, preparat de mama miresei, care se păstra în lada de zestre a tinerei neveste.

PUPĂZA MOAȘEI, substitut al sufletului care vine prin naștere din preexistență în existență, redat de un colac cu chip de om (păpușă modelată din *aluat*, cu cap, ochi, mâini, sau sub formă de pâine ovoidă, alungită) sau de pasăre (porumbel, *pupăză*). Cu ajutorul acestui colac ritual părinții răscumpără nou-născutul adus de *moașă* din *preexistență*, *pupăza*, adesea înfășată ca un copil, este purtată din mână în mână de participanții la cumetrie care o sărută, o cinstesc cu bani puși pe piept (din acest motiv unele forme de colaci au marginile ridicate, ca să nu cadă banii), se fac urări copilului, mamei copilului, moașei, holdelor. *Moașa* îndeamnă mesenii: *Poftiți gospodari cinstiți.../ Și-n pungă mâna băgați/ Parale albe luați/ În pupăză le împlântați/ Și moșică-i le dați!/ Că și moașa de trăiește/ Fiecărui trebuiește,/ Azi la unul,/ Mâni la altul/ Și tot așa la întreg satul!* Acolo unde era acest obicei, cumătrul înflegea moneda metalică în *Pupăza moașei* și zicea: *De la noi hrană,/ De la Dumnezeu mană!* Femeia care dorește să aibă copii, mușcă sau rupe pe ascuns pâine din *Pupăza moașei*.

PUPĂZĂ, colac sau pâine alungită sau arcuită, uneori cu chip de femeie, cu mâini, picioare, cap, mărgelile la gât, preparată la nuntă de mama miresei sau de prietenele acesteia. *Pupăza* stă pe masă în timpul nunții, este pusă, după nuntă, în lada de zestre, se rupe deasupra capului miresei, este mâncată în seara nunții de mire și mireasă. Când are formă de pasăre se numește și Hulub (porumbel). Deși *pupăza* din *aluat* poate să apară și în alte contexte ceremoniale și rituale (priveghiul de înmormântare, praznice, *Joimari*, pomeni, în ceremoniile de însurățit), *pupăza* substituie și este primită numai de o persoană de sex feminin (Moldova, Dobrogea, Muntenia, Oltenia).

PURTATUL CĂCIULII, obicei străvechi care obliga bărbații să poarte pe cap căciulă între *Sântămărie* și *Sângiorz*, perioadă care corespundea în calendarul vechi cu iarna pastorală. Schimbarea pălăriei cu căciula la *Sântămărie* este amintită oamenilor și de zicala populară: *A venit Sântămărie /Te-ai p... în pălărie!* Obiceiul a fost atestat pretutindeni la români.

PURTATUL GREUTĂȚILOR PE CAP, practică străveche a femeilor de a transporta pe cap oalele cu mâncare și vasele cu apă. Obiceiul a atras atenția poetului Ovidiu care, referindu-se la ocupațiile femeilor geto-dace, scria: *Femina pro lama cerialia murtera/ Suppsitoque graven vertice portat frangit aquam* (În loc să țesea lâna, femeile dace țesau mai ales cânepa și inul, măcinau bucatele și purtau pe cap vasul cu apă). După două milenii, româncele, mai ales cele din sud-vestul țării, folosesc, în situații speciale, aceeași tehnică de transport ca cea a strămoșelor lor.

PUSUL BABELOR, repartizarea zilelor *Babei Dochia* pe persoanele de sex feminin dintr-o colectivitate (familie, vecinătate, serviciu), pentru a afla, pe principiul *similia similibus*, cum le va fi firea de-a lungul anului. Criteriul obișnuit pentru împărțirea acestor nouă zile era vârsta participantelor. În raport cu vremea din ziua aleasă, se aprecia firea și sufletul persoanei: însorită sau întunecoasă, frumoasă sau urâtă. Vremea la începutul lunii martie este, de obicei, capricioasă, schimbătoare de la o zi la alta.

R

Rachiu Roșu, v. Găina la nuntă

RAI ȘI IAD, adăposturi ultime și definitive ale sufletelor morților, specifice religiilor indo-europene și creștine. Soarta fericită sau nefericită a oamenilor plecați în *Lumea de dincolo* atârână de faptele bune sau rele săvârșite aici și, ca urmare, este, într-un anumit fel, previzibilă la înmormântare. Textele *Sfintei Scripturi* cuprind numeroase informații despre tărâmurile postexistenței creștine, care despart oamenii ce au trăit împreună pe pământ, pe unii în *Rai* și alții în *Iad*. *Credincioșii merg în Rai, numit Împărăție* (Matei XIII, 43; XV, 34), *Ierusalim ceresc* (Gal. IV, 26), *Noul Ierusalim* (Apoc. III, 12), *Sfântul Ierusalim, Cetatea cea mare* (Apoc. XXI, 10), *Sânul lui Avram* (Luca XVI, 22), *Rai* (Luca XXIII, 43; Cor. XII, 3), *păcătoșii în Iad* (Luca XVI, 23), *Ghenă* (Matei, V, 2, 29, 30; X, 28; XVIII, 9; XXIII, 15, 33; Luca XII, 5; Iacov III, 6), *Iezer de foc* (Apoc. XXI, 8; XX, 10; 20). Acolo, *credincioșii Vor sluji neîncetat lui Dumnezeu* (Apoc. XII, 15; XXII, 3), *Îi vor cânta laude* (Apoc. XIV, 2-3; Apoc. XIX, 5-6), *Îl vor adora în rugăciune* (Apoc. V, 8, I se vor închina (Apoc. X, 4), în schimb *Păcătoșii vor suferi în foc veșnic* (Matei XXV, 41; IX, 43, 45; Marcu IX, 44, 48; Luca III, 17; 16, 24), *Vor fi îndepărtați de la Domnul* (Luca XIII, 27), *Vor fi aruncați într-un loc unde va fi întuneric, plângere, scrâșnire a dinților* (Matei VIII, 12; XIII, 50; XXV, 30; Luca XIII, 28), *unde focul nu se va stinge și viermele care îl va roade va fi neadormit* (Marcu X, 44) și va avea parte de *Muncă veșnică* (Matei, XXV, 46). Atât recompensele cât și pedepsele sunt veșnice și proporționale cu faptele din viața pământească (Luca XII, 47 – 48; Matei XVI, 27; Apoc. XVI, 6; XIII, 10).

RAMURĂ DE SALCIE, simbol al castității și renașterii anuale a vegetației, substitut al Zeiței Flora, celebrată de romani la 28 aprilie, și ofrandă cu care evreii au întâmpinat pe Iisus la intrarea Lui triumfătoare în Ierusalim, eveniment numit de creștini *Duminica Floriilor*. Ramurile înflorite de *salcie*, culese și sfințite în ziua de *Florii*, au diverse întrebuințări: împodobesc crucile, mormintele, troițele, ferestrele, ușile și porțile caselor, pentru protecție magică și alungarea spiritelor malefice; sunt mâncate de vite pentru a se înmulți; sunt înfipite în *Pământul* holdelor, atârinate în pomii fructiferi și butucii de vie pentru rod bogat; previn durerile de *șale* femeilor și bărbaților care se încing cu ele în timpul secerișului; opresc, prin diferite practici magice, vijeliile și ploile cu grindină pe timpul verii; sunt folosite ca leac pentru vindecarea oamenilor, animalelor și păsărilor de curte; se fac cu ele vrăji și descântece. Folosirea ramurilor și mătîșorilor de *salcie* la *Florii* și la *Moșii de Florii* a fost atestată în toate zonele etnografice ale României.

RĂPCIUNE (SEPTEMBRIE), luna a șaptea în calendarul roman, cu începutul de an la 1 martie, a noua în calendarele iulian (stilul vechi) și calendarul gregorian (stilul nou), cu începutul de an la 1 ianuarie, și întâia în calendarul biblic, cu început de an la 1 septembrie. Luna septembrie este numită de români *Răpciune*, cu înțeles de răcire a timpului – ca în zicala, *În luna Răpciuni/ Cad copiii pe tăciuni!*, adică se strâng în jurul focului – și *Vinișel* sau *Vinimeriu*, timpul culesului viței-de-vie și stoarcerii strugurilor pentru vin. Spre deosebire de *Anul Nou* oficial (1 ianuarie), *Anul Nou Agrar* (9 martie), *Anul Nou Pastoral* (23 aprilie), *Anul Nou Viticol* (2 februarie), *Anul Nou Biblic* are puține obiceiuri care exprimă ideea de înnoire a timpului.

RĂSCOL, obicei în ziua de *Sâmedru*, când se desfac turmele și se încheie socotelile între ciobani și proprietarii de oi, prilej de veselie și distracție. În așezările care practicau păstoritul transhumant se refăceau turmele, se angajau ciobanii și se făceau intense pregătiri pentru pornirea oilor în zonele de iernat (Bărăgan, Lunca și Delta Dunării; Câmpia Tisei etc).

Răul Copiilor, v. Samca

RĂZBOIAL CĂLUȘULUI, colind de mare spectacol în care *Călușul* și anturajul său, ceata călușarilor, redau prin dans, gesturi, acte rituale, strigături, victoria reputată în lupta lor cu *Ielele* sau *Rusaliile*. Ei povestesc, prin dans, lupta crâncenă a unei oști înarmate cu ciomege împotriva *Ielelor* sau *Rusaliilor*, un adversar invizibil sau văzut numai de aceștia. În timpul jocului se trece, gradat, de la atmosfera pașnică dinaintea luptei, sugerată de mersul la pas al căilor (călușarilor), numită *Plimbarea*, la tropăitul și galopul vijelios. Ciocnitul bețelor, zăngănit al armelor de luptă, zgomotul produs de bătutul *Pământului* cu picioarele, de clopoței, zurgălăi și pintenii, au menirea de a înfricoșa adversarele. Comenzilor date de *Vătaf* și strigăturile de joc sunt un adevărat jurnal de război, în care sunt consemnate pregătirile de luptă: *Hai la Căluș, hăi;/ Hăi, hăi!* (Gânciova, jud. Dolj), *Hei la șa!/ Hei la șa!* (Pârvu-Roșu, jud. Argeș), *Hălăi-șă/ Hălăi-șă!* (Costești, Argeș); pornirea la atac: *Haida, pe ea,/ Pe ea și iar așa!* (Slăvești, jud. Vâlcea), *Hăp, zi-i, jalda,/ Jalda pe ea!* (Cârligei, jud. Gorj); urmărirea și pedepsirea inamicului: *Uite-o icea,/ Hai pe ea, pe ea* (Gânciova, jud. Dolj); *Iară așa, șa,/ Dăi, dăi!* (Orlești, jud. Vâlcea); avertizarea călușarilor de pericole: *Hai păza și iar păza / hai pe ea* (Bârca, jud. Dolj); încurajarea oștii cabaline: *Hălăi-șă,/ Hăp, hăp,/ Dii, măi, dii!* (Neajlovu, jud. Giurgiu). Comenzile și strigăturile acestea au o mare vechime. Ele cuprind, uneori, cuvinte necunoscute sau ieșite din vocabular: *jalda* (Urdarii de Sus, Cârligei, jud. Gorj), *alaija, obze* (Bragadiru, jud. Teleorman) ș.a.

RÂȘNIȚĂ ȘI MOARĂ, unelte ale *Morții* cu ajutorul cărora sfarmă în fașă spiritul grâului. Pentru a deveni pâine sau colac, alimente sacre care poartă adesea nume de sfinți (*Crăciun, Arhangheli, Sfinți, Sfințișori* etc.) spiritul grâului trebuie eliberat prin zdrobirea violentă a bobului în particule minuscule în piua și, mai târziu, la râșniță și moară. Între spartul bobului de grâu cu dinții și măcinatul lui la moară, omul a parcurs un impresionant proces tehnologic și spiritual. Omul a inventat mai întâi piua, instalație preistorică care, asemănător tehnicii semănatului cu bățul sau cu parul, este o transpunere tehnică a

reflexului înăscut, instinctul sexual. *Moara* și lacul morii aveau semnificație malefică: acolo apăreau moroi, strigoi și alte fantome, acolo, sau cu produse furate de acolo, se prindeau farmecele și descântecele. *Moara*, altarul de piatră pe care este jertfit spiritul grâului, era oprită, în unele sate, când apărea pe cer (se naștea) *Luna Nouă* și în ziua de *Blagoveștenie*, ziua zămislirii lui *Iisus* în pânțele *Fecioarei Maria*. Semnificația funerară a morii este întărită de zicala *la rând ca la moară*, care a avut, inițial, sensul de răboj, rând, evidență la moară. Deși expresia a pătruns ca normă juridică nescrisă în viața cotidiană, este auzită frecvent la înmormântări: *ne vine rândul ca la moară*. Funcția de altar a pietrelor de moară, a fost intuită de Brâncuși când le-a așezat sub formă de masă în monumentul comemorativ de la Târgu Jiu.

RETEZATUL STUPILOR, recoltarea mierii de albine, fixată, în raport de latitudinea și altitudinea geografică, la *Sântilie*, *Macavei* sau *Probejenie*, de persoane calificate și cu deplină sănătate neuropsihică, curățenie trupească și sufletească, sinonimă cu *Tunsul Stupilor*. După recoltarea mierii rudele, vecinii și prietenii o gustau și se cînsteau cu țuică îndulcită cu miere. Masa festivă, însoțită de practicile rito-magice menite să aducă prosperitate prisăcii și să preîntâmpine *furtișagul* unor stupi, se transforma într-o frumoasă petrecere, cu cântec și joc, care dura până seara târziu sau până a doua zi. Pentru *Retezatul stupilor* se alegea, de obicei, ziua de joi din preajma sărbătorilor apicole, iar pentru obținerea mierii de leac, ziua de *Măcinici* (Moldova, Bucovina).

REVELION, sărbătoare nocturnă dedicată primului Zeu al omenirii, *Anul*, personificare a *Soarelui*. *Revelionul*, priveghi de înmormântare a *Anului*, este numit *An Vechi* înainte de a muri la miezul nopții de *Revelion*, și *An Nou* imediat după renaștere. *Anul*, tată al marilor zei ai omenirii (Zeus, Saturn, *Crăciun*, Shiva, Mithra), se naște, crește, îmbătrânește, moare și renaște după 365 de zile. În raport de data nașterii și a morții sale, sfinții calendarului popular sunt și ei mai tineri sau mai bătrâni: *Sânvăsâi* (1 ianuarie) este, conform legendelor populare, un tânăr care stă călare pe butoi, iubește și petrece; *Dragobete* (24 februarie), fiul *Dochiei*, reprezintă Zeul dragostei pe

plaiurile carpatice; *Sângiorzul* (23 aprilie) și *Sântoaderii* sunt tineri, călări pe cai; *Sântilie* (20 iulie) și (26 octombrie) sunt maturi, după care urmează generația sfinților-moși, *Moș Andrei* (30 noiembrie), *Moș Nicolae* (6 decembrie), *Moș Ajun* (24 decembrie) și *Moș Crăciun* (25 decembrie). Vârsta înaintată a divinităților din luna decembrie prevestește moartea *Anului*, identificat în cultura populară cu *Crăciun*. Mai mult de un mileniu și jumătate, până în secolul al XIX-lea, românii au celebrat *Anul Nou* în ziua de *Crăciun*. Sărbătoarea *Anului Nou*, după ce a fost despărțită de sărbătoarea creștină a Nașterii Domnului și mutarea ei pe data de 1 ianuarie, când românii celebrau în antichitate Calendele lui Ianuarie, s-a numit *Crăciunul Mic*, *Îngroparea Crăciunului*, *Îngroparea Anului* și, în final, *Revelion*.

RIT AL UITĂRII, secvență finală a ceremonialului călușarilor, de păstrare a unui mare secret. La unele cete, înainte de spargerea (moartea) *Călușului*, călușarii se dezleagă de jurământul depus printr-un alt jurământ: *Jurăm pe Zău, că am respectat Călușul așa cum îi este legea!* În formele vechi, ceremonialul funerar al *Călușului* cuprindea și un *rit al uitării*: călușarii fugeau la un semnal al *Vătafului* de la locul ceremoniei și se ascundeau în pădure, prin lanurile de grâu și apoi, mergând spre casă sau întorcându-se la locul jurământului de dezlegare, își povesteau unul altuia că vin de la târg, că au făcut comerț. După ce participaseră la ceremonialul morții Zeului *Căluș*, unde obligatoriu mestecau, cu toții, usturoi, acum nu pomeneau nimic despre ceea ce au văzut și au făcut cu câteva momente înainte. În acest rit al uitării își are, probabil, originea zicala românească: *Nici usturoi n-a mâncat, / Nici gura nu-i miroase*.

Rocmani, v. Blajini

RODUL CASTRAVEȚILOR, plantă meliferă, substitut viriloid folosit la fertilizarea castraveților, sinonimă cu *coaiele mântanului*. Florile melifere ale plantei, puse anume printre vreji de castraveți, atrăgeau insectele care polenizau atât rodul castraveților cât și florile legumelor semănate în grădină. În Gorj, la rădăcina castraveților se înfigeau, în *Joia Verde* din preajma *Rusaliilor*, alături de rodul

castraveților, și cu același scop de a atrage insectele care polenizau florile legumelor, ramuri de arin.

RODUL FAMILIEI, denumire a fertității cuplului familial. Cu condiția ca familia procreatoare să fi fost consfințită ceremonial de către obște, nașterea copilului reprezenta, în satul vechi românesc, un semn de bun augur. Soții își doreau urmași care să le moștenească munca agonisită în viață și să nu ajungă la bătrânețe ca *plopii fără roditori*. Prin nașterea copiilor, soțul își dovedea bărbăția, iar nevasta calitatea de femeie și mamă. În plus, bărbatul dorea să i se moștenească numele și să continue spița de neam prin cât mai mulți copii, nepoți și strănepoți. Într-un astfel de context social, este lesne de înțeles de ce familiile fără copii nu aveau să câștige prestigiul familiilor cu copii. Întârzierea apariției semnelor de graviditate genera o profundă neliniște. Riscul ca femeia să fie lipsită de rod impieta relațiile dintre soți, mergând până la dezmembrarea familiei: *Mai demult era așa: dacă nu făcea până la șapte ani copii, bărbatul o lăsa și lua alta să-i facă roadă; Femeile care nu fac copii sunt știr (buruiiană). N-au nici cinste, nici milă de la bărbat (satul Holda, jud. Neamț); Viața s-a schimbat după ce am avut un băiat și o fată. Grija lui a fost mai mare. Nașterea copiilor aducea liniște și echilibru: Femeia care nu are copii prinde a înnebuni și face alte nebunii; E unul în sat care bea tot ce câștigă pentru că nu-i face nevasta copii.*

RODUL PĂMÂNTULUI, personificare a unei plante veninoase din fam. Araceae care indică oamenilor vremea și roadele holdelor. Când are frunza verde, în lunile *Cuptor* (Iulie) și *Gustar* (August), rodul *Pământului* anunță rod bogat în anul următor, în lunile *Florar* (Mai) și *Cireșar* (Iunie). La Trifon (1 februarie), patronul și protectorul său, oamenii îi puneau cenușă la rădăcină, iar la *Sânziene* îl culegeau și îl puneau printre plantele înflorite, gata să rodească. Folosit cu atenție, *rodul Pământului* era considerat un leac extrem de eficient pentru vindecarea unor boli (Oltenia).

ROIBĂ, personificare a unei cunoscute plante tinctoriale din fam. *Rubiaceae*, invocată de fete și neveste pentru frumusețe. Acestea

preparau din rădăcina plantei o pomadă cu care își înroșeau obrazii, motiv pentru care erau ridiculizate în strigăturile de joc: *Rumenele de n-ar fi/ Multe fete-ar îmbătrâni,/ D-așa ele tot îs nouă,/ Bune-s de clocit pe ouă!; Ia te uită, lele, uită,/ C-ai pus rumeneală multă,/ Să mai radem cu custura,/ Să mai rumenim pe una!* Copiii se vopseau și ei cu rădăcină de roibă când jucau *Baba Oarba* (Oltenia).

ROPOTINUL ȚESTELOR, ziua de marți din a treia săptămână după *Paște* când femeile își construiau țestul, cuptor preistoric de copt pâine. Femeile, adunate mai multe laolaltă, pe părți de sat sau pe neamuri, frământau bine *lutul*, îl înmuiau cu apă și îl amestecau cu pleavă. Modelau apoi țestele pentru copt pâinea sub forma unor clopote sau platoșe mai bombate. După zvântarea țestelor la Soare, femeile le netezeau, lipindu-le cu *lut* fin pentru a nu crăpa la temperaturi înalte, le împodobeau cu ramuri verzi și flori de câmp, le așezau pe foi de lipan. În această zi se modelau din *lut* și capacele cu care astupau gura sobelor și cuptoarelor de copt pâine. După terminarea lucrului, femeile petreceau, cu mâncare și băutură, fără să neglijeze stropitul (cinstitul) țestelor cu vin. În ziua de *Ropotinul țestelor* femeile credeau că au dreptul să se poarte mai aspru cu bărbații. Tehnica prelucrării *lutului* cu mâna în exclusivitate de femei, într-o anumită zi a anului, obiceiurile și credințele legate de modelarea și de folosirea țestului, sunt reminiscențe ale neoliticului ceramic și agrar, când dreptul de a prelucra și de a modela figurine din *lut* aparținea în exclusivitate femeii (Oltenia, Muntenia, Dobrogea).

Ruptul sterpelor, v. Sâmbra oilor

RUSALII, 1. Spirite feminine ale morților care apar noaptea, înainte de cântatul cocoșilor, în perioada cuprinsă între *Paște* și *Rusalii*, sinonime cu *Ielele*. După ce au părăsit mormintele la *Joimari* și au petrecut *Paștele* cu cei vii, refuză să se mai întoarcă în lăcașele lor subpământene. Pentru a fi îmbunate, li se împart pomeni abundente la *Moșii de Vară* și li se dau nume eufemistice (*Zâne, Frumoase, Șoimane* etc.), nume provenite din pronume personale (*Ielele, Dânsele*) și demonstrative (*Cele Sfinte, Cele Nepomenite*). Spre deosebire de

Strigoii morții, care apar și provoacă necazuri oamenilor în anotimpul friguros al anului, *Rusaliile* populează peisajul mitic românesc pe timpul verii și fac rău numai în zilele care le sunt dedicate în *Calendarul popular* (*Rusaliile, Săptămâna Rusaliilor, Todorusalii* sau *Strat de Rusalii*). Spre deosebire de *Iele*, fecioare îmbrăcate în alb, copile frumoase, *Rusaliile* sunt bătrâne, babe urâte și gârbovite. Sunt duhuri rele, care umblă în cete în număr fără soț (3-5-7-9), mai rar în număr cu soț (2-4-12). Prin Banat, fiecare membră a cetei poartă câte un nume: Rudeana, Ruja, Păscuța, Trandafira, Consânzeana, Sânziana, Magdalena, Tiranda, Ana, Todosia etc. Locuința lor s-ar afla prin codri neumblați, prin văzduh, pe câmpii, pe ostroave pustii, pe ape mari. Ele pot fi văzute pe timp de noapte, plutind și fâlfâind prin aer, pe la fântâni, prin pomi, pe sub streșinile caselor. Umblă însoțite de lăutari (fluierași, cimpoieri), sună din clopoței, bat din tobe și trâmbițe, joacă (hora, brâul etc.), întind mese pe iarbă, beau, petrec, chiuie și cântă în cor: *Dacă n-ar fi lăsat Dumnezeu/ Leuștean și Odolean,/ Avrămeasă, Cârțaneasă,/ Ar fi lumea toată a noastră!*" 2. Sărbătoare creștină, prăznuită în a 50-a zi după Paște, sinonimă cu *Coborârea Sfântului Duh* și cu *Duminica Mare*.

S

SAMCĂ, duh primejdios pentru femeile lăuze și nou născuți, sinonimă cu *Avestița*, *Spurcata*, *Răul Copiilor*, *Aripa Satanei*. Are chip de femeie înfricoșătoare, care umblă dezbrăcată, cu părul despletit și lung până la călcâie, cu țâțele mari, aruncate peste umăr, cu gura strâmbă din care îi ies flăcări, cu ochii cât stelele, cu unghiile ascuțite sau încovoiate ca o secere. Se arată atât ziua cât și noaptea, sub formă de vietate (pisică, *câine*, capră, porc, găină, cioară broască, muscă, păianjen) sau de femeie. Samca chinuiește femeile în timpul nașterii copiilor, uneori le omoară sau le lasă schimonosite și neputincioase pentru tot restul vieții. Copiii în vârstă de 1–4 ani, bolnavi de Samcă, tremură din tot corpul, tresar în somn, oftează, li se strâmbă mâinile și picioarele. (Este cunoscută sub numele de Samca sau Spurcata în Bucovina și Moldova, de Samca sau Avestița în Țara Românească și Banat).

Satan, v. Drac

SĂPTĂMÂNA CAII LUI SÂNTOADER, săptămână de opt zile care începea în marțea de după *Lăsatul Secului de Paște* și se încheia în ziua de marți a săptămânii viitoare. Zilele din această perioadă cuprindeau credințe și practici care aveau ca scop potolirea entuziasmului dezlănțuit din perioada *Câșlegilor*. La sfârșitul iernii și începutul primăverii, când oamenii trebuiau să înceapă aratul și semănatul, viața trebuia să intre cât mai repede în normal. Ordinea era adusă cu ajutorul unor temute reprezentări mitice, *Caii lui Sântoader*, ceată puternică formată din opt cai travestiți în oameni. Ca înfățișare, aceștia sunt feciori voinici, îmbrăcați în costume de sărbătoare. Pot fi deosebiți de

flăcăii din sat după copitele din opinci și cozile de cal ascunse în cioareci (pantaloni). Fiecare zi a Săptămânii *Caii lui Sântoader* este dedicată unui cal din herghelia divină. Cel mai periculos este conducătorul lor, *Sântoaderul cel Mare* sau *Sântoaderul cel Șchiop*, sărbătorit în ziua de vineri (*Vinerea Sântoaderului*). În săptămâna care le poartă numele, aceștia intrau prin casele unde se țineau șezătorile, luau fetele la joc, zburau cu ele până în înaltul cerului, de unde le aruncau pe *pământ*, le loveau cu copitele. De frică, nicio fată nu mai părăsea casa pentru a merge la șezătoare. Credința în *Caii lui Sântoader*, semizei care puneau capăt șezătorilor și petrecerilor din timpul iernii, răspundea unei necesități practice: primăvara, la începutul muncilor agricole, tinerii trebuiau să se odihnească în nopțile care deveneau din ce în ce mai scurte.

Săptămâna Mare, v. Săptămâna Patimilor

SĂPTĂMÂNĂ, unitate de măsurat timpul egală cu numărul nopților scurse între două faze consecutive ale astrului lunar. Vechile calendare lunare aveau timpul organizat pe luni lunare, care începeau la apariția pe cer a Lunii Noi, și pe săptămâni de 7 zile. Într-un an solar, de 365 de zile, sunt 13 luni lunare sau lunații și 52 de săptămâni sau faze lunare. Zilele săptămânii poartă numele astrilor vizibili cu ochiul liber de pe *Pământ*: *Luna*, *Marte*, *Mercur*, *Jupiter*, *Venus* și *Saturn*. Local, săptămânile dedicate unor năprasnice reprezentări mitice (*Caii lui Sântoader*, *Filipii*, *Rusaliile*) au 8 zile, iar cei mai importanți colaci rituali, sacrificați la *Măcinici*, redau cifra opt. Multă vreme romanii nu au cunoscut săptămâna de 7 zile. În acea vreme, săptămâna avea un ciclu de 8 zile numit *nundinae*, iar zilele erau notate cu litere de la A la H. Orice sfârșit de perioadă calendaristică (zi, săptămână, lună, anotimp, an) avea un caracter nefast. Ritualul sfârșitului și începutului de săptămână cuprindea 3 zile: sâmbăta, al cărei caracter nefast era evidențiat de cele 3 ceasuri rele, duminica, zi care celebra victoria binelui asupra forțelor malefice acumulate în săptămâna anterioară, și luna, care marca începutul săptămânii sub auspiciile cele mai favorabile activităților umane. Timpul săptămânal născut duminica se împlinește joia, după care îmbătrânește, condiție obligatorie pentru

renașterea lui săptămânală. O dată cu răspândirea creștinismului, prima zi a săptămânii, duminica romană, a devenit ziua Domnului, realitate păstrată de întreaga cronologie medievală. La români și la celelalte popoare sud-est europene, săptămâna începea, ca și astăzi, în ziua de luni.

SĂPTĂMÂNĂ A NEBUNILOR, denumire în *Calendarul popular* a Săptămânii Albe sau a Brânzei din calendarul creștin ortodox. După un important sezon de nunți, început imediat după *Bobotează* și încheiat la *Lăsatul Secului de Paști*, românii mai acordau o săptămână căsătoriei celor cu șanse mici la selecția maritală: handicapați, văduvi, fete cu copii din flori ș.a. Cete de bărbați se îmbrăcau în *Săptămâna Brânzei* cu haine femeiești și mergeau prin șezători unde luau fetele și nevestele la joc, improvizând, spre buna dispoziție a celor prezenți, diferite dansuri. Ziua cutreierau satul pentru a face alte *nerozii*, *nebunii* și *glume*. O nuntă-parodie a acestor nefericiți se desfășura în ziua *Lăsatului Secului de Clisă*, prin satele bănățene. După ce se mascau în chip de mireasă, mire, popă, dascăl, nași, nuntași de rând, porneau pe ulițele satului cu *govia* (mireasa) și *mirele* în frunte. Pe drum țucau (sărutau) fetele și nevestele tinere, se repezeau după copii, sperindu-i. Cununia se desfășura la un pom în care se anina un clopot. De la pomul cununiei, cortegiul se îndrepta spre râu, unde *însurățerii* se spălau pe mâini cu apă turnată dintr-o vadră. Mascarii mergeau apoi pe la casele oamenilor, unde erau cinstiți cu rachiu, ca la ospetele adevărate.

SĂPTĂMÂNĂ OARBĂ, personificare a timpului care cristalizează sentimentele, îndrăgește și grăbește tinerii să se căsătorească, sinonimă cu *săptămâna chioară* și cu expresia contemporană *dragoste la prima vedere*.

SĂRBĂTOARE A OUĂLOR, ziua de miercuri din mijlocul *Postului de Paști*, numită în *Calendarul popular* și *Miezul Păresimilor* sau *Târnoase*. În această zi, gospodinele separau la lumina lumânării ouăle roditoare, bune pentru prăsilă, de cele fără rod, care urmau a fi vopsite sau încondeiate la *Paști*. Cloștile puse pe ouă în ziua de *Târnoase* scoteau puii după trei săptămâni, chiar în ziua *Paștelui* (Banat). Astfel,

în ziua de *Paști*, ouăle clocite în cuib de găină erau sparte de pui, ca să poată ieși din ele, iar ouăle vopsite erau ciocnite de oameni, ca să renască ritual Domnul Iisus.

SĂRBĂTOARE A TÂLHARILOR, zi de celebrare a personajului mitic, doveditor al răufăcătorilor, Mina, care a preluat din *Calendarul ortodox* numele și data de celebrare ale Sfântului Mucenic Mina (11 noiembrie). Dintre practicile magice pentru aflarea adevărului despre hoți, ucigași și alți făcători de rele, cea mai obișnuită era aprinderea lumânărilor, intenționat greșit, la capetele care se lipsesc de sfeșnic. Procedând astfel, se credea în schimbarea gândurilor rele ale dușmanilor, dar și în întoarcerea afecțiunii flăcăilor doriți de fete. Se plăteau, de asemenea, sărindare și acatiste pentru măritiș, pentru împlinirea blestemelor și aflarea tainelor.

SĂRBĂTORI ALE LUPULUI, zile din *Calendarul popular* dedicate lupului, animal totem al dacilor. La latitudinea geografică a României, lupii se strâng în haite prin luna octombrie. Urmează o perioadă de hoinăreală și acomodare: colindă, atacă prada în haită, se împrietenesc și se formează perechile reproducătoare. După aproximativ o lună de zile, la *Filipii de Toamnă* (14–21 noiembrie), încep împerecherile propriu-zise care, în raport de latitudinea și altitudinea geografică, se încheie la *Filipii de Iarnă* (29–31 ianuarie). După o perioadă de gestație de 62–63 de zile, lupoaicele fată primăvara, târziu. Pe timpul verii, lupii duc o viață familială (lupul, lupoaița și cățelii de lup). Toamna, la formarea haitei, noua generație de lupi participă deja la atacarea și prinderea prăzii. Comportamentului natural de reproducere a lupului îi corespund importante sărbători și obiceiuri populare. Sărbătorile dedicate lupului la sfârșitul lunii noiembrie (*Filipii de Toamnă, Ovidenia, Sântandrei*) și la începutul lunii decembrie (*Moș Nicolae, Zilele Bubatului, Varvara*) alcătuiesc, împreună cu obiceiurile și practicile magice adăpostite de acestea, scenariul ritual al *Anului Nou Dacic*. Miezul sărbătorilor de celebrare a *Anului Nou Dacic* sunt ziua și noaptea de *Sântandrei*.

SĂRBĂTORI ALE SOLSTITIULUI DE VARĂ, obiceiuri, credințe, acte rituale și practici magice, specifice scenariului ritual de înnoire a timpului în ziua de *Sânziene*. Acum se efectuau: observații astronomice și meteorologice; încingerea mijlocului cu tulpini de cicoare pentru a preveni durerile de șale la secerișul care se apropie; furatul manei și rodului holdelor și vitelor; spălarea părului de către fete cu iarbă mare pentru a deveni plăcute feciorilor; scaldă rituală a fetelor și nevestelor tinere în apă curgătoare sau tăvălirea lor prin pajiștile înrourate pentru a fi frumoase și îndrăgite de-a lungul anului; aflarea ursitei prin împletirea *Cununii de Sânziene* și aruncarea acesteia pe acoperișul caselor și al șurilor; aprinderea *Focurilor de Sânziene*; producerea zgomotelor nocturne (strigăte, sunete din tulnice pentru alungarea spiritelor malefice); pomeni, săparea și plantarea florilor pe morminte ș.a. În această perioadă a anului cucul încetează a cânta, semn că a sosit vremea cositului fânețelor, prin păduri apar licuricii care luminează calea rățăciților, se răsuțește frunza pe ramurile de tei, plop, ulm, se organizează vestite *Târguri de Sânziene*, *Drăgaică* sau *Târguri de Fete*. Sărbătoarea se numește *Sânzienele* în sud-vestul, nordul și centrul României (Oltenia, Banat, Transilvania, Maramureș, Bucovina, Moldova centrală și de nord) și *Drăgaică* în restul teritoriului (Moldova de sud, Dobrogea, Muntenia).

Sărsăilă, v. Spiriduș

Sâmbăta Ursului, v. Urs

SÂMBĂTĂ, ziua Zeului și a planetei Saturn. Personificarea ultimei zile a săptămânii dedicată de romani Zeului și planetei Saturn, este *sâmbătă*. Este un timp îmbătrânit, fără noroc, cu unul sau mai multe „ceasuri rele” pentru cei din *Lumea de aici*. În schimb, timpul este favorabil pentru spiritele morților din *Lumea de dincolo*. Acestora li se trimite în zilele de sâmbătă, mai ales la *Sâmbetele Morților*, ofrande (pomeni). Frecvent, sâmbetele erau invocate în timpul vrăjilor și a unor practici magice. Se credea că sâmbăta nu e bine să începi lucrări importante, care durează mai multe zile, să pleci la drum lung. Copilul

născut sâmbăta ar avea haz la vorbă, iar vitele fătate în această zi se numeau *Sâmbotin* sau *Sâmbotina*.

SÂMBRA OILOR, petrecere câmpenească ocazionată de prima mulsoare a turmei de oi, în ziua de *Sângiorz* sau în altă zi de la sfârșitul lunii aprilie și începutul lunii mai, numită și *Ariețul*, *Ruptul Sterpelor*, *Măsurîșul Oilor*. În această zi se măsură și se creșta pe răbojul de lemn cantitatea de lapte de la oile fiecărui sâmbraș, după care i se calcula brânza cuvenită la spargerea stânei, numită *Alesul*, *Răscolul*. Pentru a obține cât mai mult lapte, proprietarii își pășunau, își păzeau și își mulgeau fiecare oile. Din laptele obținut la prima mulsoare la stână se prepara un caș care se împărțea între proprietarii oilor. Activitățile practice și juridice erau însoțite de numeroase acte rituale, menite să apere stâna și ciobanii de forțele malefice pe timpul verii: aprinderea *Focului Viu*, afumarea ciobanilor și oilor, alungarea prin strigăte și zgomote a vrăjitoarelor care fură sporul laptelui, anularea puterii cucului de a lua sau de a strica laptele prin practica magică *Cucu-Răscucu*, purificarea oilor și stăpânilor de oi prin stropirea lor cu apă sfințită, scăldatul ritual în apa curată a râurilor sau spălatul cu rouă, prepararea unor alimente rituale, sacrificarea mielului, pronunțarea unor formule magice etc. La petrecerea câmpenească se mănâncă alimente specifice (balmoș, mămăligă fiartă în lapte și cu adaos de unt, miel fript haiducește, colaci, caș de la prima mulsoare), se cântă și se joacă după melodii păstorești. Obiceiul este cunoscut, cu variante locale și în diferite stadii de evoluție, de toți crescătorii de oi.

SÂMEDRU, Zeu al *Panteonului românesc*, incinerat simbolic în cadrul unui spectaculos ceremonial în noaptea de 25/26 octombrie, care a preluat numele și data de celebrare ale Sfântului Dumitru, Marele Mucenic de la Salonic din *Calendarul ortodox*. Împreună cu *Sângiorzul*, *Sâmedru* împarte *Anul Pastoral* în două anotimpuri simetrice: vara, între 23 aprilie și 26 octombrie, având ca miez al timpului data de 20 iulie (*Sântilie*), și iarna, între 26 octombrie și 23 aprilie, cu miez al timpului la 16 ianuarie (*Sânpetru de Iarnă*). În opoziție cu *Sângiorzul*, care încuie iarna și înfrunzește codrul, încuie vara și desfrunzește codrul. În legende, credințe, basme, *Sâmedru* este

un om obișnuit, crescător de animale, sau un sfânt care umblă pe pământ însoțit adesea de *Sângiorz*. Ca personaj mitic, se metamorfozează pe timpul nopții în porc, străveche divinitate agrară. *Sâmedru*, comparat cu personajul de basm Făt-Frumos, apare și în unele tradiții transilvănene.

SÂNGIORZ, Zeu al vegetației, protector al cailor, vitelor cu lapte și holdelor semănate, identificat în *Panteonul românesc* cu *Cavalerul Trac*, peste care creștinismul a suprapus pe Marele Mucenic Gheorghe. Sfântul din *Calendarul popular*, numit *Sângiorz* în Transilvania și Banat și Sfântul Gheorghe în Moldova, Muntenia și Oltenia, împarte *Anul Pastoral*, împreună cu *Sâmedru* (26 octombrie), în două anotimpuri simetrice: vara pastorală, între *Sângiorz* și *Sâmedru*, și iarna pastorală, între *Sâmedru* și *Sângiorz*. Ei poartă la brâu cheile anului cu care *Sângiorz* închide iarna și deschide vara, la 23 aprilie, iar *Sâmedru* închide vara și deschide iarna, la 26 octombrie. Un sfânt înfrunzește codrul, celălalt îl desfrunzește. Între ei este încheiat un rămășag pe viață și pe moarte: dacă copacii sunt neînfrunziți pe data de 23 aprilie, *Sâmedru* îl omoară pe *Sângiorz*. *Sângiorz* și *Sântoaderul* au, în credințele, folclorul și iconografia românească, trăsături comune cu *Cavalerul Trac*: sunt divinițați hipomorfe tinere, purtate în spate de cai (*Sângiorz*) sau având ei înșiși copite de cai (*Caii lui Sântoader*), purifică spațiul de forțele malefice, omoară balaurul, încuie iarna și descuie vara.

SÂNGIORZUL VACILOR, zi de prăznuire a *Mâneacătoarei* (22 aprilie), sora lui *Sângiorz*. Este ziua când strigoii vii și vrăjitoarele fură laptele vacilor, rodul câmpului, visul fetelor și norocul băieților. Strigoii vii, care își părăsesc trupurile fără știrea lor în noaptea de 22/23 aprilie, s-ar aduna, călărind pe limbile melițelor, la casele rămase pustii, la răscrucile drumurilor sau între hotare. După ce își încearcă puterile, bătându-se cu limbile melițelor până la miezul nopții, revin în sat, intră în trupurile părăsite și merg să ia mana vitelor cu lapte. Vrăjitoarele mergeau dezbrăcate și despletite în noaptea de 22/23 aprilie, înainte de ivirea zorilor, cu sidila legată de picior, prin pășuni, fânețe și holdele semănate. Sidila, strecurătoare din pânză rară,

înmuiață de roua dimineții, era stoarsă într-un vas de lemn (doniță, găleată), vrăjită și dată la propriile lor vite. Alteori, mana vitelor, în special fertilitatea acestora, era luată prin îngroparea bulgărelui de sare sub pragul grajdului, pe potecă sau în drumul de trecere al vitelor, apoi prin dezgroparea lui în taină și dată apoi vitelor de prăsilă (Bucovina). Credința oamenilor că vitele vor pierde laptele sau că nu se vor mai înmulți era atât de puternică, încât întreaga suflare a satului se preocupa de găsirea altor mijloace de luptă, tot de natură magică, împotriva vrăjitoarelor: ungerea cu usturoi sau cu unsoare din usturoi și plante apotropaice a melițelor, porților, ușilor, vitelor și oamenilor; prinderea, la stâlpi, a ramurii verzi (fag, stejar, salcie, arțar, jugastru); paza atentă a pășunilor și vitelor scoase la păscut; afumarea vitelor și păstorilor, aprinderea *Focului Viu*.

Sănnicoară, v. Moș Nicolae

SÂNPETRU DE VARĂ, divinitate care a preluat data de celebrare a Sfântului Apostol Petru din *Calendarul ortodox* (29 iunie). În *Panteonul românesc*, *Sânpetru de Vară* este despărțit de fratele său, *Sânpetru de Iarnă*, patron al lupilor cu aproximativ o jumătate de an. În tradițiile populare, *Sânpetru* apare ca personaj pământean, dar și ca divinitate celestă. Se spune că în vremurile imemorabile, când oamenii erau foarte credincioși, *Sânpetru de Vară* umbla singur pe pământ sau însoțit de Dumnezeu. Adesea, Dumnezeu îl consulta la luarea deciziilor. În povestirile și snoavele populare, *Sânpetru* este un om obișnuit: se îmbracă în straie țărănești; se ocupă cu agricultura, creșterea animalelor și, mai ales, cu pescuitul; i se întâmplă lucruri hazlii pentru calitatea lui de sfânt (i se fură caii sau boii chiar în vremea aratului, petrece și joacă la cârciumă, are o drăguță, pescăriță, se îmbată și este bătut de oameni); intră slugă la diavol; este iscoada lui Dumnezeu pe pământ ș.a. Fiind credincios, harnic și bun sfetnic, *Sânpetru* este luat de Dumnezeu în cer, unde îi încredințează porțile și cheile *Raiului*. Acolo, fiind mai mare peste cămările cerești, împarte hrană animalelor sălbatice, în special lupilor, fierbe grindina pentru a o mărunți prin topire și a deveni mai puțin periculoasă etc. La marile sărbători calendaristice, *Sânpetru* poate fi văzut de pământeni la

miezul nopții, când se deschide pentru o singură clipă cerul, stând la masa împărătească în dreapta lui Dumnezeu. Local, sărbătoarea este anunțată de anumite repere terestre sau cosmice: apariția licuricilor, *amușitul cucului*, răsăritul constelației Găinușei ș.a.

SÂNPETRUL LUPILOR, sărbătoare nocturnă (15/16 ianuarie), când lupii se strâng în haite la *urlători*, unde cântă (urlă) ca să vină *Sânpetrul de Iarnă* să le împartă tainul, adică prada ce li se cuvine pentru un an de zile. Acesta sosește pe un cal alb la miezul nopții și împarte fiecărui lup prada: un miel, o oaie, o căprioară, un om etc. Nimic din ceea ce le-a promis stăpânul nu scapă de colțul lupului, dar nici de altă pradă nu se va atinge vreunul dintre supușii săi. Un cioban curios, dorind să vadă cum se desfășoară întâlnirea lupilor cu Dumnezeu lor, a venit pe lumina zilei la urlătoare, a urcat și s-a ascuns în cetina unui *brad* înalt. După adunarea lupilor și rugăciunea urlată (cântată), sosește călare pe un cal alb *Sânpetrul Lupilor*. În liniște, acesta împarte prada tuturor supușilor. Înainte de încheierea întâlnirii sosește, șontâc-șontâc, un lup șchiop. Văzându-l, *Sânpetrul Lupilor* îi spune răstit: *Iar tu, pentru că ai întârziat, să mănânci omul acela cocoțat în brad!* Haita lupilor s-a împrăștiat așa cum a venit. Povestea spune că nu a trecut anul și curiosul cioban a fost mâncat de lupul cel șchiop.

SÂNTĂMĂRIE MARE, divinitate maternă peste care Biserica creștină a suprapus sărbătoarea Adormirii Maicii Domnului (15 august). Fecioara Maria apare în *Panteonul românesc* sub nume și reprezentări mitice diferite: *Sântămărie Mare* (15 august), *Sântămărie Mică* (8 septembrie), *Maica Precista*, *Precista Mare*. Cea mai îndrăgită de către români este Sântămăria Mare. Aceasta este invocată de fete pentru grăbirea căsătoriei, de femei pentru ușurarea nașterii, de păgubiți pentru prinderea hoților, de descântătoare pentru vindecarea bolilor. Ea binecuvântează boii, vacile, oile și porcii, pentru că au încălzit-o și hrănit-o în timpul nașterii domnului Iisus în grajdul lui *Crăciun* și rândunelele pentru că au vestit învierea lui Iisus. În schimb, a blestemat *calul* pentru că a ronțait și tropăit în timpul nașterii sau că a mâncat fânul în care a fost ascuns Pruncul, păianjenul pentru că a

întrecut-o la tors, lemnarul pentru că i-a făcut Mântuitorului crucea grea. Pe feciorul zburdalnic, *Năvalnicul*, care a speriat-o când mergea cu Iisus în brațe la moliftă, la 40 de zile de la naștere, îl transformă în buruiiană folosită în farmecele de dragoste. Are trăsăturile *Născătoarei*, a Marii Zeițe neolitice, invocată în momentele de grea cumpănă ale omului. În basme, ajută eroinele să iasă din impas, dar le pedepsește cu asprime când îi încalcă ordinele, vindecă boli grele, redă vederea fiicei orbite de mama vitregă, înzestrează fecioara vrednică și ascultătoare și o căsătorește cu fiul de împărat etc. În unele tradiții, *Maica Domnului*, identificată cu astrul nopții, *Luna*, sau cu *Pământul*, se roagă de Dumnezeu să nu prăpădească lumea, să nu izgonească vânturile, cu avantajele care le aduc acestea oamenilor.

SÂNTĂMĂRIE MICĂ, divinitate maternă peste a cărei dată de sărbătorire Biserica creștină a suprapus Nașterea Fecioarei Maria (8 septembrie). După aproximativ o lună lunară de la moartea (Adormirea) Fecioarei Maria (15 august), creștinii îi celebrează nașterea. Conform tradiției creștine, Fecioara Maria a fost născută miraculos. Părinții ei, Ioachim, descendent al unui neam împărătesc, și Ana, descendentă din neamul lui David, erau defăimați și huliți că nu aveau copii. Ioachim se roagă lui Dumnezeu în munți, iar femeia lui, *steărpă și neroditoare*, în grădină, să dea rod sfânt pântecelui. După unele legende populare, Ana ar fi rămas însărcinată mirosind sau sărutând o frunză de păr sau o floare. Cele două *Sântămării* încadrează, calendaristic, *Anul Nou Biblic* (1 septembrie), presupusa *Facere a Lumii* (5508 î.H.). În *Calendarul popular*, *Sântămărie Mică* este hotar astronomic între vară și iarnă, marcat de închiderea *Pământului* pentru reptile și insecte, de plecarea păsărilor migratoare spre țările calde, de schimbarea pălăriei cu căciula, de târgurile și iarmaroacele unde se vindeau și se cumpărau produse specifice sezonului. Sosirea acestei zile indica țăranului activitățile practice care urmau a fi efectuate: culegerea ultimelor plante și fructe de leac, bătutul nucilor, începerea culesului viilor, semănatul grâului, orzului și secarei, jupuirea cojii de pe ulmi, fibră vegetală folosită primăvara la legatul viței-de-vie. *Sântămărie Mică* și *Sântămărie Mare* sunt sărbători respectate cu

sfințenie de românii de pretutindeni, în special de femeile dornice să aibă copii și să nască ușor.

SÂNTILIE, Zeu al Focului și Soarelui în *Panteonul românesc* identificat cu Zeul de origine iraniană Mithra, cu Helios din mitologia greacă și cu Gebeleisis din mitologia geto-dacă, care a preluat numele și data de celebrare ale Sfântului Prooroc Ilie (20 iulie). Ca divinitate solară și meteorologică, *Sântilie* provoacă incendiile în verile toride, produce tunetele, fulgerele și trăsnetele în timpul furtunilor, leagă și dezleagă ploile, hotărăște unde și când să dea grindina. Ca personaj profan, este un om obișnuit: soldat, vânător, agricultor, crescător de animale, negustor de vite. Fiind ispitit și înșelat de *Drac*, *Sântilie* își omoară unul s-au mai mulți membri ai familiei (tată, mamă, fiu, fiică sau soră). Păcatele sunt ispășite în diferite moduri. Dumnezeu îl iartă, îl trece printre sfinți și îl înalță la cer într-o trăsură cu roți de foc, la care sunt înhamăți doi sau patru cai albi înaripați. Acolo, pe cer, aleargă printre nori, tună (durduie, duduie, huruie, bubuie), fulgeră și trăsnește în stânga și în dreapta dracii cu biciul lui de foc. Speriați, aceștia se ascund pe *pământ*: prin pomi, pe sub streșina caselor, în turlele bisericilor și chiar în corpurile unor animale, în special câini și pisici. Dorind să nu-i scape nici unul, *Sântilie* trăsnește și arborii, oamenii, vitele, casele, bisericile în care s-au ascuns dracii. Pentru ca să nu distrugă lumea, dar nici să stârpească definitiv sămânța dracilor, Dumnezeu sau *Maica Preceastă* l-a lăsat ciung de mână dreaptă, l-a ologit, luându-i piciorul drept, l-a asurzit sau i-a scos un ochi. Simbolurile prin care *Sântilie* se definește ca un autentic Zeu solar sunt ușor de recunoscut: trăsura cu roțile de foc și caii înaripați; biciul și săgețile de foc, tunetele, trăsnetele și fulgerele cu care luminează cerul înnorat; subordonarea și ierarhizarea divinităților aducătoare de arșiță și foc în luna lui *Cuptor*, multe din acestea fiindu-i surori (*Pârliile*, *Panteliile*), frați (*Ilie Pălie*, *Pantelimon*), sau simpli vizitii la carul lui ceresc (*Foca*).

SÂNTOADERUL CEL MARE, Zeu cabalin, mai mare peste herghelia divină *Caii lui Sântoader*, invocat de fete și neveste când sapă rădăcina de *Homan*, se scaldă în apa în care a fiert *Homanul* sau

când aruncă apa scaldei în grajdul cailor, să le dea păr frumos și mătăsos. Adesea, i se solicită să le schimbe părul cu coada iepeilor: *Toadere, Sântoadere,/ Dă cosiță iepelor,/ Ca s-o poarte fetele,/ Să crească lungă ca ața,/ Moale ca mătasea,/ Iar cosița fetelor/ Dă s-o poarte iepele! El umblă pe jos sau călare pe un cal alb.*

Sântoaderul cel Șchiop, v. Sântoaderul cel Mare

SÂNVĂSÂI, prima zi a anului peste care părinții Bisericii creștine au suprapus Tăierea împrejur cea după Trup a Domnului și pe Sfântul Vasile cel Mare, sinonim cu *Anul Nou* și *Sânvăsâi*. Ca reprezentare mitică care a avut norocul să primească, la împărțirea sărbătorilor, prima zi a anului, Sfântul Vasile deschide în *Calendarul popular* generația sfinților tineri (*Dragobete, Sântoaderii, Sângiorz*). În creația populară apare ca fecior holtei, împărat al iubirilor, care joacă și cântă, stă călare pe poloboc, chefuiește și petrece. De aceea, oamenii trebuie să fie și ei bine dispuși, să petreacă și să se veselească în ziua lui de celebrare.

SÂNZIANĂ, plantă erbacee din familia *Rubiaceae*, substitut fitomorf al *Zânei-fecioare* care dă miros și leac florilor, rod bogat holdelor de grâu și de orz. În flora României, cele două varietăți de plante, sânziana galbenă și sânziana albă cresc prin fânețe și livezi, pe marginea drumurilor, prin păduri și pe lângă garduri. Planta are două denumiri zonale: *sânziana* (Oltenia, Banat, Transilvania, Bucovina, Maramureș, nordul Moldovei) și *drăgaica* (Dobrogea, Moldova de sud și centrală, Muntenia). Florile, semințele și rădăcinile au numeroase utilizări în medicina și cosmetica populară, în obiceiurile și actele magice împlinite în ziua înfloririi, 24 iunie, solstițiul de vară. Din flori de sânziană și spice de grâu se împletește o cunună, substitut al sacralui: purtată pe cap de o fecioară în ceremonialul complex numit *Dansul Drăgaicei*; aruncată pe acoperișul caselor prezice ceea ce i se va întâmpla în cursul anului celui care a împletit-o sau a aruncat-o pe acoperiș. Fata care pune floarea sub căpătâi în noaptea de *Sânziene* își vede în vis ursitul, femeia care își înfășoară mijlocul cu tulpini de sânziană este ocolită de dureri de șale în timpul secerișului, fecioarele

și nevestele care o poartă în sân sau în păr sunt atrăgătoare și dragăstoase. Prin calitatea sa de a înflori în cea mai lungă zi a anului și cu insolația cea mai puternică, sânziana a devenit reper calendaristic pentru aprecierea stadiului de dezvoltare a culturilor. Pentru farmacopeea și cosmetica populară florile sunt culese după un anumit ritual, în zorii zilei de *Drăgaică* (*Sânziană*) iar tulpinile, semințele și rădăcinile, toamna. Planta și anumite părți ale plantei au diverse întrebuințări în medicina populară: pusă în scaldă întărește copiii debili, zeama obținută din zdrobirea frunzelor vindecă frigurile, plămădită în rachiu vindecă loviturile și vătămrile, cu roua căzută în noaptea de *Sânziene* și recoltată în zorii zilei se tratau diferite boli de ochi și de piele, fetele și femeile tinere care se tăvăleau în noaptea de *Sânziene* în roua căzută pe iarbă deveneau mai frumoase și mai dragăstoase.

SÂNZIENE, reprezentări fantastice în alaiul *Sânzienei* sau *Drăgaicei* care împârguiesc lanurile de grâu și înfloresc planta ce-i poartă numele (*sânziana*, *drăgaica*). *Sânzienele*, divinități nocturne și lunare, apar numai în cete, de obicei în număr fără soț. Ele ar fi *zâne sfinte* sau *fecioare frumoase răpite de smei și ținute în palate ferecate, ascunse prin păduri neumblate de picior de om*. În noaptea de *Sânzienele* (23/24 iunie), în timp ce umblă pe pământ sau plutesc prin aer, cântă și dansează, împart rod holdelor și femeilor căsătorite, înmulțesc păsările și animalele, stropesc cu leac și miros florile, tămăduiesc bolile și suferințele oamenilor, apără semănăturile de grindină și vijelii. Spre deosebire de *Iele* și *Rusalii*, care sunt *Zânele Rele*, *Sânzienele* sunt *Zânele Bune*. În sud-estul României, rolul *Sânzienelor* sau *Drăgaicelor* este jucat, în ceremonialul numit *Dansul Drăgaicei*, de o ceată de fete. Când oamenii le nesocotesc ziua, *Sânzienele* stârnesc din senin furtuni și vijelii, aduc piatră (grindină), ridică în vârtej pe cei păcătoși lovindu-i de boala numită *luatul din Drăgaică*, lasă câmpul fără rod și florile fără leac. *Sânzienele* sunt atestate atât ca divinități fitomorfe (planta care înflorește de ziua lor, *Sânziana*), cât și ca divinități antropomorfe (ceata feminină care formează anturajul în care se desfășoară Zeița agrară).

SCALDĂ RITUALĂ A MORTULUI, spălare a mortului înainte de plecarea în marea călătorie. Scalda este făcută de două-trei persoane de același sex și de aceeași vârstă cu defunctul, cu apă neîncepută, caldă în unele cazuri, rece, în altele. Persoanele care-l scaldă au, în unele sate din sudul Moldovei, îndatoriri mai complexe: confecționează sicriul, sapă groapa, duc mortul la cimitir. După scaldă, mortului i se taie unghiile și, dacă este bărbat, se tunde și se bărbierește. În apa de scaldă se adaugă, în unele zone, plante cu virtuți purificatoare (*busuioc*, lemnul domnului, mentă neagră, poala *Sântămăriei*), un ou. Apa de la scaldă este considerată impură, *apă a morții*, și este îngropată într-un loc neumblat sau aruncată la parii gardului, pe hotar, pe o apă curgătoare. Uneori, locul unde este aruncată sau îngropată apa mortului este marcat timp de 40 de zile ca un mormânt simbolic; acolo se aprinde o lumânare, iar locul se tămâiază, zi de zi precum mormântul din cimitir.

SCALOIANA, sol trimis la divinitatea pluviometrică să dezlege sau să lege ploile, substituit de o păpușă confecționată din lut, cârpe, paie sau crenguțe de lemn, îmbrăcată cu hăinuțe din cârpe. *Scaloiana*, care are o bogată sinonimie locală și zonală feminină (*Ploaia*, *Moașa Ploii*, *Maica Călătoarea*, *Maica Domnului*, *Zâna*, *Seceta*, *Mama Secetei*) și mai rar masculină (*Scaloian*, *Tatăl Soarelui*, *Sfântul Soare*, *Sântilie*), este purtătoarea unui mesaj precis, transmis printr-un cântec funerar.

Scaraoschi, v. Drac

SCĂLDATUL LA RÂU, sezon deschis în *Calendarul popular*, la *Sângiorz* (23 aprilie) și închis la *Schimbarea la Față* sau *Probejenie* (6 august), când oamenii aveau voie să se scalde în râu. În acest interval de 105 zile femeile spălau rufe și lâna oilor la râu. Tradiția spune că la *Probejenie*, apele sunt *spurcate de cerb care se p... în râu* și încep să se răcească, iar ursul, asemănător omului, încetează să se mai scalde, cum îi e obiceiul, în scăldătoare (Moldova, Muntenia, Oltenia, Banat). Spre deosebire de apa neîncepută, folosită la scaldele rituale din ciclul familial (scalda copilului după naștere și după botez, scalda lăuzei, scalda mortului) și din ciclul calendaristic (scalda fetelor și nevestelor

cu *homan* la *Sântoader*, în pajiștile înflorite la *Sânziene*), românii credeau în calitățile tămăduitoare ale apei începute, sfințite (de obicei agheasma), zăcute (din fântânile părăsite), sulfuroase, – numite, local, clocite sau puturoase.

SCHIMBAREA LA FAȚĂ, sărbătoare în *Calendarul ortodox* (6 august), numită și *Probejenie*, care marca în *Calendarul popular* hotarul între vară și toamnă. La Probejenie începe călătoria berzelor, stârcilor și a altor păsări migratoare. De acum, frunza codrului își schimbă culoarea, iarba încetează să crească, apele se răcesc și sunt *spurcate* de *cerb*, șerpii și alte viețuitoare (șopârle, salamandre, insecte) se retrag pentru iernat în ascunzișuri. Din această zi omului îi era interzis să se mai scalde în apa râului și să omoare, conform obiceiului, șarpele care îi iese în cale. În schimb, la Probejenie era dezlegare la pește (sărbătoarea este plasată în interiorul Postului Sântămăriei) și la struguri. În această zi sunt recoltate multe plante și fructe pentru tămăduirea bolilor: avrămeasa, împărăteasa, leușteanul, usturoiul de samulastră, florile de mușetel și de tigvă, *alunele*, crenguțele încărcate cu prune etc. În această zi, numită și *Moșii Schimbării la Față*, femeile împart pomeni, iar bătrânii și cititorii în stele fac observații și pronosticuri astronomice (Muntenia, Oltenia, Moldova, Bucovina). Ofrandele obișnuite date pentru morți sunt strugurii, mustul și fagurii de albine. Boabele de struguri desprinse de pe ciorchine și sfințite la biserică se numesc, în unele zone etnografice din Moldova (Tutova), *colivă de struguri*. Gustatul primului bob de strugure se făcea după un ritual, din care nu lipsea formula pronunțată cu voce tare: *Boabă nouă în gură veche!* (Moldova și Bucovina). De la obiceiul de a gusta ritual strugurii și alte poame la *Moșii Schimbării la Față*, luna august a primit și numele de *Gustar* (Muntenia centrală, Oltenia de vest).

SCOSUL PLUGULUI, începere rituală a aratului în ziua de *Măcinici*. Cu câteva zile înainte de 9 martie, se ascuțeau și se îndreptau fiarele plugului, se verificau și se reparau celelalte părți ale acestuia, se hrăneau bine animalele de tracțiune (boii), se încheiau înțelegeri între gospodari pentru a se ajuta la arat (la un plug din lemn se înjugau câte

2-3 perechi de boi) și se aștepta momentul ieșirii la arat, în deplină curățenie trupească și sufletească. În dimineța zilei de *Măcinici* (9 martie) abundau practicile cu rol purificator (afumarea cu tămâie și stropirea cu apă a boilor înjugați la plug și a gospodarului ieșit la arat) și fertilizator (aruncarea unui ou înaintea plugului de către gospodină) și alte obiceiuri.

SCUTURATUL COJOACELOR, zilele urâte de la începutul lunii martie aduse de *Baba Dochia*, care își scutură, în timp ce urcă cu oile la munte, cojoacele friguroase. După scuturatul cojoacelor, câte unul pe zi, *Dochia* își pierde puterea manifestată prin ninsoare, vânt și frig în luna martie, moare înghețată și renaște împreună cu timpul frumos al primăverii (Bucovina).

SEARA ÎNSURĂȚITULUI, obicei cu dată mobilă (seara zilei de luni, din prima săptămână de după *Paște*), pentru prinderea fraților și surătelor. Copiii, uneori fetele și flăcăii, își făceau cununițe de *salcie*, lua fiecare câte un ou roșu de acasă, se grupau pe sexe, după afinități, doi câte doi, și mergeau la câte o fântână sau la pârâu. Acolo își schimbau cununițele, le așezau pe cap, se îmbrățișau, ocoleau de trei ori fântâna sau treceau, împreună, de trei ori prin pârâu și depuneau jurământul: *Îmi ești frate până la moarte? / Îți sunt frate până la moarte!* sau *Hai surată în două roate/ Și la timp cu sănătate!* Ceremonia solemnă se încheia prin schimbul și ciocnitul ouălor roșii (Bistrița - Mehedinți).

Secerar, v. Gustar

SE CERĂ ȘI COASĂ, unelte de recoltat grâul, purtate de *Moarte* în mână sau pe umăr. Ciclul vegetal al grâului, deschis de sămânța semănată și închis de sămânța recoltată (seceratul), a fost asemuită cu lacunara formulă a vieții omului: nașterea, căsătoria și moartea. Conform gândirii magice, spiritul grâului locuiește în corpul plantei mamă. Când face sămânță, acesta se retrage în adăpostul impenetrabil al bobului de grâu. După fructificare, planta este jertfită violent de seceră, fiară cu dinți de piatră în epoca neolitică și din metal în cea a Bronzului și Fierului, sau de coasă, în evul mediu. Coasa și seceră,

simboluri ale morții vegetale, au devenit, cu timpul, și unelte ale morții antropomorfe; *Moartea cu coasa sau cu secera* este femeia fioroasă care secără viețile oamenilor precum spicele de grâu.

SECETA, v. Caloian

SEMĂNAT, obicei agrar, structurat după modelul colindelor, practicat de copii în dimineața zilei de *Anul Nou*, simultan sau după încheierea colindatului cu Plugușorul. Colindătorii, băieți sau fete, sub 10-12 ani, purtând traiste de gât, cu semințe de grâu, secară, orz, ovăz, mai rar porumb, intră în case, în grupuri mici, aruncă boabe cu mâna, imitând semănatul pe ogor și urează roade bogate și sănătate. Pentru semănat și urat, copiii primesc diferite daruri: mere nuci, colaci, bani. După încheierea colindatului, gospodinele adună (mătură) semințele și le aruncă în grajdul vitelor (Bucovina, Moldova).

SEZOANE DE NUNȚI, perioade de timp în care se pot oficia nunți. Biserica a interzis nunțile și, firește, relațiile conjugale în zilele de post ale săptămânii (miercurea și vinerea), în posturile de peste an (*Crăciun, Paște, Sânpetru și Sântămăria*) și, din motive lesne de înțeles, în perioada ospetelor cu mâncare și băutură din belșug (între Crăciun și *Bobotează*, în Săptămâna Luminată). Ritmurile muncii solicitate de ocupațiile de bază, agricultura și creșterea animalelor, au generat și ele unele vârfuri ale nupțialității. Desfășurarea unei nunți tradiționale solicita timp și pregătire psihică adecvată: *Când e vremea de însurat, / Nu e timpul de lucrat, / Că mergând ca să lucrezi / Din inimă mereu oftezi!* Ciclurile de reproducție vegetală și animală, împreună cu regulile impuse de biserică, au generat sezoanele nupțiale: unul toamna, până la *Lăsatul Secului de Crăciun*, în satele predominant agrare, și altul iarna, între *Bobotează* și *Lăsatul Secului de Paște*, în satele pastorale. Vârfuri secundare ale nupțialității apăreau și vara, în perioada nedeilor ținute la *Drăgaică* (24 iunie) și la *Sântilie* (20 iulie). Zilele favorabile pentru pornit la pețit, logodit și cununie erau joi și duminică. Miercuri era o reprezentare mitică văduvă și stingheră, nefastă pentru căsătorie, iar ziua de sâmbătă era dedicată morților. Din zicalele populare rezultă că zilele de marți și vineri sunt

și ele nefavorabile ceremoniilor nupțiale: *Toate pe dos și nunta marțea!; După ce nu erau tineri, se logodiră și vineri!.*

Sfânta Paraschiva, v. Vinerea Mare

Sfânta Varvara, v. Varvara

Sfânta Vineri, v. Vineri

SFÂNTĂ MAICĂ LUNI, personificare a turteii de cucuruz (mălai de porumb), preparată de femei în prima zi după *Lăsatul Secului de Paște*, numită *Lunea Păstorilor*, mâncată sacramental de ciobani. Se credea că *Sfânta Maică Luni* apăra oile și păstorii de sălbăticiunile pădurii, în special de lupi (Banat).

SFÂNTĂ MOARTE, Zeiță antropomorfă a Panteonului românesc care ia sufletul omului, sinonimă cu *Moartea*, *Zâna Bătrână* și *Maica Precesta*. În unele bocete versificate *Sfânta Moarte* are puteri nelimitate: – *Roagă-te la Sfânta Moarte,/ Că la dânsa se pot toate,/ Doară ți-o da cheița,/ Ca să-ți descui gurița,/ Să grăiesc și eu ceva,/ Să-mi răcoresc inima* (Tătăruși, jud. Iași). În alte texte, puterea de a deschide gura mortului o are *Precesta* sau *Dumnezeu*.

Sfântul Gheorghe, v. Sângiorz

Sfântul Ilie, v. Sântilie

Sfântul Ion, v. Sântion

SFÂNTUL PETRU ȘI LUPUL, legendă populară despre cruzimea lupului. Spre deosebire de urs, care îi ia ciobanului una-două oi și își vede de drum, lupul sfășie tot ce întâlnește. Acest comportament feroce, de a ucide fără noimă, este surprins adesea de legendele populare: *Având oi foarte multe, Sfântul Petru își făcu o stână și lângă stână, o strungă, împletită numai din viorele și alte flori frumoase. În strunga aceasta își închidea el oile când se ducea la Dumnezeu ca să-l întrebe câte ceva. Odată, Sfântul Petru merse la Dumnezeu, cine știe cu ce treabă, și șezu cam mult. Oile, flămânzind, roaseră strunga și merseeră singure la pășune unde, întâlnindu-le, lupul trânti vreo nouăzeci și nouă dintre ele. Chiar când voia să mai trântescă una,*

sosi Sfântul Petru și, văzând câte oi i-a omorât, se necăji foc și blestemă așa: «Îndată ce vei mai omorî o oaie, să crăpi! Iar pentru că mi-ai omorât cele mai frumoase oi, să fii pe veci gonit de câini». De atunci, lupul, îndată ce trănțește o sută de oi, crapă. Dar nu prea poate trânti el atâtea, pentru că îl gonesc câinii.

Sfântul Dumitru, v. Sâmedru

Sfântul Petru, v. Sânpetru

Sfântul Soare, v. Caloian

Sfântul Valentin, v. Dragobete

Sfântul Vasile, v. Sânvăsâi

SFINȚI, spirite ale morților prăznuite în ziua de *Măcinici*, străvechi început de *An Nou Agrar*, celebrat la echinocțiul de primăvară (Oltenia, Moldova, Bucavina, Banat). Figurinele cu chip de om, animal, pasăre, *brad*, modelate din *aluat*, jertfite (mâncate) și astăzi la *Măcinici* sunt preparate prin două tehnici culinare: coacerea sau fierberea figurinelor din *aluat*. În primul caz, *aluatul* din făină de grâu este frământat cu miere, i se adaugă miez de nucă și se coace în cuptor sau pe plita sobei. Acestea sunt figurine antropomorfe, cu cap, ochi, nas, mâini și picioare sau colăcei în forma cifrei opt (8) care imită, de asemenea, chipul omului. Ei pot avea însă și chip de pasăre, albină, *brad* sau de turtă, ornamentată prin presarea *aluatului* necopt cu țevă de *soc*. Gospodinele coc un număr fix de *Sfinți*: 40 sau 44 de *Moși* sau *Mucenici*. La pornirea simbolică a aratului, în ziua de 9 martie, un Sfânt se punea în coarnele boilor, altul în coarnele plugului, iar ceilalți se împărțeau vecinilor și rudelor (Bucovina, Moldova, Dobrogea, Banat, Oltenia). Prin cea de a doua tehnică, *aluatul* modelat sub formă de mici cercuri sau opturi este fiert în apă îndulcită cu miere sau zahăr, în care se adaugă nucă pisată. Este o mâncare rituală preparată numai la 9 martie (Muntenia).

SFINȚI MĂRUNȚI, patru *Sfinți* creștini celebrați în zilele de 10 (Sfântul Mucenic Timofte), 11 (Sfântul Apostol Vartolomeu), 12

(Preacuviosul Onufrie) și 14 iunie (Sfântul Prooroc Elisei). În *Calendarul popular*, aceștia ar fi răspunzători de împârghiirea și coacerea la timp a lanurilor de grâu. Pe măsură ce timpul calendaristic, pe stilul vechi, rămânea, an de an, în urmă față de timpul astronomic exact, atribuțiile de altădată ale sfinților de a băga bob spicului de grâu și de a fertiliza holdele semănate nu mai corespundeau cu stadiul de dezvoltare a cerealelor. În felul acesta, importanța calendaristică a acestor *sfinți* s-a diminuat treptat, devenind mai puțin însemnați pentru aprecierea și planificarea timpului. Fără să-i uite, poporul i-a făcut răspunzători de provocarea unor fenomene meteorologice care apar frecvent în luna iunie: grindina, vijeliile, furtunile și ploile torențiale (Moldova, Muntenia, Oltenia, Banat, sudul Transilvaniei).

SFREDELUL RUSALIILOR, 1. Personificare a stelei luminoase din constelația Taurului, care apare și dispare de pe firmament la aceleași date calendaristice cu Găinușa (Brașov). 2. Denumire populară a zilei de miercuri din a patra săptămână după *Paște*, sinonimă cu *Tudorusalii* și *Strodul Rusaliilor*, când se întâlnesc să petreacă *Caii lui Sântoader* cu *Rusaliile* și, local, ziua nașterii *Călușului* (Munții Apuseni, Moldova centrală). 3. Denumire populară a zilei de miercuri care urmează după *Duminica Mare* (*Duminica Rusaliilor*), când se bea vin amestecat cu *pelin* pentru schimbarea sângelui. *Pelinul* recoltat la *Sfredelul Rusaliilor* se folosește pentru împodobirea caselor și ca leac pentru vindecarea bolilor, în special a frigurilor (Moldova, Basarabia).

SICRIU, adăpost postum construit din lemn, după modelul casei țărănești care poartă o bogată sinonime locală: *sicriu*, *cosciug*, *copârșeu*, *tron*, *raclă*, *ladă*, *jgheab*, *lemn*, *sălaș*, *casă de brad*, *luntre*. Acesta este o copie, redusă la scară, a casei vechi cu plan monocelular, cu patru pereți și cu acoperiș în patru ape. Lemnarul satului construiește două tipuri de locuințe: înalte pentru cei vii și scunde, aproape plate, pentru morți. În Moldova și, local, în alte zone ale țării, sicriul are una sau două ferestruici pătrate, dreptunghiulare sau triunghiulare în pereții laterali ai sicriului, de o parte și de alta a capului, închise, uneori, cu geam. Pereții locuinței postume sunt îmbrăcați în pânză albă, precum pereții casei văruiți cu var. Sicriul

preia două funcții de bază ale casei obișnuite: odaie pentru somn și cămară pentru alimente. Acolo sunt așezate cu grijă obiecte menite să-i asigure defunctului un somn odihnitor (pernă, cearceaf, pătură sau cergă, sub mort), merinde pentru drum (colac în mână sau pe mâna mortului, nuci, mere), mijloace de iluminat (lumânare, toiag de ceară) și de aprins focul (amnar și iască, chibrit și chiar brichetă), obiecte obișnuite pentru toaletă (săpun, pieptene, oglindă, briciul pentru bărbierit, batistă, prosop), obiecte și unelte specifice omului călător (traistă pentru merinde, bani în buzunare, bățul sau toiagul de sprijin), obiecte specifice numai unor morți (ochelari, fluier, la ciobani, păpușă, la mamele care lasă în urmă copii mici, cârjă pentru invalizi, țigări, brichetă pentru fumători) și obiecte pentru dovedirea comunității de credință din care a făcut parte mortul (iconiță sau pistornic pe piept, cruciuliță).

Sila, v. Siva

SILICHII, denumire populară a zilei de luni după *Lăsatul Secului de Paște*, când se opăresc vasele de post, sinonimă cu *Spolocania*. În ziua de Silichii, femeile se strâng mai multe laolaltă, se *purifică* cu vin după Dulcele *Crăciunului*, petrec înainte de intrarea în cel mai sever post de peste an și își urează reciproc: *Să vă fie de bine Sfântul Post!* (Basarabia).

SIMBOLURI ALE CĂLĂTORULUI, traista și gluga. Traista face parte și astăzi din portul maramureșeanului și din obiectele rituale solicitate de unele obiceiuri de înmormântare. Cu câteva zeci de ani în urmă, rar se vedea o femeie ieșind pe poarta gospodăriei fără traista lucrată din lână sau din păr de capră, purtată în spate și atârnată de după gât sau de după umăr. Motii își seamănă micile lor ogoare purtând boabele de grâu și de porumb în traistă, iar în întreg lanțul carpat ciobanii nu părăsesc, în zori, stâna fără să-și ia traista cu merinde în spate. Femeia avea un motiv în plus să o folosească: mergând la câmp sau după vite, căuta să aibă mâinile libere ca să mai îndeplinească o activitate: să toarcă, să împletească ciorapi sau alte piese de îmbrăcăminte, să poarte în brațe copilul. De multe ori, ele sunt

văzute cu șorțurile prinse în brâu, creându-și un comod și eficient mijloc de transport, poala. Și alte piese din portul popular românesc au căpătat funcții noi. Gluga, cu care își acopereau ciobanii capul, spatele și părțile laterale ale corpului pe timp de ploaie, se folosește pentru transportul merindelor, pentru așternut ori pentru dormit. Glugile, mițoase în exterior pentru ca apa să se scurgă ușor pe timp de ploaie, se fierbeau, după ce erau țesute, într-o infuzie de plante otrăvitoare pentru a deveni insectifuge pe toată durata purtării lor.

SIMION STÂLPNICUL, personificare a zilei de 1 septembrie, patron al vântului, care a preluat numele Cuviosului Simeon Stâlpnicul din *Calendarul ortodox*. El ar sta într-un picior, pe un stâlp înalt, unde ține în mâini *cerul* și *Pământul* să nu se prăbușească (Moldova, Bucovina, Oltenia), dă drumul vânturilor sau le oprește să bată, pentru a nu provoca molime (Bucovina). Ziua lui de prăznuire este favorabilă observațiilor și prorocirilor meteorologice și climatice; bătrânii apreciau dacă anul va fi secetos sau ploios, sărac sau îmbelșugat, după stadiul de dezvoltare a larvelor unei insecte care se zămislesc în *gogoșile* sau *merele* de pe fața inferioară a frunzelor de stejar. La Simion Stâlpnicul, *Anul Nou Biblic*, păsările, în special vrăbiile, *merg pe măsură, să-și facă boierescul*, adică să-și transporte cu *ciocul* grăunțele care li se cuvin din fiecare holdă, pentru cămărilor de iarnă (Moldova).

SIVA, reprezentare mitică a *Panteonului românesc* substituită de porc. Datorită prolificității ridicate, porcul a fost comparat cu spicul de grâu. După multe milenii de la atestarea porcului ca divinitate, românii păstrează încă multe elemente ale cultului: îl sacrifică ritual la *Ignatul porcilor* (20 decembrie), din corpul lui se prepară alimente rituale (cârnatul, bundăretele, piftia), i se imită glasul cu un instrument special, numit *surla*, apare în folclorul și jocurile de copii (*De-a Poarca*, *Purceaua*) și, mai ales, are o colindă, *Siva*, probabil, numele marelui Zeu indian Shiva. Obiceiul *Siva*, structurat după modelul vechilor colinde românești, s-a practicat până la mijlocul secolului al XX-lea în noaptea de *Revelion* sau în ziua *Anului Nou*. Cunoscuta mască a colindătorilor, îmbrăcată și jucată de un fecior (*Capra*, *Turca*

etc.), este înlocuită cu capul împodobit al porcului jertfit la *Ignat*. Obiceiul a fost atestat în Europa numai la români și aromâni, iar în Asia, la indieni. Acesta are o bogată sinonimie locală și zonală: *Siva*, *Puiul Sivei* sau, prin contopire cu Vasile, *Vasilca*, *Sila*. Ceremonialul cuprindea mai multe secvențe rituale și ceremoniale: expunerea capului porcului gătit cu inele, cercei, brățări și flori în fața ferestrei sau în casa colindată; cântarea colindei care narează viața *Sivei* în *Raiul*, din pădurile de fag și *stejar*; coborârea în vale pentru a bea apă; moartea violentă și incinerarea (pârlitul) corpului neînsuflit; judecarea *Sivei* de un juriu în care apar, adesea, *Bătrânul Crăciun*, *Maica Precista*; urarea *La mulți ani!* adresată gazdei de colindători și primirea darului.

Slobozirea jocului, v. Dansuri funerare

SOARE, personificare a astrului zilei, care se trezește dimineța și se odihnește noaptea. El are trăsături și calități umane: *Soarele, dimineța când se scoală, e copil de șapte ani și cât umblă toată ziua și vede răutățile ce se fac pe lume, până seara, capătă o barbă albă, până la brâu. Mă-sa îl scaldă în lapte dulce și iar se face copil; Soarele e flăcău, e curat și neumblat în păcate; pe dânsul tare l-a vrut Luna și ea tot se băga în sufletul lui și-l iubea. Atunci Soarele i-a zis: Nu destul ard eu lumea? Dar încă dacă m-aș însura și aș avea copii, ce ar mai fi din oameni? Ar arde lumea cu totul, ar trebui să se prăpădească norodul.* La *Crăciun*, în perioada solstițiului de iarnă, este mic ca ziua, crește apoi și devine suficient de puternic la echinocțiul de primăvară, când ziua este egală cu noaptea, ajunge în plenitudinea forțelor la solstițiul de vară, când ziua este cea mai mare din an. După solstițiul de vară, puterea *Soarelui* și mărimea zilei scad neîncetat, ajung în poziție de echilibru la echinocțiul de toamnă și apoi sunt depășite de forțele întunericului și ale nopții. Înclinația erotică a *Soarelui*, relația incestuoasă cu sora sa, *Luna*, sunt teme frecvente în folclorul românesc și universal. Uneori, *Soarele* e bărbat însurat cu *Luna*, pe care o întâlnește numai în nopțile când aceasta *se primenește* și nu apare pe firmament; alteori, din căsătoria lor incestuoasă au rezultat stelele.

Incestul astral este de cele mai multe ori preîntâmpinat de intervenția lui Dumnezeu.

SOARE SEC, personificare a durerii de cap provocată de insolație. După identificarea *Soarelui sec* care a provocat suferința, acesta este amenințat de descântătoare că îl vor aruncat în mare: *Soare negru,/ Soare alb,/ ... / Soare de la amiază,/ Soare după amiază/ Soare de la chindie,/ Soare de după chindie,/ Soare de 99 de sori,/ Să nu coci,/ Să nu răscoci, Pe sub mâna mea să-ntorci,/ Că eu cu 9 pietre/ Te-oi descânta/ Și pe tine-n mare te-oi arunca! ...*

SOARE ȘI LUNĂ, personificare a unei plante mici din flora spontană a României, invocată să alunge boala numită *nouă daturi* (eczemă), dată de dușmani. Planta, care crește prin fânețe umede, livezi și păduri, numită *Soarele* și *Luna*, datorită florilor galben-aurii și dispoziției frunzelor, are numeroase întrebuințări în medicina populară.

SOARTĂ, plan al existenței de la care omul nu se poate abate în momentele de răscruce ale vieții (alegerea soțului, felul morții); expus la naștere de *Ursitoare*, sinonim cu ursita și destinul. Credința în destin sau ursită aparține complexului cultural și religios indo-european (aprox. 3 500 î.H – anul 0) și continuă, în mediile folclorice, până în zilele noastre. Ea este incompatibilă cu complexul cultural neolitic numit și *vechea civilizație europeană*, când se credea că Marea Zeiță exista în tot și în toate, că oamenii sunt, după moarte, egali de fericiți, nefiind necesară existența *Iadului*. *Vechiul* și *Nou Testament* ignoră destinul și întâmplarea, întrucât lumea monoteistă, guvernată de un singur Dumnezeu, în afara căruia nu mai există o altă putere să decidă asupra destinului, este opoziția lumii anterioare, politeiste, a zeilor riguros ierarhizați.

SOC, arbust sacru din fam. *Caprifoliaceae*, specific civilizației lemnului. Ca divinitate fitomorfă, acesta își punea pecetea (cercurile obținute prin presarea *aluatului* cu țevile confecționate din tulpinile de *soc*) pe colacii antropomorfi, la *Măcinici* și pe alte *aluaturi* rituale (prescurile) dedicate morților. Împreună cu alte plante sacre (*bozul*), *socul* este ars pe rugurile funerare aprinse la *Joimari* sau la alte

sărbători calendaristice. El ar avea înfățișare antropomorfă: rădăcină cu chip de om, tulpini goale în mijloc, precum oasele. Locurile unde crește *socul*, nefavorabile pentru construirea locuinței, sunt, precum streșinile bisericilor, adăposturi preferate, alese de draci pentru a nu fi trăsniți de *Sântilie*, pe timp de furtună. Bățului de *soc* i se solicită ajutor în descântecelor *pe ursită*. Refuză, în schimb, să-i spună *Maicii Precesta* unde s-au ascuns spiritele malefice producătoare de suferințe: ... / – *Bună ziua, Soc mare, / – Mulțumesc, dumitale. / – N-ai văzut / De când ai șezut / Pe Deochetoarea cu Deochetoriu, / Pe Frigura cu Friguroiu, / Muma-Pădurii cu Pădoroii, / Striga cu Strigoii, / Bântuiala cu Bântuitorul / și Metricea cu Metricioii? / – N-am văzut, n-am auzit / ... /*. Frunzele, coaja, florile de *soc*, mai ales cele sfințite la biserică în ziua de *Duminica Mare*, sunt folosite frecvent în medicina populară.

SOLOMONARI, oameni care ar avea știința de a conduce norii încărcăți cu grindină pe unde doresc. Sunt credincioși și înzestrați cu puteri supranaturale. Aceștia, se crede, sunt oamenii lui Dumnezeu și numai unul din șapte iese solomonar. Dar, *ei dau piatră ca să pedepsească pe cei care nu țin sărbătorile, sau pe cei care au greșit cu ceva înaintea lui Dumnezeu. Piatra se face din coada balaurului. Încotro dă balaurul cu coada, într-acolo bate și piatra. De aceea, oricât de călduroasă ar fi vara, balaurul tot rece rămâne; în fântâna unde nu este șarpe și broască, apa nu e rece vara* (Bucovina, Munții Apuseni).

SOMNUL MIEILOR, boală care se prinde de oamenii care dorm în noaptea din ajunul *Sângiorzului*. Persoanele care încălcau interdicția deveneau somnoroase și fără spor la lucru pe timpul verii (Moldova și nord-estul Munteniei, în jud. Olt).

Sorb al Pământului, v. Blajini

SORCOVĂ, divinitate fitomorfă invocată de copii în prima zi a anului, ca să aducă oamenilor sorcoviți viață lungă, sănătate și prosperitate. Ca obiect de recuzită, *sorcova* se confecționa la început din una sau mai multe rămurele de pomi fructiferi (măr, păr, vișin, prun) sau de trandafir, tăiate și puse în apă la înmugurit și înflorit în

ziua de *Sântandrei* (30 decembrie) sau la *Moș Nicolae* (6 decembrie). Ulterior, obiectul ritual cu care colindau copiii s-a confectionat dintr-o nuia cu rămurile împodobite cu fire colorate de lână, cu bete și cu un fir de *busuioc* în vârf. În Bucovina, *sorcova* avea atașat un clopoțel, cu a cărui limbă din metal chema divinitatea fitomorfă. *Sorcova*, simbol al vegetației de primăvară, este făcută astăzi din hârtie colorată și flori artificiale. Copiii, după ce își sorcovesc părinții și rudele apropiate, pornesc, câte doi-trei, să colinde prin vecini. În timp ce recită textul augural: *Sorcova, vesela,/ Să trăiți, să-mbătrâniți,/ Ca un măr, ca un păr,/ Ca un fir de trandafir!// Tare ca fierul,/ Iute ca oțelul!// Tare ca piatra,/ Iute ca săgeata!// La anul și la mulți ani!*, ating ritmic cu *sorcova* ușa sau fereastra, când colindă afară, sau corpul gazdelor, cândă colindă în casă. După încheierea colindatului, *sorcova* se păstrează peste an, ca ceva sfânt, agățată pe peretele de la răsărit al casei, la icoană, sau în alt loc curat din gospodărie (Muntenia, Oltenia, Dobrogea, Moldova).

SORCOVĂ DE FLORII, obiceiul de a atinge pe membrii familiei și animalele din gospodărie cu crenguțe de *salcie* înflorită, sfințite la biserică, în ziua de *Florii*. Sorcovitul este însoțit de urarea: *Să fiți norocoși peste an!* (Bucovina).

SPARTUL CĂLUȘULUI, secvența finală a ceremonialului *călușarilor* în care, *Zeul Căluș* moare violent în *Marțea Ciocului* (marțea a doua după *Rusalii*). Obiceiul poartă denumiri diferite: *Spartul* sau *Îngroparea Călușului*, *Veșnica Pomenire*, *Frângerea* sau *Dezlegarea Steagului*. Ceremonia funerară se desfășoară, de obicei, în același loc în care s-a născut simbolic *Călușul*: la o măgură sau o movilă, pe malul unei ape, într-o poiană izolată din pădure. Perioada cuprinsă între *Strodul Rusaliilor*, ziua nașterii *Călușului*, și *Marțea Ciocului*, ziua înmormântării, este un timp ritual egal, ca durată, cu o lună lunară, adică cu a 13-a parte dintr-un an solar. Spre deosebire de nașterea sau *Legatul Călușului* care se desfășoară înainte de răsăritul Soarelui, moartea sau *Spartul Călușului* se petrece întotdeauna seara, după apus. La unele cete, înainte de *Spargerea* (moartea) *Călușului*, călușarii se dezleagă de jurământul depus printr-un alt jurământ: *Jurăm pe Zău, că*

am respectat Călușul așa cum îi este legea! În formele vechi, ceremonialul funerar al *Călușului* se încheia printr-un *rit al uitării*: *călușarii* fugeau de la locul ceremoniei și se ascundeau în pădure, prin lanurile de grâu și apoi, mergând spre casă sau întorcându-se la locul jurământului, își povesteau, unul altuia, că vin de la târg, că au făcut comerț etc. După ce participau împreună la ceremonialul morții *Zeului Căluș*, unde, obligatoriu, mestecau cu toții usturoi, nu pomeneau nimic despre ceea ce au văzut și au făcut cu câteva momente înainte. În acest rit al uitării își are originea zicala românească legată de ținerea unui mare secret: *Nici usturoi n-a mâncat,/ Nici gura nu-i miroase*.

SPARTUL OALEI, scoaterea sufletului mortului din casă prin distrugerea violentă a oalei de *lut* în care s-a cuibărit după părăsirea trupului. Conform credințelor populare, sufletul ieșit din corp colindă, în zilele care preced înmormântarea, prin toate locurile cunoscute în viață. La întoarcere, încercând să intre în corp, cei apropiați îl împiedică cu hotărâre: păzesc mortul zi și noapte, îi țin lumânările aprinse, îi astupă intrările sau gurile, practică numită *Împietritul mortului* (Izvoru, jud. Argeș). În numeroase așezări, sufletului pribeag i se oferă un alt adăpost, *Oala de lut*, așezat sub masa sau lavița pe care este pus sicriul, la capul mortului. În ziua înmormântării, imediat după scoaterea trupului neînsuflețit din casă, este scos și sufletul prin spartul oalei. pe locul unde a murit, unde a fost așezat sicriul sau pe pragul casei, la groapa din cimitir. Adăpostul privilegiat al sufletului este fie lipsit de ieșiri (oul), fie prevăzut cu o singură ieșire (oala de *lut*). Întrucât sufletul nu intră și nu iese dintr-un adăpost pe aceeași gură, adăpostul trebuie sfărâmat. Moare sau se sparge până și necazul când, din întâmplare, se sfărâmă un vas din *lut*. Sinonimia între verbul „a muri” și verbul „a sparge” este deslușită de un bogat material etnologic și arheologic. Paralelismul spiritual țesut între adăposturile divine care trebuie sparte (oala și oul) sau rupte (colacul) și om este concis exprimat de zicalele românești: *Omul e ca oul* (plăpând, expus morții în orice moment), *I s-a spart oala* (sinonim cu verbul „a muri”).

SPĂLARE RITUALĂ A PICIOARELOR, purificare rituală a moșilor și strămoșilor în ziua a treia de *Rusalii*. În prima zi de luni

după *Duminica Mare*, femeia cea mai vârstnică, dintr-un grup de familii legate prin relații de rudenie, scotea la poartă un vas cu apă încălzită, un săpun și lâna tunsă de pe un berbec alb sau o oaie albă, toate așezate pe *pelin* verde. Bătrâna începea apoi să spele picioarele tuturor persoanelor, cu excepția femeilor măritate: întâi, membrii propriei familiei, de la copii la bătrâni, și continua cu persoanele din casele învecinate; persoana care era spălată stătea în picioare, cu fața spre răsărit și pronunța formula obișnuită de primire a unei pomeni: *Bogdaproste, să fie moșilor și tuturor strămoșilor noștri!*; lâna albă se da de pomană ultimului bărbat spălat pe picioare, iar *pelinul* așternut pe *pământ* în timpul ceremoniei se arunca pe o apă curgătoare. După încheierea ceremoniei, participanții se așezau la o masă comună și mâncau păsat fiert cu lapte, fiecare din strachina primită ca pomană. Cu acest prilej, la masa rituală se împăcau pricinile ivite de-a lungul anului, prin strângerea mâinilor și pronunțarea formulei: *Să ne ierte moșii păcatele!* Oficianta cultului lăsa, înainte de moarte, moștenire obiceiul unei alte femei vârstnice din neam.

SPĂLAT CU ROUĂ, obicei al spălării și udării fetelor și nevestelor tinere cu rouă, mergnd desculțe și tăvălindu-se dezbrăcate prin iarbă și holdele de grâu în dimineata zilei de *Sfântul Gheorghe*, înainte de răsăritul Soarelui, pentru tămăduirea bolilor de ochi și de piele. Fetele credeau că devin, după înrouare, mai frumoase și mai atrăgătoare pentru feciori (Moldova, Dobrogea, estul Munteniei), în alte zone din România obiceiul este atestat, cu aceeași semnificație, în dimineata zilei de *Sânziene* (Oltenia).

SPĂLAT RITUAL AL PĂRULUI, practică magică a fetelor și femeilor de a-și spăla părul în dimineata zilei de *Sântoader*, înainte ca *Soarele* să răsară și omul să pună fân în ieslea cailor. În apa folosită la scaldă se fierb plante utilizate în farmacopeea și cosmetica populară (*homan* sau iarba mare, năvalnic, *busuioc*, popelnic, mentă, floare de fân, floare de corn, rădăcini de urzică, frunze de nuc etc.), leșie și, uneori, bani de argint. În timpul scaldei este invocat *Sântoaderul*, pentru a da *codiță* și *cosiță* fetelor, *chică* băieților, păr bogat copiilor. Scalda este apoi aruncată la rădăcina unui pom fructifer sau unui

trandafir, la parii gardului, în ieslea vitelor. Pregătirea apei, spălatul părului și aruncarea scaldei sunt însoțite de acte rituale, vrăji și farmece, gesturi și formule magice a căror finalitate este, în principal, creșterea părului frumos și mătăsos. Obiceiul a fost consemnat, cu unele diferențe zonale, pretutindeni în România.

SPÂNZ, plantă a cărei rădăcină vindecă vitele *de bubă* și *de însângereare*, fiu vitreg al unei mame urâcioase. Dorind să scape cât mai repede de el, mumă-sa l-a trezit din somn într-o noapte din luna lui *Gerar* și i-a spus: – *Scoală, Spânzule, scoală, că toate florile s-au trezit, or fi și înflorit!* De teamă că va fi cea din urmă plantă care înflorește, spânzul a răsărit în miezul iernii, cu neaua în cap. Dumnezeu, văzând cele întâmplătoare, i-a dat darul lecuirii bolilor. De atunci, se spune că rădăcina spânzului, plantă ce răsare iarna, salvează de la moarte pe toți bolnavii de bubă. Ritualul solicita ca planta să fie scoasă din *pământ* de un om în pielea goală, în marțea din săptămâna *Rusaliilor*.

SPIRIDUȘ, demon primit de o vrăjitoare sau de o altă persoană care își vinde sufletul Diavolului, folosit ca slugă pentru împlinirea dorințelor, sinonim cu *Nichipercea*, *Sărsăilă*, *Vasilică*, *Mititelul*. Are chip de pui de găină care se poate metamorfoza în diferite vietăți: muscă, mătă, *câine*, iepure, țap, cal. *Spiridușul* este un drac mic, puternic și atotștiitor, vioi, poznaș și descoperitor de lucruri noi. Poate satisface orice dorință: leagă sau dezleagă îndrăgostiții, aduce boală, suferințe, moarte, prevede viitorul. În schimbul împlinirii tuturor dorințelor, stăpânul lui este obligat să-l hrănească, să-l adape și să-i dea țigări de fumat. Nerespectarea pactului atrage mari neplăceri, uneori moartea celui care l-a cumpărat. *Spiridușul* se poate procura prin diferite mijloace: învelirea în câlți sau în vată a unui ou de puicuță neagră și purtarea lui nouă zile și nouă nopți la subțioară până ce aceasta iese cu chip de pui; cumpărarea de la o vrăjitoare care dorește să scape de el; preluarea inconștientă prin obiectul găsit sau furat de la persoana care îl are ș.a. La moarte, își chinuiește stăpânul care, după ce își dă sufletul, merge direct în *Iad*. Din acest motiv, cei care îl au încearcă să scape de el spre bătrânețe: îl vând, îl alungă prin

mărturisire la preot și cetanie la biserică, prin acte de binefacere (Bucovina, Moldova, Dobrogea, Muntenia).

SPIRITE ALE PĂDURII, reprezentări mitice ale civilizației lemnului, care sălășluiesc în copaci, în planta numită *Muma-Pădurii* sau care iau înfățișare de animal (iapă, bivoliță, vacă) și de om înfricoșător (*Muma-Pădurii*, *Fata-Pădurii*, *Moșul-Codrului*, *Omul-Pădurii*, *Ciuma-Pădurii*, *Pădureana* ș.a.). Ele pot fi întâlnite noaptea, pe *Lună plină* sau pe *Lună nouă*, în păduri și tufișuri, pe câmpuri și la răscruci de drumuri, când pedepsesc (sperie, iau glasul, ologesc etc.) femeile care torc în ziua de marți, bărbații care fluieră sau cântă din *fluier* prin pădure și trezesc copiii *Mumei-Pădurii*, tăietorii de lemne care nu respectă regulile pădurii, persoanele care culeg poame din pădure (mere și pere sălbatice, *alune* etc.) în ziua de *Probejenie*. *Spiritele pădurii* sunt atestate în toate zonele etnografice și sunt o componentă de bază a Panteonului românesc.

SPOLOCANIE, prima zi după *Lăsatul Secului de Crăciun*, când se *spală* oamenii cu băutură la cărciuma satului de *dulcele* dinainte de post. La aceste întruniri bahice participau în special femeile, care, de ochii lumii, veneau și cu furca de tors în brâu (Moldova, Bucovina). În alte zone etnografice, *Spolocania* era dedicată spălării cu leșie, detergent tradițional obținut prin fierberea cenușii diferitelor plante sau arbori, a vaselor din care s-a mâncat până la *Lăsatul Secului*. Local, vasele spălate se urcau, până la *dulcele Crăciunului*, în podul caselor.

SPORIȘ, personificare a plantei erbacee din fam. *Verbenaceae* care ocrotește și sporește rodul holdelor și mana vitelor cu lapte, sinonimă cu verbină; identificată cu *Zeul* cu același nume (*Sporiș*) din mitologia slavilor. Ca apărător al semănăturilor, *Sporișul* care crește spontan prin grădini, nu este tăiată cu sapa ca orice buruiană. Pentru înmulțirea grâului *Sporișul* se punea atât pe fundul carului cu care se cărau snopii de grâu, cât și pe locul unde se clădea stogul din snopi. De asemenea, el se așeza pe gura găleții de muls la prima mulsoare a oilor (*Sâmbra oilor*) sau a vacilor fătate. Colacul făcut din noua recoltă de grâu, numit și *fruntea grâului*, se lega cu fir roșu, un ban de argint și ramuri

de *Sporiș*, se scufunda în fântână, se scotea și se împărțea copiilor pentru a fi mâncat sacramental. Planta are numeroase întrebuițări în medicina populară și în practicile magice de alungare a bolilor. După descântecul de friguri, descântătoarea se dezbrăca în taină, își pune un *maldăr* de *Sporiș* pe cap și intra în apă. *Sporișul* luat de curentul apei ducea boala pe Apa Sâmbetei în *Sorbul Pământului* (Oltenia, Muntenia).

Spurcata, v. Samca

STAT AL MORTULUI, *alter ego* al mortului, reprezentat de o lumânare încolăcită ca o spirală și aprinsă în anumite momente ale ceremonialului funerar, simbol al drumului lung care separă *Lumea de aici* de *Lmea de dincolo*. În cântecele funerare *Zorile* sunt rugate să dea răgaz *Dalbului de pribeag* să-și facă *statul*, numit, datorită formei rotunde, *turtă de ceară*: ... *Zorilor, Zorilor, / Voi, surorilor, / Voi nu vă pripiți / Să ne năvăliți / Până și-o găti / Dalbul de pribeag / Turtiță de ceară / Fie-i de vedea* ... *Statul* este confecționat după deces de o persoană curată, de obicei de o *femeie iertată*, dintr-o ață de tort fără noduri, de lungimea mortului, pentru a fi aprinsă în anumite momente ale înmormântării și, după înmormântare, puțin câte puțin, 40 de zile la tămâiatul mormântului, când se crede că ajunge sufletul în *Rai*. În unele zone, *statul* rămas nears este așezat în sicriu și înmormântat împreună cu mortul, dat de pomană, păstrat ca noroc al casei. Din resturile toiagului se confecționează, în unele sate, o cruce de ceară. Transpusă grafic, indicația dată mortului în cântecele funerare de inițiere *Înainte să mergi / Și la dreapta s-o iei* devine o spirală, simbol al drumului mitic care leagă cele două lumi. *Spirala statului mortului*, arhetip fundamental al plasticii țărănești (cusături, ouă încondeiate, ceramică etc.), adesea numit *drumul mortului*, *calea rătăcită*, *cărarea fără sfârșit*, este cel mai reprezentativ motiv al artei neolitice cucuteniene.

STATUT AL MOAȘEI, rol social jucat de femeia care moșea copilul la nașterea femeii. *Moșa* cu *nașa*, împreună cu soții lor, *moșul* și *nașul*, sunt reprezentanți ai spiritelor moșilor și strămoșilor în linie

paternă, care garantează trecerea fără pericole deosebite a pruncului din lumea intrauterină în cea extrauterină. Mediarea între lumea moșilor și strămoșilor, de unde se credea că se desprinde nou-născutul, și lumea în care venea o realiza *moașa*. Aceasta, singură sau împreună cu soțul său, *moșul*, îndeplinesc funcții ceremoniale și rituale în momentele hotărâtoare ale existenței umane: la venirea sufletului din preexistență (nașterea) și la plecarea acestuia în postexistență (moartea). Din familia impresionantă a cuvintelor românești derivate din acest termen (onomastica populară și relații de rudenie, toponimie, sisteme de moștenire, obiceiuri etc.) face parte și *moașa*, femeie bătrână care ajută femeia la naștere și efectuează practicile rituale de integrare a noul-venit în *Lumea de aici*. Termenul generalizat pe întreg spațiul românesc are numeroase sinonime zonale și locale: *moșică*, *moașă mare* ș.a. Pentru că aducea de mâncare nepoatei și îi rezolva treburile casnice în primele trei zile după naștere, se numea, local, după coșul cu merinde adus lăuzei, *moașă de coșarcă*.

STÂLP FUNERAR, butuc din lemn, substitut al mortului, realizat dintr-un arbore sacru ridicat în ziua întemeierii adăpostului postum, mormântul. *Stâlpul* precreștin din lemn a fost înlocuit, în mare parte, de crucea creștină. Prin aceeași modalitate se reprezenta în templele Siriei antice divinitatea: cea masculină printr-o coloană de piatră, cea feminină printr-un trunchi de copac. Există sate în sudul Transilvaniei unde, la înmormântarea bărbatului, alteori la înmormântarea femeii, se pune *stâlp* de lemn, nu cruce. În multe așezări din Oltenia, lângă *stâlpul* de lemn pus la înmormântare este așezată, la șase săptămâni, crucea care va rămâne pentru totdeauna. Prin Muntenia, crucea de piatră așezată la șase săptămâni sau la altă dată lângă crucea provizorie de lemn de la înmormântare se numește *stâlp*. Cimitirele românești păstrează și alte elemente care atestă procesul îndelungat de înlocuire a *stâlpului* precreștin cu crucea creștină. De obicei, *stâlpii* și crucile de lemn au siluete antropomorfe. Identitatea mortului (sexul, vârsta și, adesea, starea socială și economică) este exprimată simbolic prin *stâlp funerar* și prin alte simboluri funerare așezate lângă el (*brad*, *steag*, *suliță*), prin mărimea și ornamentele pictate, sculptate, scrijelite. Pe

stâlpi și cruci apar motive geometrice (romb, triunghi), astrale (rozeta solară, luna) și antropomorfe. Surprinzătoare sunt reprezentările plastice ale păsărilor-suflet de pe *stâlpii* și crucile cimitirelor din Oltenia și sudul Transilvaniei. Acestea sunt redată în întregime sau *pars pro toto* prin cioplire, traforare și pictură.

STÂLPI AI GARDULUI, personificări ai parilor care susțin gardul și porțile gospodăriilor. Locuința și anexele gospodărești adunate în jurul bătăturii (curții, ogrăzii) reprezintă un spațiu protejat magic de gard și poartă, o oaste alcătuită din *stâlpi* (pari) și uluci, adesea cu siluete antropomorfe. De altfel, parii gardului devin în practicile magice de aflare a ursitei, în noaptea de *Crăciun* sau *Anul Nou*, feciori urâți sau frumoși, tineri sau bătrâni, cu care se vor căsători fetele.

STEAG DE NUNTĂ, substitut al masculinității și virilității mirelui în ceremonialul nupțial, sinonim cu *bradul de nuntă*, *bățul înflorat*. În satele din Mărginimea Sibiului *steagul de nuntă* este numit *cal*, simbol prin excelență viriloid. *Steagul de nuntă* este astfel realizat încât să capete, mai ales atunci când este ținut în poziție înclinată, înfățișare ecvestră. Este gătit precum mirele, respectat de nuntași, păzit, jucat și purtat în fruntea alaiurilor nupțiale de feciorul de încredere al ginerei, are orații și dansuri speciale etc. *Steagul de nuntă* inițiază mirele, în momentele semnificative ale nunții, pentru actul nupțial: în jud. Bihor se sparge, dintr-o singură lovitură cu coada lemnoasă a steagului de nuntă, talerul miresei; la aromâni, în *steagul de nuntă*, confecționat ca o cruce cu năframă în vârf, se înfig mere roșii; la unele nunți ardelenesti este obiceiul ca mireasa să se *descopcieze* la sân și gât când trece cu mirele pe sub *steagul de nuntă*, înainte de a intra pentru cununie în biserică. *Steagul de nuntă* simbolizează, firește, voinicia și bărbăția, dar și fecioria; la Viștem, jud. Sibiu, *steagul de nuntă* se numește *mânz*, iar la recăsătoria bărbaților (văduvi sau divorțați), uneori și la nunta feciorilor despre care se știe că sunt părinții *copiilor din flori*, nu li se mai împodobește *steag* sau *brad de nuntă*. Arealul steagului de nuntă cuprinde Transilvania, Banatul și, la sud de Dunăre, zonele locuite de aromâni.

STEAG LA ÎNMORMÂNTARE, soție (soț) postumă a tânărului necăsătorit. Asemănător *bradului* sau *suliței*, steagul formează o pereche maritală cu tânărul, fată sau băiat, mort necăsătorit. La înmormântare, acesta are un text ritual, numit *La Sulița*, cântat în diferite momente ceremoniale: – *Steagule, stegușule, / Bradule, brădușule, / Cine mi te-a poruncit / La pământ te-ai coborât / De la loc cu iarbă / La loc fără iarbă, / De la loc frumos / La loc furnigos? / – Mie Ioana mi-a poruncit, / Că î-am trebuit / Vara, vara, la răcoare, / Iarna, iarna la viscole. / Jos la rădăcină. / Bușneac de tămâie. / Mai sus la mijloc, / Chiți de busuioc.* (Mătăsari, jud. Gorj). Este executat dintr-o tulpină tânără de *brad*, sau din alt arbore, și împodobit astfel ca să semene cu *bradul de nuntă*. Textele rituale sunt cântate în timp ce se împodobește steagul, pe parcursul ultimului drum și la împlântarea lui la căpătâiul mortului. *Steagul* formează o pereche maritală cu tânărul, fată sau băiat, mort necăsătorit. În Oltenia de vest, tehnica înflorării *steagului de înmormântare* este asemănătoare cu a *beșelor de alun* cu care colindă copiii în ajunul *Crăciunului* și le înfig a doua zi, în zori, în morminte, pentru a se sprijini morții când vin acasă să petreacă sărbătorile cu cei vii. Tulpina *bradului* curățată de coajă până spre vârf este vopsită în spirală, începând de la bază, în roșu și verde, culori care, împreună cu albul lemnului descojit, formează trei drumuri paralele. Uneori, pe lungimea tulpinii descojite sau numai pe o porțiune a acesteia, spirala drumurilor colorate este întoarsă, de la vârf la bază, obținându-se romboiedrii, asemănători cu cei de pe bețele sau colindele copiilor mehedințeni. Foarte vechi par a fi și ornamentele obținute din fire colorate de lână.

STEJAR, arbore sacru din familia *Fagaceae*, identificat în *Panteonul românesc* cu *Zeul Crăciun*. Rădăcina indo-europeană *kark*, care a dat numele latinesc al *stejarului*, *quercus*, numele *cârjei* preotești (băt noduros, de esență tare, rupt din *stejar*), substantivul *cracă*, (nume onomatopeic auzit în pădure la ruperea copacilor sau a crengilor de copaci) este păstrată astăzi de numele *Crăciun*. *Zeul fitomorf* sacrificat la solștițiul de iarnă (butucul sau buturuga de *Crăciun*) era supus unui rit funerar de incinerare în noaptea de *Crăciun* (Oltenia, Muntenia,

Transilvania). La latitudinile medii ale emisferei nordice, *stejarul* avea caracteristicile fundamentale pentru a substitui Zeul adorat: mărimea arborelui, care poate atinge 40 de metri; rezistența la excesele climatului temperat-continental; longevitatea de sute de ani; proprietatea marcării anotimpurilor prin înfrunzire (vara), prin desfrunzire (iarna); folosirea integrală a părților componente (frunzele recoltate vara se foloseau ca nutreț pentru vite iarna; ghinda adunată toamna o mâncau porcii iarna. De asemenea, lemnul se folosea pentru construcția adăposturilor divine și profane, biserici și case, pentru confecționarea sicriului, a uneltelor gospodărești și instrumentelor casnice și de cult ș.a. În legendele și toponimia românească el este frate sau substitut al marilor eroi: *Stejarul* din Borzești pentru voievodul Moldovei Ștefan cel Mare, *Stejarul* lui Mircea, pentru voievodul Țării Românești Mircea cel Bătrân; Gorunul lui Horea. Pădurile de *stejar* sau alte specii înrudite cu acesta (gorunul, cerul) poartă numele indo-european *dumbravă*.

STELELE CIOBANULUI, personificare a unui grup de stele din constelația Taurului, sinonim cu Găinușa. Când *Stelele Ciobanului* ajung la Toacă, locul pe cer al *Soarelui* de unde se bate seara toaca la biserică pentru a anunța sărbătoarea din a doua zi, păstorii știu că s-au saturat oile de păscut (Neamț).

STRAT DE RUSALII, ziua de naștere a *Călușului*, divinitate protectoare a cailor și sezonului călduros al anului, sărbătorită în, *Calendarul popular*, în miercurea a patra după *Paște*, se numește *Strat de Rusalii*, *Strodul Rusaliilor* sau *Todorusale*. În această zi s-ar întâlni *Caii lui Sântoader*, flăcăi voinici, pentru a petrece cu *Rusaliile* sau *Ielele*, fecioare frumoase (Muntenia și Oltenia).

STRĂNUT, mesager al veștilor bune, vestitor al norocului și chefului. Cel care strănută face semnul crucii și se roagă: *Doamne ajută!* Dacă în preajma lui se află o altă persoană aceasta îi urează sănătate și nu uită să-i repete semnificația strănutului: că, în curând va face chef. *Calului* care strănută în ham i se urează și lui: *Sănătate!* Cu mare

bucurie era întâmpinat strănutul în ajunul marilor sărbători, în special în ajunul *Sântandreiului* și *Sânvăsâiului*.

STRETENIE, divinitate meteorologică răspunzătoare de modificările climatice de la începutul lunii februarie, 2 februarie, numită și *Ziua Ursului*. *Stretenie*, traducerea slavonă a sărbătorii creștine Întâmpinarea Domnului, a devenit, în *Calendarul popular*, numele unei divinități meteorologice feminine. Comportamentul contradictoriu al *Streteniei*, asemănător cu cel al *Babei Dochia*, este reflectat de schimbările climatice imprevizibile pe care le hotărăște: dacă în ziua de *Stretenie* este iarnă grea, ea aduce primăvara și căldura, dacă este timp frumos și primăvărat, întoarce iarna și frigul etc. (Bucovina, Moldova).

STRIGATUL PESTE SAT, ceremonial nocturn al cetei de feciori în ajunul marilor sărbători de înnoire a timpului, de judecare publică a celor care s-au abătut de la normele obștei în anul care se încheie. Tinerii, învăluți în întuneric, cocoțați pe diferite înălțimi (dealuri și movile, copaci, acoperișuri de case), poartă un dialog, de cele mai multe ori versificat și împestrițat cu expresii licențioase și cuvinte usturătoare la adresa fetelor *bătrâne* sau *stătute*, a feciorilor *tomnatici* care nu au reușit să se căsătorească, a babelor care se țin numai de farmece, descântece și pețitorii, a bătrânilor libidinoși, a bărbaților care își lasă nevestele, a fetelor și femeilor leneșe, a oficialităților locale (popa, primarul, jandarmul) care se abăteau de la normele morale, a hoților, bețivilor etc. Dialogul, bine documentat și purtat cu multă ironie, era așteptat și ascultat de întreaga suflare a satului, în special de fetele de măritat și familiile acestora. Judecata și statistica neîmpliniților dintr-un an de zile aveau un evident caracter educativ. De multe ori, *Strigatul peste sat* se încheia cu formula optimistă: *Cele rele să se spele, / Cele bune să se adune!*. Pentru a purifica oamenii, vitele și spațiul înconjurător, pentru a alunga duhurile și spiritele rele cuibărite de-a lungul anului, obiceiul este însoțit de focuri, iluminatii, fumegații și zgomote. *Strigatul peste sat* se desfășoară o singură dată pe an, dar, de la zonă la zonă, la diferite date calendaristice: *Anul Nou*, *Lăsatul Secului de Paște*, *Blagoveștenie*, *Joimari*, *Sâmbăta Paștelui*, *Sângiorz*, *Sântoader*, *Lăsatul Secului de Crăciun*.

STRIGĂT FETAL, denumire a fenomenului de neliniște a fătului în perioada intrauterină. Unul dintre criteriile folosite de români pentru identificarea strigoiului aflat în pânțele matern era țipătul copilului înainte de a se naște, fenomen cunoscut în medicină sub numele de *vagitus uterinus* sau *strigăt fetal*. Psihologii, care au făcut deja studii asupra reacțiilor psihice primare, au pus bazele unei noi discipline de cercetare, *psihologia prenatală*. Înaintea medicilor și a psihologilor, strigătul fetal a fost însă sesizat, la anumite sarcini, de oamenii simpli, în a 24-a săptămână de viață intrauterină. Dovadă sunt informațiile, pe nedrept numite superstiții, generate de acest curios fenomen. Eroul unui cunoscut basm românesc, *Tinerețe fără bătrânețe și viață fără de moarte*, care începe să plângă înainte de a se naște (strigătul fetal redescoperit de medici), tace numai când tatăl său, împăratul, îi promite tinerețe fără bătrânețe și viață fără de moarte. Dar, cea mai cunoscută credință despre copilul care plânge înainte de a se naște este transformarea acestuia în strigoi. Românii împart spiritele malefice ale morților în *moroi* (strigoi), care sunt activi în special în perioada rece a anului, între (26 octombrie) și *Sângiorz* (23 aprilie), și *Iele*, prezente numai în sezonul cald, între *Sângiorz* și *Sâmedru*. Lipsa strigoilor pe timpul verii s-ar datora lui *Sântilie* care îi trăsnește, ca pe draci, cu biciul lui de foc. După origine, strigoii se împart în *strigoi (moroi) morți* și *strigoi (moroi) vii*. Credința în strigoi sau moroi este legată de nemurirea sufletului.

STRIGOI MORȚI, spirite ale morților care nu ajung după înmormântare în *Lumea de dincolo*. Sunt fantome invizibile care iau viața rudelor apropiate, aduc molime, grindină și alte suferințe. După relele provocate și locul unde acționează, ei pot fi de apă și de uscat, de vite și de stupi, de ploi și de foc etc. Spre deosebire de *Iele*, care plutesc în aer, cântând la diferite instrumente în sezonul cald al anului, între *Sângiorz* și *Sânpetru*, și coboară pe sol numai când se prind în horă, aceștia călătoresc pe *pământ* sau pe ape cu mijloace improvizate de transport (călare pe meliță, pe coadă de mătură, pe butoi sau în butoi etc.). Strigoii morți, cunoscuți încă de la naștere (se nasc cu căiță sau cu coadă), erau *omorâți* înainte de înmormântare prin înfigerea în

inima mortului a unui fus sau unei țepi de lemn, a unui cui sau piron de fier. Pentru a înlătura orice posibilitate de înhumare a unui om aflat în stare de moarte clinică *omorârea strigoiului* era generalizată, în unele sate oltenești, la toți morții. Dacă mortul devenea strigoi, se foloseau diferite procedee pentru descoperirea și anihilarea acestuia. În mod obișnuit strigoiul mort era identificat pe timp de noapte cu ajutorul armăsarului cu care se sărea peste morminte. Mormântul peste care *calul* evita să sară se presupunea că adăpostește un strigoi și, ca urmare, trebuia deshumat și omorât. Bătrânii care au participat la asemenea practici declară că au găsit mortul, în unele cazuri, în altă poziție decât l-au înhumat: întors pe o parte sau pe burtă, zgâriat pe față, cu barba și unghiile crescute. Este posibil ca unii oameni înhumați în stare de moarte clinică, fenomen biologic de care cei vechi nu aveau cunoștință, să-și revină în reavănul *Pământului*.

STRIGOI VII, spirite ale oamenilor, femei sau bărbați, care își părăsesc trupurile noaptea, mai ales la *Sântandrei (Noaptea Strigoilor)* și *Sângiorz*. Cauzele pentru care numai o parte din oameni devin strigoi în viață sunt diverse: copiii născuți cu coadă (o vertebră în plus), cu tichie, dintr-o legătură incestuoasă, al treilea copil din flori născut de o femeie ș.a. Mama comunica ea însăși taina copilului născut strigoi, pentru ca acesta, la bătrânețe, să-și avertizeze copiii să-i împlinească fără greș practicile de destrigoire la moarte. Activitatea lor cea mai intensă se desfășoară în *Noaptea Strigoilor* (29/30 noiembrie). Atunci își părăsesc în somn corpul, ies din casă pe horn sau pe ușă, se rostogolesc de trei ori pentru a se întrupa într-un animal (lup, câine, pisică, porc, berbec, găină, broască), încalecă pe melițe sau butoaie, cozi de mătură, pentru a merge în locuri numai de ei cunoscute. Acolo redevin oameni, se bat cu limbile de meliță, se zgârie, se rănesc, până iese învingător unul dintre ei, care le va fi conducător un an de zile. Se bocesc unii pe alții, își vindecă pe loc rănilor, se întrupează din nou în animale și pornesc, împăcați, spre case înainte de primul cântat al cocoșilor. În ajunul *Sângiorzului*, la *Mâncătoare* (noaptea de 22/23 aprilie), își părăsesc din nou trupurile pentru a merge să fure mana holdelor, laptele vitelor, să strice taurii, să lege sau să ia puterea

bărbaților. În cele două nopți oamenii se ungeau cu mujdei de usturoi, ascundeau melițele, produceau zgomote, îi strigau pe nume, aprindeau focuri, păzeau cu atenție vitele și pășunile. În Moldova, noaptea se numea *Păzitul Usturoiului* și se celebra ca un *Revelion*.

SUFLET, esență vitală nemuritoare, invizibilă și intangibilă, protejată de adăposturile preexistenței (pântecele matern, casa copilului), existenței (trup, casă, sat, Lumea de aici) și postexistenței (sicriu, mormânt, cimitir, *Lumea de dincolo*). Întrucât Universul este format dintr-un infinit de adăposturi care se înghit unele pe altele, spiritul acestor suflete (spiritul divin) se găsește pretutindeni, în tot și în toate, lăsând senzația că nici nu există. Conform teologiei creștine, sufletele merg direct în *Rai* sau în *Iad*, după cum au făcut bine sau rău în viața pământească. În cântecele funerare care alcătuiesc *Cartea românească a morților*, apare numai accidental ideea de *Iad*. Acolo domină atmosfera de *Rai* sau de împărăție a *Morții*.

SUGHIT, personificare a actului involuntar provocat de iritarea nervilor din zona aparatului digestiv. Când se repetă, se crede că persoana respectivă este pomenită de rude, prieteni, dușmani. Adesea, cel care sughite blestemă amenințător persoana care l-ar fi pomenit de rău sau, dacă mai e ceva de față, îi spune: *Moaş-ta-n pod!*

SUL, Zeu al vegetației substituit de un butuc de lemn (sulul războiului de țesut), îmbrăcat și împodobit ca un flăcău, care fertiliza, în prima joi după *Paște*, lanurile de grâu. Cetele de fete, adunate pe ulițele satului, confecționau din sulul războiului de țesut o păpușă cu cap, gură, ochi și mâini, o îmbrăcau în haine frumoase, îi puneau floare la ureche etc. În după-amiaza zilei de miercuri din Săptămâna Luminată, *Sulul* era condus în câmp, la lanurile de grâu, pe o melodie tânguitoare, asemănătoare *Caloianului* și *bocetelor de înmormântare*. Acesta era prezentat, în textul cântat, în dublă ipostază, a bătrâneții și tinereții: *Sulule, bătrânule,/ Și nepetrecutule,/ Și neîmbobocitul!* *Sulule, tinerehule,/ Și nepetrecutule,/ Și neîmbobocitul!* Acolo, în câmp, *Sulul* fertiliza holdele: era culcat peste lanul de grâu, băgat pe sub grâul verde, jucat și apoi adus acasă. A doua zi, dimineața, după ce se mergea

din nou în procesiune în câmp și în pădure, fetele aduceau în sat *Sulul* pe la ora prânzului, unde i se făcea *pomana*, o masă pentru toate participantele, pregătită de mamele acestora. În final, *Sulul* era dezbrăcat de haine. Obiceiul s-a practicat în satele de pe valea Mostiștei, jud. Călărași până în a doua jumătate a secolului al XX-lea. La românii din Transnistria, sărbătoarea *Sulului* se numea *Sulica*. Femininul substantivului *sul*, *sula*, unealtă a cojocarilor și cizmarilor, este, în limbajul popular, simbol phalic.

SULFINĂ, personificare a unei plante melifere (*Melilotus officinalis* L.), invocată în descântecele de dragoste, în special în cele de aflare a ursitei. Este utilizată în medicina populară, în vopsitul textilelor cu diferite culori vegetale, la fabricarea săpunului de casă (îi dă culoare și miros plăcut), pentru îndepărtarea moliiilor. *Sulfina* de leac se recolta în zorii sărbătorilor de *Sânziene* sau de *Circovii Marinei*. În ziua recoltării *sulfinei*, se ascunde sub țestul de copt pâinea pentru ca aceste reprezentări mitice, în special *Circovii*, să nu-i ia leacul.

SULICA, reprezentare mitică masculină celebrată în ziua de luni din a doua săptămână care urmează după *Duminica Mare*, sinonimă cu *Iarbă verde*. În această zi oamenii merg la câmp, unde mănâncă ceapă verde și beau vin amestecat cu *pelin*, petrec până seara târziu. În zorii zilei, înainte de răsăritul Soarelui, se scoate Frunzarul (ramura verde) prins în streășina sau stâlpul casei în Sâmbăta *Rusaliilor* (valea Nistrului de Jos).

SULIȚĂ PE CER, subunitate de măsură a timpului diurn, echivalentă cu aproximativ o jumătate de oră, cu care se măsoară urcușul sau coborâșul Soarelui pe bolta cerului. Ziua de vară are 18 sulițe lungime: 9 de la răsărit până la amiază (la faptul zilei *Soarele* este de o suliță pe cer, la prânzul mic de 3 sulițe ș.a.m.d.) și de 9 sulițe de la amiază până la apusul Soarelui.

SURATĂ, rudenie spirituală a fetelor care formează cetele la Drăgaică, *Sânziene*, *Sul*, *Jocul pe morminte* etc. Calitatea de *surată* era obținută printr-un legământ juvenil făcut la *Moșii de Vară*, *Sântoader*, *Mătcălau* și era sinonimă cu cea de mătuță, și de verișoară. Termenii

corespondenți pentru băieți sunt frați de cruce, fărtați, veri. Criteriile după care fetele se leagă surate sunt sexul, vârsta (6–7 ani) și afinitatea sufletească. Jurământul – *Te prinzi surată până la moarte?/ – Mă prind surată până la moarte!* este respectat cu sfințenie. Cât sunt în viață, suratele se întâlnesc, petrec, se ajută, își fac diferite cadouri. În Oltenia, la moartea unei surate, se efectuează, la groapă, înainte de înmormântare, un rit de separare, iar în Bihor suratele în viață se întâlnesc cu suratele intrate în moarte într-o zi a morților (*Paștele, Duminica Tomei, Paștele Morților, Rusalii*) pentru a-și potoli dorul, într-un ceremonial numit *Joc pe Morminte, Lioara*.

SURATĂ DIN PĂDURE, nume purtat de *Muma-Pădurii*, reprezentare mitică feminină, stăpână peste tot ce naște, crește și trăiește în pădure, identificată cu Marea Zeiță (Oltenia).

SURLĂ, instrument muzical, similar unei trompete cu ajutorul căruia junii brașoveni imitau glasul porcului, reprezentare preistorică a spiritului grâului. Sunetele surlei, asemănătoare cu grohăitul porcului, însoțeau alaiurile din Scheii Brașovului la sărbătorile echinocțiului de primăvară. La auzul lor, oamenii ieșeau în întâmpinarea alaiurilor junilor, făceau semnul crucii și mulțumeau lui Dumnezeu că le-au dat zile să mai audă o dată *Sfânta Surlă*. Surlașul, personaj important în ceata junilor, mergea în fruntea alaiurilor imitând, cu surla în care sufla, glasul Zeului jertfit la *Ignatul porcilor*.

ȘARPE, 1. Divinitate preistorică în *Calendarul popular*, prăznuită primăvara, la *Alexie*, și toamna, la *Ziua Crucii*, odată cu ieșirea și intrarea lui în adăposturile hibernale. Semnificația exclusiv malefică este relativ târzie și aparține mitului biblic. Pentru a-i câștiga bunăvoința, oamenii evită să-i pronunțe numele în zilele lui de sărbătoare sau, dacă este necesar, îi zic *Domn*, *Curea*, *Cel care se târăște*. Împreună cu el, sunt răsfățate și alte vietăți care se trezesc la viață în ziua de *Alexie*, după somnul de peste iarnă: broaștele devin lepe, gângăniile Doamne sau Cucoane. **2.** Mesager funest care anunță, prin ticăitul pe pragul locuinței, sosirea *Morții*. Ca protector al casei, *șarpele casei*, spre deosebire de alți șerpi, nu este omorât.

ȘARPELE CASEI, divinitate preistorică atestată de către arheologi încă din paleolitic. Semnificația lui malefică, legată de mitul biblic al Creației Lumii, este relativ târzie. Credința că fiecare casă are *șarpele* său protector, numit și *ceasul casei*, este atestată în toate zonele etnografice. Omorârea șarpelui casei se pedepsea cu moartea unui membru apropiat al familiei, femeie, dacă murea șerpoaica, bărbat, dacă murea *șarpele*. *Șarpe* este, conform unei informații înregistrată în Bucovina, *la toată casa. Unde este șarpe e noroc în casă, merge bine și nici un rău, nici un farmec nu se prinde. Ferească Dumnezeu să-l omori, că îndată moare unul din gospodari. Acela se cheamă șarpe de casă. S-au văzut astfel de șerpi bând lapte din strachină, de-a valma cu copiii. Copiii le dădeau cu lingura peste cap, plângând că le mănâncă laptele, dar șerpii mâncau înainte, nu se supărau* (Moldova, Muntenia). Când își făcea apariția în pragul casei, *șarpele* era vestitor al *Morții*.

Șchioapa, v. Ursitori

ȘERPÂNȚA, personificare a unei plante suculente din flora României, invocată de descântătoare pentru vindecarea durerilor de picioare și de anihilare a forțelor distructive ale *Dânselor (Ielelor)*. Recoltarea plantei se desfășura după un scenariu ritual care dura mai multe zile: descântătoarea descoperea locul unde crește planta, o însemna cu fir roșu și apoi aștepta o zi de post (lunea, miercurea sau vinerea) când o aducea acasă. În timp ce o săpa, i se adresa în gând: *Sfântă buruiănă, / De Dumnezeu lăsată / De mine însemnată! / Te cinstesc, / Cu pâine și sare, / Ca să lecuiești, / Să dăruiești, / Cu leac, / Cu veac...* . Se scotea din pământ, locul unde a crescut se dăruia cu pâine și sare, era adusă în sat și pusă pe locul dureros al bolnavului. În final, părțile nefolosite ale plantei se înapoiau locului unde acesta a crescut (Țara Dornelor).

ȘFARĂ-N ȚARĂ, sistem arhaic de anunțare a intrării dușmanilor în țară, prin aprinderea focurilor pe înălțimi. Fumul ridicat în atmosferă era dus în direcția adierii vântului lăsând nori alburii sau cenușii pe cer. Evenimente tragice prevesteau aceste șfōri de fum! Vaietele și țipetele, sunetele buciurilor și clopotelor însemnau începutul calvarului oamenilor, jefuiți, torturați, uciși sau transformați în robi de hoardele păgâne.

ȘOIMANE, nume eufemistic al reprezentărilor malefice feminine care apar în nopțile de vară, sinonime cu *Ielele* sau *Rusaliile*. Sunt atestate în Oltenia, Muntenia, sudul Transilvaniei și Banat.

Șoimanele, v. Ielele

ȘOLDINĂ, personificare a unei plante din flora României, invocată de descântătoare pentru lecuirea bolilor (reumatism, paralizii) și de vrăjitoare, pentru căsătoria fetelor, pedepsirea dușmanilor, pentru dragoste în căsnicie, noroc în afaceri. Cultul *Șoldinei*, întreținut prin obiceiuri, acte rituale și practici magice, este identic cu al *Mătrăgunei* (Țara Oltului).

ȘTIMA APEI, reprezentare mitică feminină, stăpână a apelor, care se face văzută și simțită pe timp de noapte. Aceasta este o femeie cu pielea foarte albă și rece, care stă în apă și are sânii mari pe care îi dă pe spate. Ca statură, este înaltă și îmbrăcată în alb. Apare însă și ca sirenă (jumătate femeie și jumătate pește, putând fi femeie dar și bărbat). Când iese la suprafața apei, pe vreme rea și în nopțile cu lună, se scutură, umblă pe uliță ca un nor, se scaldă. *Dacă-i dai pace, nu zice la nimeni nimica, dar de nu, te muștește, te slujește. Umblă până la miezul nopții, când încep cocoșii a cânta. Ea trage pe om la înec zicând: Ceasul a sosit,/ Omul n-a venit!* (Moldova, Bucovina).

ȘTIMA BANILOR, reprezentare mitică românească care păzește zi și noapte comorile și îngăduie oamenilor să le descopere și să le dezgroape în ajunul marilor sărbători de peste an (*Crăciun, Anul Nou, Bobotează, Sângiorz, Ispas, Paște, Rusalii*), când ard banii, sinonimă cu *Zărnă*. Se arată numai căutătorilor de comori, de obicei sub formă de femeie înaltă, cu capul descoperit și părul despletit, lung până la călcâie, cu ochii mari și roșii ca para focului sau, dimpotrivă, ca o fată foarte frumoasă, înaltă și subțire, cu părul lung, de culoarea flăcării, când ard comorile. Ea se poate metamorfoza în pasăre (găină, cocoș), animal (mâță, câine, lup, cerb, țap), plantă sau parte din plantă (frunză), demon (*Drac*). *Știma banilor* înlesnește oamenilor buni, milostivi, să intre în posesia banilor și îi îndepărtează, îi îmbolnăvește sau îi omoară pe cei răi, stăpâniți de gândul de a folosi banii numai în interes propriu. Omul care descoperă și dezgroapă o comoară trebuie să lase în locul săpat câțiva bani, întrucât stăpâna lor, care obișnuiește să-i numere tot timpul, va veni la el și-l va necăji până îl va omori (Bucovina, Moldova).

ȘTIMA PĂDURII, nume bucovinean al *Mumei-pădurii*, reprezentare mitică feminină, stăpână peste tot ce naște, crește și trăiește în pădure, specifică civilizației *lutului* și lemnului.

T

TARTĂCOT, demon înfiorător, conducător al dracilor, numit popular *Tartor*, metamorfozat în pitic malefic. Cu barba de un cot, el vine grăbit: *Prin aluni, prin păduri/ Din copite sfârâind și produce durerile de burtă. În descântecul de izgonire a suferinței se descrie, printre altele, înfățișarea lui fizică: Fugi Tartăcot/ Cu barba d'un cot./ Cu mâinile/ Cât prăjinile,/ Cu picioarele/ Cât rășchitoarele,/ Cu ochii/ Cât taierile/ ... / (Oltenia, Muntenia).*

Tartor, v. Tartăcot

TATA NOE, personaj biblic care apare în legendele referitoare la ciudățeniile de pe pământ. Românul neștiutor de carte încerca să-și explice curiozitățile naturii prin mici povestioare. Într-una din acestea își explica de ce broasca și vrabia merg pe pământ topăind, nu ca cioara și salamandra, pășind: *Pe când Noe se afla în corabie, având cu sine câte o pereche din toate viețuitoarele Pământului și când corabia s-a oprit pe Muntele Ararat, văzând că apa a scăzut, a despiedicat și a dat drumul la toate animale. Numai pe broască și pe vrabie a uitat să le despiedice. Văzând că numai ele au rămas împiedicate, broasca s-a lătit pe mare, iar vrabia s-a urcat deasupra. Așa au putut scăpa de la înec, căci apa nu scăzuse de tot. De atunci și până astăzi broasca și vrabia au rămas sărind, împiedicate.*

TATĂ AL PĂDURII, reprezentare mitică a civilizației lemnului, stăpân, împreună cu *Muma-Pădurii*, peste tot ce naște, crește și trăiește în pădure. În descântecele de *Muma-Pădurii* apare sub diferite nume: *Omul-Pădurii, Moșul-Pădurii, Păduroiul.*

TATĂ AL SOARELUI, păpușă confecționată din *lut*, cârpe sau o crenguță de pom, îmbrăcată cu hăinuțe din cârpe, sinonimă cu *Caloianul*, substitut ritual al solului inițiat de ceata feminină pentru a fi trimis la divinitatea adorată să lege ploile (Dolj, Gorj).

Tată de Căluș, v. Mutul Călușului

Taur, v. Buhai

ȚĂIATUL PORCULUI, sacrificiu sângeros al porcului, substitut neolitic al spiritului grâului, în ziua de *Ignat*, când se deschide ciclul sărbătorilor de înnoire a timpului la solstițiul de iarnă. Credințele, obiceiurile și practicile magice referitoare la prevestirea morții violente, prinderea și înjunghierea, semnele făcute pe corp (pe frunte, pe ceafă, pe spate), jumulirea părului pentru bidinele și jupuirea pieii pentru opinci, pârlirea (incinerarea simbolică a victimei), ciopârțirea corpului, grăsimea folosită la farmece, descântece și prepararea leacurilor (unsoarea oilor), alimentele rituale preparate din diferite organe vitale ale animalului, formulele magice etc. sunt relicve ale sacrificiului, prin substituție, ale *Zeului* precreștin. Obiceiul este atestat, în diferite faze de involuție, pretutindeni în România.

Tănase de Ciumă, v. Antanasii

TĂRBACUL CÂINILOR, practică magică de alungare simbolică a lupului, întruchipare a iernii, în prima zi după *Lăsatul Secului de Paște*. Căinii sunt prinși și chinuiți prin mijloace violente (răvăritul, datul în jujeu sau în târbacă). Când scăpau cu fuga, ei se refugiau în hotarul satului de unde, după ce urlau câteva zile la vederea oamenilor, se întorceau istoviți pe la casele lor. Prin acest obicei, păstrat încă în unele sate din sudul țării, oamenii credeau că pot alunga iarna patronată de lup, pentru a lăsa loc verii, patronată de o altă mare divinitate a *Panteonului românesc*, *calul*. A doua zi după *tărbacul câinilor*, marțea, începe sezonul patronat de cal, deschis de *Săptămâna Caii lui Sântoader*.

TĂTARCĂ, personificare a cancerului, care a primit numele feminin al tătarilor, cruzi invadatori ai Țărilor Române. De-a lungul Evului

Mediu, pentru alungarea bolii se recurgea, frecvent, la descântec: – *Om tatar, unde mergi?/ – La Movila Robilor./ – Om tatar, întoarce-te./ Eu cu sabia te-oi săghia,/ Cu toporu te-oi tăia,/ Hârști, hârb te-oi face/ Și N. să rămâie curat; .../*

TĂTĂNEASĂ, personificare a unei plante de leac căreia i se cere ajutorul pentru vindecarea rănilor, arsurilor, reumatismului, luxațiilor și fracturilor. Recoltarea plantei se făcea după un ritual străvechi, pe parcursul a două zile: marți seara se descoperea și se însemna locul unde crește și, după trei zile, vineri dimineața, se săpa (se recolta). Femeia inițiată în medicina populară mergea pe nemâncate și în deplină curățenie trupească și sufletească, făcea 15 mătăanii în fața plantei și, cu respect, i se adresa: *Doamnă, Iarba lui Tatin,/ Nu te iau pe stricat,/ Ci te iau pe tomnit,/ Să strângi carne la carne,/ Os la os,/ Să le faci cum au fost!* Acolo îi spunea pentru cine și de ce o scoate din pământ, iar acasă o fierbea și o amesteca cu făină de orz. Cu acest preparat din tătăneasă, la care adăuga și un descântec de scrântitură, descântătoarea trata fractura ca un chirurg. Dar, alături de usturoi, *pelin*, *avrămeasă*, *cârsteneasă* și alte plante, tătăneasă asigură protecție magică împotriva *Ielelor* și *Strigoilor*. *Ielele*, desemnate că puterea lor este anihilată de unele plante, se tânguie: *Dacă n-ar fi lăsat Dumnezeu/ Leuștean și Odolean,/ Avrămeasă și Tătăneasă/ Ar fi lumea toată a noastră.*

TÂNJAUA, ceremonial al morții și renașterii divinități agrare în ziua de *Sângiorz*, substituită de gospodarul care a ieșit primul la arat, sinonim cu *Boii Sângiorzului*, *Alegerea Craiului*, *Plugarul*, *Primul Arător*, *Udătorii*. Ceremonialul antrenează întreaga comunitate sătească și se compune din mai multe secvențe rituale și organizatorice: aflarea, identificarea de către ceata de feciori a plugarului care a ieșit primul la arat în luna martie; asocierea tinerilor, doi câte doi, pentru a împodobi câte un plug cu crengi verzi și flori; purtarea în spate a jugurilor împodobite spre gospodăria primului *arător*; legarea, unul de altul, a plugurilor aduse de feciori; prinderea de ultimul plug a teleguței împodobite, în care se va așeza plugarul; *înjugarea* feciorilor la plugurile aduse de aceștia; plecarea cortegiului

spre locul din țarină unde a fost efectuată prima arătură din acel an; ocolirea solemnă a primului loc arat cu plugurile, de la răsărit la apus; îndreptarea alaiului spre râu, timp în care primul arător încearcă să sară din teleguță pentru a se salva de la *înnec*; *înecare* (moartea) năprasnică a primului arător prin aruncarea lui în apă și ridicarea acestuia în picioare, în explozia generală de bucurie a asistenței; stropitul reciproc, spălatul pe față cu apa din râu; întoarcerea la casa plugarului, timp în care feciorii înjugați *mugesc* și *împung*, *precum boii*, asistența, cântă, chiuie, joacă; ospățul la casa primului gospodar al satului, care va fi respectat de-a lungul întregului an și căruia i s-ar datora roadele bogate sau sărace obținute (Lăpuș, Năsăud, Țara Oltului, Făgăraș).

TÂR ÎNAINTE – TÂR ÎNAPOI, expresie populară care definește echinocțiul de primăvară sau de toamnă, când ziua devine egală cu noaptea. Aceste fenomene astronomice erau comunicate românilor prin diferite semnale biologice: primul cântat al cucului (ziua echinocțiului de primăvară, când începe cucul a cânta), întoarcerea unor păsări migratoare ș.a. Se spunea că din ziua echinocțiului, *Târ înainte – Târ înapoi*, ziua creștea sau scădea, puțin câte puțin, cu cât sare găina de pe pragul ușii. Solstițiul era și el determinat de popor prin alte repere terestre: *amușitul cucului* (ziua când înceta cucul a mai cânta), apariția licuricilor prin păduri, înfloritul plantei numită sânziană sau drăgaică.

TÂRCOLITTUL VIILOR, ocol ritual al viței-de-vie, la 2 februarie, străvechi început de *An Nou Viticol*. În deplină curățenie trupească și sufletească capul familiei merge la via din moșie în dimineata zilei de 2 februarie, numită *Ziua ursului*, *Martinul cel Mare*, *Trif nebunul* sau *Ziua omizilor*, cu bundăretele și plosca sau sticla de vin în traistă. Acolo dă ocol, o dată sau de trei ori, viței-de-vie și se oprește la colțurile plantației unde oficiază următorul cult: taie câte o bucată din bundărete și o pune pe *pământ*, lângă butucul de vie, retează o coardă de viță, unge tăietura cu funingine adunată de pe vatra focului și amestecată cu untură, picură vin peste butucul de viță, mănâncă o bucată de bundărete și bea o gură de vin. În final, se pronunță o

formulă magică, sub formă de monolog sau dialog: *Doamne, să-mi faci strugurii cât bundăretele!*; *Cum este bundăretele de mare, așa să se facă strugurii de mari*; *–Bună dimineața, vie!* // *–Mulțumesc, Ilie!* // *–Faci vin sau te tai?* // *–Fac!* Simultan, rostirea formulei magice era însoțită de gestică rituală. Coardele tăiate se pun în cruciș pe piept, se fac cununi așezate peste căciuli, se aduc acasă unde se plantează, devenind *norocul vișei*. Proprietarii se cinstesc din belșug și se întorc acasă cu chiote și mare veselie (Mehedinți).

Târg al Nevestelor, v. Târg al Sărutului

TÂRG AL SĂRUTULUI, obicei postmarital al tinerelor neveste de a săruta bărbații întâlniți în cale în ziua de *Sântoader*, zi de târg în Țara Zarandului, în semn de rămas-bun de la distracțiile și libertățile îngăduite înainte de căsătorie. Fetele care deveneau neveste de-a lungul anului, însoțite de soacre și, uneori, chiar de soții lor, se găteau mirese, ca la nuntă, și cu un ulcior de vinars în mână, cinsteau și sărutau bărbații cunoscuți, iar aceștia le dădeau câte un dar. În majoritatea zonelor etnografice, separarea statutului de fată și fecior de cel de nevăstă și bărbat căsătorit se realiza prin rituri speciale în timpul nunții sau imediat după nuntă. Obiceiul cel mai cunoscut se numea *Calea-Valea*, când tinerii căsătoriți mergeau într-o scurtă vizită la socrii mici, după o săptămână de la nuntă. Un obicei interesant a fost *ruptul pisicii*: mirele, în fața miresei și a nuntașilor, jertfea o pisică, ținând-o de picioarele din față și din spate. Deși se spunea că astfel stârnește frică bărbatul nevestei sale, obiceiul este o supraviețuire a jertfei rituale adus, în vechime, zeiței protectoare a familiei, Iuno sau Vesta.

TÂRG DE FETE, sărbătoare din Munții Apuseni care păstrează amintirea zeiței Iuno, protectoare a femeilor măritate. Manifestarea preistorică la care se înălțau rugi divinității protectoare a femeilor măritate, identificată de arheologi cu Artemis, Iuno, Diana, și de etnografi și folcloriști cu *Sânziana* sau *Drăgaica*, a asimilat de-a lungul timpului funcții noi: schimb de produse (oale aduse de crișeni, vândute pe unelte și vase din lemn lucrate de moți), petrecere,

distracție. Găina, numele muntelui și târgului ținut pe acesta în preajma solstițiului de vară, este pasărea-simbol a *Zeitei-Mamă* neolitice. Începând cu sărbătoarea *Sânzienei* sau *Drăgaicei* (24 iunie), ziua solstițiului de vară în *Calendarul popular*, bătrânii satelor urmăreau pe cer evoluția Cloștii cu Pui, Găinușei sau Cloștii cu Pui, denumire populară a Pleiadelor, grup de stele din constelația Taurului, pentru a determina timpul optim de semănat grâul de toamnă. *Găina*, pasăre fantastică, reprezentând *Zeita-Mamă*, cu aripi și ouă de aur, desemnează spațiul sacru din Munții Apuseni în care se desfășoară târgul cu același nume. Sărbătorile solstițiului de vară, care adunau oamenii pe plaiurile Carpaților spre a înalta rugi divinității fertilității, au asimilat funcții noi: schimb de produse, distracție, loc de cunoaștere a tinerilor în vederea căsătoriei. Târgurile, care au funcționat la început ca ceremonii de invocare a divinității protectoare a căsătoriilor și femeilor măritate, au fost atestate și în alte localități: Hălmagiu (*Bulciul Sărutului* sau *Târgul Nevestelor*), Teiuș, Blaj, Recea (Târguri de Fete).

TÂRGURI ALE DRĂGAICEI, prilejuri pentru negoț, petreceri și distracții, organizate în a doua jumătate a lunii iunie, în perioada solstițiului de vară, când se celebra *Drăgaica*, *Zeită* agrară, protectoare a holdelor semănate și a femeilor măritate. Din manifestările câmpenești la care participau locuitorii din aceeași zonă geografică, zilele *Drăgaicei* sau *Sânzienei* au devenit, de-a lungul timpului, renumite târguri, bâlciuri și iarmaroace. Numele lor contemporan amintesc scopul de altădată al întrunirilor: celebrarea divinității agrare (*Târg al Drăgaicei*, *Târg al Sânzienelor*), ocazii de întâlnire și cunoaștere a tinerilor în vederea căsătoriei (*Târg de Fete*) și de vânzare a unor produse (*Târgul Cireșelor*, *Târgul Cepselor*). Spre deosebire de *Nedeile* sau *Sântiliile* carpatice, care erau dedicate, în luna iulie, unui Zeu solar și pastoral, trăsături specifice complexului cultural indo-european, *Târgul Drăgaicei* era dedicat, în luna iunie, *Marii-Zeite* neolitice, lunare și agrare. Cele mai vestite târguri ale *Drăgaicei* (*Sânzienei*) se țineau în localități din județele: Buzău,

Vrancea, Olt, Argeș, Gorj, Mehedinți, Ialomița, Ilfov, Maramureș, Muntele Găina (Apuseni).

TÂRNOASELE, ziua de miercuri din mijlocul *Postului de Paști*. În această zi, numită și *Miezul Păresimilor* sau *Sărbătoarea ouălor*, gospodinele separau, la lumina lumânării, ouăle roditoare, bune pentru prăsilă, de cele fără rod, care urmau a fi vopsite sau încondeiate la Paști. Cloștile puse pe ouă în ziua de *Târnoase* scoteau puii după trei săptămâni, chiar în ziua *Paștelui* (Banat). Astfel, în ziua de *Paște*, ouăle clocite se spărgeau natural de către pui, ca să iasă din ele și, ritual, ouăle vopsite sau încondeiate de către oameni, ca să renască Domnul Iisus.

TECLELE, reprezentări mitice aducătoare de foc în gospodărie și de lupi în turmele de oi, celebrate în mediile pastorale în ziua de 24 septembrie, au preluat numele Sfintei Mucenice Tecla, din *Calendarul creștin ortodox*. Local, sunt sărbătorite în zilele *Berbecarilor* (26–29 septembrie). Asemănător *Filipilor*, *Teclele* puteau fi îmbunate prin severe interdicții de muncă în ziua lor de celebrare: nu se mătura și nu se arunca cenușa din casă pentru a nu găsi lupoaicele cărbunii aprinși, să-i mănânce pentru a se împuia, nu se lucra lâna și pieile de animale (zona subcarpatică a Munteniei).

TEHNICĂ A DESCÂNTECULUI, practică empirică privind tratarea bolnavilor în satul tradițional. Cu excepția descântecului *de deochi*, care era făcut la orice oră din zi sau din noapte, mai ales pentru copii care nu puteau fi lăsați să sufere, timpul optim pentru incantație, și deci pentru prinderea leacului, era diferit în raport de boală și meșteșugul descântătoarei. Acestea se făceau la *Lună nouă* sau la *Lună veche*, dimineața sau la scăpătatul Soarelui, pe mâncate sau pe nemâncate etc. Leacurile utilizate la descântat erau atât de variate, încât cu greu s-ar putea realiza un inventar complet al acestora. În mod obișnuit, descântătoarele foloseau plantele de leac, diverse alimente și băuturi, substanțe și ape minerale, materii organice. Efectul *tratamentului* era condiționat de cunoștințele, experiența și măiestria descântătoarelor de a îmbina și doza tehnicile terapeutice. Atmosfera de mister, favorabilă

psihoterapiei prin sugestie, era creată de alegerea timpului adecvat de recitat, uneori de cântat, a descântecului, de arhaismul liniei melodice pentatonice, de ritmul precipitat, cu tonalitate joasă și rostire *pianissimo*, de dramatismul dialogului descântătoarei cu spiritul malefic, cu boala însăși. După identificarea și pronunțarea numelui celui care a trimis și a provocat îmbolnăvirea, acesta era amenințat și blestemat, scos din corp și izgonit prin cuvinte, gesturi și acțiuni energice, în locuri unde nu mai putea lua contact cu bolnavul: *în talpa Iadului, în Marea Neagră, peste 99 de hotare* etc. În timpul acestui război descris în textul descântecului, bolnavul era fricționat, masat, oblojit, i se administrau leacuri vegetale proaspete, uscate sau preparate (decocturi, ceaiuri, inhalatii, musturi, unsori, plămădeli, spălări etc.), substanțe minerale sau organice, băuturi.

TEI, arbore sacru din fam. *Tiliaceae*, substitut al *Zeitei-Mamă* neolitice, protectoare a oamenilor și animalelor, invocată în riturile de aducere a ploii și de alungare a pericolelor (boli, furtuni). Din trupul lui divin se confecționează instrumente sacre *Toaca* din lemn, care mângâie și cheamă credincioșii la biserică, *Buciumul* din coajă de tei, cu care sunt alungați strigoii și moroii în noaptea de *Sângiorz*, icoanele de lemn și biciul *Mutului*, Zeu cabalin al cetei *Călușarilor*. Copăița pentru scalda copilului și leagănul, piese încărcate cu numeroase simboluri, sunt confecționate, de cele mai multe ori, din lemn de tei. Sub coroana teiului este un spațiu ocrotitor pentru om, inaccesibil spiritelor malefice (*Dracul, Ielele, Rusaliile*). Acolo dorm bolnavii pentru însănătoșire, se întâlnesc îndrăgostiții. Spre deosebire de *stejar*, alt arbore sacru al românilor, substitut al *Zeului-tată* indo-european, teiul nu este trăsnet de *Sântilie* în timpul furtunilor de vară. Ramurile înfipite printre culturi, în morminte, legate în coarnele vitelor, la brâu, de stâlpii caselor și anexele gospodărești, în zilele de *Sângiorz, Constantin și Elena, Paște, Florii, Rusalii (Duminica Mare), Schimbarea la Față*, alungă moroii și bolile, fertilizează femeile. Local, în Oltenia, *Duminica Mare* este numită Duminica teiului. Ca o adevărată mamă a naturii, teiul oferă omului protecție magică, leacuri împotriva bolilor, instrumente cultice și de uz gospodăresc, fibre de

legat. În vremurile cu cataclisme social-istorice (invazii, războaie, epidemii) și naturale (inundații, grindină, secetă), din coaja teiului, măcinată cu râșnița se obținea mălai pentru mămăligă, consumată, așa cum spune un vechi cântec popular, cu dragavei (ștevie): *Foaie verde de turiță,/ Hai Drăghici la râșniță/ Să râșnim mălai de tei/ Să mâncăm cu dragavei.*

TEMPLU AL URSITELOR, adăpost geomorf cu înfățișare de catacombă paleocreștină (sec. IV d. H.), săpat de om în Muntele Țaga din masivul Făgăraș. Adăpostul este format din două încăperi. Într-o firidă a altarului, în interiorul unui poligon stelat, se află două litere grecești (alfa și omega), iar în absidă este incizat chipul Domnului Iisus.

TERAPII POPULARE, tehnici străvechi de tămăduire a bolilor cu ajutorul plantelor de leac, masajului, a apelor minerale, numite astăzi fitoterapie, chinoterapie, meloterapie, balneoterapie. Multe dintre aceste tehnici empirice de vindecare a suferințelor făceau parte din descântec, confundat astăzi pe nedrept cu vrăjitoriile și plăsmuirile paranormale. Descântecul se baza pe *terapia cuvântului*, care se îmbina, de la caz la caz, cu *fito-*, *psiho-*, *chino-* și *meloterapia*. Bolile care trebuiau vindecate erau, în textele descântecelor, personificări ale răului trimise de *persoane rău inițiate*, prin vrăjitorii, *de dușmani* prin blesteme și înjurături, *de Dumnezeu, Maica Precista, Sfânta Vineri*, ca pedeapsă. Descântecele au teaurizat valoroase cunoștințe și observații despre producerea, manifestarea și vindecarea empirică a bolilor. Femeile descântătoare erau personalități puternice, capabile să provoace și să stăpânească anumite procese psihice. Ele cunoșteau anatomia umană, plantele de leac și, firește, tehnicile de vindecare sau de alinare a suferințelor. Așa-numitele *păpuși înțepate din lut*, descoperite de arheologi în săpături și de etnografi în cercetările lor pe teren, sunt argumente că în spațiul carpato-ponto-danubian s-a folosit, printre altele, și *acupunctura*. De asemenea, unele dintre descântătoare, în special cele care foloseau, ca tehnică principală, *trasul bolnavului*, utilizau în tratarea bolilor *bioenergia*. Lungimea textului descântecelor varia de la câteva cuvinte la zeci de versuri. Ca

orice fapt de folclor, descântecetele se transmiteau pe cale orală. Fiind secrete, textele și tehnicile descântatului erau însușite *pe furate*, ca orice meșteșug, sau erau transmise în taină, uneori înainte de moarte.

TIMP DIURN, compartimentarea zilei de două orologii, unul astronomic, poziția Soarelui pe bolta cerului, și unul biologic, succesiunea meselor zilnice. Unitățile diurne de măsurat timpul se numeau: *faptul zilei*, moment matinal pentru aprecierea timpului, sinonim cu *dis-de-diminează* și *diminează*. *Faptul zilei* are durata timpului scurs între răsărit și prânzul mic, când *Soarele* urcă o sulită pe cer; *răsărit*, hotar al scurgerii timpului diurn, care marchează începutul zilei și apariția soarelui la orizont; *prânzul mic*, reper solar pentru aprecierea timpului diurn, sinonim cu *prânzișor* și *prânzuț*, care indică, pe timpul verii, orele 8–9. La *prânzul mic*, *Soarele* urcă trei sulite pe cer, ceea ce reprezintă a treia parte din urcuș; *prânzul mare*, reper solar pentru aprecierea timpului diurn, sinonim cu subamiaza, care indică aproximativ ora 11; *amiaza*, moment al culminației superioare a *Soarelui*, sinonim cu *nămiază*, *prânz bun*, *la cruce*, *crucea-amiezii*, în *răscruce*, în *răscrucea cerului*, *miezul zilei*, care indică ora 12. Conform tradiției populare, la amiază *Soarele* isprăvește urcușul, se odihnește o clipă, mănâncă un colț de prescură, bea un pahar de vin și începe coborâșul. Asemănător *Soarelui*, truditul ogorului trebuie să întrerupă lucrul și să mănânce; *chindia*, reper aproximativ pentru aprecierea timpului scurs între amiază și apusul soarelui, sinonim cu *ojină* și *cina mică*, reprezentând orele 14–16; *La toacă*, reper pentru măsurarea timpului diurn, marcat de apropierea soarelui de linia orizontului, când se bate, seara, toaca la biserică și încetează aratul, semănatul, săpatul pământului; *apusul soarelui*, hotar al scurgerii timpului diurn, care marchează coborârea soarelui sub linia orizontului, sinonim cu *sfinșit*, *asfinșit*, *scăpătatul soarelui*.

TOACĂ, glas al divinității fitomorfe. Credincioșii de pretutindeni înalță divinității cântări în templu, în biserică, moscheie. Cu un astfel de instrument, *toaca*, se învoca, prin lovirea ritmică a unei scânduri cu unul sau două ciocane din lemn, *Zeîta-Mamă* neolitică, în ipostază de pasăre, așa cum, mai târziu, prin *clopot* și *clopoței* de aramă se intra în

contact cu *Zeul-Tată* indoeuropean (epocile Bronzului și Fierului). Arhaismul instrumentului *toacă* este atestat de chiar numele acesteia care redă, prin sunetul specific produs în timpul bății, glasul păsării de baltă, barza. *Toaca*, cel mai arhaic și mai simplu instrument muzical inventat de om, este prezent în cele mai neașteptate zone ale culturii populare: toponimia sacră a Carpaților (La Toacă, în munții Ceahlău), denumirea aștrilor (Toaca), în basme și multe zicale, în obiceiuri și practici magice (Colindatul cu Toaca, în noaptea de *Joimari*, alungarea norilor amenințători, aducători de grindină și vijelie pe timpul verii, și a *Vârcolacilor*, când aceștia mâncau, în timpul eclipselor, *Soarele* și *Luna* etc.), în aflarea ursitei (*Vergelul*) ș.a. Cu același glas divin, Biserica Creștină de rit Oriental cheamă credincioșii la rugăciune, anunță începutul zilei rituale și principalele momente liturgice. Spațiul sacru al *toacei* de lemn, creștin și precreștin, formează o unitate teritorială care se suprapune, în mare parte, peste arealul Civilizației Vechii Europe. Românul invocă involuntar divinitatea cu un instrument pe care îl are întotdeauna la îndemână, bătaia cu degetul în lemn, pentru alungarea sau prevenirea unui rău, de care aude sau pe care îl vede. Bătutul *toacei*, clopotului și lemnului cu degetul este o practică magică, o *bătaie rituală*.

TODORUSALE, ziua nașterii *Călușului*, Zeu protector al cailor și sezonului călduros al anului, celebrată în miercurea a patra după *Paște* în ceremonia secretă numită Legatul *Călușului*, sinonimă cu Strodul *Rusaliilor*. La Todorusale se credea că se întâlnesc, petrec și joacă *Caii lui Sântoader* cu *Rusaliile* (Banat).

TOIAG, lumânare de mărimea mortului, încolăcită ca o spirală și aprinsă în anumite momente ale ceremonialului funerar, simbol al drumului care separă *Lumea de aici* de *Lumea de dincolo*. Toiagul, numit, în raport de zona etnografică, *stat* (înălțimea mortului), *trupnicul* (truparul), *boi* și, de multe ori, *privighetoare* sau altă pasăre, este confecționat imediat după deces de o persoană curată, de obicei de o *femeie iertată*, dintr-o ață de cânepă. În unele sate din Moldova, ața, care va deveni fitil al lumânării (toiagului), este trecută de trei ori prin mâna dreaptă a mortului (Cucuiеști, jud. Bacău) și de tot atâtea ori

după degetul mare al piciorului drept (Păltiniș jud. Botoșani), ca și cum mortul și-ar măsura corpul; ceara topită se toarnă pe fitil invers decât la o lumânare obișnuită, lumânarea se închină de trei ori celor patru zări (Mera, jud. Vrancea), se strânge în formă de spirală sau *Toiag* după care este dăruită mortului, punându-i-se pe piept sau în mână, în timp ce spun câteva cuvinte: *Îți dau toiag de la frați, de la surori, de la părinți și de la toate neamurile* (Pârcovaci, jud. Iași). În unele sate botoșănene lumânarea de ceară de lungimea mortului se răsucea pe un toiag de lemn, căpătând înfățișarea stălpului funerar, cu șarpele încolăcit în jurul său. În Banat (Țara Almăjului), *Toiagul* este incinerat simbolic în timpul pomenii (ospățului funerar): înainte de binecuvântarea bucatelor de pe masă de către preot, se împodobește un băț cu flori, se încolăcește o lumânare de ceară galbenă în jurul lui, care se aprinde când citește preotul rugăciunea mesei și apoi „participă” la ospățul funerar, fiind pus pe scaun, la loc de cinste, în capul mesei.

TOIAG AL MORTULUI, băț, de obicei de *alun*, ornamentat cu cruci sau curățat de coajă până în vârf unde se leagă un buchet de flori, o bucată de pânză albă și o monedă, înnodată într-un colț sau așezată în despicătura lemnului. *Toiagul*, un *alter ego* al mortului, se împarte, împreună cu un colac și o lumânare aprinsă, la diferite termene (după înmormântare, la șase săptămâni sau la un an), unui băiețel, dacă mortul este bărbat, sau unei fetițe, dacă este femeie. În timpul pomenii, *toiagul* este așezat la masă, împreună cu ceilalți participanți la ospățul funerar (Mehedinți).

TOIAG DE CUNUNIE, simbol viriloid purtat de mire în timpul nunții, confecționat dintr-un băț înfrumusețat cu creștături, năframă și batistă, sinonim cu *Bradul de nuntă*, *Steagul de nuntă*, *Bățul înflorat*. După cununia religioasă și intrarea miresei în casa socrilor, mirele rupe *toiagul de cununie* pe genunchi: jumătatea împodobită cu flori se păstrează în casă pentru prosperitatea și norocul noii familii; jumătatea fără flori este aruncată peste casă sau în podul casei. Adesea, *toiagul de cununie* este petrecut, în timpul nunții, prin Colacul sau *Păpușa Miresei* (Moldova).

TRIF, reprezentare mitică în *Panteonul românesc*, patron al lupilor, omizilor, lăcustelor, viermilor și gândacilor, sinonim cu *Trif nebunul*, *Trifonul viermilor*. *Trif*, care a preluat numele și data de celebrare ale Sfântului Mucenic *Trifon* (1 februarie), indică, în *Calendarul popular* perioada fătutului urșilor (*Martinii de Iarnă*, *Ziua ursului*) și punerii în mișcare a sevei în butucii viței-de-vie și în tulpinile pomilor fructiferi (*Arezanul Viilor*). Activitatea practică obișnuită în această zi era sfințirea apelor și apoi stropirea pomilor și viilor; practică magică numită în sudul României *Trifănitul viilor*. Ca reprezentare mitică, *Trif* este atestat în Bucovina, Moldova, Muntenia, Banat.

Trif Nebunul, v. Trif

TRIFĂNITUL VIILOR, ocolitul și stropitul viei cu apă sfințită în ziua de Trif. Scenariul trifănitului viilor mai cuprindea tăiatul cu cosorul a corzilor de viță, cinstirea Butucului de viță cu bundărete, aliment ritual preparat la *Crăciun*, și se încheia cu mari petreceri ținute pe plaiuri, la plantațiile de viță de vie. În unele așezări trifănitul viilor se făcea la *Crăciun* sau *Anul Nou*. Obiceiul a intrat în regres după invazia filoxerei care a distrus vița-de-vie autohtonă (Oltenia).

TRIFONUL VIERMILOR, patron al insectelor dăunătoare, invocat în ziua lui de prăznuire, 1 februarie, de pomicultori pentru protecția livezilor, de omizi și gândaci, sinonim cu *Trif*, *Trif nebunul*. La *Trifonul viermilor* se făceau sfeștanii în livezi și se stropeau pomii cu apă sfințită. Local, pomii care nu au rodit în anul încheiat, erau amenințați cu tăierea (Muscel).

Trifonul Viilor, v. Trif

TRUP, adăpost antropomorf al sufletului care intră din *preexistență* în existență prin buric și pleacă din existență în *postexistență* pe gură. Trupul neînsuflețit, scăpat de suferințele care îi provoacă moartea, capătă, imediat după consumarea ei, o înseninare deplină care contrastează cu momentele agoniei. Se vorbește, adesea, la înmormântarea oamenilor, de frumusețea mortului, de zâmbetul acestuia. *Moartea* este mai puțin neagră decât se spune. Sentimentul de

frică în fața morții a fost amplificat de religiile indo-europene, inclusiv de creștinism. Imaginea *morții* antropomorfe care se arată bolnavilor sub forma unei babe hâde și urâte, numai ciolane deșirate, cu ochii duși în fundul capului, având în mână o coasă, și poștește omul să bea dintr-un pahar o băutură amară, apa morții, este cu totul alta decât trebuie să fi fost ea în imaginarul omului neolitic, numită Doamna în Alb. La sfârșitul civilizației antice grecești, Zeul Hades, își schimbă și el înfățișarea și modul de a-și face cunoscută puterea. El capătă o înfrumusețare înfricoșătoare coborând din cer în plină zi pe pământ pentru a răpi, ca un tâlhar, sufletele oamenilor. Uneori, călărește *calul* psihopomp de culoare neagră și este înarmat cu sabie și arc. Sufletele copiilor le înșiră la chingă, ale tinerilor le poartă în fașă, iar ale bătrânilor sunt târate în spate.

Trupnic, v. Toiag

TURCĂ, divinitate taurină în obiceiurile de *Crăciun* și *Anul Nou*. Rolul zeiței preistorice în ipostază zoomorfă este interpretat la *Crăciun* și *Anul Nou* de feciorul cetei de colindători, care își pune o mască bovină numită, în raport de zona etnografică, *Turcă*, *Boură*, *Cerb*, *Capră*, *Brezaie*. *Turca* se naște simbolic la confecționarea măștii cu același nume, ea petrece și se desfășoară împreună cu ceata de feciori, cu anturajul său divin, și apoi moare simbolic, lovită cu ciomagul, împușcată sau înecată, pentru a renaște împreună cu timpul cu care se confundă: anul calendaristic. Masca *Turcii* se compune din cap, corp și un băț (picior) care o sprijină în pământ. Capul are două coarne de bovină împodobite cu panglici, bete, clopoței, flori artificiale, un bot, nedefinit, de animal (lup, cal, iepure, capră) din lemn pe care cel care îmbracă masca îl deschide și îl închide, clămpănind ca o barză. Corpul *Turcii* este realizat dintr-o față de masă, cusută ca un sac, pe care sunt prinse panglici și basmale colorate, smocuri din piele de iepure sau fulgi de pasăre și, în spate, o coadă. Este o mască compozită care seamănă, mai ales atunci când turcașul stă aplecat, cu un ciudat patruped. Turcașul, feciorul care îmbracă masca, nu are voie să vorbească, mărinind misterul care plutește în jurul său. Incompatibilă cu creștinismul, *Turca* nu-i însoțește pe membrii cetei când merg la

biserică înainte de colindat, ca să fie binecuvântați, sau la casa preotului pentru colindatul propriu-zis. Înainte de a muri, *Turca* joacă solitară, în centrul satului, un dans fără egal, numit *Jocul cel Mare*. Moartea *simulată* a *Turcii*, urmată de scenariul înmormântării și ospățul feciorilor, sunt urme ale sacrificării regelui Saturnaliilor, practicat în sud-estul Europei cu peste 15 secole în urmă.

TURTĂ A ARIEȚILOR, coptura din mălai sau făină preparată în ziua de *Arhangheli* (8 noiembrie) când, în unele zone etnografice, se amestecau oile cu berbecii pentru împerechere, sinonimă cu *Turta Berbecilor*. Pentru a afla dacă le va fi bine sau rău oilor peste aproximativ 21 de săptămâni, durata de gestație a ovinelor, Turta Arieților se arunca în mijlocul turmei și se pronostica: era semn bun dacă aceasta cădea cu fața în sus și semn rău dacă aceasta cădea cu fața în jos (Banat).

ȚARĂ DE SUS, denumire a *Lumii de dincolo* în *Cartea românească a morților*. Aceasta arată ca un peisaj edenic, în care sufletele morților trăiesc în liniște și pace, grupate pe familii și neamuri, pe sate și părți de sate: *Ș-acolo la vale/ Este o casă mare/ Cu ușile la vale,/ Ferești la soare./ Și acolo că este/ Mahalaua noastră/ Tineri și bătrâni/ Și copilași mici,/ Tot cete de fete / Pâlcuri de neveste/ Și de băieței,/ Ș-or fi și de-ai mei / Și iar să le spui,/ Anume la toți,/ Că noi îi așteptăm / Tot la zile mari,/ În ziua de Joimari,/ Cu ulcele noi./ Cu haine spălate,/ În lacrimi udate, / La soare uscate* (jud. Gorj). Acolo, sufletele morților își întâlnesc rudele, prietenii, cunoscuții, plecați mai devreme. În nici una din variantele cântecului de *Zori* nu apar grozăviile *Iadului* creștin, nu apare *Scaraoțchi*, butoiul cu smoală, gheara de foc etc. *Lumea de sus* este un tărâm mirific, liniștit și cu multe flori, în special bujori. Sintagmele din cântecele funerare – *Dealul cu jocul, Câmpu cu jocul, Horă mare, Mahalaua noastră, Casă mare, Stol de golumbei* – redau starea generalizată de relaxare și comuniune sufletească, viețuirea în cete. Principalul neajuns al Țării de sus este de natură etică; aceasta este o lume fără dor și fără compasiune, stări sufletești lăsate la plecare în *Lumea de aici*. Morții din *Lumea de dincolo* sunt anunțați de sosirea rudelor de aici prin trasul clopotului, bătutul toacei, sunatul buciului sau trâmbiței în timpul înmormântării. Când aud aceste semnale ei se pregătesc pentru primirea oaspeților dragi cu mese întinse: *Înainte să mergi, / Că se face-o casă-naltă, / Da-n casă cine era? / De era tăicuț-al tău, / Pe tine te aștepta / Tot cu masă-ntinsă, / Cu făclii aprinse, / Cu pahare pline, Cum vă pară bine* (jud. Gorj).

TEST, personificare masculină a cuptorului preistoric de copt pâinea și turta sacră, modelat de femei din lut în ziua de *Ropotin* (*Râmotin*, *Rămotin*, *Cerină*), în marțea a treia după *Paște*; strămoșul ceramicii. *Testul*, o emisferă din lut încinsă de flăcările focului, este asemuit cu *Soarele*. *Testul* împreună cu vatra pe care se așază *aluatul*, formează perechea divină care zămislește pâinea sacră. Tehnicile de realizare ale *Testului* și vaselor de lut sunt asemănătoare: tăiatul și fărâmițatul pământului; înmuierea acestuia cu apă și obținerea *lutului*; frământatul și călcatul *lutului*; modelarea trupului divin; înfrumusețarea prin spoirea (lipirea) cu lut foarte fin și prin ornarea cu crenguțe verzi și flori de câmp; așezarea lui pe frunze de nuc sau lipan, în bătaia razelor de Soare. Femeile, după efortul fizic apreciabil, petrec și se ospătează din belșug cu mâncare și băutură în compania *Testului*, pe care-l stropesc, din când în când, cu vin. În această zi, femeile credeau că au dreptul să se poarte mai aspru cu bărbații.

ȚIDIRĂ, monștri proveniți din al treilea sau al șaptelea copil născut de o **FATĂ MARE**, care mănâncă sau întunecă *Luna* și *Soarele*, sinonimi cu *Vârcolacii*. (Maramureș, Bistrița-Năsăud).

Țintirim, v. Cimitir

Uciğă-l Crucea, v. Drac

UCIGĂ-L TOACA, demon pe care îl poți îndepărta cu semnul crucii făcută cu mâna sau cu limba în gură, nume tabu al *Dracului*. *Uciğă-l toaca* este și denumirea populară a stelei din constelația Carului Mare (Ursa Mare), sinonimă cu Căraușul. *Uciğă-l toaca* este diavolul care mănâncă boii carului (Neamț).

UDĂTORII, moartea și renașterea divinități agrare în ziua de *Sângiorz*, substituit al celui mai harnic gospodar, care a ieșit primul la arat, sinonim cu *Primul Arător*, *Boii Sângiorzului*, *Alegerea Craiului*, *Tânjaua*.

UNDREA, decembrie, luna a zecea în calendarul roman, cu începutul de an la 1 martie, și a douăsprezecea lună în calendarele iulian și gregorian, cu începutul de an la 1 ianuarie. Denumirea populară *Neios* indică abundența zăpezilor, în timp ce alte nume, *Andrea*, *Indrea* și *Undrea*, păstrează amintirea Sfântului Andrei, prăznuit în ultima zi a lunii noiembrie. În cursul acestei luni au fost atestate mai multe începuturi de iarnă: 1 decembrie (calendarul oficial), 6 decembrie, *Moș Nicolae* (*Calendarul popular*), solstițiul de iarnă (calendarul astronomic). La sate, viața economică intră într-un proces firesc de relaxare, paralel cu intensificarea manifestărilor spirituale legate de *Crăciun* și *Anul Nou*. Sărbătorile și obiceiurile populare sunt specifice sfârșitului și începutului de an calendaristic celebrat, până la mutarea acestuia în ziua de 1 ianuarie, la *Crăciun*. Cele mai importante sărbători sunt *Bubatul*, *Sava*, *Moș Nicolae*, *Ana Zacetenia*, *Modest*, *Ignatul Porcilor*, *Moș Ajun*, *Moș Crăciun*, *Îngropatul Crăciunului*.

URIAȘI, giganți care au construit cetățile preistorice și movilele de pământ, sinonimi cu *Căpcăuni*, *Jidovi*. În ținuturile extracarpătice movilele puse pe seama uriașilor, care ar fi cărat pământul cu poala, sunt de origine antropomorfă, tumuli funerari din epocile Bronzului și Fierului.

URS, reprezentare mitică în *Panteonul românesc*, prăznuită la *Macavei* (1 august), *Martinii de Iarnă* (1-3 februarie), *Martinii de Toamnă* (12-14 noiembrie), *Ziua Ursului* (2 februarie) și *Sâmbăta Ursului* (o săptămână înainte de *Moșii de Florii*). În zilele lui oamenii evită să pronunțe numele *urs* sau, dacă este nevoie, folosesc un eufemism: *Moș Martin*, *Ăl Bătrân*, *Moșul*. În unele medii pastorale, ursul primește la 1 august, când se crede că se împerechează, o bucată mare de carne (Țara Hațegului) sau i se împart diferite alimente (Platforma Luncani). Este temut și venerat în *Calendarul popular*, ca o adevărată divinitate. Trăsăturile care l-au impus în rândul zeilor sunt legate de comportamentul și ciudata asemănare cu omul, de posibilitatea de a se deplasa biped, și de dispariția neașteptată, pe timpul iernii, din peisajul rural. În România, *urșii* se împerechează la sfârșitul verii și începutul toamnei, perioadă când aduc pagube însemnate turmelor de oi, livezilor și prisăcilor. Ziua nunții *ursului* din *Calendarul popular* este marcată de severe interdicții de muncă. Întrucât vacile rămăneau nemulse, iar vițeii sugeau pe săturate, această zi era numită și *Paștele Vițeilor*. După o perioadă de gestație de aproximativ 7-8 luni, ursoaica fată, în condiții grele, la începutul lunii februarie, la *Martinii de Iarnă*. *Ursul* este mai degrabă folositor decât dăunător: influențează în bine *Ursitoarele* la nașterea copilului; nou-născutul uns de moașă cu untură de urs crește voinic și sănătos (Țara Moșilor, Platforma Luncani); copilul afumat cu păr de urs este vindecat de *sperietoare* (Valea Mostiștei); bărbații călcați de *urs*, primăvara, scăpau de durerile de spate pe timpul verii; măștile de urs întâmpină sufletele dezorientate ale morților în nopțile de priveghi (Vrancea); bolile ocolesc copiii botezați cu numele Ursu sau pot fi alungate de descântătoare dacă îi este invocat numele. Adesea, dinții moșului se purtau ca talisman.

URS METEOROLOG, credința că *ursul* iese de ziua lui (2 februarie) din bârlog să-și privească umbra pe zăpadă, ca să prevadă timpul. Dacă este frig, nor sau ceață, își dăruie bârlogul, trage un joc în preajma lui, merge la râu și bea o gură de apă, după care își vede de drumurile lui prin pădure. Dacă timpul este frumos și își vede umbra pe zăpadă, intră din nou în bârlog, pentru că iarna va mai dura 40 de zile.

URSITĂ, model de existență prezis la naștere de *Ursitoare*, de la care omul nu se poate abate în momentele de răscruce ale vieții (alegerea soțului, lungimea vieții, felul morții), sinonim cu *Soarta*, *Destinul*.

URSITOARE, reprezentări mitice feminine care ursesc copiii la naștere. Credințele predeterministe, în special cele care exprimă ideea de destin, persistă în conștiința și limba vorbită: *asa mi-a fost ursita, asa mi-a cântat ursita la naștere, asa mi-e soarta, asa mi-a fost dat, asa mi-e soarta ș.a.* *Ursitoarele* văzute și auzite numai în vis sunt fecioare curate, **FETE MARI**, surori, trei năluci cu chip femeiesc, întotdeauna îmbrăcate în alb. Ele au fie nume sacre, neștiute și nepronunțate de profani, fie sunt numite după funcția avută în timpul ursirii (*Torcătoarea*, *Soarta și Moartea*). Locuința lor s-ar afla în cer sau în pădurea ce le poartă numele: *În locuri curate/ De picior neumblate/ Cu flori semănate/ Și de păsări cântate*. Recuzita lor rituală este formată dintr-o furcă de tors, cu caierul de lână pe ea, un fus și o foarfecă. *Ursitoarele* torc firul vieții omului după cum le este starea sufletească în ziua sortirii. Cea mică, care poartă foarfeca, este șchioapă și, asemănător altor reprezentări mitice românești cu acest defect (*Filipul cel Schiop*, *Sântoaderul cel Șchiop*), hotărăște vârsta morții prin tăierea bruscă a firului vieții. Expresia, auzită frecvent la moartea unui om, *Așa a vrut Dumnezeu!* este înlocuită, în unele sate vrâncene, cu *Așa a vrut Șchioapa!* Locul ales pentru ursire diferă: la fereastră pruncului, în odaia acestuia, la căpătâiul patului sau în jurul mesei. Ele ursesc ce au de hărăzit cântând sau strigând. Cele ursite sunt aflate din interpretarea visului lăuzei sau al moașei. Este posibil ca lăuza, neliniștită de soarta care îi va fi menită și epuizată de naștere, să viseze, într-adevăr, venirea *Ursitoarelor*. Alteori, moașa interpretează, fie în bine sau în rău, modificările ofrandelor puse pe masă.

URSOAICE, reprezentări mitice feminine care apar în nopțile de vară, sinonime cu *Cele Sfinte, Dânsele, Doamnele, Fetele Câmpului, Frumoasele, Ielele, Împărăteșele Văzduhului, Măiestrele, Miluitele, Puternicele, Rusaliile, Șoimanele, Ursoaicele, Vântoasele, Zânele (Prahova, Buzău).*

URZICAT, obicei al tinerilor de a se atinge cu frunze de urzici peste părțile neacoperite ale corpului în dimineața zilei de *Sângiorz*, pentru a fi vioi, iuți, harnici și sănătoși de-a lungul verii. Obiceiul se aseamănă cu sorcovitul de la *Anul Nou*, cu deosebirea că locul sorcovei este luat de un buchet din frunze de urzici. Local, obiceiul se practică și la alte sărbători de primăvară (*Paște, Arminden și Ispas*), când oamenii se *bat* (se ating) cu frunze verzi de leuștean și *pelin* (Moldova, Bucovina, Muntenia, Transilvania, Banat).

URZICĂ, personificare a primei plante comestibile a primăverii dedicată, Zeului Marte, sinonimă cu *Buruiana lui Marț*. Prin calitățile sale specice (prezența perilor urticanti, rezistența la frig și secetă, apariția ei concomitent cu topirea zăpezii, importanța practică și terapeutică), *urzica* a fost comparată cu iutele și puternicul Zeu Marte. Este o plantă sacră, mâncată, obligatoriu, în anumite zile sau perioade ale primăverii: *Dochia, Săptămâna Patimilor, Sâmbăta Paștelui*. Pentru a fi iuți și sănătoși de-a lungul anului, tinerii se sorcoveau (se urzica) cu frunze de urzică în zilele de *Sângiorz, Paște, Arminden*. Local, în Bucovina, prima mâncare de urzici era însoțită de o formulă magică: *Atunci să mă doară în pânțece, când va face femeia mânz și iapa copil!* Urzica culeasă împreună cu primele flori ale primăverii de fete și flăcăi, în ziua de *Dragobete* sau *Logodna Păsărilor* (24 februarie), apare frecvent în lirica de dragoste: *Firicel de iarbă neagră,/ Măiculița mea mă întreabă:/ Care muncă mi-e mai dragă./ Eu i-am spus că nici o muncă,/ Decât cu neica pe luncă/ Să aleg câte-o urzică,/ Să dau la pui de curcă/ ... /*. Ziua de *Florii* sau de *Joimari*, când se *mărită* (înfloresc) urzicile și nu mai sunt bune de mâncat, se numește, în Calendarul popular, *Nunta urzicilor*. *Urzica*, cea mai folositoare buruiană din România, este un apreciat leac pentru vindecarea bolilor și, de asemenea, apreciat colorant vegetal. Din

tulpinile ei se obțineau fibre textile foarte rezistente, folosite pentru confecționarea sacilor.

UȘURARE A MORTII, grăbire a ieșirii sufletului din trup. Când plecarea în *Lumea de dincolo* devine ireversibilă, moment exprimat prin diferite expresii populare (*a fi cu un picior în groapă*, *i se bate sufletul în tindă*, *trage să moară* etc.), cei apropiați apelează la diferite obiceiuri de ușurare a chinurilor și chiar de grăbire a morții: mutarea omului intrat în agonie în alt pat și, uneori, în altă cameră; schimbarea așternutului, a pernei (căpătâiului), mai ales dacă aceasta este umplută cu fulgi de pasăre (de unde și năprasnicul blestem, *Să dea Dumnezeu să schimbi nouă căpătâi*); așezarea muribundului pe pământ, obicei numit de etnologi „moartea pe pământ”. Explicația populară a obiceiului este simplă: *acolo unde se naște omul, trebuie să și moară* sau *Pământul îl trage*, zicală care a generat o altă expresie românească: *a nu sta pe pământ că te trage*, adică există pericolul ca *Pământul-Mamă* să te ia. Așezarea pe podeaua casei se făcea după anumite reguli: corpul se orienta cu fața la răsărit, se puneau diferite obiecte simbolice sub corp sau sub cap, se prefera vatra (Țara Hațegului), un loc din imediata apropiere a vetrei focului sau pe locul mesei. În multe sate, cămașa de nuntă, bărbătească sau femeiască, avea virtuți magice deosebite pentru grăbirea morții. Local, sufletul era momit, precum pasărea, să iasă din trup folosind *o cană cu apă și o strachină cu grăunțe* (jud. Iași). Maslul și împărțășania făcute bolnavului de preot decid, susține tradiția, între a muri sau a mai trăi acesta. În același scop, în Moldova sunt anticipate acțiuni care au loc după moarte: scaldă muribundului (jud. Iași), deschiderea ferestrelor pentru slobozirea sufletului, prinderea prosopului alb deasupra ușii și chiar trasul clopotului pentru mort (Suceava). Iar dacă se presupune că a fost blestemat de o față bisericească, i se citesc moliftele.

V

VACĂ, sacrificiu sângeros la moartea omului în *Cartea românească a morților*, sinonim cu jertfa vacii la indieni. Unul dintre motivele pentru care *Zorile*, zeițe ale destinului, sunt rugate să nu se grăbească este sacrificiul vacii, junincii, vitei: *Zorilor, Zorilor, / Să nu vă zoriți / Să mi-l pribegiți, / Pe-l de-a pribegit, / Cu numele Ion / Că are să treacă / Din Țara cu dor / În cea fără dor, / Din țara cu milă / În cea fără milă. / Să nu vă pripiți / Să mi-l pribegiți / Până s-or găti / Nouă cuptorele / Pentru pâinicile, / Nouă bufi de vin, / Nouă de rachiu, / Nouă cuptorele / Pentru mălăiele / Și de-o vacă grasă / Cu coarnele întoarsă, / Cu fâțele grasă, / Tăiată pe masă / De la el de-a acasă*. Spre deosebire de zona mediteraneană unde, în antichitate, taurul era unul dintre marile sacrificii rituale, în spațiul carpatic, se pare că s-a practicat, pe scară largă, precum în India, sacrificiul ritual al vacii. Masca sacrificată la colindatul de *Crăciun* este, în Transilvania, *Turca* și *Borița*, feminine de la taur și bour. La sud de Carpați, unde nu se umblă cu *Turca* sau *Borița*, a fost atestat colindatul cu *Boura*, cu *vaca*. Stabilirea unor analogii spirituale cu îndepărtata Indie unde, la incinerarea mortului se sacrifică o *vacă* cu a cărei piele se acoperea cadavrul, este inevitabilă.

VACĂ NEAGRĂ, duh necurat cu înfățișare de vacă infernală care îmbolnăvește oamenii de epilepsie. Este invocată în blesteme: *Calce-te Vaca cea Neagră!*; *Calce-te Văcuța!*; jurăminte: *Calce-mă Vaca, de am făcut rău la cineva!* și în descântece.

VAMEȘI, reprezentări mitice care, pentru vama primită de la sufletele morților, le arată calea cea bună spre *Rai*. Cu prilejul gătitului mortului

și așezării lui pe direcția de plecare, de la răsărit la apus, i se dă *obolul*, moneda cu care va plăti vămile. Pentru a nu-l pierde, banul este, adesea, băgat în gură sau între degete, găurit și legat cu ață de degetul mic, pus în ceară și așezat în podul palmei, înțepenit în crăpătura toiagului (bățului) așezat în sicriu. De cele mai multe ori, banii pentru vămi sunt băgați prin buzunare sau legați în batistă, puși în sicriu, aruncați peste mort la odihnele făcute pe drumul cimitirului sau în groapă. Grija ca nu cumva pribeagul să plece fără bani este dublată de preocuparea ca acesta să nu-i piardă pe drumul anevoios și plin de peripecii. În unele *cântece funerare* din *Cartea românească a morților*, defunctul este sfătuit să se oprească într-un *bâlciuleț* pentru a cumpăra, cu banul legat de deget, daruri pentru vameși. *Vmaeșii* sunt reprezentări mitice binevoitoare care ies înaintea sufletului pentru a-l vămuși și a-i arăta calea cea bună spre *Rai*. Aceștia pot apărea ca trei uncheși bătrâni, trei neveste, trei fete mari, un copil de crai etc. (jud. Gorj). Vămile păzite de vameși sunt praguri intermediare între *Lumea de aici* și *Lumea de dincolo*. Ultima și cea mai importantă este vama de la intrarea în *Rai* unde apare, de obicei, *Zeița-Mumă* care scrie pe hârtie sufletele morților și le duce *În mijloc de Rai/ C-acolo-i de trai*.

VARA LUI MIOI, perioadă de 15 zile cuprinsă între 29 septembrie și 14 octombrie, între sărbătoarea Miori și *Vinerea Mare* (stilul vechi), când se aștepta o încălzire trecătoare a timpului. Întrucât la Miori și la *Vinerea Mare* se obișnuia să se slobozească arieții (berbecii) în turmele de oi pentru reproducere, cele două zile se mai numeau *Nunta oilor* sau *Năpustitul berbecilor*.

VARĂ A ARHANGHELILOR, scurtă perioadă de încălzire trecătoare a timpului, de două până la patru zile, care apare de obicei între *Arhangheli* și *Crăciun* (Transilvania).

VARTOLOMEUL GRĂULUI, ziua solstițiului de vară pe stil vechi, când începe să se usuce rădăcina grâului și să se coacă bobul în spic. Denumirea acestei reprezentări mitice a fost preluată de la Sfântul Apostol *Vartolomeu*, din *Calendarul ortodox*. Pe stil vechi, ziua de celebrare a acestui sfânt corespundea cu solstițiul de vară. De aceea,

Vartolomeu era un important hotar în scurgerea anuală a timpului: ziua și pericolul de insolație începeau să scadă, în pădure se răsucea frunza pe ulm, plop și tei, iar noaptea apărea pe cer constelația Găinușa. Ca personificare a zilei ce-i poartă numele, *Vartolomeul Grâului* avea trăsăturile unui aprig Zeu, el pedepsind pe cei care îi nesocoteau ziua: bătea piatra, stârnea furtunile și vijeliile. Prin corectarea calendarului și trecerea sărbătorilor de pe stilul vechi pe stilul nou, importanța agrară a *Vartolomeului Grâului* s-a diminuat (Banat, Oltenia, Muntenia, sudul Transilvaniei).

VARVARA, patroană a minerilor și stăpână a bubatului (variolei) ca și a altor boli ale copilăriei. *Varvara* a preluat numele și data de celebrare ale Sfintei Mucenite *Varvara* din *Calendarul ortodox* (4 decembrie). Pentru a opri creșterea *bubatului* și întărirea lui ca sămburii, în ziua ei de sărbătorire copiii nu mâncau semințe de fasole, linte, mazăre, dovleac, porumb fierte sau coapte (Bucovina, Moldova, Basarabia). Ca reprezentare antropomorfă, *Varvara* apare în tradițiile populare ca *Zână*, femeie bătrână, stăpână peste bolile copilăriei. Unele dintre atribuțiile acesteia aparțin *Zeite-Mumă*. În unele sate din sud-vestul țării, sărbătoarea, numită *Zilele Bubatului* (3–5 decembrie) și era respectată de mame pentru a le feri copiii de variolă (bubat). Aceeași divinitate le indica minerilor unde să sape ca să găsească aurul.

Vasilca, v. Siva

Vasilică, v. Spiriduș

VATRĂ, personificare a locului unde arde focul și se prepară hrana, protectoare a căsătoriei și simbol al statorniciei, identificată cu Zeița romană a căminului, Vesta. Împreună cu *țestul*, formează cuplul divin care naște pâinea sacră. Locul *vetrei*, în interiorul adăpostului, determinat prin practica magică a bătutului parului de întemeiere, devenea punctul de contact al *cerului* cu *Pământul*. Coșul care se înalță deasupra *vetrei* este, spre deosebire de ușă și fereastră, un spațiu permanent deschis reprezentărilor benefice (*barza*, la nașterea copilului) și malefice (*dracii* înainte de cântatul cocoșilor la miezul nopții, *Zburătorul*, *Muma-Pădurii*). În jurul *vetrei* gravitează întreaga

viață cotidiană: acolo se pregătea hrana și se încălzeau oamenii, se prindeau descântecele, vrăjile și farmecele, se ghicea viitorul și se afla ursita fetei de măritat. De pe vatră, privind în sus, fata de măritat își striga sau își vedea iubitul, iar tânăra nevestă înălța rugi să intre în starea darului, să aducă pe lume copii. Pe acolo venea și Zeița regenerării în ipostază de barză, ca să aducă în cioc copilul dorit. Pe vatră naștea femeia, ținându-se cu mâinile de fiarele coșului, iar moașa efectua acolo prima scaldă a copilului (Oltenia). Locuința, în general, *vatra* în special, au păstrat o evidentă valoare feminizantă, relicvă a adăpostului primitiv în care soția domnea în comuniune cu pământul familial. Locul sacru al vetrei precreștine a fost preluat, treptat, de peretele de răsărit, unde se așază icoana și se invocă divinitatea creștină.

VĂLĂRIT, colind al cetei de flăcăi, numiți vâlari, în a doua zi de *Paște*, pentru a anunța vestea învierii Domnului Iisus. Ceata însoțită de lăutari era condusă de un *Vătaf* și se organiza pe sate sau pe părți de sate. Vălarul, care strângea darul, se numea cămăraș sau zaraf. Feciorii colindau în special gospodăriile cu fete de măritat, unde cântau: *Hristos a înviat*, urau gazdei: *La Mulți Ani!*, ridicau în sus fetele în strigăte: *Hăp!*, *Hăp!*, jucau o horă în fața casei și invitau fata gazdei la petrecerea care avea loc la scrânciob (leagăn sau dulap). Colindătorii primeau ouă roșii, pască, cozonac și bani, cu care plăteau lăutarii angajați să cânte în zilele de *Paște* și vinul cumpărat pentru petrecerea cu care se încheia *Vălăritul*. Local, *Vălărit* se numea și colindatul cetei de flăcăi la una din sărbătorile de iarnă (*Crăciun*, *Anul Nou* sau *Bobotează*). Obiceiul a fost atestat la începutul secolului al XX-lea în mai multe județe din estul României (Brăila, Galați, Vrancea, Bacău, Neamț, Iași), în localități izolate din acest areal. *Vălărit* erau denumite și obiceiurile calendaristice: *Jujeul* și *Iordănitul Femeilor*.

VĂRSAT, personificare a variolei. Se crede că Sfântul Mare Mucenic *Varvara*, din calendarul creștin, a devenit în *Calendarul popular* o reprezentare feminină la vârsta senectuții, *Barbura* sau *Varvara*. Dumnezeu i-a dat în stăpânire, pentru faptele lui bune, bubatul sau vârsatul. În zilele bubatului (3-5 decembrie), în special în ziua de

celebrare a Varvarei (4 decembrie), sfânta lăsa boala slobodă. Pentru a opri creșterea bubatului, mamele luau măsuri de protecție magică a copiilor.

VÂLVĂ, Zeiță telurică ce însumează atribuțiile mai multor reprezentări mitice feminine. În unele tradiții, aceasta este asimilată de *Varvara*, patroana minerilor, celebrată pe 4 decembrie. Ca duh al *Pământului*, este prezentă în tot și în toate: în mine (*Vâlva-Băilor*), în păduri și în arbori (*Vâlva-Pădurii*), pe ape (*Vâlva-Apelor*), pe holde (*Vâlva-Bucatelor*). Dacă păzește comorile, se numește *Vâlva-Comorilor*, dacă patronează zilele săptămânii se numește *Vâlva-Zilelor*, sinonimă cu Sfânta Duminică, Sfânta Vineri. Are înfățișare antropomorfă: femeie frumoasă, cu furca în brâu, de om bătrân, cu luleaua în gură, de babă, pitic, copil. În ipostază zoomorfă, are chip de mătă, iepure, berbec, miel, de găină, vrabie, de șarpe, balaur. *Vâlva* își face cunoscută prezența prin semnale vizuale sau auditive: cântă, tropăie, vorbește, bate cu ciocanul piatra în care se găsește aurul etc. În ținutul Munților Apuseni, *Vâlva* ferește oamenii de trăsnete, de grindină și vânturi puternice, aduce norii cu ploaie, indică băieșilor unde vor găsi aur în mină. Călătorește zburând, precum *Muma-Pădurii* și alte reprezentări mitice, dar poate fi văzută mergând și pe pământ, pe jos sau călare pe cal. Vâlvele pot fi bune sau rele: unele ajută, altele pedepsesc oamenii; primele sunt îmbrăcate în alb, celelalte, în negru.

VÂNT, personificare a curenților atmosferici care poartă, precum Vayu, Zeul indian și iranian al *vântului*, numele onomatopeic al aerului în mișcare. Manifestările violente ale vântului sunt redată prin mai multe nume-onomatopee: Viscol, Vifor, Vârtej, Vijelie ș.a. *Vântul* are înfățișare zoomorfă, de obicei de balaur care respiră printr-o singură nară ca să nu distrugă lumea, sau de flăcău frumos care caută neîncetat să se însoare. Este vehicul atmosferic obișnuit, care transportă reprezentările mitice aducătoare de ploaie sau secetă, de frig sau căldură, de sănătate sau molime, de bucurii sau necazuri. *Vânturile*, în număr cu soț (4 sau 12), sunt frați ai aceleiași mame, care le ține închise fie în *cer*, de unde sunt trimise, ca dar sau pedeapsă, pentru oameni, fie în pânțele *Pământului* de unde ies prin gura peșterilor,

sau într-un butoi unde se zvârcolesc până reușesc să iasă în lume. *Vânturile*, închise în butoi, ar fi slobozite de *Sfânta Duminică* când crede ea de cuviință; unele ar cutreiera lumea spre răsărit, altele spre apus, miază-zi și miază-noapte. La întoarcerea din călătorie, acestea se grăbesc să-i povestească Sfintei ce au văzut pe unde au umblat. În unele legende populare, vântul este un flăcău frumos și zburdalnic care trăiește în văzduh cu mamă-sa. Este holtei, fecior de însurat: ... *când zicem noi că bate vântul, el umblă după însurătoare. Când ostenește stă acasă și se odihnește și-și caută de treburi prin gospodărie, ca orice om.* Când îl apucă dorul însurătorii, începe iar să bată. După foloasele sau pagubele provocate, *vânturile* sunt bune sau rele. *Calendarul popular* dedică *vânturilor* mai multe zile, prăznuite prin severe interdicții de muncă: *Sântilie* (20 iulie), *Simion Stâlplnicul* (1 septembrie), *Vartolomeu* (11 iunie), *Varvara* (4 decembrie).

VÂNT TURBAT, personificare a vântului rău, care strică casele și aduce turbarea. Se manifestă violent: șuieră, urlă deasupra capului, provoacă nebunia înnebunește sau îl ametește pe cel care încearcă să se apropie de el. Locuiește la mare înălțime, la hotarul cu cerul, de unde vine pe pământ, trimis de un *Drac* sau de o vrăjitoare. Dumnezeu îl ține legat, dar, susține tradiția, îl va slobozi în *Vremea de apoi*. Ciocârlia, uneori ciocârlanul sau vulturul, când se înalță în zbor spre cer și se apropie de împărăția *Vântului Turbat* turbează, boală transmisă apoi oamenilor și animalelor de pe *Pământ*.

VÂNTOASE, nume al reprezentărilor mitice feminine care apar în nopțile de vară, înainte de cântatul cocoșilor, pentru a îmbolnăvi (ologi) oamenii, sinonime cu *Cele Nemaipomenite*, *Cele Sfinte*, *Dânsele*, *Doamnele*, *Fetele Câmpului*, *Frumoasele*, *Ielele*, *Împărătesele Văzduhului*, *Măiestrele*, *Miluitele*, *Puternicele*, *Rusaliile*, *Șoimanele*, *Ursoaicele*, *Zânele* (Neamț, Bacău, Iași).

VÂRCOLACI, monștri proveniți din al treilea sau al șaptelea copil născut de *fată mare*, care mănâncă sau întunecă *Luna* și *Soarele*. Ei ar locui în văzduh, printre nori sau deasupra norilor. Când mușcau *Luna* și *Soarele* în timpul eclipselor, ei erau alungați prin bătutul tablei și

fiarelor vechi, prin rugă și mătănnii închinată lui Dumnezeu. Iarna, aceștia se pot transforma în oameni, coboară peste câmpuri și fac necazuri celor întâlniți în cale. Credința în *Vârcolaci* a fost atestată în toate zonele etnografice românești.

VÂRSTA SFINȚILOR, aprecierea vârstei reprezentărilor mitice, din *Calendarul popular*, după numărul de zile numărate de la nașterea primului Zeu al omenirii, Anul, care îmbătrânește și moare după 365 sau 366 de zile. Astfel, în tradiția populară, *Sânvăsâi* este un tânăr chefliu care stă călare pe butoi, iubește și petrece pentru că a avut șansa, la împărțirea sărbătorilor, să primească prima zi a anului (1 ianuarie); *Sântoader* și *Sângiorz* (23 aprilie) sunt tineri, călări pe cai, adesea purtători de arme, personificări autentice ale primăverii; *Sântilie* (20 iulie) este matur; (26 octombrie) este matur, în drum spre bătrânețe, personificare a toamnei; *Moș Andrei* (30 noiembrie), *Moș Nicolae* (6 decembrie), *Moș Ajun* și *Moș Crăciun* (24 și 25 decembrie) formează o generație de sfinți bătrâni care prevestesc, prin vârsta lor, moartea urmată de renașterea Anului. Prin aceleași metamorfoze trec și *sfintele* calendarului popular: *Dochia*, care moare și renaște la echinocțiul de primăvară (9 martie pe stil vechi), deschide generația zeilor fecioară (*Sânzienie*, *Drăgaicele*, *Ielele*, *Floriile*, *Lăzărișele*, *Fata-Pădurii*) după care urmează sezonul zeilor mumă (*Maica Precesta*, *Muma-Pădurii*) și, în fine, generația zeilor bătrâne (*Sfânta Vineri*, *Baba Dochia*).

VERGELUL FETELOR, act de divinație pentru aflarea ursitei în serile și nopțile marilor sărbători de peste an. Fetele se întâlneau la o casă, de obicei la gazda unde se țineau șezătorile, încuiau ușile, astupau ferestrele și, la lumina *opaițului* sau a lumânării, în prezența oficiantei ceremoniei, numită, prin Moldova, *Ursitoare*, începeau *Vergelul*. După ce așezau pe masă mai multe obiecte cu valoare simbolică și matrimonială (cuțit, sare, piper, inel, piatră etc.) și un număr corespunzător de vase (blide, oale, farfurii), *Ursitoarea*, femeia-gazdă care avea autoritate deplină asupra participantelor, invita o tânără să părăsească încăperea. În lipsa acesteia, erau puse sub vasele de lut obiectele prorocitoare. Fata ridica unul dintre vase, iar femeia îi

citea ursita interpretând obiectul descoperit: *cuțitul* însemna bărbat aspru, cu limbă ascuțită ca tăișul cuțitului, care rănește sufletul nevestei; *sarea* însemna bărbat plăcut, ca sarea în fiertură dacă nu întrece măsura; *cărbunele de lemn* însemna bărbat brunet, înalt și sănătos, care nu trebuie aprins pentru că se poate stinge numai cu lacrimile soției; *pieptenele* însemna bărbat dârz și hotărât, dar bun la inimă; *inelul* însemna bărbat tânăr, frumos, subțire, tras printr-un inel; *piatra* însemna fata rămasă nemăritată în casă.

VERȘ, text funerar compus de cantorii bisericilor și intelectualii satelor, în care sunt amalgamate motive biblice și profane, cântat la înmormântarea oamenilor. Verșul funerar este complet deosebit de cântecul funerar din *Cartea românească a morților*: *Bradul, Zorile, Cântecul de priveghi, Bocetul versificat*. *Verșurile* sunt cântate de bărbați (dieci, cantori, dascăli ai bisericilor) acasă, înainte de pornire, a cortegiului funerar spre cimitir, și la groapă, după încheierea slujbei. Apariția *Verșurilor* în aria cântecelor funerare românești este târzie și se datorează prozelitismului religios promovat de principii unguri în Transilvania. Din Transilvania *Verșurile* s-au extins și în satele catolice din Moldova.

VIDMA-PĂDURII, reprezentare mitică feminină, stăpână peste tot ce naște, crește și trăiește în pădure, specifică civilizației lemnului, identificată cu *Muma-Pădurii* (Bucovina).

VIDRĂ, stăpână a apelor de uscat și paznic la cea mai importantă vamă a drumului mitic, care leagă *Lumea de aici* de *Lumea de dincolo*. Împărăția, care-i poartă numele, este Vidrosul, marea fără margini: *Eu în Vidros m-am născut / Și-n Vidros am crescut, / Nici eu nu i-am dat de fund, / Că Vidros e adânc / Cât din cer până-n pământ, / Atât e Vidros de adânc. Vidra*, împreună cu puii ei, se opun, în unele cântece funerare, trecerii sufletului în împărăția morților. De aceea, în unele cântece de Zori mortul este sfătuit să se prindă frate cu *Vidra*: *Seara va-nsera, / Gazdă n-ai avea. / Și-ți va mai ieși / Vidra înainte / Ca să te înspăimânte. / Să nu te spăimânți / Că Vidra mai știe / Sama apelor / Și-a vadurilor, / Și ea mi te-a trece / Ca să nu te-nece...*

Vinar, v. Brumar

VINEREA MARE, personificare a zilei de 14 octombrie identificată, în Panteonul roman, cu Zeița Venera, protectoare a vegetației și fertilității. Biserica de rit oriental a suprapus ziua de celebrare a Venerei peste cea a Cuvioasei Paraschiva. Pelerinajul la Biserica Trei Ierarhi din Iași, care poartă *hramul* Cuvioasei Paraschiva și adună zeci de mii de credincioși, păstrează reminiscențe ale cultului preistoric închinat *Zeiței-Mamă*, numită în *Calendarul popular* *Maica Precesta*, *Dochia*, *Zâna Bătrână*, *Muma-Pădurii*, *Muma Caloianului*, *Vinerea Mare*. Ea este invocată de neveste lipsite de fertilitate, de descântătoare pentru tămăduirea bolilor, de fete pentru căsătorie, de femei pentru naștere ușoară. În unele zone pastorale, ziua de 14 octombrie, numită și *Năpustitul berbecilor* sau *Nunta Oilor*, este dedicată împerecherii oilor. Întrucât ciclul de reproducere a ovinelor și caprinelor poate începe și primăvara, caz în care acestea ar fâta în luna noiembrie, la debutul iernii, ciobanii vărează turmele de oi, separat de berbeci, până la *Vinerea Mar* sau până la *Arhangheli* (8 noiembrie). *Vinerea Mare* este considerată hotar între vara și iarna pastorală. De la această dată, se intensificau pregătirile pentru pornirea turmelor la iernat, se angajau ciobanii pentru noul sezon pastoral, se slobozeau berbecii (arieții) în turmele de oi, se deschideau importante târguri, unde se valorificau produsele pastorale.

VINEREA SÂNTOADERILOR, v. *Caii lui Sântoader*

VINERELE, personificări ale zilelor de 14 octombrie (*Vinerea Mare*) și de 27 octombrie (prima zi după *Sâmedru*): patronate de două sfinte Paraschiva. Deși timpul în această perioadă a anului se caracterizează printr-o vreme stabilă, se considera nefavorabil semănăturilor de toamnă (Bucovina, Moldova).

VINERI, personificare feminină a celei de a cincea zi a săptămânii, dedicată de romani zeiței Venera și planetei Venus. Exceptând duminica, *vineri* era considerată cea mai importantă zi a săptămânii. Dintre zilele-surori ale săptămânii, este cea mai bătrână. Aceasta îi ajută pe călătorii plecați la drum lung și pe bolnavi, cărora le spune în vis cum să se vindece. Copiii ei sunt animalele sălbatice și păsările, cărora le poartă de grijă. În *Calendarul popular* apare ca o femeie bună, o bătrână

schivnică; zgâriată și sângerată pentru că femeile lucrează în ziua dedicată ei. *Sfânta Vineri* este protectoarea femeilor căsătorite, pe care le ajută la naștere și le căsătorește fetele. O importantă zi din *Calendarul popular*, 14 octombrie, se numește *Vinerea Mare* sau *Nunta Oilor*. *Sfânta Vineri* ar umbla îmbrăcată în alb sau negru și ar locui în munți (Argeș, Suceava), în păduri (Argeș, Buzău, Neamț, Tecuci), în pustiu (Neamț, Iași), în ostroavele mării, în cer, în *Lumea cealaltă*. Este respectată prin post sever și invocată în rugăciuni, vrăji și descântece pentru căsătoria fetelor, pentru prosperitatea vitelor și holdelor, pentru sănătate.

Vinicer, v. Brumar

VINUL ȘI URSUL, legătură tainică între vița-de-vie și urs. Conform legendei, un împărat, umblând prin împărăție și văzând câte pricini pornesc de la vinul tulburător de minte, a hotărât să stârpească copăcelul blestemat al viței-de-vie. Împăratul a murit și alții i-au luat tronul. Un urmaș al său, fiind la vânatoare de sălbăticiuni prin codru, urmărea un urs. L-a gonit ce l-a gonit, până a ajuns la un schit unde trăia un călugăr bătrân. Acesta *aude gălăgia, iese din chilie și vede ursul și pe cei ce-l fugăreau. Se dezbracă de haina călugărească, își suflecă mânecile, iese înaintea namilei, îl prinde de urechi, că începuse să tremure ca un miel. S-a minunat împăratul și l-a întrebat, de unde are atâta putere în trup? Acesta i-a spus că are un butuc de vie, o tufă dătătoare de putere care face struguri la vreme de toamnă. Prisosul îl strânge și îl pune în pod, de are tot anul. Din acea zi, împăratul a dat poruncă răspicată ca tufa de vie să aibă slobozenie să crească peste tot cuprinsul împărăției, împărtășindu-se oricine din darurile ei, dar numai atât, pentru ca să fie voinic de-a apuca și ține ursul de ureche.*

VIOREA, plantă erbacee din fam. *Liliaceae* dăruită morților în ziua de *Florii*. Împreună cu alte flori de primăvară, viorelele, legate la mănuașă ulcelelor de lut pline cu apă, se împart pentru morți în *Duminica Floriilor*. Deși apare și în lirica de dragoste, vioreaua este cunoscută, în special, ca floare a morților: ... / Când îi auzi că mor, / Să vii cu chita de flori. / Da ce fel de floricele? / Busuioc și Viorele, / Și să fie mai mărunte, / Ca să mi le pui pe frunte ... (Oltenia).

VIȚA-DE-VIE ȘI URSUL, tainică legătură între vița-de-vie patronată de *Trifonul Viilor* și urșii patronați de *Martinii de Iarnă*, sesizată și exprimată de popor prin zicala care compară *vinul bun cu puterea ursului*. Sărbătorile comune ale ursului și viței-de-vie de la începutul lunii februarie, se suprapun peste două bioritmuri din natură: în pădure față urșii, iar în butucii viței-de-vie și în tulpinile pomilor fructiferi din podgorii și livezi începe să se pună în mișcare seva.

VIȚĂ-DE-VIE, simbol al nemuririi, al cărei spirit este adăpostit vara în butucul care înverzește, înflorește și rodește, iar iarna în butoaie. Ciclul vegetal al viței-de-vie, lung de aproximativ o jumătate de an, începe la sfârșitul lunii ianuarie și este marcat de sărbători și obiceiuri dedicate ursului, podgoriilor și livezilor: *Martinii de Iarnă*, *Arezanul Viilor*, *Târcolitul Viei*, *Ziua Ursului*, *Ziua Omizilor*, *Trif Nebunul* ș.a. După aproximativ două luni de zile, în preajma echinocțiului de primăvară, se dezgroapă vița-de-vie îngropată toamna, și i se taie corzile. La *Sântămărie* (15 august) se angajează pândarii, la *Schimbarea la Față* sau *Probejenie* (6 august) se gusta poamă nouă, iar la *Ziua Crucii* sau *Cârstovul Viilor* (14 septembrie, pe stil vechi) se începe culesul strugurilor și se bat nucii plantați la vie. Al doilea ciclu, fermentarea și limpezirea vinului în butoaie este viața ascunsă a viței-de-vie, care continuă să trăiască și după moartea plantei (uscatul și căzutul frunzelor). În antichitate, băutura fermentată, vinul, era considerată o *licoare a tinereții*, o *apă vie* care alungă starea de mâhnire a omului și realiza, prin bețiile rituale, legătura mistică între participanții la alaiurile Zeului trac Dionysos. Vinul este și astăzi o băutură rituală consumată obligatoriu în nopțile de *Revelion*, *Trifonul Viilor*, *Sântion*, *Îngropatul Crăciunului*, *Măcinici*.

VLASIE, mucenic celebrat pe 11 februarie, protector al păsărilor de pădure și al femeilor gravide. În această zi, păsărilor nemigratoare li s-ar deschide *ciocul* și ar începe să cânte. Sărbătoarea este respectată de agricultori, pentru a preveni stricăciunile aduse de păsările pădurii recoltelor, și de femeile gravide, pentru a naște copii sănătoși (Bucovina, Moldova). Ziua de *Vlasie* este, în *Calendarul popular*, prima sărbătoare a păsărilor nemigratoare. Urmează, după două săptămâni, *Dragobetele* (24 februarie), când păsările se împerechează și încep să-și facă cuibul,

Constandinu Puilor (21 mai), când acestea își învață puii să zboare, *Ciricul Păsărilor* (1 septembrie), când își pregătesc cămările de iarnă, *Marțea Ciorilor* (ziua de marți, din prima săptămână a *Postului de Paști*) ș.a. Păsările migratoare au, la rândul lor, sărbători specifice: *Ziua Cucului* (25 martie), când începe a cânta, *Amușitul Cucului* (24 iunie), când încetează a cânta, *Ziua Berzelor* (prima zăpadă căzută după *Mucenici*) ș.a.

VORBITUL ANIMALELOR, credință că la marile sărbători calendaristice (*Crăciun, Anul Nou, Bobotează*) vorbesc animalele la miezul nopții. Conform tradiției, persoanele curioase se ascund și stau de veghe în aceste nopți, dar află, cu surprindere, că animalele le prorocesc moartea în anul care începe.

Vovidenie, v. Ovidenie

VULPE, personificare a celui mai inteligent animal carnasier al plaiurilor carpatice, mamă postumă a sufletului morților. În unele cântece de *Zori*, mortul este informat că vulpea care îi va ieși în cale va fi muma sa pe cealaltă lume: ...*Ai plecat, Ioane, ai plecat / Sara prin asfințit de Soare / mergând pe văi, pe potecele, / Iată, va ieși vulpea înainte. / Ioane, să te-nspăimânte, / Bine s-o privești, / Să nu te înspăimânti / De mamă să-ți fie / Că ea tot mai știe / Sama văilor și potecilor ...* (jud. Mehedinți).

VULTUR, substitut al sufletelor morților, reprezentat pe monumentele comemorative ale eroilor, pe stema României și, uneori, pe stâlpii funerari din cimitire. Riturile funerare precreeștine, inclusiv excarnarea cadavrelor de către păsări și animale carnivore, sunt amintite de părinții bisericii creștine în legătură cu Judecata universală. Popoarele care au practicat ritul excarnării de păsările de pradă aveau convingerea că morții nu ajung în lumea sufletelor dacă sunt în carne și oase. De aceea, corpurile morților erau fie excarnate de păsări, fie depuse în morminte pentru a cădea de la sine carnea de pe oase.

Z

ZALMOXIS, Zeu chtonian al geto-dacilor. În concurență cu Zeul uranian Gebeleisis, *Zamolxis* devine un Zeu celest căruia geto-dacii îi trimiteau, o dată la patru ani, un sol aruncat în sus, ca să cadă în sulite de lemn. Herodot povestește despre *Zalmoxis* că a coborât în locuința lui subpământeană unde a trăit trei ani, timp în care tracii îi duceau dorul, jelindu-l ca pe un mort. În al patrulea an a apărut între ei, încredințându-i de învățăturile sale despre nemurire. În două dintre capitolele *Istoriilor* sale, Herodot precizează credința de nestrămutat a geto-dacilor în nemurirea trupului și sufletului, cultivată de *Zalmoxis*.

Zăpada Cucului, v. Zăpadă a Berzelor

Zăpada Mieilor, v. Zăpadă a Berzelor

Zăpada Rândunelelor, v. Zăpadă a Berzelor

Zăpada Sturzului, v. Zăpadă a Berzelor

ZĂPADĂ A BERZELOR, denumirea ninsorii care cade în luna martie, după încheierea Zilelor Babei. Întrucât în luna martie pot să apară mai multe ninsori după ultima zi a *Dochiei* (9 martie), acestea poartă numele altor păsări migratoare (*Zăpada Cucului*, *Zăpada Rândunelelor*, *Zăpada Sturzului*) dar și al mieilor fâțați primăvara (*Zăpada Mieilor*). Tradiția este atestată în ținuturile extracarpătice (Bucovina, Basarabia, Moldova, Dobrogea, Muntenia).

ZĂU, divinitate preistorică invocată de unele cete de *Călușari* în formulele de jurământ, sinonim cu *Căluș*, *Mut*. La Legatul *Călușului*, într-un cadru solemn, *Călușarii* jură credință Zeului: *Jur cu Zău pe*

sufletele moșilor mei, pe caii și vitele mele, să respect Călușul și legea lui până la dezlegarea Steagului! sau, la Spargerea Călușului, Jurăm pe Zău, că am respectat Călușul așa cum îi este legea! În zonele în care s-a jucat sau se mai joacă Călușul, pronunțarea cuvântului Zău are valoare de jurământ, cuvânt de onoare, care înlocuiește, de la caz la caz, expresiile: Așa să-mi ajute Dumnezeu!; Pe cuvânt!; Zău că spun adevărul!

ZÂNĂ BĂTRÂNĂ, reprezentare mitică feminină în *Cartea românească a morților*, identificată cu Zeița Morții. Zâna Bătrână întâmpină sufletele la poarta împărăției, unde le împarte în vii și morți, sau de-a lungul drumului mitic, unde le îmbie să bea apa morții: ...*Scoală, Ioane, scoală, / Scoală de te uită / Sus, la răsărit, / Vezi cine s-o ivit: / Un pom înflorat, / Cu frunza mărunță, / Cu umbra rotundă; / Dar la umbra lui / Cine se umbrea? / O Zână Bătrână / Cu condeiu-n mână, / Cu hârtia-ntr-alta, / Pe tine să te treacă, / Roagă, dragă, roagă, / Pe tine să te treacă / La vii, nu la morți ...* (jud. Caraș-Severin).

ZÂNE, 1. Reprezentări mitice feminine substituite de fecioarele care alungă Ielele sau Rusaliile. Fetele în vârstă de la 8-14 ani, întotdeauna în număr fără soț (3, 5, 7, 9), intrau în ceată sub jurământ că vor alunga Rusaliile până vor intra în horă: *Zău, am să împlinesc Goana Rusaliilor până voi ieși la horă și nimeni decât mine și ai mei să nu știe, altfel Rusaliile să mă pedepsească!* În noaptea de sâmbătă, după cântatul cocoșilor de miezul nopții, fetele se sculau, se îmbrăcau în alb, precum zânele, mergeau pe mutește și se întâlneau în câmp. Primele cuvinte sunt pronunțate la sosirea ultimei surate: – *Bună dimineața, surată!* – *Bună dimineața, fete curate!* / *Să pornim goana Rusaliilor!* Cea mai mare dintre surate încheie dialogul cu următoarele cuvinte: *Gonim lucrurile necurate, / Să ne rămână vetrele curate / Ca roadele de rouă din cer picate!* După împodobirea suratelor cu cingătorile și cununițele de flori aduse de acasă, deveneau dintr-o dată foarte vesele, începeau să cânte, se prindeau într-o horă și înconjurau vatra satului, din movilă în movilă. Ceremonialul numit *Goana Rusaliilor* și numele suratelor participante erau ținute ca mari secrete de membrele cetei.

Aceeași taină o păstrează și persoanele care, din întâmplare, au văzut în acea noapte pe una din fecioare. Ele conduc cu cântec, dans și voie bună *Zânele Rele*, întâlnite pe câmp și provenite din spiritele morților, care-și părăsesc lăcașele subpământene la *Joimari* pentru a petrece cu cei vii *Anul Nou* celebrat, în vechime, primăvara. Ele sunt suratele din *Lumea de dincolo*. Informațiile au fost atestate în localitățile din sudul județului Argeș prin mărturii ale bătrânelor care au făcut parte, ele însele, din cete ce au alungat *Rusaliile*; 2. Reprezentări fantastice care apar în nopțile de vară, înainte de cântatul cocoșilor sinonime cu *Ielele* sau *Rusaliile* (Brăila, Ialomița).

Zâne bune, v. Sânzienne

Zâne rele, v. Rusalii

Zârnă, v. Știma banilor

ZBURĂTOR, reprezentare mitică cu chip de om sau de balaur, care coboară în zbor, noaptea, în casele oamenilor unde chinuiește fetele și nevestele pricinuindu-le, prin neodihnă, oboseală și prin *frământare* în timpul somnului, vânătăi pe corp. Când are înfățișare de om, acesta reprezintă ființa iubită, dragostea neîmpărtășită, feciorul care-și vizitează drăguța măritată de părinți cu altcineva. Împins de o dorință nestăvilită, el intră noaptea pe horn, pe fereastră, pe gaura cheii sau crăpătura ușii, în camera în care doarme fata, o sărută, o mușcă, o strânge în brațe, o iubește. Fata sau femeia îl vede în vis, tresare în somn, slăbește. În *zori*, după dezlănțuirea erotică din timpul nopții, *Zburătorul* iese pe coș prefăcându-se în pară de foc și scânteii, uneori trăsnește și şuieră. Poate fi împiedicat să intre în casă numai dacă se ung intrările cu *untură de zmeu pleznit*. Vizitele lui și consecințele asupra fetei sau nevestei vizitate (oboseala, lipsa poftei de mâncare, privirea pierdută și îngândurată) erau considerate boli (lipitură, zburător) lecuite cu buruiana numită *Zburător*, cu alifii din solzi de pește sau din smoală de la moară, prin descântec de *Zburător* sau prin practica magică a săritului *Călușarilor* la *Rusalii* peste bolnavă.

ZBURĂTORIRE, fugă rituală care se încheie cu prinderea și sărutarea fetelor de băieți în ziua de *Dragobete*, sinonimă cu *bătaia rituală*. Se mai zburătoresc păsările de curte (găinile, rațele, găștele) și păsările de pădure care, înainte de împerechere, intră într-o stare de neliniște: zboară, se aleargă, se agită, se lovesc cu aripile (Oltenia).

ZEIȚĂ A MORTII, pasărea de pradă *Gaia*, care scoate sufletul din trup la moartea oamenilor, identificată cu Zeița neolitică *Gaea*. Ca personificare a *Mortii*, ea apare cu nume derivat sau amalgamat de la *Gaia* (*Gaica*, *Gaiul*, *Gai*, *Cocoșel de Gai*, *Daiul*, *Cocoșgaia*, *Cocoșdaia*, *Cocoșdai*) și cu nume ale unor păsări pradătoare (*Corboaica* și *Vulturul*). În cântecelor funerare de *Zori*, aceste păsări fantastice, singurele care aud *Toaca* bătută în cer la miezul nopții pentru a trezi cocoșii de pe pământ, sunt personificări ale *Mortii*. În unele texte funerare din *Cartea românească a morților*, *Zeița* apare în ipostaza păsării de pradă *Gaia*: ...*Strigă Moartea la fereastră: / – Ia-mi ieși, Ană, pân-afară! / – Aș ieși, nu pot ieși / Că nu mă pot despărți / De drag soțiorul meu, / / Ș-a strigat ș-a treia oară: / – Ia-mi ieși, Ană, pân-afară! / Ea afară a ieșit, / Pragul ușii l-a pășit, / Din picioare-a îmbrâncit, / La inimă s-a slăbit. / Cocoș Gaia a cântat, / Sufletul i l-a luat ...* (jud. Sibiu). Expresiile populare : *A da de Gaia*, sinonimă cu *A da de Dracu*, sau *Vezi că te ia Gaia*, sperietoare pentru copii neascultători, sunt cunoscute astăzi în toate zonele etnografice românești. Dintre jocurile vechi ale copiilor, s-a păstrat și unul cu semnificație funerară: *De-a Gaia* (*De-a Mama Gaia*, *De-a Baba Gaia*, *Gaia și Cloșca*, *De-a Puia Gaia*).

ZEIȚĂ-PASĂRE, divinitate preistorică prezentă în *Panteonul românesc* în două ipostaze: *Zeița a regenerării* (*Barza*) și *Zeița a Mortii* (*Gaia*, *Corboaica*, *Vulturul*), sinonimă cu *Gaea*. În cântecele rituale și ceremoniale (*Cântecul Zorilor la înmormântare*, colindele precreștine și chiar în unele cântece nupțiale), *Zeița-Pasăre* este numită *Gaia*, *Gaica*, *Gaiul*, *Gai*, *Cocoșel de Gai*, *Daiul* sau, cu nume amalgamat, *Cocoșgaia*, *Cocoșdaia*, *Cocoșdai*. În toate variantele *Cântecului de Zori*, aceste păsări fantastice, singurele care aud *Toaca* bătută în cer la miezul nopții pentru a trezi, la rândul lor, cocoșii de pe pământ, sunt

reprezentări ale *Zeitei-Pasăre*, în ipostaza *Morții*. Asemănător *Ursitorilor*, zeite ale destinului, care nu sunt auzite de oricine când *Ursitoarele* copilului hărăzesc soarta la naștere, *Cocoș Gaiul* este văzut și auzit la moartea omului numai de muribund. În general, *Moartea* apare în cântecul de *Zori* în unul sau două episoade: cu chip de pasăre, care scoate sufletul din corp, și cu chip de femeie, care scrie sufletul pe răbojul morților.

ZI A SOROACELOR, ziua de *Sâmedru* (26 octombrie), când se rezolvau și se lichidau toate datoriile, chiriile, împrumuturile, slujbele sezoniere și alte înțelegeri încheiate cu șase luni în urmă, la *Sângiorz* (23 aprilie). Era o zi de bilanț și de noi învoieli, care se încheiau cu adălmășuri și mare veselie. Originea pastorală a obiceiului este dovedită de durata de șase luni a înțelegerilor, care coincide cu principalul sezon al crescătorilor de animale, vărătul, deschis de *Sângiorz* și închis la *Sâmedru*, și de cunoscuta zicală populară: *La Sângiorz se încaieră câinii, / La Sâmedru se bat stăpânii!*, adică primăvara, când se formează turmele, se încaieră câinii pentru că nu se cunosc, toamna, când se împart oile, se bat stăpânii pentru că nu se respectă învoielile încheiate la *Sângiorz*.

ZILE ALE BABEI DOCHIA, ciclul de 9 sau 12 zile la începutul lunii Martie, timp îmbătrânit dedicat morții și renașterii anuale a *Dochiei*, în preajma echinocțiului de primăvară. Obiceiurile și practicile magice de înnoire a timpului se concentrează la 1 Martie, numită zonal *Dochia*, *Marta*, *Mărțișor*, *Dragobete*, ca și la 9 martie, *Moartea Dochiei*, numită *Moși*, *Măcenici*, *40 de Sfinți*. Scenariul ritual de înnoire a Anului Agrar este format din străvechi obiceiuri și acte magice: aprinderea rituală a focurilor, afumarea curților, grădinilor și anexelor gospodărești; bătutul *Pamântului* cu maiurile sau ciomegele pentru scoaterea căldurii și alungarea frigului; prepararea alimentelor rituale (*Măcinici*, *Sfinți*, *Bradoși*) amintind, prin formele antropomorfe ale figurinelor din *aluat*, sacrificiile preistorice; observații și previziuni meteorologice; încercarea norocului; vrăji și descântece; așteptarea spiritelor morților; pomenirea morților; începerea simbolică a unor activități economice (începutul aratului, *retezatul stupilor*, scoaterea

stupilor de la iernat, semănatul răsadului de varză, măturatul și greblatul curților și grădinilor); confecționarea *Mărțișorului*, funie a anului și calendar simbolic care, prin șnurul bicolor, reprezintă, anotimpurile de bază ale anului: iarnă și vară. Fără să li se mai cunoască semnificația, multe obiceiuri din ciclul *Zilele Babelor* sunt practicate și astăzi.

ZILE ALE ȘARPELUI, sărbători cu dată fixă în preajma echinocțiului de primăvară (*Măcinici*, *Alexie* sau *Blagoveștenie*), când iese *șarpele* din adăpostul subpământean, și a echinocțiului de toamnă (*Ziua Crucii*), când intră iarăși în *pământ*. În zilele lui de celebrare, șarpele, întâlnit întâmplător pe drum, nu era omorât și nici nu i se pronunța numele; în Moldova și Bucovina, șarpele era numit *Cel care se Târăște*, *Curea*, *Gânganie*, *Domn*, *Vasile* etc. Nume eufemizante primeau și celelalte vietăți care se dezmorțeau după perioada hibernală: broaștele se numeau *Iepe*, gângăniile, *Cucoane* sau *Doamne*. În toate zonele țării se credea că fiecare casă are, în pereții sau sub talpa (temelia) ei, câte un șarpe ocrotitor numit *Șarpele casei*. Acesta era blând, mânca lapte din blid împreună cu copiii și, în general, purta noroc gospodăriei. Spre deosebire de ceilalți șerpi, care trebuiau omorâți ori de câte ori erau văzuți, aceștia erau venerați și ocroțiți. De *Ziua Crucii*, șerpii se adunau grămadă, în alunișuri și, după ce făceau piatra scumpă, se ascundeau în *pământ*. Cele două zile ale *șarpelui* împărțeau anul calendaristic în două jumătăți opuse: iarnă-vară, lumină-întuneric, fertilitate-sterilitate, viață-moarte.

ZILE DE NUNTĂ, timp slobod pentru nunți, în *Calendarul popular*. Zilele săptămânii considerate favorabile actelor care vizează căsătoria (pețit, logodit, încredințare, cununie) sunt duminica și joia. Dacă duminica este o zi fastă, singura zi a săptămânii dedicată Domnului (*dies Dominica*), ce semnificație deosebită trebuie să fi avut ziua de joi? Până în secolul al XIX-lea, joia era considerată o zi de sărbătoare, așa cum s-a păstrat pe întinse zone ale Indiei. La noi, în Maramureș și Bucovina, erau interzise șezătorile în ziua de joi, dar devenea slobodă pentru nunți și, în general, pentru dragoste. De altfel, în unele sate maramureșene se fac și astăzi nunțile joia, nu duminica. Sunt

suficiente argumente etnografice în sprijinul ipotezei, conform căreia joia a funcționat ca sărbătoare a săptămânii dedicată cultului domestic și odihnei, singură sau alături de duminică. O hartă planetară cu zilele din săptămână dedicate cultului indică: duminica pentru creștini, sâmbăta pentru evrei, vinerea pentru arabi, joia pentru indieni și, în zone care s-au restrâns treptat, pentru români.

ZILE ÎMPRUMUTATE, zile friguroase după 9 martie, cu timp schimbător, cu ninsoare, lapoviță și vânt. Acestea primesc determinativul *zăpadă* și sunt dedicate păsărilor (*Zăpada Berzelor*, *Zăpada Cocostârcului*, *Zăpada Rândunelelor*), mieilor (*Zăpada Mieilor*), arbuștilor cu lemn foarte tare (*Zăpada Cornului*). În unele sate din Moldova se spune că dacă nu ninge în perioada în care înflorește cornul, arbust din care țărani își fac codiriște la bici, acesta nu face fructe (coarne). În raport cu condițiile meteorologice din luna martie, numărul zilelor friguroase (împrumutate) difereau de la an la an (Muntenia, Moldova, Bucovina). În unele zone se credea că după încheierea *Zilelor Babelor* ar urma, între 10 și 17 martie, alte nouă zile, *Zilele Moșilor*, ceva mai călduroase.

ZILE ȘI CEASURI RELE, sfârșit al unei perioade de timp (zi, săptămână, lună, anotimp, an) având în *Calendarul popular*, caracter mai puțin fast pentru om. Acesta este un timp îmbătrânit, care trebuie să moară pentru a renaște. Trăsătura aceasta este mai greu de sesizat la unitățile mici de timp, ziua și săptămâna, și mai ușor la unitățile mari de timp, anotimpul și anul. Totuși, ritualul sfârșitului și începutului de săptămână se supune și el regulii generale: sâmbăta, al cărei caracter nefast este amintit de zicala *trei ceasuri rele*, duminica, zi în care se celebra victoria binelui asupra forțelor răului acumulate în săptămâna anterioară, și luna, care marca începutul săptămânii sub cele mai bune auspicii pentru activitatea umană. Treptat, timpul săptămânal se împlinea, joia fiind puterea sau mijlocul săptămânii, după care se degrada, condiție obligatorie pentru înnoirea acestuia.

Zilele Bubatului, v. Varvara

ZILELE MOȘILOR, perioada de timp în continuarea *Zilelor Babei Dochia*, cuprinsă între *Măcinici* (9 martie) și *Alexie* (17 martie), cu vreme în general frumoasă și primăvăratecă. Dacă în această perioadă apar zile cu ninsoare, lapoviță și vânt, acestea sunt numite, generic, zile *împrumutate* și sunt dedicate unor păsări migratoare, vestitoare ale primăverii (*Zăpada Berzelor*, *Zăpada Rândunicilor*, *Zăpada Ciocârliei*) sau mieilor născuți în acest sezon (*Zăpada Mieilor*) (Muntenia, Dobrogea, Moldova, Bucovina).

Ziua Berzelor, v. Vlasie

ZIUA CRUCII, sărbătoare din *Calendarul popular* care a preluat data și numele unei importante zile din *Calendarul ortodox*, Înălțarea Sfintei Cruci (14 septembrie). Ziua este dedicată culegerii ultimelor plante de leac: boz, micșunele, mătrăgună, năvalnic, iarbă de năjit ș.a. Local, sărbătoarea se numește *Cârstovul Viilor* sau *Ziua Șarpelui*. *Pământul*, care s-a deschis pentru plante, insecte și reptile la Alexii (17 martie), se închide, după șase luni, la *Ziua Crucii*. Cele două sărbători plasate în preajma echinocțiului de primăvară (Alexie) și echinocțiului de toamnă (*Ziua Crucii*) împărțeau *Calendarul popular* în două anotimpuri: vara (17 martie – 14 septembrie) și iarna (14 septembrie – 17 martie). Se spune că la *Ziua Crucii* florile se plâng una alteia că se usucă și mor, iar cele care înfloresc după această dată, în special brândușa de toamnă și fragii, sunt necurate, flori ale morților. În Oltenia, la *Ziua Crucii*, numită *Cârstovul Viilor*, se începea culesul viilor și bătutul nucilor.

ZIUA CUCULUI, 25 martie, ziua când începe cucul să cânte. Cucul nu este o pasăre cântătoare și nici nu fascinează prin coloritul penelor sale. Ca înfățișare, este un uliu în miniatură. Cucul nu-și face cuib, nu-și clocește ouăle și nu-și hrănește puii. Își depune ouăle prin cuiburile altor păsări, iar puii săi, mai robuști, răstoarnă frații vitregi peste marginile cuibului pentru a profita de un surplus de hrană. Această pasăre ar fi puțin cunoscută în folclorul românesc dacă, prin comportamentul său, nu ar marca succesiunea a două importante fenomene astronomice: echinocțiul de primăvară, când începe să cânte (25 martie: *Bunavestire* sau *Blagoveștenia*), și solstițiul de vară, când încetează brusc a cânta (24

iunie: *Sânzienele* sau *Drăgaica*); *Și cucul, cum a sosit și i s-a dezlegat limba, îndată începe a cânta, și cântă neconținut de la Bunavestire până la Sânziene sau până la Sânpetru, de la echinocțiul de primăvară până la solstițiul de vară. La Sânziene sau Drăgaică, cucul s-ar îneca cu orz și, nemaiputând cânta, se preface până în primăvara viitoare, la Blagoveștenie, în uliu. El prevestește prin cântec venirea primăverii, dar și norocul omului. De aceea, la auzul primului său cântec, toți doreau să fie veseli, curat îmbrăcați, bine hrăniți și cu bani în buzunar. Fiind simbol al primăverii, al timpului frumos și al dragostei pătimase, poporul îi iartă toate păcatele. În povestiri de o rară frumusețe, cucul este antropomorfizat, fiind argat, slugă, tâlhar, haiduc, părinte, soț, amant. Sursă inepuizabilă de inspirație în cântecele de dor și jale, cucul amplifică sentimentul de înstrăinare și singurătate.*

ZIUA PELINULUI, sărbătoare în *Calendarul popular* dedicată pelinului, plantă folosită frecvent în medicina și farmacopeea populară, sinonimă cu *Arminden* (1 mai). De ziua lui, *pelinul* se purta la pălărie, în sân și în buzunare, împodobeau ferestrele și icoanele, se puneau în așternutul patului, între haine, pe masă și pe podeaua caselor. Oamenii credeau că își înnoiesc sângele și vor fi sănătoși de-a lungul anului dacă, în această zi, vor bea vin amestecat cu pelin și dacă mestecă în dinți frunze de *pelin*. *Pelinul* recoltat în ziua de 1 mai era tămăduitor de boli și se păstra ca plantă de leac de-a lungul întregului an.

ZIUA PEȘTELUI, 17 aprilie, timp din preajma echinocțiului de primăvară, suficient de cald pentru ca insectele să învie, reptilele să se dezmoștească, știuca să se zbată în apă anunțând perioada de reproducere, albinele să iasă din stupi în căutare de hrană. De aceea, sărbătoarea de *Alexie* (17 martie) se mai numea, local, *Ziua Șarpelui*, *Ziua Peștelui* și *Retezatul stupilor* (scoaterea din stupi a mierii neconsumate de albine pe timpul iernii). În această zi, când *se zbate peștele* în apă înainte de depunerea icrelor pentru înmulțire, pescarii nu ieșeau la pescuit, ajunau sau prindeau un pește mic, îl descântau și îl mâncau crud (Transnistria, Tulcea, Brăila, Galați).

ZIUA TÂLHARILOR, timp dedicat personajului doveditor al răufăcătorilor, *Mina*, care a preluat din *Calendarul ortodox* numele și data de celebrare ale Sfântului Mucenic Mina (11 noiembrie). Dintre practicile magice efectuate pentru aflarea adevărului în perioada 11 noiembrie (Sfântul Mina) – 25 decembrie (*Crăciun*) despre hoți, ucigași și făcătorii de rele, se aprindeau lumânările, intenționat greșit, la capetele care se lipesc de sfeșnic. Procedând așa, se credea că schimbă dușmanilor gândurile, întorc afecțiunea flăcăilor doriți de fete. În această zi se plăteau sărindare și acatiste pentru măritiş, pentru împlinirea blestemelor și aflarea unor taine (Moldova).

ZIUA URSULUI, ziua de 2 februarie (*Stretenia*). Este un timp favorabil pentru observații meteorologice și astronomice, pentru prorocirea belșugului viței-de-vie și pomilor fructiferi. Conform tradiției, ursul ar ieși în această zi din bârlog să-și privească umbra pe zăpadă. Dacă este frig sau ceață și nu-și vede umbra, își dă rămă bârlogul, trage un joc, merge la râu, bea o gură de apă și își vede de drumurile lui prin pădure. Din contră, dacă timpul este frumos, e soare și își zărește umbra pe zăpadă, intră din nou în bârlog, pentru că iarna va mai dura 40 de zile. În credințele, basmele și legendele populare, ursul este o ființă ciudată a pădurii: fată puii iarna, în timp ce alte vietăți așteaptă anotimpul călduros; dacă timpul e frumos, intră în adăpost, dacă este urât, își reia activitatea prin pădure; când găsește puncte peste râu, o strică, când n-o găsește, dă rămă un copac și pune puncte etc. Oamenii au asociat acest comportament al ursului cu timpul capricios de la sfârșitul iernii și începutul primăverii.

ZORILĂ, personificare a stelei Sirius, singurul astru nocturn vizibil cu ochiul liber ziua, pe timp de vară, după răsăritul *Soarelui*. El măsoară timpul nocturn scurs între al doilea și al treilea cântat al cocoșilor. Vara, în timpul muncilor agricole, lumina lui *Zorilă* se îngână cu lumina zorilor de zi. Împreună cu frații săi, *Murgilă* și *Miezilă*, împarte noaptea în trei conace. În legende, când apare în ipostază de bou sau taur, duce *Soarele* în coarne de la răsărit până la zenit. În unele credințe, *Zorilă* este o reprezentare silvestră, fiu al *Mumei-Pădurii* (Muntenia, Moldova).

Zorilă, v. Murgilă, Miazănoapte și Zorilă

ZORILE, zeițe invocate în cântecul funerar (*Zorile de afară, Zorile la fereastră*), să-i dea răgaz sufletului ca să se pregătească cum se cuvine pentru plecarea în *Lumea de dincolo*. *Zorile* sunt zâne surori, de obicei trei, care hotărăsc, prin însăși apariția lor înainte de răsăritul *Soarelui*, ieșirea sufletului din existență și plecarea lui în postexistență. Corul tragic al femeilor care stau cu fața la răsărit, cu o lumânare și un fir de *busuioc* în mână, le roagă să nu se grăbească să răsără (variantele gorjenești) sau sunt întrebate de ce s-au grăbit să apară în ziua plecării mortului (variantele mehedintene și, uneori, bănățene). Când sunt implorate să întârzie, se aduce ca argument timpul avut de mort pentru a pregăti ospățul funerar, tura de ceară din care se confecționează *Statul* sau *Toiagul mortului*, pânza ce o va întinde peste ape, ca substitut al podului, să-și pregătească carul cu boi, să-și anunțe rudele să vină la ospăț, să-și ia rămas bun de la cei dragi (soț, soție, copii, părinți). Cântecurile de *Zori* sunt texte rituale de mare vechime, cântate la unison sau antifonic de un grup de femei în diferite momente ale ceremonialului funerar. Melodia impresionează prin arhaicitatea sonorităților, iar textul, prin puterea lui evocatoare. Până la etnomuzicologul român Constantin Brăiloiu, folcloriștii și etnografii, nîntîlnind o specie asemănătoare la alte popoare, le-au încadrat, greșit, în categoria bocetelor. (Județele: Gorj, Mehedinți, Caraș-Severin, Timiș, Bihor, Hunedoara, Alba, Sibiu).

ZORILE DIN CASĂ, dialog purtat cu mortul în casă, la căpătâiul acestuia, după invocarea *Zorilor* afară, pe prispă sau pe o înălțime din preajma casei (căpiță de fân, movilă). Muribundul este strigat pe nume sau somat, prin strigăt, să iasă din casă de *Zeița Morții* cu chip de pasăre: *Corboaica Neagră, Gaia, Cocos Gaia*. Ieșit din adăpost, devine vulnerabil: este pleznit cu aripile, îi este luat graiul, îi sunt lipite buzele, îi este întunecată sau împăienjenită vederea. Întoarcerea la starea părăsită este ireversibilă; moartea este dezinteresată de darurile promise de muribund (plug cu patru boi, turmă de oi etc.) și insensibilă la rugămintea acestuia de a fi lăsat să-și ia rămas bun de la cei dragi. După trei sau mai multe strigăte (cântece) ale morții, sufletul se desprinde de *Lumea de aici* și se pornește, fără împotrivire, în *Lumea*

INDEX

A, Ă

Abur 9
 Adăpost al sufletului 9
 Aer 10
 Ajun al Bobotezei 10
 Alegerea Craiului 10
 Ales al oilor 10
 Alexie 11
 Alexie Boje 11
 Alexie Caldu 12
 Alimori 12
 Aluat 12
 Alun 13
 Alungarea frigului 14
 Amușitul Cucului 14
 An 15
 An Nou agrar 15
 An Nou biblic 16
 An Nou dacic 16
 An Nou pastoral 17
 An Nou viticol 17
 Ana Zacetenia 18
 Ana 18
 Foca 18
 Anaforă de muguri 18
 Andrea 18
 Andreiu 18
 Antanasii 19
 Antonie 19
 Apa Sâmbetei 19

Apă Vie 19
 Apucat de lele 19
 Ardeasca 19
 Arderea comorilor 19
 Arezanul viilor 20
 Arhangheli 20
 Arici 21
 Arieșul 21
 Aripa Satanei 21
 Arminden 21
 Aruncare în țol 22
 Atribuții ale sfinților 22
 Auraș Păcurăș 23
 Avestița 23
 Avrămeasă 23
 Ăl Bătrân 23
 Ăl din Baltă 23

B

Baba Bătrână 24
 Baba Dochia 24
 Baba Oarba 24
 Babiți 24
 Ban al mortului 25
 Barba boierului 25
 Barba lui Dumnezeu 25
 Barba lui Moș Ajun 25
 Barba Pământului 25
 Barba Popii 25
 Barba Ursului 25

Barcă funerară 25
 Barză 26
 Bată 27
 Bată-l Crucea 27
 Băbăruță 27
 Bătaie rituală 27
 Bătătură 27
 Bătutul alviței 28
 Bătutul clopotului 28
 Bătutul parului 29
 Bătutul toacei 29
 Băț de alun 30
 Băutul Mărțișorului 30
 Bătă 30
 Belitul Turcii 31
 Benga 31
 Berbecari 31
 Beție rituală 31
 Biserică 32
 Biserică de lemn 32
 Blagoveștenie 33
 Blajini 33
 Blandă 34
 Bloj 34
 Boadnicu 34
 Bobi 34
 Bobotează 34
 Bocăneți de cununie 35
 Bocet 35
 Bocet de pomenire 35
 Bocet versificat 36
 Bocetul Andreiului 36
 Boi 37
 Boii Sângiorzului 37
 Bonză 37
 Bordei 37
 Boriță 38
 Bou înstruțat 38
 Bou 39
 Boura 39
 Boz 39

Brad 39
 Brad de nuntă 40
 Brad la înmormântare 41
 Brad la naștere 41
 Bradoș 41
 Brazda satului 42
 Brazdă înierbată 42
 Brăduleți 43
 Brâncă 43
 Brândușă 43
 Brândușei 44
 Brânduși 44
 Brehnele 44
 Brei 44
 Brezaie 45
 Brumar 45
 Brumarul Mare 45
 Brumărel 45
 Brusture 45
 Bubă de izdat 46
 Buburuză 46
 Bucium 46
 Bufniță 47
 Buhai 47
 Bulciul Sărutului 48
 Bunavestire 48
 Bundărete.. 48
 Buric 49
 Buruiana lui Marț 49
 Buruiană-de-făcut-copii 50
 Busuioc 50
 Buștean al Ielelor 50
 Butuc de Crăciun 50
 Buturugă 51
 Buzdugan 52

C

Caii lui Sântoader 53
 Cal 53
 Călea rătăcită 54
 Calendar al industriei casnice 54

Calendar al plantelor de leac 55	Ceas rău 69
Calendar de pită 55	Ceată de Căluș 69
Calendar din cărbuni aprinși 56	Ceată de colindători 70
Calendar din foi de ceapă 56	Cei Trei Crai 70
Calendar meteorologic 56	Cel care se târăște 71
Calendar pomi-viticol 57	Cele Nepomenite 71
Calendar popular 57	Cele Sfinte 71
Caloian 58	Cer 71
Caloiana 59	Cerb 71
Cap de primăvară 59	Cerere a iertării 72
Cap de vară 59	Chiraleisa 72
Capra 59	Chiric șchiopul 73
Carte a morților 59	Cicoare 73
Carul Mare 60	Cimitir 74
Casă de piatră 60	Ciobanul cu oile 74
Casian 60	Cioc 75
Cădere a stelelor 61	Ciocnitul ouălor 75
Călcatul ursului 61	Ciocul berzei 76
Căldărușă 61	Ciocul Călușului 76
Călin 62	Circovii de Iarnă 76
Călindar 62	Circovii de Vară 76
Căluceni 62	Cireșar 77
Călugăriță 62	Ciricul Păsărilor 77
Călușari 62	Cititori în stele 77
Călușer 63	Ciuma-Pădurii 78
Călușul și Biserica 63	Ciumă 78
Căpcăuni 64	Ciurică 79
Cărindar 64	Civilizație a lemnului 79
Cățeaua 64	Civilizație pastorală 80
Cățel al Pământului 64	Clopot 80
Câine 65	Cloșcă 81
Cântec al Zorilor 65	Coadă vacii 81
Cântec de leagăn 66	Cocoș 81
Cântec de mort 66	Cocoșdai 82
Cântec de priveghi 66	Cocoșdaia 82
Cântece Funerare 67	Cocoșel de Gai 82
Cântecul Bradului 67	Cocoșgaia 82
Cârsteneasă 68	Cod al culorilor 82
Cârstovul Viilor 68	Codru 83
Ceapa ciorii 68	Colac 83
Ceas bun 68	Colac al feciorilor 84

Colac al miresei 84	Cuib 95
Colac al miresei 84	Cununa Miresei 95
Colac de Andrei 84	Cunună a Grâului 95
Colac de bucurie 85	Cunună de Sânziene 95
Colac de Crăciun 85	Cuptor 96
Colac de goană 85	Curea 96
Colac de noroc 85	Cuvat 96
Colac de Sângiorz 85	
Colac nupțial 85	D
Colac al grâului 86	Daiul 98
Colacul Uitata 86	Dalac 98
Colăcel 86	Dalbu de pribeag 98
Colind cu Joimărița 86	Dansuri funerare 98
Colind cu toaca 87	Datul cu capul de pietre 99
Colindat 87	Datul de-a grinda 99
Colindele 87	Datul de-a verii și verișoarele 100
Colivă a ciumei 88	Datul în jujeu 100
Colivă 88	Dânsele 100
Constantinu Puilor 88	De-a Chimița 100
Constantin Graur 88	De-a ouăle 100
Copil din flori 88	De-a Mama Gaia 100
Corboaică 89	De-a Mija 101
Corn 89	De-a Puia Gaia 101
Cornul Caprei 89	Descântec 101
Cosma 89	Deschidere a cerului 102
Cosmadin 90	Deschidere a mormintelor 102
Covașa 90	Descuiatul pământului 102
Crai nou 90	Desjelitul 103
Crăciun 90	Destin 103
Crăciuneasa 91	Destrigoire 103
Crăciunul Mic 91	Doamnele 104
Crăițe 92	Dobă 104
Crâșnic 92	Dochia 104
Creciun 92	Dodoloaia 105
Creștinism cosmic 92	Domn 105
Crivăț 93	Dor 105
Cuc 93	Drac 105
Cucii 94	Dragobete 106
Cucu-râscucu 94	Dragobeți 107
Cucuruzul ursului 94	Dragostea Fetelor 107
Cucuvea și câine 94	Drăgaică (Sânziană) 107

Drăgostițe 108
 Drumul cimitirului 108
 Duminica Mare 109
 Duminica Tânără 109
 Duminica Tomii 109
 Duminică 109

E

Eclipsă de Soare 111
 El și ea 111
 Elisei 112
 Existență 112

F

Familie postumă 113
 Fata-Pădurii 113
 Fata Uriășului 114
 Fată-mamă 114
 Făclie de Sânziene 115
 Făurar 116
 Fecioara Maria 116
 Femeie iertată 116
 Fete de apă 117
 Fetele Câmpului 117
 Filipii 117
 Filipii de Iarnă 117
 Filipul cel Mare 118
 Filipul cel Șchiop 118
 Floare a dragostei 118
 Floare aducătoare de urât 119
 Florar 119
 Florii 119
 Fluier 120
 Foc de măcinici 120
 Foc viu 121
 Foca 122
 Focul Învierii 122
 Focul lui Sâmedru 122
 Focuri de Joimari 123
 Frășinel 124
 Frânare a natalității 124
 Fratele Crăciunului 125

Frumoasele 125
 Frumusele 125
 Frunte a grâului 125
 Frunzar 125
 Funcție a Călușului 125

G

Gai 127
 Gaia 127
 Gaia și cloșca 127
 Gaica 128
 Gaiul 128
 Garofiță de munte 128
 Gădineți 128
 Gădinețul șchiop 128
 Găina la nuntă 128
 Găină 129
 Găinușă 129
 Gătit al mortului 129
 Gâlci 130
 Gânganie 130
 Geomorfism 130
 Gerar 131
 Germinar 131
 Gheara Găii 132
 Ghiocel 132
 Giva Samogiva 132
 Goană a Rusaliilor 133
 Gogea 133
 Gogi 133
 Gonitoare 134
 Grădină a morților 134
 Gropniță 134
 Grotă 134
 Gura satului 135
 Gură de lup 135
 Guri ale sufletului 136
 Gustar 136

H

Haralambie 137
 Holeră 137

Homan 137
Hora mortului 138
Horă a Sântiliei 138
Horă a satului 139
Hram 139

I

Iama 141
Iarba-fiarelor 141
Iarba lui Baboi 142
Iarba lui Tatin 142
Icoană 143
Identitate sexuală 143
Iele (Rusalii) 144
Iepure 145
Ignat 145
Înătoare 146
Indrea 146
Inițiere nupțială 146
Iordănit 147
Iordănitul Femeilor 147
Iorgovan 148
Irodeasa 148

Ispas 149
Izdat 149
Izmă 149

Î

Împietritul mortului 150
Împuiatul urșilor 150
Închinare la brad 150
Închinarea steagului 150
Încondeiatul ouălor 150
Înecatul Turcii 151
Înger păzitor 151
Îngropare terapeutică 152
Îngroparea Anului 152
Îngroparea Crăciunului 152
Îngroparea lui Moș Vasile 152
Înhumare a casei copilului 153
Însoțire 154

Însoțitul păsărilor 154
Însurătit și înfărtătit 154
Întâmpinarea Maicii Domnului 154
Întemeiere a casei de piatră 154
Între Sântămării 155

J

Jelit 156
Jertfe antropomorfe 156
Jertfe la înmormântare 156
Jidovi 157
Joc al Călușarilor 157
Joc pe Morminte 158
Jocului Găini 159
Joi 159
Joi Nepomenite 159
Joi Oprite 159
Joia Furnicilor 160
Joia Iepelor 160
Joimăriță 160
Jujeu 161
Juni Brașoveni 161
Jurământ al călușarilor 161

L

La Toacă 163
Laptele cucului 163
Laur 163
Lăsatul Secului de Carne 163
Lăsatul Secului de Clisă 164
Lăsatul Secului de Crăciun 164
Lăzărel 164
Lăzărița 165
Leagăn 165
Legarea grânelor 165
Legatul gurii lupului 165
Legatul viilor 166
Legătoarea ploilor 166
Legendă a cucului 166
Legende ale nativității 167
Lemn 167

- Leu 168
 Leuștean 168
 Licurici 168
 Limbă de moarte 169
 Logodna păsărilor 169
 Logodna proștilor 170
 Lovitul din Circovi 170
 Luate din Rusalii 170
 Luatul din Circovi 170
 Luatul din Rusalii 170
 Luatul manei 170
 Luceferi 171
 Lucinul 171
 Lumea de dincolo 172
 Lumină de Ovidenie 172
 Luna în două coarne 173
 Luna Tânără 173
 Lună 173
 Lună Nouă 173
 Lună Plină 174
 Lunea morților 174
 Luni 174
 Luotoare 175
 Lup 175
 Lut 176
- M**
- Mac 177
 Macavei 177
 Macaveiul Stupilor 177
 Macaveiul Urșilor 178
 Macrina 178
 Maica Călătorea 178
 Maica Domnului 178
 Maica Preceastă 179
 Maica Sfântă 179
 Mama-Caloiana 180
 Mama-Câmpului 180
 Mama Huciului 180
 Mama-Dracului 180
 Mama-Gaia 180
 Mama-Pământului 181
 Mama-Pădurii 181
 Mama-Ploilor 181
 Mamarca 181
 Mamarniță 181
 Mama-Secetei 181
 Mamona 181
 Mamulan 181
 Marcul Boilor 181
 Marmaroc 182
 Marta 182
 Martinii de Iarnă 182
 Martinii de Toamnă 182
 Martinul cel Mare 182
 Marțea ciorilor 182
 Marțea dracului 182
 Marțea strâmbă 182
 Marțea trăsnetului 182
 Marțea țeștelor 182
 Marțea viselor 182
 Marți 183
 Marți oprite 183
 Marți-Seara 183
 Marțea 184
 Marțul 185
 Masa-Altar 185
 Masă a moașei 185
 Masă a Ursitoarelor 186
 Masă de Ajun 186
 Măcinici 187
 Măiestrele 187
 MăR 187
 Măr de nuntă 188
 Mărțișor 188
 Măselariu 189
 Măsură a mortului 189
 Măsurușul oilor 189
 Mătcălaul 189
 Mătușatul fetelor 189
 Mătrăgună 190
 Mâncătoare 191

Merioare 191
 Merișoare 192
 Mesageri funești 192
 Mesele zilei 192
 Miazănoapte 192
 Mielul Sacrificat 192
 Miercuri 193
 Miezilă (miază-noapte) 193
 Miezul Păresimilor 194
 Miezuri și hotare ale zilei 194
 Miluitele 194
 Mimetism antropic 194
 Mioi 195
 Mititelul 195
 Mițitul mieilor 195
 Moară 196
 Moarte 196
 Moașa Ploii 197
 Moașa și moșul 197
 Moașă 198
 Mormânt 198
 Moș Ajun 199
 Moș Alexie 199
 Moș Crăciun 200
 Moș Martin 200
 Moș Nicolae 201
 Moși de Arhangheli 201
 Moși de Iarnă 202
 Moși de Sâmedru 202
 Moși de Sântilie 202
 Moși de vară 202
 Moșii cei Mari 203
 Moșii Rusaliilor 203
 Moșul 203
 Moșul-Codrului 203
 Mucenici 203
 Muma-Mumelor 203
 Muma-Pădurii 203
 Mume 204
 Murgilă Miazănoapte Și Zorilă 205
 Murgilă 205

Muta-Pământului 205
 Mutul Călușului 205

N

Naș din drum 207
 Nași de botez 207
 Naștere 208
 Naștere pe pământ 208
 Nașterea Domnului 209
 Năpustitul berbecilor 209
 Năvalnic 209
 Nedei pastorale 210
 Nichipercea 210
 Noapte 210
 Noaptea strigoilor 211
 Norocitul anului 211
 Norocul mirilor 212
 Nuc 212
 Nume ale lunilor 212
 Nunta Cornilor 213
 Nunta mortului 214
 Nunta oilor 214
 Nunta urzicilor 214
 Nuntă 214
 Nuntă postumă 215

O

Oala la nuntă 216
 Oala Mortului 216
 Oală 216
 Obiceiuri de Revelion 217
 Obrejenie 218
 Odolean 218
 Ologit de Dânsele 218
 Om și pom 218
 Omătosul 219
 Omul-Pădurii 219
 Onofrei 219
 Onomastică populară 220
 Originea Călușarilor 220
 Originea prostituției 221

Orologii preistorice 221
Ortul popii 221
Ospăț funerar 222
Ou de Paște 222
Ovidenie 223

P

Panteliile 224
Pantelimon (Pintilie Călătorul) 224
Panteon 224
Paparudă 225
Par 226
Pasărea turcilor 226
Pasăre-suflet 226
Paște 226
Paștele Blajinilor 227
Paștele Cailor 227
Paștele morților 228
Paștele vițelilor 228
Pădure 228
Pădureana 229
Păduroiul 229
Pământ 229
Pământul-Mamă 229
Păpușa Miresei 230
Păzitul Usturoiului 231
Păca 231
Pelin 231
PeriniȚĂ 232
Pește 233
Piatra Trăsnetului 233
Piedica mortului 233
Pintilie Călătorul 233
Plânsul la botez 234
Ploaie 234
Plugușor 234
Pom al pomenilor 235
Pom de Crăciun 236
Pom de mai 236
Pom înflorit 237
Pom la înmormântare 237

Pom sterp 237
Pomană 238
Pomană din viață 238
Popelnic 239
PORC 239
Post negru 239
Postexistență 239
Postul lui Sânpetru 240
Postul Mare (Postul Paștelui) 240
Postul Sântămăriei 240
Potca Pădurii 240
Prăcșor 241
Precista Mare 241
Precistă Mică 241
Preexistență 241
Prepeleac 242
Pricolici 242
Pricup 242
Prier 243
Primul Arător 243
Priveghi la înmormântare 243
Privighetoare 244
Probejenie 245
Procoavă 245
Progadie 245
Promorar 245
Pronosticuri meteorologice 245
Prorocie a anului 246
Puiul Sivei 246
Pupăza Miresei 246
Pupăza moașei 246
Pupăză 247
Purtatul căciulii 247
Purtatul greutateilor pe cap 247
Pusul Babelor 247

R

Rachiu Roșu 248
Rai și iad 248
Ramură de salcie 249
Răpciune (septembrie) 249

Răscol 249
Răul Copiilor 250
Război al Călușului 250
Râșniță și moară 250
Retezatul stupilor 251
Revelion 251
Rit al uitării 252
Rocmani 252
Rodul castraveților 252
Rodul familiei 253
Rodul Pământului 253
Roibă 253
Ropotinul țestelor 254
Ruptul sterpelor 254
Rusalii 254

S

Samcă 256
Satan 256
Săptămâna Caii lui Sântoader 256
Săptămâna Mare 257
Săptămână 257
Săptămână a Nebunilor 258
Săptămână Oarbă 258
Sărbătoare a ouălor 258
Sărbătoare a tâlharilor 259
Sărbători ale lupului 259
Sărbători ale solstițiului de vară
260
Sărsăilă 260
Sâmbăta Ursului 260
Sâmbătă 260
Sâmbra Oilor 261
Sâmedru 261
Sângiorz 262
Sângiorzul Vacilor 262
Sănnicoară 263
Sânpetru de Vară 263
Sânpetrul Lupilor 264
Sântămărie Mare 264
Sântămărie Mică 265

Sântilie 266
Sântoaderul cel Mare 266
Sântoaderul cel Șchiop 267
Sânvăsăi 267
Sânziană 267
Sânziene 268
Scaldă rituală a mortului 269
Scaloiana 269
Scaraoschi 269
Scăldatul la râu 269
Schimbarea la Față 270
Scosul plugului 270
Scuturatul cojoacelor 271
Seara însurășitului 271
Secerar 271
Seceră și coasă 271
Seceta 272
Semănat 272
Sezoane de nunți 272
Sfânta Paraschiva 273
Sfânta Varvara 273
Sfânta Vineri 273
Sfântă Maică Luni 273
Sfântă Moarte 273
Sfântul Gheorghe 273
Sfântul Ilie 273
Sfântul Ion 273
Sfântul Petru Și lupul 273
Sfântul Dumitru 274
Sfântul Petru 274
Sfântul Soare 274
Sfântul Valentin 274
Sfântul Vasile 274
Sfinți 274
Sfinți mărunți 274
Sfredelul Rusaliilor 275
Sicriu 275
Sila 276
Silichii 276
Simboluri ale călătorului 276
Simion Stâlpnicul 277

Siva 277
 Slobozirea jocului 278
 Soare 278
 Soare sec 279
 Soare și Lună 279
 Soartă 279
 Soc 279
 Solomonari 280
 Somnul mieilor 280
 Sorb al Pământului 280
 Sorcovă 280
 Sorcovă de Florii 281
 Spartul Călușului 281
 Spartul oalei 282
 Spălare rituală a picioarelor 283
 Spălat cu rouă 283
 Spălat ritual al părului 283
 Spânz 284
 Spiriduș 284
 Spirite Ale pădurii 285
 Spolocanie 285
 Sporiș 285
 Spurcata 286
 Stat al mortului 286
 Statut al moașei 287
 Stâlp funerar 287
 Stâlpi ai gardului 288
 Steag de nuntă 288
 Steag la Învmormântare 289
 Stejar 289
 Stelele Ciobanului 290
 Strat de Rusalii 290
 Strănut 290
 Stretenie 291
 Strigatulm peste sat 291
 Strigăt fetal 292
 Strigoii morți 292
 Strigoii vii 293
 Suflet 294
 Sughiț 294
 Sul 294

Sulfină 295
 Sulica 295
 Suliță pe cer 295
 Surată 295
 Surată din Pădure 296
 Surlă 296

Ș

Șarpe 297
 Șarpele casei 297
 Șchioapa 298
 Șerpânța 298
 Șfară-n țară 298
 Șoimane 298
 Șoimanele 298
 Șoldină 298
 Știma apei 299
 Știma banilor 299
 Știma Pădurii 299

T

Tartăcot 300
 Tartor 300
 Tata Noe 300
 Tată al Pădurii 300
 Tată al Soarelui 301
 Tăiatul porcului 301
 Tănase de Ciumă 301
 Tărbacul câinilor 301
 Tătarcă 301
 Tătăneasă 302
 Tănjaua 302
 Tăr înainte – Tăr înapoi 303
 Tărcolitul viilor 303
 Tărg al nevestelor 304
 Tărg al sărutului 304
 Tărg de Fete 304
 Tărguri ale Drăgaicei 305
 Târnoasele 306
 Teclele 306
 Tehnică a descântecului 306

Tei 307
 Templu al Ursitelor 308
 Terapii populare 308
 Timp diurn 309
 Toacă 309
 Todorusale 310
 Toiag 310
 Toiag al mortului 311
 Toiag de cununie 311
 Trif 312
 Trif Nebunul 312
 Trifănitul viilor 312
 Trifonul viermilor 312
 Trifonul Viilor 312
 Trup 312
 Trupnic 313
 Turcă 313
 Turtă a Arieșilor 314

T

Țară de Sus 315
 Țest 316
 Țidiră 316
 Țintirim 316

U

Ucigă-1 Crucea 317
 Ucigă-1 Toaca 317
 Udătorii 317
 Undrea 317
 Uriși 318
 Urs 318
 Urs meteorolog 319
 Ursită 319
 Ursitoare 319
 Ursoaice 320
 Urzicat 320
 Urzică 320
 Ușurare a morții 321

V

Vacă 322
 Vacă Neagră 322
 Vameși 322
 Vara lui Mioi 323
 Vară a Arhanghelilor 323
 Vartolomeul Grăului 323
 Varvara 324
 Vasilca 324
 Vasilică 324
 Vatră 324
 Vălărit 325
 Vărsat 325
 Vălvă 326
 Vânt 326
 Vânt turbat 327
 Vântoase 327
 Vârcolaci 327
 Vârsta sfinților 328
 Vergelul Fetelor 328
 Verș 329
 Vidma Pădurii 329
 Vidră 329
 Vinar 330
 Vinerea Mare 330
 Vinerea Sântoaderilor 330
 Vinerele 330
 Vineri 330
 Vinicer 331
 Vinul și Ursul 331
 Viorea 331
 Vița-de-vie și ursul 332
 Vița-de-vie 332
 Vlasie 332
 Vorbitul animalelor 333
 Vovidenie 333
 Vulpe 333
 Vultur 333

Z

- Zalmoxis 334
 Zăpada Cucului 334
 Zăpada Mieilor 334
 Zăpada Rândunelelor 334
 Zăpada Sturzului 334
 Zăpadă a berzelor 334
 Zău 334
 Zână Bătrână 335
 Zâne 335
 Zâne bune 336
 Zâne rele 336
 Zână 336
 Zburător 336
 Zburătorire 337
 Zeiță a Morții 337
 Zeiță-pasăre 337
 Zi a soroacelor 338
 Zile ale Babei Dochia 338
 Zile ale Șarpelui 339
 Zile de nuntă 339
 Zile împrumutate 340
 Zile și ceasuri rele 340
 Zilele Bubatului 340
 Zilele Moșilor 341
 Ziua Berzelor 341
 Ziua Crucii 341
 Ziua Cucului 341
 Ziua Pelinului 342
 Ziua Peștelui 342
 Ziua Tâlharilor 343
 Ziua ursului 343
 Zorilă 343
 Zorilă 344
 Zorile 344
 Zorile din casă 344

Au apărut:

Mihail Sadoveanu

*Baltagul • Creanga de aur; Domnu' Trandafir • În
pădurea Petrișorului și alte povestiri; Hanu-Ancuței •
Țara de dincolo de negură; Dumbrava minunată –
ediție integrală – Zâna lacului și alte povestiri; Frații
Jderi (2 vol.); POVESTIRI; Neamul Șoimăreștilor;
Zodia Cancerului; Divanul persian; Aventurile
șahului; Noptile de Sânziene; Nunta Domnișei Ruxanda
În casa bunicilor – ediție integrală*

Ionel Teodoreanu

Alex. Vlahuță

I.L.Caragiale

*Mogâldea • NUVELE
O scrisoare pierdută • Teatru; La hanul lui Mânjoală •
Două loturi – Nuvele • Povestiri; Domnul Goe. Momente
și schițe*

Ion Creangă

Ion Agârbiceanu

C. Negruzzi

Mihai Eminescu

Mateiu Caragiale

*Amintiri din copilărie • Povești • Povestiri
File din cartea naturii; Fefelega și alte povestiri
Alexandru Lăpușneanu
Luceafărul • Poezii*

*Pajere • Remember • Craii de Curtea-Veche • Sub
pecetea tainei*

Barbu Delavrancea

G. Topârceanu

Emil Gârleanu

Edmondo de Amicis

A.P. Cehov

E. A. Poe

Alberto Moravia

Luigi Pirandello

Th. Gautier

*Sultânica • Nuvele și povestiri
Balade vesele și triste. Amintiri de junețe
Din lumea celor cari nu cuvântă
Cuore
Livada de vișini
Cărăbușul de aur • Crimele din Rue Morgue
Ciociara
Exclusă și stigmatizată
Ibricul de cafea*

EDITURA AGORA

Comezi la:

Telefon:

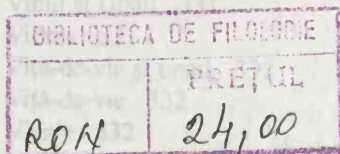
021 – 315.24.82

Fax:

021 – 313.06.75

e-mail:

editagora@yahoo.com

Difuzare online:
www.librarieonline.ro

LEI 24.00

Ion Ghinoiu (n. 7.XI.1941, orașul Fundulea, jud. Călărași), cunoscut cercetător al culturii populare, Secretar științific al Institutului de Etnografie și Folclor "Constantin Brăiloiu". Este autor a numeroase lucrări de referință privind civilizația și cultura populară: *Vârstele timpului; Obiceiuri populare de peste an; Lumea de aici, Lumea de dincolo; Ipostaze românești ale nemuririi; Călușul, Istorie și documente; Sărbători și obiceiuri românești; Cărările sufletului* etc. Este coordonator al *Atlasului Etnografic Român*, lucrare pentru care a primit premiul "Sim. Fl. Marian" al Academiei Române, și coordonator general al corpusului de *Documente Etnografice Românești*.

Mică enciclopedie de tradiții românești, prima lucrare de acest gen în literatura noastră folclorică, prezintă semnificația, descrierea și repartiția geografică a unui număr de peste 1000 de reprezentări mitice, sărbători, obiceiuri și credințe din ciclul familial (nașterea, căsătoria, înmormântarea) și din ciclul calendaristic. Materialul etnografic și folcloric descifrează enigme ale spiritualității românești, grupate pe domenii tematice:

Mitologia

Demoni și duhuri rele, Zei și Zeițe atmosferice și meteorologice, glasuri și instrumente divine, Zâne-Fecioară, Zeița-Mamă, Zeul-Tată

Cartea morților

Adăposturi ale sufletului, destin și ursită, boli și tămăduitori de boli, călăuze și vameși ai sufletului, Zeița-Morții;

Calendarul popular

Sărbători și obiceiuri sezoniere, personificări atmosferice și meteorologice.

